

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sandugash AİTBAYEVA

ENTEGRASYON VE ULUSAL KİMLİK İNŞASI ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN'A
KANDAŞ GÖÇÜNÜN İNCELENMESİ

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Sandugash AİTBAYEVA

ENTEGRASYON VE ULUSAL KİMLİK İNŞASI ÇERÇEVESİNDE KAZAKİSTAN'A
KANDAŞ GÖÇÜNÜN İNCELENMESİ

Danışman

Doç. Dr. Sanem ÖZER

Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Tezi

Antalya, 2025

T.C.
Akdeniz Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne,

Sandugash AİTBAYEVA'nın bu çalışması, jürimiz tarafından Uluslararası İlişkiler
Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan : Doç. Dr. Senem ATVUR (İmza)

Üye (Danışmanı) : Doç. Dr. Sanem ÖZER (İmza)

Üye : Prof. Dr. Çağla Gül YESEVİ (İmza)

Tez Başlığı: ENTEGRASYON VE ULUSAL KİMLİK İNŞASI ÇERÇEVESİNDE
KAZAKİSTAN'A KANDAŞ GÖÇÜNÜN İNCELENMESİ

Tez Savunma Tarihi : 09/07/2025

Mezuniyet Tarihi :31/07/2025

AKADEMİK BEYAN

Yüksek Lisans Tezi olarak sunduğum “Entegrasyon ve Ulusal Kimlik İnşası Çerçevesinde Kazakistan’a Kandaş Göçünün İncelenmesi” adlı bu çalışmanın, akademik kural ve etik değerlere uygun bir biçimde tarafımdan yazıldığını, yararlandığım bütün eserlerin kaynakçada gösterildiğini ve çalışma içerisinde bu eserlere atıf yapıldığını belirtir; bunu şerefimle doğrularım.

(İmza)

Sandugash AİTBAYEVA

T.C.
AKDENİZ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

.... / / 20...

TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU BEYAN BELGESİ

Öğrenci Bilgileri	
Adı-Soyadı	Sandugash AİTBAYEVA
Öğrenci Numarası	202152038502
Anabilim Dalı	Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Programı	Uluslararası İlişkiler Tezli Yüksek Lisans
Danışman Öğretim Üyesi Bilgileri	
Unvanı, Adı-Soyadı	Doç. Dr. Sanem ÖZER
Yüksek Lisans Tez Başlığı	Entegrasyon ve Ulusal Kimlik İnşası Çerçevesinde Kazakistan'a Kandaş Göçünün İncelenmesi
Turnitin Bilgileri	
Ödev Numarası	2720010313
Rapor Tarihi	24.07.2025
Benzerlik Oranı	Alıntılar hariç: % 2 Alıntılar dahil: % 2

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,

Yukarıda bilgileri bulunan öğrenciye ait tez çalışmasının a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana Bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam 140 sayfalık kısmına ilişkin olarak Turnitin adlı intihal tespit programından Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Orjinallik Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esaslarında belirlenen filtrelemeler uygulanarak yukarıdaki detayları verilen ve ekte sunulan rapor alınmıştır.

Danışman tarafından uygun olan seçenek işaretlenmelidir:

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşmıyor ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylarım.

() Benzerlik oranları belirlenen limitleri aşıyor, ancak tez/dönem projesi danışmanı intihal yapılmadığı kanısında ise:

Yukarıda yer alan beyanın ve ekte sunulan Tez Çalışması Orjinallik Raporunun doğruluğunu onaylar ve Uygulama Esaslarında öngörülen yüzdelik sınırlarının aşılmasına karşın, aşağıda belirtilen gerekçe ile intihal yapılmadığı kanısında olduğumu beyan ederim.

Gerekçe:

Benzerlik taraması yukarıda verilen ölçütlere uygun olarak tarafımca yapılmıştır. İlgili tezin orijinallik raporunun uygun olduğunu beyan ederim.

Danışman Öğretim Üyesi

Doç. Dr. Sanem ÖZER
İmza

İÇİNDEKİLER

TABLolar LİSTESİ.....	iii
KISALTMALAR LİSTESİ	iv
ÖZET.....	v
SUMMARY.....	vi
TEŞEKKÜR.....	vii
ÖNSÖZ.....	viii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇÜN DİNAMİKLERİ VE KİMLİK POLİTİKALARI

1.1. Uluslararası Göç Kavramı.....	7
1.1.1. Geri Dönüş Göçü Kavramı	10
1.2. Uluslararası Göç Türleri	14
1.2.1. Uluslararası Emek Göçü.....	15
1.2.2. Zorunlu Göç.....	17
1.2.3. Gönüllü Göç.....	20
1.3. Uluslararası Göçün Nedenleri	23
1.4. Sosyal Ağların Etkileri.....	24
1.5. Vatandaşlık ve Yabancı Tanımı	26
1.6. Kimlik Politikaları	30
1.6.1. Kültür ve Kimlik	31
1.6.2. Çokkültürlülük	35
1.6.3. Diaspora ve Ana Vatanına Geri Dönme	38
1.7. Geri Dönüş Göçü Kuramları ve Kandaş Kavramı.....	41
1.7.1. Uluslararası Örneklerde Geri Dönüş Göçü.....	41
1.7.2. Kazakistan'da Geri Dönüş Göçü: Kandaş Kavramının Göç Terimleri İçindeki Yeri	45
1.8. Bölüm Değerlendirilmesi.....	47

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN ETNİK GÖÇ VE GERİ DÖNÜŞ POLİTİKALARI

2.1. Kazak Diasporasının Oluşumu ve Geri Dönüş Sürecinin Tarihsel Temelleri	50
2.2. Uluslararası ve Bölgesel Hukuki Belgelerde Etnik Geri Dönüş Göçü	54

2.3. Geri Dönüş Göçü Politikaları: Uluslararası Deneyimler ve Kazakistan Örneği	57
2.3.1. Almanya ve İsrail'in Geri Dönüş Politikaları	58
2.3.2. Kazakistan'ın Etnik Geri Dönüş Politikası ile Karşılaştırmalı Değerlendirme	60
2.4. Geri Dönüş Bağlamında Kazakistan'ın Göç Politikası	63
2.4.1. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Geri Dönüş Sürecinin Yasal Düzenlemesi.....	67
2.4.2. Etnik Kimlik Politikası Çerçevesinde Geri Dönüş Politikası	72
2.4.3. Kandaş Statüsü.....	74
2.4.4. Kota Sistemi.....	79
2.4.5. “Nurly Kosh” (Nurlu Göç) Programı	84
2.5.Bölüm Değerlendirmesi	88

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANDAŞLARIN KAZAKİSTAN'A ENTEGRASYON SÜRECİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİ

3.1. Kandaşların Kazakistan'a Entegrasyonu Mekanizmasının Uygulanması.....	90
3.1.1.Kandaş Entegrasyon Mekanizmasının Mevcut Durumunun Analizi.....	92
3.1.2.Kandaşların Geldiği Ülkelere Göre Karşılaştıkları Sorunlar	97
3.1.2.1.Moğolistan'dan Gelen Kandaşlar	98
3.1.2.2.Çin'den Gelen Kandaşlar.....	104
3.1.3.Kandaşların Kazakistan'daki Sosyo-Kültürel Katkıları ve Adaptasyon Sorunları	111
3.1.3.1.Kandaşların Kazakistan'a Demografik ve Kültürel Katkısı	112
3.1.3.2.Kandaşların Karşılaştığı Sorunlar: Dil Engelleri, İş Bulma, Konut ve Vatandaşlığa Kabul	115
3.1.3.3.Yerel Halkın Kandaşlara Yönelik Tutumu ve Sosyal Dışlama	121
3.2.Birinci Dünya Kazak Kurultayı ve Dünya Kazak Birliği	124
3.3.Diaspora Destek Projelerine Örnek : Otandastar Vakfı.....	129
3.4.Bölüm Değerlendirilmesi.....	132
SONUÇ.....	133
KAYNAKÇA.....	137
ÖZGEÇMİŞ.....	154

TABLolar LİSTESİ

Tablo 2.1 1993-2012 Yılları Arasında, Etnik Kazakların Geri Dönüşü İçin Ayrılan Kota Sayısı	81
Tablo 2.2. 2025 Yılı için Belirlenen Bölgesel Kota Sayısı	83
Tablo 2.3 Kandaşlara “Nurly Kosh” Programı Kapsamında Verilen Evler Sayısı ve Yerleşkesi	86
Tablo 3.1 1991-1992 Yıllarında Moğolistan'dan Gelen Kandaşların Kazakistan'ın Bölgelerine göre Yeniden Yerleştirilmesi.....	100

KISALTMALAR LİSTESİ

APK	Kazakistan Halkı Asamblesi
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BM	Birleşmiş Milletler
BMMYK	Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği
BVFG	Alman Federal Sürgünler ve Mülteciler Yasası
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
GSYİH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
IASFM	Uluslararası Zorunlu Göç Çalışmaları Derneği
IDP	Yerinden Edilmiş Kişiler (Internally Displaced Person)
ILO	Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization)
IOM	Uluslararası Göç Örgütü (International Organization for Migration)
Kazak SSC	Kazakistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti
km	kilometre
MCI	Yatırımın Marjinal Maliyeti (Marginal Cost of Investment)
MRP	Minimum Perakende Satış Fiyatı (Minimal Retail Price)
NELM	İşgücü Göçünün Yeni Ekonomi Teorisi (New Economics of Labour Migration)
SAGP	Satın Alma Gücü Paritesi
s.	sayfa
t.y.	tarih yok
TDK	Türk Dil Kurumu
TÖMER	Türkçe ve Yabancı Dil Araştırma ve Uygulama Merkezi
vd	ve diğerleri
XUAR	Xinjiang Uygur Özerk Bölgesi
YTB	Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı
y.y	yayımlanma yılı yok

ÖZET

Etnik geri dönüş göçü, belirli bir etnik grubun menşe ülkesine geri dönmesi olarak tanımlanmaktadır. Bu tür göçler, genellikle bir devletin diasporada yaşayan kendi etnik kökeninden insanları ülkeye çekme politikası tarafından teşvik edilmektedir. Günümüzde 40'tan fazla ülke, geri dönüş göçü politikalarını benimsemiştir. Bu politikalar, daha önce çeşitli nedenlerle ülkelerinden ayrılmış veya diaspora haline gelmiş etnik grupların anavatanlarına geri dönmelerini teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Bununla birlikte, ülkelerin demografik yapısının güçlendirilmesi, ulusal kimliğin pekiştirilmesi ve diaspora topluluklarının yeniden entegrasyonunun kolaylaştırılması da bu politikanın temel hedefleri arasında yer almaktadır.

Bu bağlamda, diğer ülkelerde olduğu gibi, bağımsızlığını yeni kazanmış genç bir devlet olan Kazakistan da ulusal kimlik ve demografik politikalarının bir parçası olarak, yurt dışında yaşayan etnik Kazakları ülkeye çekmek amacıyla geri dönüş politikalarını başlatmıştır. Bu politika kapsamında, geri dönüş süreci öncelikle göçün yasal düzenlemeleriyle şekillendirilmekte, ardından bu düzenlemeler ve programlar çerçevesinde geri dönenlerin entegrasyon ve topluma adaptasyon süreçleri yürütülmektedir. Başarılı bir entegrasyon sürecinin sağlanabilmesi için, öncelikle göçün yasal çerçevesinin oluşturulması gerekmektedir. Bu doğrultuda Kazakistan, Almanya ve İsrail gibi ülkelerin deneyimlerinden faydalanarak göç politikalarını kendi mevzuatına uygun şekilde geliştirmiştir. Bu nedenle, kolay entegrasyonu sağlamak amacıyla çeşitli programlar ve destek projeleri hayata geçirilmiştir.

Ancak, geri dönenler yerel topluma uyum sağlama konusunda bazı zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu bağlamda, bu çalışma Kazakistan'da yeterince araştırılmamış bir konuyu ele alarak, Türkiye literatürüne yeni bir kavram kazandırmayı ve bu alana katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda Kazakistan'ın geri dönüş politikasını inceleyerek, geri dönenlerin entegrasyon sürecinde karşılaştıkları mevcut engelleri belirlemeyi hedeflemektedir. Çalışma ayrıca, geri dönüş politikasındaki eksikliklerin entegrasyon ve adaptasyon süreçleri üzerindeki olumsuz etkilerini ortaya koymaktadır.

Anahtar kelimeler: Kazakistan, Kimlik Politikası, Geri Dönüş Göçü, Kandaş, Göç Politikası, Entegrasyon.

SUMMARY

**AN ANALYSIS OF ETHNIC KAZAKH (KANDAS) MIGRATION TO
KAZAKHSTAN WITHIN THE FRAMEWORK OF INTEGRATION AND NATION-
BUILDING**

Ethnic return migration refers to the return of a particular ethnic group to its country of origin. Such migration is often encouraged by state policies aimed at attracting people of the same ethnicity living in the diaspora. Today, more than 40 countries have adopted return migration policies. These policies aim to encourage the return of ethnic groups to their homeland, groups that have previously left their countries for various reasons or have become part of a diaspora. In addition, strengthening the country's demographic structure, consolidating national identity, and facilitating the reintegration of diaspora communities are among the main objectives of these policies.

In this context, as in other countries, Kazakhstan—a young and newly independent state—has initiated repatriation policies to attract ethnic Kazakhs living abroad as part of its national identity and demographic strategy. Within the scope of this policy, the repatriation process is initially shaped by legal regulations on migration, followed by the integration and social adaptation of returnees within the framework of these regulations and programs. To ensure a successful integration process, a clear legal framework for migration must first be established. In this regard, Kazakhstan has developed its migration policies in line with its legislation, drawing on the experiences of countries such as Germany and Israel. Consequently, various programs and support projects have been implemented to facilitate smoother integration.

However, returnees encounter certain difficulties when adapting to local society. This study aims to contribute to the Turkish academic literature by addressing a relatively under-researched topic concerning Kazakhstan. It also seeks to analyze Kazakhstan's repatriation policy and identify the key obstacles returnees encounter during the integration process. Furthermore, the study highlights the negative effects of deficiencies in the repatriation policy on the integration and adaptation processes.

Keywords: Kazakhstan, Identity Policy, Return Migration, Kandaş, Migration Policy, Integration.

TEŞEKKÜR

Dört yıl önce Kazakistan'dan Türkiye'ye büyük hayallerle geldim. Şimdi, Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndan mezun olmanın ve başarıyla tezimi savunmanın gururunu yaşıyorum.

Öncelikle, bana bu fırsatı sağlayan ve kişisel gelişimime katkıda bulunan Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı'na (YTB) kalpten teşekkür ediyorum. Sosyal Bilimler Enstitüsü Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'ndaki saygıdeğer hocalarıma ve akademik hayatıma başarılı bir başlangıç yapmamda bana rehberlik eden tüm eğitmenlerime teşekkürlerimi sunuyorum.

Tez yazım sürecinde daima yanımda olan, akademik yolculuğum boyunca desteğini esirgemeyen, bilgi ve deneyimleri ile yoluma ışık tutan danışman hocam Doç. Dr. Sanem ÖZER'e içtenlikle minnettarım. Tez sürecinde gösterdiği ilgi ve emeği benim için çok kıymetliydi.

Yaptığım tercihlerde beni her zaman destekleyen, uzakta olmama rağmen ruhen hep yanımda hissettiren, zor zamanlarımda en büyük motivasyon kaynağım olan babam Nurlan UMESHOV ve annem Aiman UMESHOVA'ya, uzakta olsam da sevgisini ve dualarını hep hissettiğim dedem Abdimutalip'e ve babaannem Zulpiya'ya, benim her koşulda yanımda olan sevgili kardeşlerim Aruzhan, Sayat ve Dariya'ya sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca, Türkiye'de bulunduğum süre boyunca zor zamanlarımda yanımda olan ve en güzel anılarımı paylaştığım tüm arkadaşlarıma da içten teşekkürlerimi sunmak isterim.

Sandugash AİTBAYEVA

Antalya, 2025

ÖNSÖZ

Bu tez çalışması, literatürde çok az araştırılmış etnik geri dönüş göçü ve geri dönen etnik grubun entegrasyon süreçleri üzerine yapılan çalışmalara katkı sağlamak amacıyla hazırlanmıştır. Özellikle Kazakistan'ın bağımsızlık sonrası uygulamaya konduğu etnik geri dönüş politikaları ve geri dönen etnik Kazakların karşılaştıkları entegrasyon ve adaptasyon zorlukları, çalışmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır.

Etnik geri dönüş göçü, sadece bireylerin kendi anavatanlarına geri dönmesi değil, aynı zamanda döndüğü ülkeye demografik ve sosyo-kültürel katkılarını da içeren çok boyutlu bir olgudur. Bu süreçte, geri dönenlerin topluma entegrasyon sürecinde karşılaştıkları zorlukları anlamak ve bu sorunu çözmek için geliştirilen politikaların etkinliğini değerlendirmek, göç politikaları ve demografi alanında önemli bir araştırma alanı sunmaktadır. Bu bağlamda, tez çalışmamın, hem Kazak hem Türk akademik literatürüne katkı sağlamasını ve göç politikalarının geliştirilmesine yönelik önerilere zemin oluşturmasını ümit ediyorum.

Bu tezin, etnik geri dönüş göçü konusunda yapılacak gelecekteki araştırmalara ışık tutmasını ve bu alandaki politikaların geliştirilmesine katkı sağlamasını dilerim.

GİRİŞ

Küreselleşme nedeniyle gerçekleşen nüfus hareketliliği, uluslararası göçü günümüzde karmaşık bir olgu haline getirmiştir. Savaş, ekonomik sıkıntılar, siyasi baskılar ve iklim değişikliği gibi bir dizi faktörle şekillenen göç, yalnızca geçici bir mekânsal hareket değil; aynı zamanda kimliklerin yeniden inşasını, aidiyet duygusunun kavramsallaştırılmasını ve sosyal bağların yeniden yapılandırılmasını gerektiren derin bir sosyal dönüşüm süreci olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, belirli bir etnik grubun menşe ülkesine geri dönüşü şeklinde tanımlanan etnik geri dönüş göçü, ulus-devletlerin kimlik politikalarını doğrudan ilgilendiren bir konu haline gelmiştir.

Kazakistan, göç süreçlerinin ulusal kimlik, nüfus dinamikleri ve sosyo-kültürel yapı üzerindeki etkilerini açıkça ortaya koyan çarpıcı bir örnektir. 20. yüzyılın başından günümüze kadar Kazakistan'da yaşanan göç hareketleri, ülkenin etnik bileşimini ve demografik yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Özellikle Sovyet yönetimi altında uygulanan sanayileşme ve kolektifleştirme politikaları ile 1930'lu yıllarda yaşanan büyük kıtlık, Kazak nüfusunun ciddi kayıplar vermesine ve kitlesel göçlere yol açmıştır. Bu süreçte birçok Kazak diğer ülkelere göç etmek zorunda kalmış, bazıları ise sınırların yeniden çizilmesi nedeniyle Kazakistan dışında kalmıştır. Bunun sonucunda yurtdışında Kazak diasporaları ve irredenta topluluklar ortaya çıkmıştır.

Bununla birlikte, 1950'lerin ortalarında, Kruşçev tarafından başlatılan Bakır Topraklar Kampanyası, SSCB'nin Avrupa kısmından büyük ölçüde Slav nüfusun Kazakistan'a göç etmesine neden olmuş ve bu durum, etnik dengelerin Kazaklar aleyhine değişmesine yol açmıştır. 1959 yılına gelindiğinde Kazaklar, kendi cumhuriyetlerinde azınlık konumuna düşerek toplam nüfusun yalnızca %30'unu oluşturmuştur. Ancak, 1989 yılı itibarıyla Kazaklar, nüfus açısından yeniden çoğunluk konumuna gelmeyi başarmıştır (Gillette, 1993).

Bağımsızlık sonrasında Kazakistan, ekonomik ve sosyal açıdan büyük dönüşümler yaşamıştır. 16 Aralık 1991'de bağımsızlığın ilan edilmesiyle birlikte, ülke ekonomisi ciddi bir küçülme sürecine girmiştir. Sovyetler Birliği'nden yapılan ekonomik transferlerin kesilmesi, ticari ortaklıkların kaybı ve merkezi planlı ekonomiden piyasa ekonomisine geçiş gibi etkenler nedeniyle GSYİH %50'nin üzerinde daralmıştır. Bu durum, Kazak olmayan etnik grupların kitlesel göçüne yol açmış; özellikle kuzey ve orta bölgelerde vasıflı iş gücünün önemli bir kısmı ülkeyi terk etmiştir (Tolesh, 2009:10).

Bu sorunu çözmek amacıyla, 1990 yılında Moğolistan'da yaşayan etnik Kazakların Kazakistan'a göçü, iş gücü anlaşması kapsamında emek göçü olarak başlatılmıştır. Bu gelişme,

bağımsızlığın kazanılmasından önce gerçekleşmiş olsa da, Kazakistan yönetiminin demografik yapıyı güçlendirmek ve ulusal kimliği pekiştirmek amacıyla yürüttüğü daha geniş kapsamlı geri dönüş politikalarının başlangıcı olmuştur.

Egemenliğini ilan ettikten sonra, geniş yüzölçümüne (2,72 milyon km²) rağmen düşük nüfus yoğunluğuna sahip olan Kazakistan, insan kaynağı eksikliğiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu sorunu çözmek amacıyla, 1992 yılında düzenlenen Dünya Kazakları Birliği'nin açılış Kurultayı'nda "Oralman Politikası" olarak bilinen, yurtdışındaki etnik Kazakların anavatanlarına dönüşünü teşvik eden politika resmen ilan edilmiştir. Eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Kurultay'da yaptığı konuşmada Kazak diasporasına açık bir çağrıda bulunarak şöyle demiştir: "Bir zamanlar vatanlarını terk etmiş ve şimdi geri dönmek isteyenler için, bağımsız Kazakistan'ın kapıları her zaman açıktır." (Nazarbayev, 1992).

Bu çağrının ardından, etnik Kazakların geri dönüşünü teşvik eden politikalar hayata geçirilmiş ve kısa sürede somut sonuçlar alınmaya başlanmıştır. Uygulanan politikalar neticesinde başta Özbekistan, Çin, Moğolistan, Türkmenistan ve Rusya olmak üzere birçok ülkeden bir milyondan fazla etnik Kazak anavatanlarına geri dönmüştür.

Etnik Kazakların bu dönüşü, yalnızca demografik büyümeye katkı sağlamakla kalmamış, aynı zamanda ulusal kimliğin güçlendirilmesi açısından da önemli bir adım olarak değerlendirilmiştir. Ancak geri dönen kandaşların büyük bir bölümü, vatandaşlık alma, barınma, eğitim ve istihdam gibi alanlarda çeşitli sorunlarla karşılaşarak sosyal uyum süreçlerinde güçlük yaşamıştır.

Bu sorunların üstesinden gelmek amacıyla devlet, Kota Sistemi ve Nurly Kosh programını hayata geçirmiştir. Ayrıca, 1992 yılında Almatı'da, 2002'de Türkistan'da, 2005, 2011 ve 2017 yıllarında ise Astana'da olmak üzere toplam beş Dünya Kazak Kongresi düzenlenmiştir. Bu kongrelerin sonucunda, 1992 yılında Dünya Kazaklar Birliği, 2017 yılında ise Otandastar Vakfı kurulmuştur. Söz konusu kuruluşların temel amacı, geri dönen yurttaşlara kültürel ve insani destek sunmak, ayrıca bilgi ve danışmanlık hizmetleri aracılığıyla entegrasyon süreçlerine katkı sağlamaktır.

2020 yılında Kazakistan İçişleri Bakanlığı'nın kararıyla geri dönenlere verilen "Oralman" isminin yerine "Kandaş" teriminin kullanılmaya başlanması, etnik ve kültürel ortaklık vurgusunu güçlendirmeyi amaçlamıştır. Zira "Oralman" terimi, yerli halk arasında zamanla olumsuz bir çağrışım kazanmış ve bu durum, geri dönenlerin topluma uyum süreçlerini zorlaştırarak sosyal dışlanmaya neden olmuştur.

Bununla birlikte, geri dönenler arasında geleneksel Kazak kültürüne bağlılık yüksek düzeyde olsa da, entegrasyon süreçleri geldikleri ülkelere ve yerleştikleri bölgelere göre

farklılık göstermektedir. Örneğin, İran, Afganistan ve Türkiye’den gelen Kazaklar daha muhafazakâr dini eğilimlere sahipken; Sovyet sonrası Kazakistan’da yetişen nüfus, modern ekonomik ve toplumsal değişimlere daha uyumlu bir yapı sergilemektedir. Bu durum, özellikle ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde zaman zaman kültürel farklılıkların ortaya çıkmasına neden olmuştur.

Bu nedenle, kandaşların sosyo-kültürel uyum süreçlerinin kapsamlı biçimde incelenmesi, yalnızca bu bireylerin kültürel ve sosyal gereksinimlerinin karşılanmasına katkı sunmakla kalmayacak, aynı zamanda Kazak halkının kültürel mirasının korunması ve gelecek kuşaklara aktarılması bağlamında da önemli bir işlev görecektir. Başarılı bir entegrasyon sürecinin en kritik unsurlarından biri, ev sahibi toplumun geri dönen bireylere yönelik olumlu bir tutum geliştirmesidir.

Bu sürecin çok boyutlu olarak analiz edilebilmesi için yalnızca teorik ve metodolojik yaklaşımlar yeterli değildir; aynı zamanda bireylerin sosyo-kültürel ve ekonomik adaptasyonunu etkileyen yapısal, tarihsel ve politik faktörlerin de dikkate alınması gerekmektedir.

Çalışmanın *temel konusu* ise, Kazakistan’ın “kandaş” kavramıyla yürüttüğü etnik temelli göç politikalarının, devletin ulusal kimlik inşasında nasıl bir işlev gördüğünün ve bu politikaların geri dönen kandaşların topluma entegrasyon süreçlerine nasıl yansıdığına özel bir vurgu yapılarak incelenmesidir.

Bu çalışmanın *kapsamı*, Kazakistan’ın bağımsızlığından günümüze kadar gerçekleşen etnik Kazakların geri dönüş süreçlerini içermektedir. Ancak, konunun daha iyi anlaşılabilmesi amacıyla, gerekli durumlarda tarihsel arka plana da yer verilmiştir. Çalışmanın mekânsal kapsamı ise Kazakistan ile sınırlıdır.

Çalışmanın *özgünlüğü*, göç literatüründe sıklıkla tartışılan kimlik, kültür, vatandaşlık, çokkültürlülük ve diaspora gibi temel kavramları, Kazakistan örneği üzerinden “Kandaş” terimi ile yeniden değerlendirilmesine dayanmaktadır. Bu yaklaşım, uluslararası göç çalışmaları alanına yeni ve çağdaş bir bakış açısı kazandırmakta; aynı zamanda Kazakistan’ın ulusal kimlik politikaları ile göç yönetimi arasındaki karmaşık ilişkiyi vurgulamaktadır.

Kesici’nin (2011) belirttiği gibi, bağımsızlığın ardından Kazakistan hükümeti, yurtdışında yaşayan etnik Kazakları geri dönmeye davet ederek ulusal nüfusu artırmayı ve zaman içinde ihmal edilen geleneksel Kazak kültürünü yeniden canlandırmayı hedeflemiştir. Bu politikalar, devletin “Kazaklaştırılması” sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak görülmekte ve ulusal kimliğin inşası ile doğrudan bağlantılıdır.

Bu çalışmanın *temel problemi*, aynı soydan gelen toplulukların geri dönüşlerinde dahi toplumsal entegrasyon ihtiyacının ortaya çıkmasıdır. “Kandaş” olarak adlandırılan bireylerin Kazakistan’a dönüşlerinde, ortak etnik kimliğe rağmen uyum sürecinde zorluk yaşamaları, entegrasyonun neden gerekli olduğunu sorgulamayı gerektirmektedir.

Bu araştırmanın *temel amacı*, Kazakistan’ın bağımsızlığını kazanmasından bugüne kadar yaşanan etnik Kazakların geri dönüş göçünü incelemek; geri dönen kandaşların karşılaştıkları yapısal sorunları, entegrasyon süreçlerini etkileyen başlıca dinamikleri ve devletin bu alandaki göç ve uyum politikalarının etkinliğini çok boyutlu bir şekilde değerlendirmektir. Ayrıca, çalışmada “kandaş” teriminin kavramsal anlamı, kullanım biçimleri ve bu terimin göç eden bireylerin topluma entegrasyonu bağlamında nasıl şekillendiği de ele alınmaktadır.

Araştırma amacı doğrultusunda tez çalışmasında aşağıdaki sorulara yanıt aranacaktır:

- Kazakistan’ın uyguladığı geri dönüş politikalarının tarihsel, siyasi ve yasal çerçeveleri nelerdir?
- Kazakistan’ın geri dönüş politikası ve bu politikalarının sonuçları nelerdir?
- Kandaşlara yönelik politikalar, Kazak ulusal kimliğini tanımlamaya yardımcı olmaktadır mı?
- Kandaşlar Kazakistan’a döndükten sonra nasıl bir entegrasyon süreci yaşamaktadır?
- Geri dönüş politikalarındaki eksiklikler nelerdir; bu eksiklikler, entegrasyon sürecinde ne tür sorunlara yol açmaktadır?

Post-Sovyet coğrafyası bağlamında, özellikle Kazakistan’da geri dönüş göçü olgusu akademik literatürde yeterince ele alınmamıştır. Bu nedenle, bu çalışmanın *önemi* iki temel noktada ortaya çıkmaktadır. Birincisi, geri dönüş sürecine ilişkin mevcut literatürdeki bilgi boşluklarını doldurarak bu alana özgün katkılar sunmasıdır. İkincisi ise, etnik Kazak göçmenlerin Kazakistan’ın ulus inşası sürecindeki rollerini daha kapsamlı bir şekilde anlamayı mümkün kılacak veriler sağlamasıdır.

Ayrıca, “kandaş” olarak adlandırılan bireylerin anavatana dönüşleri sonrasında yaşadıkları kültürel ve sosyal entegrasyon süreçlerine ilişkin elde edilecek bulgular, lisans ve lisansüstü düzeydeki öğrenciler için hem eğitim hem de bilimsel araştırma süreçlerinde faydalı olacaktır. Özellikle bu çalışma, “kandaş” teriminin yeni olması ve bilimsel literatürde henüz yeterince işlenmemiş olması nedeniyle önem arz etmektedir. Çalışmanın Türk diliyle kaleme alınmış olması, hem Kazak hem de Türk akademik literatürüne katkı sağlayacaktır.

Bu tez, *nitel araştırma* yöntemiyle yürütülmüştür. Temel veri kaynakları arasında literatür taraması, göç yasaları ve strateji belgeleri gibi resmi dokümanlar, raporlar, uluslararası hukuk metinleri ile Kazak diasporası üzerine yazılmış akademik makaleler ve kitaplar

bulunmaktadır. Ayrıca, Kazakistan ve diğer ülkelerdeki Kazak nüfusuna ilişkin analizlerde, Otandastar Vakfı ve Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından sağlanan resmi istatistiksel veriler kullanılmaktadır. Buna ek olarak, Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşların yaşadığı entegrasyon sorunlarına dair ikincil kaynaklardan elde edilen nitel veriler analiz sürecine katkı sağlamaktadır.

Tezin içeriği üç ana bölüm, sonuç ve kaynakçadan oluşmaktadır. Her bölüm altında kısaca bölüm değerlendirilmesi yapılmaktadır. Araştırma sorusuna yönelik açıklama ve tartışmalar bu bölümlerde ele alınmaktadır.

İlk bölümde, uluslararası göç ve geri dönüş göçü kavramlarını daha iyi anlayabilmek için teorik ve kavramsal bir temel sunulmaktadır. Bu bölümde, uluslararası göç kuramları kapsamında geri dönüş göçü ile göç terimleri içerisindeki “Kandaş” kavramının yeri ele alınmakta; göç türleri ve nedenleri tanıtılarak kimlik politikalarına dair genel bir bakış açısı sağlanmaktadır. Söz konusu, kavramsal açıklamalar ve teorik içgörüler, tezin ilerleyen bölümlerinde geri dönüş göçü ve Kazak diasporası üzerine yapılacak derinlemesine analizler için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Tezin ikinci bölümünde, Kazakistan'ın etnik geri dönüş politikası ayrıntılı bir şekilde analiz edilmektedir. Bu bölümde, öncelikle Kazak diasporasının tarihsel gelişimi ile geri dönüş sürecinin temel nedenlerine değinilmekte; ardından geri dönüş göçünün yönetimindeki uluslararası ve bölgesel belgeler, Almanya ve İsrail gibi ülkelerin bu konudaki uygulamaları ve bu deneyimlerin Kazakistan'ın etnik geri dönüş göç politikasının gelişimi üzerindeki etkileri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, Kazakistan'ın geri dönüş politikalarının şekillenmesi, “kandaş” statüsünün verilmesi, kota sistemi ve “Nurly Kosh” gibi uygulanan devlet programlarına dair genel bir bakış sunulmaktadır.

Tezin üçüncü bölümünde, Kazakistan'a geri dönen kandaşların topluma entegrasyon süreçleri, karşılaştıkları sosyo-kültürel sorunlar ve yerel toplumla etkileşimleri ele alınmaktadır.

İlk olarak, kandaşların ülkeye entegrasyon mekanizmaları ayrıntılı biçimde incelenmektedir; özellikle Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşların örneği üzerinden değerlendirilmektedir. Ardından, kandaşların Kazakistan'a sağladıkları demografik ve sosyo-kültürel katkılar ile topluma uyum sürecinde karşılaştıkları dil engeli, istihdam, konut ve vatandaşlık gibi temel sorunlar analiz edilmektedir. Ayrıca, sosyal dışlanma olgusu ile yerel halkın kandaşlara yönelik tutumları da değerlendirme kapsamına alınmaktadır. Bununla birlikte, diaspora destek projeleri çerçevesinde Otandastar Vakfı başta olmak üzere çeşitli kurumlar tarafından yürütülen destek programları ile Birinci Dünya Kazak Kongresi ve Dünya

Kazak Birliği gibi uluslararası platformların Kazak diasporası üzerindeki etkilerinden bahsedilmektedir.

Bu bölüm, kandaşların Kazakistan'daki entegrasyon süreçlerine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme sunmayı, karşılaştıkları temel zorlukları ortaya koymayı ve çözüm önerileri geliştirmeyi amaçlamaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

ULUSLARARASI GÖÇÜN DİNAMİKLERİ VE KİMLİK POLİTİKALARI

1.1. Uluslararası Göç Kavramı

İnsanlık tarihi boyunca göç, hem toplumsal, ekonomik hem de siyasi nedenlerle sürekli olarak var olan bir olgudur. Ravenstein'e (1885: 198) göre insanların bu sebeplerle mekânsal yer değiştirmesi 'göç' olarak tanımlanmaktadır. Son zamanlarda göç hareketlerinde küresel ölçekte kayda değer bir artış ve yayılma yaşanmıştır. İkinci Dünya Savaşı'nın ardından gelen ve çoğunlukla "Göç Çağı" olarak nitelendirilen süreç, gelişmiş ulaşım ve iletişim teknolojilerinin ortaya çıkmasının bir sonucu olarak göçte önemli bir artışa tanıklık etmiştir (Unutulmaz, 2018: 136-137).

Özellikle günümüzde küresel bir olgu haline gelen uluslararası göçün tanımlanmasında farklı araştırmacılar ve akademisyenler, farklı teorik ve metodolojik yaklaşımlar benimsemiştir. Göçün tanımlanmasında kullanılan kriterler, araştırmacının bakış açısına, teorik çerçevesine ve çalıştığı bağlama göre değişkenlik gösterebilir. Örneğin, göç çalışmaları alanının önde gelen ismi Skeldon (2017: 2) göçü, nüfus değişkenleri arasında en karmaşık olanlardan biri diyerek, göç ölçümünün zaman ölçekleri ve coğrafi kapsamlarla yakından ilişkili olduğunu vurgulamıştır. Ekonomist ve göç uzmanı olan Philip Martin (2002: 3), uluslararası göçü ekonomik nedenlerle uluslararası sınırların aşılması olarak tanımlayıp, bu olguyu özellikle 21. yüzyılda gelişmiş ekonomik beklentiler nedeniyle komşu ülkelere yönelen hareketler üzerinden değerlendirmiştir. Uluslararası göçün nedenleri ve sonuçları üzerine kapsamlı araştırmalar yapan seçkin bir sosyolog Douglas S. Massey (1998) ise uluslararası göçü, insanların ikamet yerlerini değiştirmek amacıyla sınırları aşarak hareket etmeleri olarak açıklamaktadır. Buna ek olarak, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), uluslararası göç veya göçmen kavramını daha geniş bir çerçevede tanımlayarak, yasal statü, gönüllülük durumu, hareketin nedeni veya kalış süresi gibi unsurlardan bağımsız olarak, bir sınırı aşan ya da iç göç gerçekleştiren her bireyi göçmen olarak kabul etmektedir. Bu tanım, uluslararası düzeyde ortak kabul gören bir tanım değildir; yalnızca IOM tarafından kendi amaçları doğrultusunda geliştirilmiş bir tanımdır (IOM, 2019). Bu perspektiflerin ışığında, uluslararası göç günümüzde küresel bir fenomen haline gelmiş ve ILO'nun 2022 Dünya Göç Raporu'na göre, doğduğu ya da vatandaşı olduğu ülke dışında yaşayan 281 milyon insan dünya genelinde göçmen olarak tanımlanmaktadır. Bu sayı, dünya nüfusunun %3,6'sını oluşturmaktadır (McAuliffe ve Triandafyllidou, 2021: 11). Yukarıda yer alan ulusal ve uluslararası literatürdeki göç tanımlarından, göçün 'yer değiştirme' ve 'nüfus hareketliliği' olarak tanımlandığı sonucu çıkarılabilir.

Stephen Castles'ın 2010 yılında yayınlanan "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective" adlı çalışmasında, göç olgusunun toplumsal dönüşüm süreçleriyle yakından ilişkili olduğu vurgulanmaktadır. Castles, göçün yalnızca izole bir olgu olarak ele alınamayacağını, bu olgunun neoliberal küreselleşmenin şekillendirdiği daha geniş sosyal, ekonomik ve politik yapılarla bağlantılı olduğunu savunur. Bu kapsamda, göçün sosyal ilişkilerdeki büyük değişimlerin bir yansıması olduğunu ve bu dönüşümlerin uluslararası göçü etkileyen yapı ve kurumların yeniden şekillenmesine yol açtığını belirtir (Castles, 2010: 3). Bununla birlikte, göç teorilerinin çeşitliliğine rağmen, göçü kapsayan ve tutarlı bir şekilde açıklayabilecek birleşik bir teorik çerçevenin eksikliği dikkat çekmektedir. Castles'ın (2010: 3) bu çalışmasında vurguladığı gibi, göç teorilerinin birleştirilmesi ve sentezlenmesine yönelik çabalar olmuştur. Örneğin, Massey ve diğer araştırmacılar, 1998 tarihli "Worlds in Motion" adlı eserlerinde, uluslararası göç üzerine mevcut bilgi birikimini kapsamlı bir şekilde ele almışlardır ve farklı teorik perspektiflerin birbiriyle nasıl örtüştüğünü ve birbirini nasıl desteklediğini analiz etmişlerdir (Massey vd., 1998: 3).

Bu bağlamda, Massey ve diğerleri (1998) , göç süreçlerini anlamak için dört temel unsurun dikkate alınması gerektiğini ileri sürmektedir. Birinci unsur, gelişmekte olan ülkelerden göçü teşvik eden yapısal faktörlerin incelenmesiyle ilgilidir. İkinci unsur, gelişmiş ülkelere göçmen çeken yapısal güçlerin analizini içerir. Üçüncü unsur, göçmenlerin bu yapısal güçlere yanıt olarak gösterdikleri güdü ve hedeflerin anlaşılmasıdır. Dördüncü ve son unsur ise göçmenlerin geldikleri ve yerleştikleri bölgeler arasındaki sosyal ve ekonomik yapıların analizini içerir. Bu dört unsur, göç çalışmaları için disiplinler arası bir çerçevenin temel yönlerini oluşturur ve göçmenlerin, insan faaliyetleriyle sosyal yapıların etkileşimlerini vurgular. Göç süreçlerinin farklı aşamalarında geçerli olan farklı teorik modeller bulunduğunu belirten Massey ve diğerleri (1998), uluslararası göçü açıklamak için tüm teorilerin önemli olduğunu ve yerel tarih, siyaset ve coğrafya gibi faktörlerin etkisiyle farklı bölgelerde farklı açıklamaların öne çıktığına vurgulamaktadır. Bu bağlamda, Castles'ın belirttiği üzere, göçü sadece tek bir disiplin veya perspektiften ele almak yetersizdir. Göçün sosyal, ekonomik ve politik boyutlarını kapsayacak kapsamlı bir anlayış geliştirebilmek için, çeşitli teorik yaklaşımların bir arada ele alınması gerekmektedir (Castles, 2010: 3).

Uluslararası göç olgusunu açıklamaya yönelik teorik modeller, her ne kadar aynı fenomeni anlamaya çalışsalar da farklı kavramsal ve metodolojik yaklaşımlar benimsemektedirler. Bu teoriler, göçün çok boyutlu yapısını ve farklı aşamalarını, özellikle yerel ve küresel koşulların göç süreçleri üzerindeki etkisini ortaya koymak açısından önemlidir.

Hem Castles'ın hem de Massey'in çalışmaları, göç teorilerinin disiplinler arası bir çerçevede ele alınması gerektiğini ve bu teorilerin birbirini tamamlayıcı nitelikte olduğunu göstermektedir.

Örneğin, neoklasik ekonomi teorisi, göçü gelir maksimizasyonu amacıyla bireysel bir karar olarak ele alır. Massey ve arkadaşlarının (1993) açıkladığı gibi, bu yaklaşım, ülkeler arasındaki ücret farklılıklarına ve istihdam olanaklarına odaklanır. Göçmenler, daha yüksek ücret ve daha iyi iş olanakları için kaynak ülkelerden hedef ülkelere göç ederler. Bu teori, makro düzeyde işgücü arzı ve talebi gibi ekonomik faktörleri vurgularken, mikro düzeyde ise bireylerin fayda maksimizasyonu doğrultusunda hareket ettiklerini öne sürer (İpek, 2021: 206).

Neoklasik modele alternatif olarak geliştirilen yeni göç ekonomisi ise, göçü bireysel değil, hane halkı kararı olarak değerlendirir. Oded Stark'ın (1991) ileri sürdüğü bu teoriye göre, göçün temel motivasyonu yalnızca daha yüksek ücretler değil, aynı zamanda aile gelirini artırma ve ekonomik riskleri yönetme stratejisidir. Hane halkları, ekonomik refahlarını artırmak ve yerel piyasa risklerine karşı koruma sağlamak amacıyla kolektif karar alırlar (Stark, 1991). Diğer taraftan, ikili işgücü piyasası teorisi ve dünya sistemleri teorisi gibi yaklaşımlar, göçün daha geniş yapısal güçler tarafından belirlendiğini savunur. Birincisi göç ile modern endüstriyel ekonomilerin yapısal gereklilikleri arasında bir bağlantı kurarken, diğeri, göçü ekonomik küreselleşmenin ve pazarın ulusal sınırların ötesine nüfuz etmesinin kaçınılmaz bir sonucu olarak görmektedir (Massey, 1993: 433). İkili işgücü piyasası teorisi, sanayileşmiş ülkelerin ekonomik yapılarının göçmen işgücüne duyduğu kalıcı talebi vurgular. Özellikle gelişmiş ülkelerin işgücü piyasalarındaki enflasyon, motivasyon sorunları, ekonomik düalizm ve işgücü arzının demografik yapısı gibi dört temel özellik göçü teşvik eder (Uslu, 2021: 1755).

Immanuel Wallerstein'in geliştirdiği dünya sistemleri teorisi ise, göçü küresel kapitalist sistemin yapısal eşitsizlikler ve tarihsel süreçlerle açıklar. Bu teoride, göç, çevre ülkelerden merkez ülkelere doğru gerçekleşen bir iş gücü akışı olarak değerlendirilir (Wallerstein, 1974). Göç, sadece bireylerin ya da hane halklarının ekonomik fırsat arayışıyla değil, “kapitalist ekonominin merkez-çevre ilişkileri” çerçevesinde tanımlanır. Göç sistemleri teorisi, ülkeler arasında mevcut göç modellerinin arkasındaki temel motivasyon faktörünün, ülkeler arasında önceden var olan ilişkiler olduğunu öne sürmektedir. Sonuç olarak, sömürge döneminde gelişen tarihsel bağlar, karşılıklı siyasi ve ekonomik ittifaklar ve kültürel ortaklıklar göç hareketliliği üzerinde doğrudan bir etkiye sahiptir (İpek, 2021: 214). Bu yapısal teorilerin aksine, göç ağları teorisi, göçün ekonomik motivasyonların ötesinde sosyal ağlar aracılığıyla sürdürüldüğünü öne sürer. Douglas Massey'e (1993) göre, göçmenler arasında kurulan sosyal ve ekonomik bağlar, göçün kendini yeniden üretmesine yol açar. İlk göçmenlerin aile ve arkadaşları üzerinden oluşan bu ağlar, yeni göçmenlerin hedef ülkelere yerleşmesini kolaylaştırır ve göçün

sürekliliğini sağlar. Benzer şekilde, göçü genel anlamda kalıcı veya yarı kalıcı yer değiştirme olarak tanımlayan Everett Lee (1966), bireylerin kaynak ve hedef ülkeler arasındaki itici ve çekici faktörler ışığında göç kararlarını verdiklerini belirtir. Lee'nin teorisine göre, kaynak ülkedeki ekonomik ve sosyal zorluklar bireyleri göçe zorlayıcı itici faktörler olarak tanımlanırken, hedef ülkelerdeki fırsatlar ise çekici faktörlerdir.

Ravenstein tarafından 1885 ve 1889 yıllarında yayımlanan "Göç Kanunları", modern göç teorilerinin gelişiminde temel bir rol oynamıştır. Yukarıda bahsettiğimiz itme-çekme teorisi ve göç ağları teorisi gibi yaklaşımlar, onun göç dinamiklerine ilişkin ortaya koyduğu ilkeler üzerine inşa edilmiştir. Ravenstein'ın çalışmaları, özellikle işgücü göçü, bölgesel göç ve geri dönüş göçü olgularının anlaşılması açısından hâlâ değerli bir referans niteliği taşımaktadır.

Bu çalışmada, etnik geri dönüş göçü üzerine odaklanıldığı için Ravenstein'ın "Her göç akışı bir karşı akış yaratır" şeklindeki dördüncü ilkesi, kilit bir kavram olarak değerlendirilecektir. Bu ilkeye göre, her göç hareketi, geri dönen bir göçmen grubunu da içerir. Geri dönüş göçü, bireysel ve toplumsal düzeyde çeşitli faktörlere dayanan karmaşık bir olgudur ve göç süreçlerinin çok boyutlu yapısını anlamada kritik bir unsurdur. Ravenstein'ın karşı akış ilkesi, göç sürecinin tek yönlü bir hareket olmadığını göstermekte; belirli koşullar sağlandığında ya da beklentiler karşılanmadığında göçmenlerin kaynak ülkelerine geri dönebileceğini de ortaya koymaktadır (Ravenstein, 1885: 199).

Genelde bu olgu, etnik geri dönüş göçü bağlamında özellikle belirgindir. Örneğin, bir etnik grubun üyeleri daha önce yaşadıkları topraklara geri dönmeyi tercih ettiklerinde, bu süreç yalnızca geri dönüş anlamına gelmez. Bunun yerine, bölgeye yeni göç hareketleri için bir katalizör görevi görmektedir. Göçmenlerin geri dönüşü genellikle yeni bir sosyal yapının oluşmasına ve ekonomik ve kültürel etkileşimlerin yeniden şekillenmesine yol açarak etnik geri dönüşün sadece geçmişin izlerini arama süreci olmadığını, aynı zamanda yeni göç akımları yaratma kapasitesine sahip olduğunu göstermektedir. Ravenstein'ın ilkesi doğrultusunda, göçün karşılıklı etkileşimlere yol açan dinamik bir süreç olduğu ve etnik geri dönüş göçünün bu etkileşimleri hızlandırmaya hizmet ettiği iddia edilebilir. Bir sonraki alt başlık altında, Geri Dönüş Göçü Kavramı'nın literatürdeki yeri ve terimin açıklamasına değinilecektir.

1.1.1. Geri Dönüş Göçü Kavramı

Geri dönüş olgusu, göç olgusu gibi geniş ve karmaşık bir yapıya sahiptir. Sosyo-ekonomik, kültürel ve psikolojik yönleri kapsayan kendine özgü bir doğası ve dinamikleri vardır. Her ne kadar kendi dinamiklerine sahip olsa da geri dönüş olgusu uluslararası göçten

ayrı düşünülemez, çünkü o da bir sürecin parçası olup, göç zincirinin bir halkasını oluşturur. Bu açıdan bakıldığında, geri dönüş olgusunun göç sürecinin potansiyel sonuçlarından birini temsil ettiği ortaya çıkmaktadır (Öner, 2018: 263).

Bu olguyu tanımlamadan önce "Geri dönüş miti" kavramının açıklanmasında fayda vardır. "Geri dönüş miti" kavramı ilk olarak 1970'lerde Londra'daki Pakistanlı göçmenler üzerine yapılan bir çalışmada Muhammad Anwar tarafından ortaya atılmıştır. Klasik diaspora literatürü bağlamında "geri dönüş miti" önemli bir kavramdır. Anwar, geri dönüş mitinin varış anından itibaren göçmen ruhunun ayrılmaz bir parçası haline geldiğini ileri sürmektedir. "Geri dönüş miti" kavramı sadece demografik bir yer değiştirmeden daha fazlasını kapsamaktadır. Sosyolojik ve antropolojik literatürde, göçmen toplulukların çoğunluğu geri dönüş arzusuyla hareket eden ve aynı zamanda anavatanlarıyla olan bağlarını sürdürmeye çalışan bireyler olarak tasvir edilmektedir (Kuran, 2021: 43).

“Tersine göç” veya “Geri dönüş göçü” terimi ise 1960'lara kadar göçle ilgili akademik literatürde yaygın olarak kullanılmamıştır. Geri dönüş göçü tartışıldığında bile, göç teorilerinin öncüsü Ravenstein, 1885 yılında kaleme aldığı “Laws of Migration” (Göç Yasaları) adlı çalışmasında, karşı akım (counter-current) olgusuna değinmiştir. Göç yasalarının dördüncü ilkesi, her büyük göç hareketinin, yönü tersine olan dengeleyici bir karşı akım doğurduğunu ifade etmektedir. Ravenstein'a göre “karşı akım” terimi, bir göç hareketinin tersi yönde gerçekleşen ve tipik olarak aynı rotayı izleyen göç dalgalarını ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu tür akımlar, göçmenler geri döndüğünde veya yeni bireyler aynı rotayı ters yönde takip ettiğinde meydana gelebilir. Ancak, bu karşı akımların öncelikle geri dönenler tarafından mı yoksa tersi yöndeki göç akımları tarafından mı yönlendirildiği konusunda netlik bulunmamaktadır (Ravenstein, 1885: 199). Ayrıca, literatürde tersine göçü tanımlamak için kullanılan terminolojideki kesinlik eksikliği, bu olgunun anlaşılmasında bir zorluk teşkil etmektedir. Bu kavramı anlatmak için uluslararası literatür ve Türkçe literatürde pek çok terim ortaya atılmıştır. Uluslararası literatürde tersine göç kavramı 'geri göç', 'karşı akım', 'karşı akış', 'yeniden göç', 'geri akış göçü', 'geri dönüş akışı', 'geri dönüş göçü', 'geri dönüş hareketi', 'ikinci kez göç' ve 'geri dönüş' gibi çeşitli terimlerle tanımlanmaktadır. Türkçe literatürde ise bu olguyu tanımlamak için kullanılan terimler arasında 'geriye göç', 'tersine göç', 'eve dönüş' ve 'dönüş göçü' yer almaktadır (Altunok, 2021: 35).

Geriye doğru göç katkıda bulunan bir dizi faktör ve teori incelemiden önce, söz konusu kavramı açıklığa kavuşturmakta fayda vardır. İlk olarak, geriye göç kavramı, daha önce bir göç hareketi gerçekleştirmiş olan kişinin bir süre sonra daha önce ikamet ettiği yere geri dönme eylemi olarak tanımlanmaktadır (Kartal ve Akbal, 2022: 36). Dustmann ve Weiss'e göre (2007:

238) 'Geri dönüş göçü' terimi, yurtdışında önemli bir zaman geçirdikten sonra menşe ülkelerine dönmeyi seçen göçmenler olgusunu tanımlamak için kullanılmaktadır. Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal İşler İstatistik Bölümü, geri dönüş göçmenlerini daha önce uluslararası göç etmiş ve daha sonra en az bir yıl ikamet etme niyetiyle menşe ülkelerine geri dönen bireyler olarak tanımlamaktadır (UN, 2016: 15). Uluslararası Göç Örgütü (IOM) bağlamında geri dönüş göçü, daha önce yabancı bir ülkede ikamet etmiş ve uluslararası sınırları geçtikten sonra menşe ülkelerine geri dönen bireylerin hareketi olarak tanımlanmaktadır. Etnik göç olgusu bu bağlamda konu dışıdır (IOM Glossary on Migration, 2014: 15). BM ve IOM tarafından önerilen geri dönüş göçü kavramının açık ve tutarlı tanımına rağmen, bu terim farklı ülkelerde çeşitli şekillerde kullanılmaktadır. Etnik geri dönüş göçü kavramı, bir bütün olarak geri dönüş göçü olgusuyla karşılaştırıldığında, geri dönen bireyin veya grubun etnik kökenine vurgu yapmaktadır. Diaspora grupları, köken ve yerleşim ülkelerinde etno-kültürel kimliklerini korurken, birkaç nesil sonra ev sahibi topluma tam anlamıyla entegre olmaktadır; bu durum uluslararası göçün kendine özgü bir biçimini oluşturmaktadır. Geri dönüş göçünü tanımlamak için kullanılan bir diğer kavram da eş-etnik göçtür. John D. Skrentny, Stephanie Chan, John Fox ve Denis Kim, 'eş-etnik' teriminin, bir ulusal devletin vatandaşı olmayan, ancak kan ve köken bakımından ortak bir bağa sahip olan bir grup insanı tanımlamak için kullanıldığını gözlemlemektedir. Bir sonraki terim ise “diasporik geri dönüş” ya da “diasporik eve dönüş göçüdür” (Shaken, 2023: 289).

Ünlü Amerikalı bilim adamı T. Tsuda'nın sözleriyle, “diasporik geri dönüş” veya “diasporik eve dönüş göçü”, “belirli siyasi baskılar veya ekonomik nedenlerle farklı bölgelere dağılmış ve etnik köken ülkesine duyulan sevgi duygusuyla birleşmiş etnik diaspora gruplarını” ifade etmektedir (2009: 31).

Aslında, Bovenkerk'in de gözlemlediği gibi, geriye doğru göçü tanımlamak için kullanılan her bir terim, göçmenin menşe ülkesine geri dönme eyleminden daha fazlasını kapsadığı için bu terminoloji biraz karışıktır. Ancak Bovenkerk (1974: 5) geri dönüş göçünü, bir ülkeye veya bölgeye göç etmek, orada bir süre yaşamak ve daha sonra ilk kez geldiği ülkeye veya bölgeye geri dönmek olarak tanımlamaktadır.

Göçte olduğu gibi geriye göçün de tek bir kavramla açıklanamayacağı ve çok yönlü bir içeriğe sahip olduğu göz önünde bulundurulduğunda, göç teorisyenleri geriye dönüş göçünün süreci ve nedenlerini açıklamak için beş farklı teori geliştirmiştir. Bunlar; neo-klasik ekonomi teorisi, yeni işgücü göçü ekonomi teorisi, yapısalcı yaklaşım, ulusötesicilik ve sosyal ağ teorisi. Tersine göçle ilgili teoriler araştırıldığında, bunların öncelikle geri dönüş kararının arkasındaki motivasyonları veya geri dönen göçmenlerin özelliklerini anlamakla ilgilendikleri

görülmektedir. Sosyal ağ teorisi ve ulusötesicilik modelleri, göçmenlerin menşe ülkelerindeki sosyal bağlantılarına öncelik verme eğilimindedir. Bu teoriler, göçün altında yatan motivasyonlardan ziyade göçmenlerin niteliklerine odaklanırken, geri kalan üç teori ise göçmenlerin geri dönme kararlarının ardındaki motivasyonları ele almaktadır. Bu bağlamda söz konusu teoriler, geriye göç olgusuna katkıda bulunan temel nedenlere ve koşullara ışık tutmaktadır (Altunok, 2021: 33).

Yukarıda teorilere açıklama yapıldıktan sonra sıra geriye göç olgusuna katkıda bulunan bir dizi altta yatan faktöre gelmektedir. 1974 tarihli çalışmasında Bovenkerk, geri dönüş göçü olgusunu anlamak için bir göçmenin geri dönme kararının ardındaki nedenleri anlayanın önemini vurgulamaktadır. Buna göre, en önemli faktör ekonomik faktörlerdir; özellikle bireylerin geçim kaynaklarını güvence altına almakta zorluklarla karşılaştıkları ve yoksulluk yaşadıkları durumlar tersine göçe neden olmaktadır (Bovenkerk, 1974). Buna ek olarak, etnik diaspora göçmenleri için vatan hasreti ve aile özlemi gibi ekonomik olmayan faktörler daha ağır basmaktadır. Ayrıca, güçlü aile bağları ve vatan özlemi dışında, iktidardaki bir hükümetin dış baskısı ve siyasi sistemlerin yeniden yapılandırılması gibi siyasi faktörler de geriye göçe katkıda bulunabilir. Sosyal nedenler kategorisinde ise yeterli sağlık, eğitim kurumları ve altyapı olanaklarının bulunmaması ve yeterli sosyal ilişkilerin olmaması sayılabilir. Ayrıca, göç eden bireyler yeni çevrelerinde zorluklarla karşılaşabilir ve bu da psikolojik zorluklara yol açabilmektedir (Keskin, 2021: 37). Pek çok farklı nedeni bulunan geriye göçün ekonomik ve sosyal etkilere yol açtığı belirtilmektedir. Ekonomik etkiler arasında, geriye göçün inovasyon için bir katalizör işlevi gördüğü ve geri dönen göçmenlerin inovasyon öncüleri rolünü üstlendiği savunulmaktadır. Bunun temeli, göçmenlerin geri döndüklerinde yeni beceriler edindikleri ve bu becerilerin ülke ekonomisinde kullanılabileceği fikrine dayanmaktadır. Diğer bir tartışma konusu ise, geri dönen göçmenlerin yurtdışında edindikleri sermayeyi nasıl kullandıklarıdır. Bu sermaye, göçmenlerin ülkelerine gönderdikleri döviz ve yanlarında getirdikleri tasarruflardan oluşmaktadır. Yurtdışından getirilen sermaye geri dönüş sürecinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu nedenle, geriye göçün öneminin ve olumlu etkilerinin dikkate alınmasında fayda vardır (Öner, 2018: 269-270).

Sonuç olarak, uluslararası hukuk ve göç politikası bağlamında, geri dönüş kavramının iki farklı yorumu mevcuttur. Dar anlamda geri dönüş, ulusal mevzuatta bir mültecinin veya savaş esirinin vatandaşı olduğu ülkeye geri dönme hakkı olarak kullanılmaktadır. “Geri dönüş göçü” teriminin genişletilmiş yorumu ise şu şekildedir: geri dönen kişi, vatandaşı olduğu veya etnik kökeninin bulunduğu ülkeye daimi ikamet için sosyo-ekonomik veya kişisel nedenlerden dolayı gönüllü olarak taşınan kişidir. Bu bağlamda, bazı ülkelerin hükümetleri ve devlet

programları geri dönüşü, etnik anavatanı geri dönüş süreci olarak tanımlanan bir tür geri dönüş göçü olarak değerlendirmektedir. “Etnik anavatan” terimi genellikle, daha önce o bölgeden göç etmemişlerse, bir kişinin veya atalarının etnik kökeni ile ilişkili olan bir ülke veya bölgeyi tanımlamak için kullanılır. Çoğu durumda, “etnik anavatan” etnik ve dini bağlar tarafından belirlenmektedir.

1.2. Uluslararası Göç Türleri

Stephen Castles ve Mark J. Miller (2008), *The Age of Migration* adlı eserlerinde, modern çağda uluslararası göçün doğasını ve etkilerini ele alarak göçü, hem göç alan hem de göç veren toplumları etkileyen çok boyutlu bir sosyal olgu olarak tanımlamaktadır. Getirilen tanımların farklı olmasıyla birlikte uluslararası göçün karmaşık ve çok yönlü olması bakımından ve bireylerin sınır ötesi hareketlerini etkileyen temel etkenler doğrultusunda farklı sınıflandırmalar yapılmaktadır. Göç, amacına, gerçekleştirilme biçimine, sebeplerine, ilgili göçmenlerin özelliklerine, göçü tetikleyen faktörlere, göç edilen yerin özelliklerine ve diğer birçok faktöre göre kategorize edilebilirler (Kuran, 2021: 24). Örneğin, 2004 yılında Jennissen tarafından yazılan “Macroeconomic Determinants of International Migration in Europe” başlıklı eserde, göç olgusu dört temel kategori altında sınıflandırılmıştır (2004): 1) Emek göçü; 2) Geri dönüş göçü; 3) Zincirleme göç; 4) Sığınma göçü. Jennissen’in çalışmasında “Emek göçü” terimi, John Salt’ın (2000: 3) öne sürdüğü yüksek vasıflı, yarı vasıflı ve vasıfsız işçilerin göç hareketini kapsayan sınıflandırmaya dayanmaktadır. Bu kapsamda, emek göçü, çeşitli beceri düzeylerine sahip bireylerin başka bir ülkede iş aramak amacıyla ulusal sınırları aşması olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası göçmenler, en az bir yıl süreyle yurt dışında uluslararası göçmen olarak ikamet ettikten sonra vatandaşı oldukları ülkeye geri dönme niyetinde olmaları durumunda, geri dönüş göçmeni olarak sınıflandırılırlar. Aile birleşimi veya oluşumu amacıyla bir ülkeden diğerine yer değiştirenler zincirleme göçmen olarak, yabancı bir ülkede sığınma arayanlar ise sığınmacı göçmenler olarak tanımlanır (Jennissen, 2004: 93). Ayrıca, göç çalışmalarında yaygın bir diğer sınıflandırma ise, “zorunlu” ve “gönüllü göç” ayrımıdır. “Zorunlu göç”, çatışma, şiddet veya zulüm nedeniyle ülkesini terk etmek zorunda kalan sığınmacılar, mülteciler ve yerinden edilmiş kişilerden oluşurken; “gönüllü göç”, bireylerin kişisel veya ekonomik nedenlerle, örneğin iş veya eğitim gibi fırsatlar doğrultusunda kendi istekleriyle gerçekleştirdiği göçü ifade etmektedir (Wickramasinghe ve Wimalaratana, 2016: 17).

Uluslararası göçün sistematik olarak ele alınması konusunda ilk adımı atanlardan biri olan Ravenstein (1885), “Göç Kanunları” adlı çalışmasında göçün sistematik bir

sınıflandırmasını öneren ilk kişiler arasında yer almıştır. Kısa ve uzun vadeli göç, komşu bölgelere göç ve ekonomik faaliyet merkezlerine göç gibi çeşitli göç ilkeleri arasında ayrım yapmıştır. Ayrıca, Ravenstein’ın göç süreçlerinin geri dönüş hareketleriyle tamamlandığını savunduğu görüşü günümüzde de geri dönüş göçü bağlamında önemini korumaktadır (Ravenstein, 1885: 199). Genel olarak, uluslararası göç, farklı açılardan çeşitli türlere ayrılabilir. Mekânsal ölçekte *ulusal* ve *uluslararası*; süresine göre *geçici* ve *kalıcı*; kapsamına göre *bireysel*, *grup halinde* ya da *kitlesel*; nedenlerine göre *gönüllü* veya *zorunlu*; hukuki niteliğine göre ise *yasal* ya da *yasa dışı* göç olarak sınıflandırılabilir (Kartal ve Akbal, 2022: 4).

Geri dönüş olgusu, çalışmak için göç edenler, kendi istekleriyle gönüllü göç edenler veya evlerini ve yurtlarını terk etmek zorunda kalanlar da dahil olmak üzere çok sayıda birey tarafından gerçekleştirilmektedir (Öner, 2018: 263). Bu nedenle, farklı göç türleri bulunmasına rağmen bu çalışmada yalnızca “emek göçü”, “zorunlu göç” ve “gönüllü göç” türleri, etnik grupların geri dönme kararlarıyla ilişkilendirilerek ele alınacaktır. Emek göçü bağlamında, etnik göçmenlerin geri dönüş kararları genellikle ekonomik birikim hedeflerine ulaşmaları ya da menşe ülkedeki istihdam fırsatlarının cazip hale gelmesiyle şekillenir. Zorunlu göç söz konusu olduğunda ise, geri dönüş olasılığı büyük ölçüde göç edilen ülkedeki güvenlik, siyasi istikrar ve temel haklara erişim koşullarının iyileşip iyileşmediğine bağlıdır. Gönüllü göç bağlamında ise geri dönüş kararı daha çok bireysel tercihlere, kültürel aidiyete ve yaşam kalitesi gibi çok çeşitli faktörlere dayanır. Bu çok boyutlu yapı nedeniyle, gönüllü göç türü etnik göçmenlerin geri dönüş davranışlarını açıklamak açısından daha geniş ve esnek bir analiz imkânı sunmaktadır.

1.2.1. Uluslararası Emek Göçü.

Emek göçü günümüzde yaygın bir küresel olgudur. Bu olgu, ekonomik eşitsizlik, daha iyi istihdam olanakları arayışı ve demografik değişiklikler gibi çeşitli faktörler tarafından yönlendirilmektedir. Her ne kadar tuhaf görünse de, bu olgunun uluslararası düzeyde kabul edilmiş tek bir tanımı yoktur. Uluslararası bağlamda, “emek göçmeni” ve “emek göçü” terimleri çoğunlukla 1990 yılında kabul edilen BM Tüm Göçmen İşçilerin ve Aile Fertlerinin Haklarının Korunmasına Dair Sözleşme’de yer alan hükümlere göre tanımlanmaktadır. Sözleşme’de (1990) belirtilen hükümler uyarınca, “göçmen işçi”, vatandaşı olduğu ülkeden başka bir ülkede ücretli faaliyetlerde bulunan veya bulunmuş olan kişi olarak tanımlanmaktadır (2. Madde, 1.Fıkra). Buna ek olarak, Uluslararası Göç Örgütü (IOM), “Uluslararası emek göçü” terimini, bireylerin iş aramak amacıyla bir devletten diğerine veya kendi ikamet ettikleri ülke içinde yer

değiştirmesi şeklinde tanımlamıştır. Bu yer değiştirme ülke sınırları içinde gerçekleşiyorsa i g, ülkeler arasında oluyorsa *dış güç* olarak adlandırılı (International Organization for Migration , t.y.)

Halihazırda uluslararası işgücü göçüyle ilgili birleşik bir teori bulunmamaktadır. Buna karşılık, Massey ve arkadaşları (1993: 12), genellikle birbirinden bağımsız ve izole bir şekilde geliştirilen çok sayıda teori ne sürmüştür. Onlardan biri olarak, ilk g üzerine yapılan Ravenstein'in yasalarının yanı sıra, Everett Lee'nin 1960'larda geliştirdiği ve işgücü göçünü etkileyen faktörleri belirleyen ekonometrik modelinden bahsedebiliriz. Lee, işsizlik ve düşük gelir gibi ekonomik koşulları itici faktörler olarak sınıflandırırken, yüksek ekonomik kalkınma seviyeleri, gelir ve iş fırsatlarını çekici faktörler olarak değerlendirmiştir. Ayrıca gn seçici olduğunu, itici faktörlerin yüksek eğitimli bireyleri, düşük vasıflı işçilere göre daha fazla etkilediğini gözlemlemiştir (Everett Lee, 1960). Neoklasik g teorisi ise, işgücü göçünün işgücü arz ve talebindeki coğrafi farklılıklardan kaynaklandığını ve ücret farklılıklarının gn temel göstergesi olduğunu ileri sürmektedir. Bu teori, g süreçlerini hem makro hem de mikro düzeyde karakterize etmektedir. Ancak bu model, işgücü piyasalarının kusurları ve talebin istikrara kavuşması için gereken zaman gibi sınırlamalardan muaf değildir (Gurieva ve Dzhioev, 2015: 103-104). Klasik ve neoklasik uluslararası emek göçü anlayışlarının aksine, Piore'nin (1979) ikili işgücü piyasası teorisi, gelişmiş ekonomilerin ekonomik düalizm ile tanımlandığı sonucuna varmaktadır: işgücü piyasaları, yerel halkı çeken birincil sektör ve genellikle yerel halkın ilgisini çekmeyen ve göçmen işçiler tarafından doldurulan daha düşük seviyeli işlerden oluşan ikincil sektör olarak ikiye ayrılmaktadır. Piore ayrıca bu tür ülkelerdeki hükümetlerin uluslararası emek göçünü etkileme şansının çok az olduğunu ve yerleşik yapısal mekanizmaları değiştirmenin zor olduğunu öne sürmektedir. Immanuel Wallerstein'in (1974) dünya sistemleri teorisi ise, küresel ekonominin çevresi ile merkezi arasında bir bölünme olduğunu varsayarak g konusunda ilgi çekici bir perspektif sunmaktadır. Ona göre uluslararası emek göçü, kapitalist yayılmanın bir sonucudur. Kapitalizmin eski sömürgelere ya da sınır ülkelere yayılması, bu ülkelerin yerel üretimleri üzerinde yıkıcı bir etki yaratmıştır. Ancak bu teorinin temel eksikliği, uluslararası işgücü göçü ve uluslararası mal akışının zıt yönlere sahip olduğunu varsaymasıdır; bu fikir bazen geçerli değildir (Gurieva ve Dzhioev, 2015: 104).

Uluslararası göçmenlerin %59'unu işçi göçmenler oluştururken, Dünya G Raporu bu göçmenlerin %52'sinin erkek, %48'inin ise kadın olduğunu göstermektedir. Bu kişilerin %74'nn çalışma yaşında, 20 ila 64 yaş arasında olduğu belirtilmektedir. Bu da gn büyük bir kısmının işgücü göçü olarak sınıflandırılabilceğini göstermektedir (Uslu, 2021: 18).

Farklı göç türleri olarak sınıflandırılmalarına rağmen, işgücü ve etnik geri dönüş göçü, birbirlerini etkileyen ortak özellikler ve iç içe geçmiş dinamikler sergilemektedir. Çünkü etnik geri dönüş göçünün büyük çoğunluğu ekonomik baskılardan kaynaklanmaktadır ve diaspora soyundan gelenlerin gelişmekte olan ülkelerden gelişmiş ülkelere, daha zengin etnik anavatanlara hareketi önemli bir olguyu temsil etmektedir. Etnik geri dönüş göçünün toplam hacmi sadece niceliksel açıdan önemli olmakla kalmayıp, aynı zamanda doğası gereği kalıcı olma eğilimindedir. Orta Doğu ve Avrupa'daki diaspora geri dönenleri sıklıkla etnik kökenlerinin bulunduğu ülkelerde daimi ikamet etme niyetiyle göç etmektedirler. Bazı etnik geri dönüş göçmenleri, özellikle Doğu Asya'da işçi göçmenler ve hedeflenen geliri elde edenler olarak anavatanlarında birkaç yıl kalma niyetiyle geçici olarak ikamet ederken, birçoğu kalış sürelerini uzatmakta ve genellikle aile üyelerinin yanına yerleşmektedir (Tsuda, 2009: 3).

Sonuç olarak, emek göçü , iş fırsatlarının peşinde koşma ve ardından etnik geri dönüş göçü için bir katalizör görevi görebilecek gelir elde etme ile karakterize edilir. Anavatanlarındaki yaşam koşullarını iyileştirmek isteyen bireyler, etnik kimliklerini yeniden keşfetme arzusuyla geri dönmek için motive olabilirler. Bununla birlikte, emek göçü sırasında bireyler kültürel entegrasyon da yaşayabilir ve bu da potansiyel olarak geri dönme ve etnik kimlikleriyle yeniden bağlantı kurma arzusuna yol açabilir. Geri dönmeyi düşünen göçmenler için potansiyel bir motivasyon, emek göçü sonrasında karşılaştıkları ayrımcılık veya sosyal dışlanmadır. Ayrıca, yerli halkların sosyal yapılarındaki değişimler ve yardım sunan hükümet politikaları da geri dönüş için katalizör görevi görebilir. Kazakistan bağlamında ele aldığımız bu tezin üçüncü bölümünde, Moğolistan'dan gelen geri dönenlerin ilk olarak emek göçü olarak başlayıp, ardından ekonomik nedenlerle kalıcı ikamet etmeye karar verdiklerini ve Kazakistan'ın kota sistemi doğrultusunda sosyal yardım olarak yerleşim süreçlerini ayrıntılı şekilde inceleyeceğiz.

1.2.2. Zorunlu Göç

Geri dönüşün sosyal olgusuna ilişkin araştırmamızın bir parçası olarak incelediğimiz uluslararası göçün ikinci türü, göçmenlerin zorunlu olarak geri dönüşüdür. Bunu daha iyi anlayabilmek için, öncelikle zorunlu göç teriminin tanımına değinmekte fayda vardır. Uluslararası Göç Örgütü (IOM), içinde zorlama unsuru bulunan, hem doğal hem de insan kaynaklı nedenlerden kaynaklanan yaşam ve geçim kaynaklarına yönelik tehditleri içeren her türlü göç hareketini zorunlu göç olarak değerlendirmektedir (IOM, 2019). Uluslararası Zorunlu Göç Çalışmaları Derneği (IASFM), zorunlu göçü; mülteciler ile ülke içinde çatışmalar yüzünden yer değiştirmek zorunda kalanların yanı sıra, doğal afetler, çevresel felaketler,

kimyasal veya nükleer kazalar, kıtlık ve kalkınma projeleri gibi nedenlerle yerinden edilen bireylerin hareketlerini kapsayan genel bir kavram olarak tanımlamaktadır (IASFM, 2012). Son yıllarda, “zorunlu göç çalışmaları” terimi akademik söylemde giderek daha fazla kullanılmaya başlanmış ve “mülteci çalışmaları” teriminin yerini almıştır.

Son on yılda, zulüm, çatışma, genel şiddet, insan hakları ihlalleri veya kamu düzenini önemli ölçüde bozan olayların bir sonucu olarak hem ülke içinde hem de dışında zorla yerinden edilen bireylerin toplam sayısı neredeyse iki katına çıkmıştır. Ülke içinde yerinden edilmiş kişilerin sayısı 2014 yılı sonunda 59,5 milyon iken, 2023 yılı sonunda 117,3 milyona ulaşmıştır. Bu rakam, şimdiye kadar kaydedilen en yüksek rakamdır ve son 12 yılda gözlemlenen yıllık büyüme eğilimine paralel olarak 2022'ye göre yüzde 8'lik bir artışı temsil etmektedir (IOM, 2019).

Zorunlu göçü daha iyi anlamak için bazı teorik çerçeveler önerilmiştir. Everett Lee'nin (1966) teorisine göre zorunlu göç, insanları evlerini terk etmeye zorlayan savaş, zulüm ve çevresel bozulma gibi “itici” faktörler ile onları yeni yerlere çeken ekonomik fırsat ve güvenlik gibi “çekici” faktörlerin bir sonucudur. Zorunlu göç vakalarında, insanları evlerini ve toplumlarını terk etmeye zorlayan “itici” faktörler, onları yeni yerlere çeken “çekici” faktörlerden daha önemli olma eğilimindedir. Yeni İşgücü Göçü Ekonomisi, öncelikle gönüllü göçle ilgili olsa da, hane halklarını birincil karar verme birimi olarak ele alarak zorunlu göçü de kapsayacak şekilde uyarlanabilir. Bu yaklaşım, ailelerin krizlere tepki olarak, ayrılmanın potansiyel risklerini ve faydalarını değerlendirerek toplu olarak göç etmeyi tercih edebileceği olasılığını kabul etmektedir (Etienne Piguet, 2018: 13).

Sosyal bilimlerin birçok dalında olduğu gibi, zorunlu göç araştırmalarında da en büyük güçlüklerden biri kavramların net bir şekilde tanımlanması ve kategorize edilmesidir. Bu bağlamda, Stephen Castles (2006: 9-11) bireyleri evlerini terk etmeye zorlayan çeşitli koşulları yansıtan dokuz farklı zorunlu göç türü tanımlamıştır. Suman Kakar (2019: 1) ise zorunlu göçmenleri, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler, mülteciler ve insan ticareti mağdurları olmak üzere üç kategoride sınıflandırmıştır. İlk kategori mültecilerden oluşur. “Mülteci” kavramı, 1951 Birleşmiş Milletler Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme ve 1967 Protokolü’nde; belirli bir sosyal gruba ait olması, siyasi görüşü, ırkı, dini veya milliyeti nedeniyle zulme maruz kalma korkusuyla ülkesi dışına çıkan kişi olarak tanımlanmıştır. Afrika Birliği Örgütü’nün 1969 tarihli Mülteci Sözleşmesi, tanımı savaştan kaçanları da kapsayacak şekilde genişletmiştir. 2023 yılı itibarıyla küresel mülteci nüfusu 26 milyonu aşmış olup, bu nüfusun önemli bir kısmı Afganistan, Suriye, Venezuela, Ukrayna ve Güney Sudan’dan gelmektedir. Mültecilerin çoğunluğu, özellikle düşük ve orta gelirli olarak sınıflandırılan ve sıklıkla zorlu yaşam koşulları

ve istikrar eksikliği ile karşı karşıya kaldıkları komşu ülkelere sığınmaktadır (Suman Kakar, 2019: 1). İkinci kategori, ülke içinde yerinden edilmiş kişilerdir (IDP-Internally Displaced Persons). Onlar zulüm, silahlı çatışma veya şiddet nedeniyle kendi ülkelerinin içerisinde güç kullanılarak bulundukları yerden başka yere taşınmaları gerçekleşen bireylerdir (Kartal ve Akbal, 2022: 11). En son kategori ise insan ticaretidir. Bu kategori zorunlu göçün ciddi bir biçimi olup, bireylerin, özellikle de kadın ve çocukların seks endüstrisi için istismar amaçlı ticaretini içermektedir. İnsan ticareti ile kaçakçılığı birbirinden ayırmak çok önemlidir, çünkü birincisi genellikle zorlama içerirken, ikincisi tipik olarak insan tacirlerinin yardımıyla gönüllü göçü içermektedir (Suman Kakar, 2019: 1).

Zorunlu göçün türleri, nedenleri, ciddiyet düzeyleri ve sonuçlarında farklılıklar olsa da, bu olgu küresel bir insan hakları ve küresel dayanışma meselesine dönüşmüştür. Bu olguyu ele alırken, çok sayıda faktörden etkilenen karmaşık bir süreç olduğu bilinen göçmenlerin zorunlu geri dönüşüne de yer vermeliyiz. Göçmenlerin zorunlu geri dönüşü olarak adlandırılan bu süreç, uluslararası literatürde 1980'lerin ortalarından bu yana dikkat çekmektedir. Bazı zorunlu göçmenler, ülkelerindeki çatışmaların sona ermesini beklerken, bazıları da çeşitli nedenlerle çatışmalar devam ederken menşe ülkelerine dönmeyi tercih etmektedir. Bu geri dönüşlerin bir kısmı kendiliğinden gerçekleşirken, bir kısmı da başta Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) olmak üzere uluslararası kuruluşlar tarafından kolaylaştırılmaktadır (Öner, 2018: 272).

Hukuki perspektiften bakıldığında, temel insan haklarından biri olan geri dönme hakkı mülteciler için çok önemlidir. Sosyal perspektiften bakıldığında ise zorunlu göç, iki seçenekle tanımlanmaktadır: ilki, yerinden edilmiş nüfusun menşe ülke sınırlarına geri gönderilmesi, ikincisi ise sınır dışı edilmeleri şeklinde tanımlanmaktadır. Zorunlu göçün bir biçimi olarak geri dönüş göçü, genellikle göçmenin kabul etmediği zorunlu geri dönüşü içeren sınır dışı etme veya göçmenin kabul ettiği zorunlu geri dönüşü içeren yardımlı geri dönüş biçimini içerir. Bu gibi durumlarda, sınır dışı etme, göçmenlerin kolluk kuvvetleri tarafından yakalandığı ve uluslararası sınırlardan menşe ülkelerine nakledilmeden önce hapsedildiği bir zorlama biçimi olarak algılanabilir. Kolaylaştırılmış geri dönüşte ise zorlama dolaylıdır ve fiziksel değildir, çünkü göçmene bulunduğu ülkeyi terk etmekten başka hiçbir yasal seçenek bırakılmaz (Erdal, 2020: 108).

Göç çalışmaları alanında, kişinin ülkesine geri dönmesi/gönderilmesi, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği'nin (BMMYK) yardımıyla mültecilerin menşe ülkelerine geri dönüş süreci olarak tanımlanmaktadır. Geri dönüş, BMMYK tarafından mülteciler için önerilen üç kalıcı çözümünden birini oluşturmaktadır. Bu çözüm, geri dönüş için yapılan hazırlıkları, geri

dönüş sürecinin kendisini ve varış ülkesine varıştan hemen sonra kabul ve entegrasyon düzenlemelerini kapsamaktadır. BMMYK, mültecilerin yolculuklarını organize etmekten ve yolculukları sırasında onlara yardım sağlamaktan sorumlu kuruluştur (Öner, 2018: 274).

Yukarıda verilen bilgilerden, zorunlu göçün çoğunlukla mültecilere dayalı olarak kullanıldığını fark ediyoruz. Ancak tezimizin konusu olan etnik geri dönüş göçü bağlamında, 'Zorunlu göçün etnik geri dönüş göçüyle ilişkisi nedir?' sorusu, bu iki göç türü arasındaki bağlantıyı anlamak açısından önemli bir soru oluşturmaktadır. Bu noktada, zorunlu göç ve etnik geri dönüş göçü arasındaki ilişkiyi şu şekilde açıklayabiliriz:

Zorunlu göç ve etnik geri dönüş göçü arasındaki ilişki, özellikle geçmişte çatışma veya siyasi huzursuzluk nedeniyle anavatanını terk etmek zorunda kalan göçmenler geri dönmek istediklerinde belirginleşir. Zorunlu göçün kökenlerine baktığımızda, genellikle huzursuzluk, savaş ve insanları evlerini terk etmeye zorlayan diğer dış baskı biçimlerine dayandığını görürüz. Bu durum, insanların kendi istekleri dışında yaşadıkları yerleri terk etmeye zorlandıkları, istem dışı yerinden edilme süreci olarak değerlendirilebilir. Bu nedenle, zorla yerinden edilmiş etnik göçmenler atalarının topraklarına dönme arzusu duyabilirler. Zorla yerinden edilme sırasında yaşanan travma, kayıp ve kimlik krizleri, onların anavatanlarına geri dönme ve aidiyet duygusunu yeniden tesis etme motivasyonunu artırabilir. Devletler ve uluslararası kuruluşlar tarafından sağlanan mali destekler ve yardımlar da bu süreçte önemli bir rol oynayabilir. Ancak geri dönüş esas olarak gönüllü bir süreçtir ve ekonomik, sosyal ve siyasi faktörlerin bu kararı büyük ölçüde yönlendirdiği unutulmamalıdır.

Sonuç olarak, zorunlu göç, etnik kimlik ve kültürel bağlar, yerinden edilmiş grupları eski topraklarına dönmeye itebilir ve böylece etnik geri dönüş göçü sürecini başlatabilir. Zorla yerinden edilen gruplar belirli bir süre sonra gönüllü olarak anavatanlarına dönmeye karar verebilirler. Kazakistan bağlamında, yurt dışında oluşan Kazak diasporaları, geçmişte farklı savaşlar ve yönetim rejimleri nedeniyle zorla yerinden edilerek komşu ülkelere göç ettirilmiştir ve bağımsızlık sonrasında gönüllü olarak ülkeye dönmektedirler. Bu durum, zorunlu göç ile etnik geri dönüş göçü arasındaki dinamik ilişkiyi ortaya koyar ve etnik geri dönüş göçüne doğrudan bir örnek teşkil eder.

1.2.3. Gönüllü Göç

Geri dönüş göçü, gönüllü göç bağlamında çeşitli faktörden etkilenmektedir. Bu faktörler üzerinde durmadan önce gönüllü göçün tanımını açıklamamız gerekmektedir.

Birleşmiş Milletler Göçmen Hakları Sözleşmesi, gönüllü göç vakalarını “göç etme kararının ilgili birey tarafından özgürce, yani dış zorlayıcı faktörlerin müdahalesi olmaksızın alındığı durumlar ” olarak tanımlamaktadır (UNESCO, 2003). Smith'e göre gönüllü göç, bireylerin veya grupların kendi özgür iradelerine ve seçimlerine dayalı olarak bir yerden başka bir yere hareket etmeleridir. Bu hareket genellikle zorlama veya zorunluluktan ziyade ekonomik fırsatlar, eğitim, aile birleşimi veya yaşam tarzı tercihleri gibi faktörler tarafından motive edilmektedir (1975: 247).

Ottonelli ve Torresi (2013), göçün gönüllü olup olmadığını değerlendirmek için göç sürecinde zorlama olmamasını öne sürmektedir. Birçok kişi bunu gönüllülüğü göstermek için yeterli kabul etse de , Ottonelli ve Torresi üç koşul daha önermiştir. İlk olarak, göçmenlerin geçiş süreci boyunca makul ulaşım alternatiflerine erişimleri olmasıdır. Bu alternatiflerin açlık, sömürü veya hak ihlalleri gibi koşullar içermesi durumunda, göç gönüllü olarak kabul edilemez. İkinci olarak, göçmenlere içinde bulundukları koşulları değiştirme fırsatının tanınmasıdır. Örneğin, işverenlerini değiştirmelerine veya menşe ülkelerine dönmelerine izin verilmelidir. Bu şartın karşılanmaması, sözleşmeli işçilerin gönüllülük esasına göre kabul edilmesini engellemektedir. Üçüncü olarak, göçmenlere hareketleri ile ilgili yeterli bilgi verilmesidir. Özellikle insan tacirlerinin etkisinden ve yanıltıcı göç anlatılarından korunmaları gerekmektedir. Bireylerin riskleri ve başarı şanslarını abartarak kendilerini yanlış yönlendirebileceklerini kabul etmek de önemlidir (Ottonelli ve Torresi, 2013: 792).

Ayrıca, gönüllü göç, toplulukların dış baskı olmaksızın toplu olarak yer değiştirmeye karar verdiği grup düzeyinde de gerçekleşebilir (Zaloznaya ve Gerber, 2012: 259). Bu bağlamda, Yeni İşgücü Göçü Ekonomisi kavramı, bireylerden ziyade hane halklarının temel karar alma birimi haline geldiğini vurgulamakta ve hane halkı düzeyindeki ekonomik faktörlerin göç kararlarını şekillendirmede çok önemli rol oynadığını öne sürmektedir. İşçi dövizleri, gelir kaynaklarının çeşitlendirilmesi ve gelişmiş sosyal hareketlilik potansiyeli gibi faktörler göz önünde bulundurularak, hane halkları hem ekonomik gereklilikleri hem de arzulanan hedefleri yansıtan bilinçli kararlar alabilmektedir (Piguet, 2018: 19).

Yeni İşgücü Göçü Ekonomisi'ne ek olarak, Everett Lee'nin (1966) itme-çekme modeli de gönüllü göçü analiz etmek için temel bir çerçeve görevi görmektedir. Bu model, göçü etkileyen faktörleri iki ayrı kategoriye ayırmaktadır: bireyleri kendi ülkelerini terk etmeye zorlayan itme faktörleri (ekonomik zorluklar, siyasi istikrarsızlık, çevresel konular, sosyal faktörler) ve onları yeni bir yere çeken çekme faktörleri (daha iyi ekonomik fırsatlar, siyasi istikrar, güvenlik, sosyal hizmetlerin mevcudiyeti). Sosyal ağlar da yer değiştirmenin karmaşıklığını ve risklerini azaltmaya yardımcı olan temel bilgileri, kaynakları ve desteği

sağlayarak gönüllü göçte çok önemli bir rol oynamaktadır. Bu ağlar varış noktaları, yasal gereklilikler ve iş fırsatları hakkındaki belirsizliği azaltmakta ve böylece muhtemel göçmenler arasındaki endişeleri hafifletmektedir. Ağ teorisinin önemli bir yönü, ilk göçmenlerin kendi toplumlarından başkalarının gelişini kolaylaştırdığı zincirleme göçtür. Bu durum, destekleyici ortamlar sağlayan, aidiyet duygusunu ve kültürel sürekliliği teşvik eden ve yeni gelenlerin daha geniş bir topluma entegre olmalarına yardımcı olan göçmen yerleşim bölgelerinin oluşmasıyla sonuçlanır (Piguet, 2018: 20). Bahsettiğimiz gönüllü göç teorileri, göçmenlerin gönüllü olarak yer değiştirme kararlarının ardındaki motivasyonlarının ayrıntılı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

Gönüllü grup göçünün tipik biçimleri arasında mültecilerin menşe ülkelerine gönüllü olarak geri dönmesi ve etnik diaspora gruplarının kendi ülkelerine yeniden yerleştirilmesi yer almaktadır. Bu altbaşlık altında mültecilerin geri dönüşüne değil etnik grupların gönüllü şekilde menşe ülkelerine geri dönüşüne odaklanmaktayız.

Göçmenlerin menşe ülkelerine gönüllü geri dönüşü kavramı, menşe ülkelerine geri dönen göçmenlerin bunu ev sahibi ülkenin herhangi bir müdahalesi olmaksızın kendi özgür iradeleriyle yapmaları ilkesine dayanmaktadır. Bu bağlamda geri dönüş, bazı hükümetler ve uyguladıkları girişimler tarafından sıklıkla etnik anavatanına geri dönme süreci olarak değerlendirilmektedir. İnsanların etnik kökenleriyle ilişkilendirdikleri bir ülke veya bölge, daha önce oradan göç etmemiş olsalar bile, genellikle etnik anavatanları olarak kabul edilir ve bu bağlantı, etnik ve dini kimlik üzerinden tanımlanır. Öte yandan, gönüllü geri dönüşler, bireyin bir devletten veya diğer ulusal ya da uluslararası aktörlerden mali ve lojistik destek aldığı durumların yanı sıra, hükümetlerin ve BMMYK'nın müdahalesi olmaksızın bireyin kendi inisiyatifini ve sorumluluğunu üstlendiği durumlarda da gerçekleşebilir. En kapsamlı geri dönüş göçü programları şu anda İsrail, Almanya, Rusya, Yunanistan ve Kazakistan tarafından uygulanmaktadır. Geri dönüş göçü potansiyeli bir dizi tarihsel faktörle açıklanabilir. İlk olarak, büyük diasporalara sahip devletlerden kitlesel göç olgusu, müteakip bir geri dönüş göçü süreciyle sonuçlanmıştır. Kazakistan'dan etnik Almanların Almanya'ya geri dönmesi, Yahudilerin İsrail'e geri dönmesi ve Pontuslu Rumların eski Sovyetler Birliği'nden Yunanistan'a geri dönmesi bu olgunun örnekleridir. Bir diğer faktör ise eski sömürgelerden veya işgal edilmiş topraklardan gelen geri dönüş göçüdür. Ayrıca, dağılmadan önce aynı devletin parçası olan ülkelere de geri dönüş göçü söz konusudur. Örneğin, eski Sovyet cumhuriyetlerinde yaşayan etnik Kazakların Kazakistan'a dönmesi buna örnektir (Jampeisov vd., 2020: 127-129).

Sonuç olarak, diasporik geri dönüş göçü, bireylerin veya toplulukların yurtdışında uzun bir süre geçirdikten ya da orada doğup büyüdüktan sonra kendi istekleri doğrultusunda anavatanlarına geri dönmelerini ifade eder. Bireylerin menşe ülkelerine dönüşü genellikle kültürel bağlılık arzusu, ekonomik beklentiler, yaşam kalitesini artırma isteği veya çocuklarının kendi kültür ve dillerini unutmamalarını sağlama çabasıyla ilişkilendirilir. Bu süreç genellikle gönüllü olarak gerçekleştiği için zorunlu değil, gönüllü göç türü olarak değerlendirilebilir.

1.3. Uluslararası Göçün Nedenleri

Uluslararası göçle ilgili bazı tanımlar, göç hareketinin nedenlerini de içermektedir. Örneğin, Oral ve Çetinkaya'ya göre (2017: 1) “Göç” terimi, insanların ekonomik, siyasi, kültürel, sosyal ve diğer nedenlerle yer değiştirmesi olarak tanımlanmaktadır. Türk Dil Kurumu’nun Güncel Türkçe Sözlüğü’ne göre, ekonomik, toplumsal ya da siyasal nedenlerle gerçekleşen göç, bireylerin bir ülkeden başka bir ülkeye ya da bir yerleşim yerinden başka bir yere gitmesi veya taşınması olarak tanımlanır (sozluk.gov.tr , 2022).

Bazı göç tanımları, göç hareketinin siyasi, kültürel, sosyal ve diğer nedenlerini içerse de konuyla ilgili mevcut literatürde göçün sebepleri genellikle dört kategoriden birine göre değerlendirilmektedir. Söz konusu nedenler aşağıdaki gibi sıralanabilir:

Ekonomik Nedenler: Bireyin gelir düzeyinin genel refahı üzerinde belirleyici bir faktör olması, çalışma koşullarının, işin niteliğinin ve istihdam olanaklarının önemini vurgulamaktadır. Dolayısıyla bu bireylerin daha üstün yaşam standartları, gelişmiş gelir fırsatları, yatırım olanakları, daha kapsamlı tesis ve sosyal hizmetler, istihdam olanakları sunan yerlerde ikamet etme istekleri onları göç etmeye motive etmektedir. Sonuç olarak, bireyler ikamet ettikleri yerde istihdam fırsatlarının olmaması, iş arayışı, işsizlik, yetersiz gelir, yatırım fırsatları ve daha iyi bir yaşam kalitesi arzusu gibi ekonomik nedenlerle göç etmektedir (Kartal ve Akbal, 2022: 30).

Bireysel Nedenler: Başta sağlık hizmetleri olmak üzere, eğitim alma, iş değişikliği ve tayin, evlilik ve boşanma, emeklilik gibi gereksinimleri içermektedir (Faisal, 2020: 51). Ekonomi ve bireysel nedenler karşılıklı olarak birbirini güçlendirmekte, her biri diğerini karmaşık ve dinamik bir şekilde etkilemektedir (Kartal ve Akbal, 2022: 30).

Güvenlik nedenleri: Can ve mal güvenliği, terör sebebiyle yaşanan olaylar, savaş ve soykırım gibi yıpratıcı nedenler insanları yer değiştirmeye zorlamaktadır (Faisal, 2020: 51).

Ailevi nedenler: Ailelerin bütünlüğü ve korunması, toplumların hayatta kalması ve güçlü olması için büyük önem taşımaktadır. Kişinin ailesinden uzaklaşarak göç etmesi, o aile

biriminin dağılmasına neden olabilir. Tersine, böyle bir çözülme yaşayan aileler kendilerini yeniden bir araya gelmek için bir kez daha göç etmek zorunda bulabilirler. Benzer şekilde, farklı coğrafi konumlardan gelen bireyler arasındaki evlilikler de aile birleşimi amacıyla göç edebilirler. Göç, iş transferlerinin bir sonucu olarak aile biriminin parçalanmasını önlemek veya alternatif olarak, ayrı düşen ailelerin yeniden birleşmesini kolaylaştırmak amacıyla gerçekleştirilmektedir. Başka yerlerde istihdam veya iş fırsatlarının mevcut olması nedeniyle bireylerin göç etmeden tek bir yerde kalmaları her zaman mümkün değildir (Kartal ve Akbal, 2022: 31). Her göç hareketinin altında yatan nedenler, hareketin etkisi ve coğrafi kapsamı içeren farklı bir dizi faktörle karakterize edildiği açıktır. Bununla birlikte, ekonomik kaygılar ve güvenlik endişeleri sürekli olarak göç için ana nedenler arasında olmuştur (Battı, 2020: 56).

İnsanların bulundukları yerlerden taşınmasına yol açan sebepler, her dönemde farklı özellikler göstermiştir. Ayrıca, tarih boyunca insan iradesi dışında gelişen göçlerin nedenleri arasında deprem ve toprak kayması gibi doğal afetlerin, kan davası, cinayetler, ve sağlık gibi güvenlik endişelerinin bulunduğu görülür (Faisal, 2020: 51). Ayrıca, göçü tetikleyen faktörler incelendiğinde, iki farklı neden kategorisi ortaya çıkmaktadır. Birinci kategori, göçü gerekli kılan veya zorlayan koşulları içerirken, ikinci kategori göçü kolaylaştıran ve hızlandıran faktörleri kapsamaktadır. İlk durumda zorlayıcı koşullar ve faktörlere odaklanılırken, ikincisinde maddi zorlayıcı unsurlar olmaksızın duygular, merak ve öznel tercihleri içeren gönüllü tutumlar birincil öneme sahiptir (Battı, 2020: 55). Benzer şekilde, güvenlik kaygılarıyla gerçekleşen bir göç döneminden sonra kişinin kökenine ya da kökenine yakın bir bölgeye geri dönme kararı da göçün bir diğer gerekçesini oluşturmaktadır (Faisal, 2020: 51).

Sonuç olarak, farklı araştırmacılar göçün nedenleri konusunda farklı görüşler öne sürmektedir. Çünkü göç, bireylerin durumuna göre değişebilir ve kesin kategorilere ayırmak zordur. Ancak, etkili göç politikaları geliştirmek ve göçmenlere yeni ülkelerinde uygun desteği sağlamak için göç etme nedenlerini ve bu süreçte karşılaştıkları sorunları anlamak büyük önem taşımaktadır.

1.4. Sosyal Ağların Etkileri

Göç çalışmaları literatüründe, genel kabul görülen göçmenlerin göç ve yerleşme süreçlerini kolaylaştıran akrabalık ve arkadaşlık ağları vardır. Yakın güven ilişkileri ve karşılıklılık bağları nedeniyle bu ağlar, göçmenlerin varış toplumunda karşılaşılabilecekleri olumsuz koşullara karşı bir denge sağlayan sosyal sermaye kaynakları olarak kabul edilmektedir (Louise Ryan, 2011: 707). Sosyal ağ kavramı, göç çalışmalarında önemli bir yer tutar. Göç ağları teorisinin önde gelen ismi D. Massey, bu kavramın gelişimine büyük katkı

sağlamıştır. Massey'e göre (1993: 449) sosyal ağ menşe ülkede kalanlar, göçmenlerin kendileri ve yeni yere yerleşenler arasındaki akrabalık, arkadaşlık bağları ve ortak sosyal kökene dayalı kişiler arası ilişkiler kümesidir. Özyakışır'a (2013: 59) göre ise sosyal ağlar teorisi , başka bir yere göç edip düzen kurmuş olanlar ve yeni göç etmek isteyen göçmenlerin arasında kurulan ve etnik köken, din, hemşerilik ve arkadaşlık temelinde gelişen ilişkilere dayanmaktadır. Bu ağlar göç hareketlerini kolaylaştırmakta ve göç zincirinin ortaya çıkmasına neden olmaktadır. Göç süreci genellikle bireylerin sosyal çevrelerinde kendilerine sunulan fırsatlar ve kaynaklar hakkında bilgi yayabildikleri sosyal ağlar tarafından kolaylaştırmaktadır. Daha önce göç etmiş ve yeni bir yere yerleşmiş olanlar genellikle iş ve kalacak yer arayışında yardımcı olurlar ve tecrübelerinin aktarılmasını sağlar (Kartal ve Akbal, 2022: 16). Sosyal temellere dayanan zayıf ve güçlü ağlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Çok sayıda sosyal, kültürel ve bireysel değişken, bireyin menşe yerinden yeni yere göç etme kararı üzerinde etkili olmaktadır. Göç kararı sosyo-kültürel faktörlerden üç farklı şekilde etkilenmektedir. İlk olarak, göç kararı verilir. İkinci olarak, kalıcı ya da döngüsel olabilen göç şekli belirlenir. Üçüncü olarak, göçmenlerin yeni ortamdaki deneyimleri sonraki eylemlerini şekillendirir (Özyakışır, 2013: 59).

Göçmen ağları aşağıdaki temel işleve hizmet etmektedir.

1. Kimin, nereden, nereye ve nasıl göç edeceğini belirlemekten sorumludur.
2. Muhtemel göçmenlerin seçtikleri destinasyondaki koşullar ve fırsatlarla ilgili bilgi edinmelerini kolaylaştırır.
3. Göçmenler ile menşe ve varış toplumları arasında bilgi ve kaynak aktarımını kolaylaştırmaktır.
4. Göçmenlerin yeni çevrelerine entegre olma sürecini kolaylaştırır.
5. Göçmenlerin kimliklerinin ve kültürel miraslarının korunmasına hizmet eder (Kaldık, 2022: 17).

Etnik geri dönüş göçü bağlamında, ağlar iki temel kategoride sınıflandırılabilir: toplumsal ve ilişkisel. Toplumsal ağlar uzun vadeli ilişkilere ve paylaşılan deneyimlere dayanırken, ilişkisel ağları belirli çıkarlar veya hedefler etrafında oluşturulur. Her iki ağ türü de geri dönen grupların yeniden entegrasyon sürecini kolaylaştırabilir (Cassarino, 2004: 266).

Başka bir deyişle, sosyal ağ teorisi, ekonomik ve kültürel hususlara ek olarak, geriye göç olgusuna katkıda bulunan bir faktör olarak sosyal ilişkilerin rolünü vurgulamaktadır. Sosyal ağ teorisyenleri, finansal sermayeye ek olarak, yurtdışında edinilen bilgi, deneyim, değer ve becerileri içeren insan sermayesinin de bu göçmenlerin başarılı bir şekilde geri dönmelerine katkıda bulunduğunu ileri sürmektedir. Bu teoriden çıkarılabilecek temel çıkarım, daha geniş

bir insan sermayesine sahip olan göçmenlerin daha iyi bir geri dönüş göçü gerçekleştirme ihtimalinin daha yüksek olduğudur (Altuno, 2021: 35).

Sosyal ağların temel işlevlerinden biri, mali destek ve iş fırsatları gibi somut kaynaklarla birlikte, bilgi ve duygusal destek gibi soyut kaynaklara erişim sağlamaktır. Geri dönenlerin, toplumlarına başarılı bir şekilde uyum sağlamaları ve yeniden entegrasyonları için hayati öneme sahip olan söz konusu kaynakları elde etmek için ağlarını kullanmaları mümkündür. Dahası, etnik geri dönüş yapanlar sıklıkla yurtdışında geçirdikleri süre boyunca edindikleri kültürel ve sosyal sermayeyi aktarırlar. Bu sermaye, kendi toplumlarındaki statülerini ve etkilerini artırmaya hizmet edebilir ve böylece yerel sosyal dinamikleri daha etkin bir şekilde yönlendirmelerini sağlayabilir. Sosyal ağlar teorisi, bu sermaye biçimlerinin geri dönenlerin sürdürdükleri ilişki ve ağlara derinlemesine gömülü olduğu gerçeğinin altını çizmektedir. Ayrıca bu teori, geri dönen etnik grupların yurtdışındaki topluluklarıyla sürdürdükleri sınır ötesi bağlantıların önemini vurgulamaktadır. Bu bağlantılar sürekli destek ve kaynak sağlayarak geri dönenlerin ev sahibi ülkedeki deneyimleri ile kendi ülkelerindeki yeniden entegrasyon çabaları arasında köprü kurmalarına olanak tanıyabilir. Sosyal ağlar ve geri dönüş göçü arasındaki karmaşık etkileşim daha iyi değerlendirilebilir (Cassarino, 2004: 264-271). Kazakistan bağlamında, yurttaşların ülkelerine geri dönüşleri akrabalık ve arkadaşlık gibi sosyal ağlara dayanmaktadır, çünkü ülkeye döndükten sonra bu ağlar onların yerel topluma uyum sağlamalarını ve entegrasyonlarını hızlandıracaktır.

Sonuç olarak, sosyal ağ teorisi etnik geri dönüş göçünü analiz etmek için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Sosyal ilişkilerin ve ağların, kaynakların harekete geçirilmesi, kültürel ve sosyal sermayenin artırılması ve geri dönenlerin kendi toplumlarına yeniden entegrasyonunun karmaşıklığının üstesinden gelinmesi açısından önemini vurgulamaktadır.

1.5. Vatandaşlık ve Yabancı Tanımı

Vatandaşlık kavramının temelleri, 1776'daki Amerikan Devrimi ve 1789'daki Fransız Devrimi gibi dünya tarihindeki iki önemli devrimden sonra hukuki bir nitelik kazanmaya ve gelişmeye başlamıştır. Bununla birlikte, 20. yüzyılda vatandaşlık kavramı, sadece yasal ve siyasi hakları değil, aynı zamanda ekonomik refah ve sosyal güvenlik gibi sosyal hakları da kapsayacak şekilde önemli bir genişleme yaşamıştır. Vatandaşlık anlayışındaki bu evrim, insan hakları ve temel demokratik medeni hakların gelişimi ile yakından bağlantılıdır (Battır, 2020: 133).

Polat`a (2011: 129) göre, vatandaşlık kavramı en basit haliyle, bir bireyin belirli bir devletle olan karşılıklı hak, görev ve yükümlülüklerini tanımlayan hukuki bir bağıdır. Bu kavram tarih boyunca hem liberal hem de cemaatçi düşünürlerin ilgisini çeken bir konu olmuştur. Liberalizm perspektifinden bakıldığında, vatandaşlık kavramı bireysel haklar ve yetkiler fikriyle yakından bağlantılıdır. Buna karşılık, cemaatçi bakış açısı bireyin bir topluluğa bağlılığına ve bunun beraberinde getirdiği yükümlülüklerle öncelik verir. Bu yaklaşımda vatandaşlık, toplumsal aidiyete ulaşmanın bir aracı olarak görülür ve böylece bireyin ortak değerlere dayalı bir topluluğun parçası olmasını sağlar (2011: 129).

Cemaat kavramı bu teorik çerçevede özel bir önem kazanmaktadır. Ferdinand Tönnies'in sosyolojik ayrımına göre cemaat (Gemeinschaft), aidiyet, dayanışma ve karşılıklı samimiyet duygusunun ön planda olduğu aile, arkadaşlık ve komşuluk gibi ilişkilerle şekillenen bir sosyal yapıyı ifade eder. Bu yapı, ilişkilerin bireyin çıkarlarından ziyade kendi çıkarları için var olduğu duygusal ve toplumsal bir birliktelik biçimi olarak tanımlanabilir. Buna karşılık cemiyet ise (Gesellschaft), bireylerin rasyonel hesaplamalar ve kişisel çıkarlarla ilişkilendirildiği ve daha çok kamusal alanla özdeşleştirilen bir sosyal örgütlenme biçimi olarak tanımlanabilir. Buna bağlamda, cemaatçi bakış açısı bireyin bir topluluğa bağlılığına ve bunun beraberinde getirdiği yükümlülüklerle öncelik verir. Bu yaklaşımda vatandaşlık, toplumsal aidiyete ulaşmanın bir aracı olarak görülür ve böylece bireyin ortak değerlere dayalı bir topluluğun parçası olmasını sağlar. Bu özel bağlamda, cemaatçi teorisyenler vatandaşlığı bireysel haklara indirgememekte; daha ziyade ahlaki sorumluluklar, ortak fayda ve sosyal dayanışma gibi değerler temelinde yeniden tanımlamaktadırlar. Örneğin Michael Sandel ve Charles Taylor, bireyin sadece özerk bir varlık değil, aynı zamanda belirli tarihsel ve kültürel bağlamlar tarafından şekillendirilen bir “topluluğun üyesi” olduğunu iddia etmektedir. Bu bireyler için vatandaşlık kavramı, kamu işlerine aktif katılımları ve gelişen bir toplumun temelini oluşturan kolektif değerlere katkıları yoluyla önem kazanmaktadır (2020: 17).

Aybay`a göre ise vatandaşlık kavramı, bir birey ile bir devlet arasında, birincinin koruma ve haklar karşılığında ikincinin yasalarına uymayı kabul ettiği yasal bir bağıdır (2008: 4). Bu çerçevede devlet, bireyin haklarını tanıyan, koruyan ve güvence altına alan bir yapıdır. Hakların korunması, tanınması ve güvenceye alınması sorumluluğu, devletin egemenlik anlayışının ve ulus-devletin temel unsurlarından biri olarak kabul edilir. Dolayısıyla, vatandaşlık kavramının devlet ile birey arasındaki bağı dolaysız bir şekilde ifade etmeye hizmet ettiği görülebilir (Polat, 2011: 132).

Günümüzde anayasa hukuku bilimi, vatandaşlık kavramının içeriği konusunda henüz ortak bir görüşe varmış değildir. Hukuk biliminde, “vatandaşlık” teriminin üç ana anlamı olduğunu belirtmek önemlidir. Bunlar aşağıdaki gibidir:

1. Bir kişi ile siyasi-sosyal bir varlık olan devlet arasındaki ilişkinin özel niteliğini belirleyen siyasi-hukuki bir olgu olarak vatandaşlık.
2. Temel sübjektif insan haklarından biri olarak vatandaşlık.
3. Anayasal-yasal bir kurum olarak vatandaşlık.

Yukarıda belirtilen anlamlar bakımından, “vatandaşlık” kavramı hukukçular arasında farklı yorumlara tabi değildir. Bununla birlikte, vatandaşlık kavramı yalnızca anayasa hukukunun ilgi alanına girmemektedir (Balgimbekova ve Isabekova, 2013: 2). Bu kavram literatürde hukuki/yasal bileşenden ziyade siyasi ve kimlik bileşeni üzerinden tartışılmaktadır. Siyasi boyutla ilgili olan ilk unsur demokratik ilkelerle ilişkilidir. Bu bağlamda vatandaşlık, bireylerin siyasi süreçlere ve kurumlara aktif katılımını ve toplumun kendi kendini yönetmesini ifade eder. İkinci unsur olan vatandaşlığın kimlik boyutu, bireyin siyasi bir topluluğa aidiyetini ifade eden farklı üyelik statüsünü temsil eder. Bu bağlamda, vatandaşlığın temel unsurları ulus-devlet sınırları içerisinde haklar, siyasi katılım ve kimlik olarak kısaca tanımlanabilir (Battır, 2020: 136).

Çağdaş dönemde vatandaşlık, bu statüyle bağlantılı hak, görev ve sorumlulukları kapsayan eşitlik ilkesiyle tanımlanmaktadır. Vatandaşlık kurumu, bireyin statüsünün siyasi ve hukuki yönlerini kapsar, devlet otoritesinin sınırlarını çizer ve devletin amaç ve hedeflerini tanımlar. Modern cumhuriyet, vatandaşlık kurumu aracılığıyla kendisini hukukun üstünlüğü ile yönetilen bir devlet olarak tanımlayabilmektedir (Balgimbekova ve Isabekova, 2013: 3).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin modern anayasal hukukunda, vatandaşlık ilkeleri Anayasa'nın yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti'nin “Vatandaşlık Hakkında” Kanunu ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin mevcut hukukuna ilişkin diğer normatif yasal düzenlemelerde yer almaktadır. Ayrıca, mevcut mevzuat ve anayasal hukuk kaynakları, 1 Aralık 2003 tarihli “Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 10 ve 12. maddelerinde, Kazakistan Cumhuriyeti'nde çifte vatandaşlık da dahil olmak üzere çoklu vatandaşlığın kabul edilemezliğine ilişkin “bir Cumhuriyet vatandaşı başka bir devletin vatandaşı olarak tanınamaz” diyerek anayasal-hukuki normunun içeriğine açıklık getirmektedir (Konstitutsionniy Sovet Respubliki Kazakhstan, 2003).

Hem hukuki hem de kavramsal açıdan bakıldığında, “vatandaşlık” kavramı “yabancı” kavramının karşıtıdır. Egemen bir devlet bağlamında, “yabancı” terimi kural olarak o devletin vatandaşı olmayan bir bireyi tanımlamak için kullanılmaktadır. Lazarev (1992: 31) normatif

düzenlemelerde ve hukuk literatüründe “yabancı” kavramının geniş ve dar olmak üzere iki anlamda kullanıldığını göstermektedir. Geniş anlamda “yabancı” terimi, ev sahibi devletin vatandaşı olmayan tüm bireyleri kapsarken, dar anlamda ülke topraklarında fiziksel olarak bulunan ancak başka bir devletin vatandaşlığına sahip olan kişileri kapsamaktadır (1992: 31).

Uluslararası Göç Örgütü, yabancı kişiyi, “Belirli bir devlet bağlamında, o devletin vatandaşı olmayan bir kişi” olarak açıklamıştır (IOM, 2009: 95). 1985 tarihli BM Genel Kurulu İnsan Hakları Bildirgesi'nde ise bu terim, ikamet ettikleri ülkenin vatandaşı olmayan kişileri ifade etmek için kullanılmıştır. Yabancıların hukuki statüsü üzerinde etkisi olan uluslararası hukuki belgeler “yabancı” terimini açık ve tutarlı bir şekilde tanımlamamıştır. Örneğin, 1972 yılında, ev sahibi devletin vatandaşı olmayan kişilerin hukuki statüsüne ilişkin Deklarasyon taslağı ilk kez hazırlandığında, “vatandaş olmayan” terimi tanımlanmaya çalışılmıştır. Bu terim daha sonra “yabancı” terimi ile değiştirilmiştir. Resmi BM belgelerinde belirtilen son versiyonda tanım aşağıdaki gibidir: “Yabancı” terimi, bulundukları devletin vatandaşı olmayan herhangi bir birey olarak tanımlanmaktadır (BM, 1985). Dolayısıyla bu tanım sadece ev sahibi devletin vatandaşı olmayanları değil, aynı zamanda diğer devletlerin vatandaşlarını, vatansız bireyleri, resmi vatandaşlıklarını kaybetmiş ancak menşe ülkeleriyle bazı bağlarını koruyan mültecileri ve siyasi nedenlerle vatandaşı oldukları ülkeyi terk etmek zorunda kalan siyasi göçmenleri de kapsamaktadır.

Yabancıların belirli bir devletteki hukuki statüsü, ev sahibi ülkenin ulusal mevzuatı ve uluslararası anlaşmalarda belirtilen normlar tarafından belirlenir. Yabancılar yönelik hukuki rejimi, uluslararası hukukun genel olarak kabul edilen ilke ve normlarına uygun olarak tesis etmek ev sahibi devletin görevidir. Her devlet, bu kategorideki bireylerin hukuki statüsünü belirlemekten sorumlu olduğundan, bu hukuki statülerin kapsamının devletler arasında farklılık göstermesi şaşırtıcı değildir. Bununla birlikte, söz konusu yasal düzenleme benzer özellikler sergilemekte ve böylece yabancılar tanınan yasal muamelenin farklılaştırılmasını mümkün kılmaktadır. Herhangi bir ülkedeki yabancıların hukuki statüleri belirlenirken, insan hakları ve özgürlüklerine ilişkin uluslararası genel hukukun evrensel olarak tanınan ilke ve normlarının dikkate alınması son derece önemlidir. Uluslararası hukukun evrensel olarak tanınan ilke ve normları İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi, Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi, Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi ve Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nde belirtilmiştir (Boguslavskiy, 2002: 119).

Her devletin, kendi yetki alanında kimin yabancı olarak kabul edileceğini tanımlayan kendi iç mevzuatı vardır. Örneğin, yabancıların hukuki statüsü Kazakistan Cumhuriyeti

Anayasası ve 19 Haziran 1995 tarihli “Yabancıların Hukuki Statüsü Hakkında” başlıklı Kazakistan Cumhuriyeti Kanununda yer almaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ve başka bir devlette vatandaşlık belgesine sahip olan bireyler Kazakistan'da yabancı vatandaş olarak sınıflandırılır. Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ve başka bir ülkenin vatandaşlığına sahip olduğuna dair herhangi bir kanıtı bulunmayan kişiler vatansız kişiler olarak kabul edilir. Buna ek olarak, Kararname Kazakistan'da daimi olarak ikamet eden yabancı vatandaşlar ile geçici olarak gelenler arasında ayrım yapmaktadır. Bu ayrım, yabancı uyruklulara uygulanabilecek hak ve yükümlülüklerin kapsamını belirlediği için keyfi değildir. Yabancı uyrukluların bu şekilde sınıflandırılmasının ölçütü, Kazakistan'da kaldıkları süre değil, Cumhuriyet'te bulunmalarının yasal dayanağı ve Kazakistan Cumhuriyeti ile olan yasal bağlantılarının istikrar derecesidir. Kararnamenin 4. Maddesi uyarınca, ilgili içişleri makamlarından gerekli izni ve daimi ikamet iznini almış olan yabancı vatandaşlar, Kazakistan Cumhuriyeti'nde daimi ikamet eden kişiler olarak kabul edilecektir (Zakon Respubliki Kazakhstan, 1995, md. 4)

Sonuç olarak, Battır'ın ifade ettiği gibi, vatandaş ve yabancı kavramları, devletlerin hem uluslararası hem de iç hukukta öngördüğü hak ve yükümlülükler bakımından farklı kriter ve uygulamalarla düzenlenmiş hukuki statülerdir. Ancak bu statüler sabit değildir; hem kazanım ve kayıp kriterleri hem de tarafların (devlet ve bireyler) hak ve yükümlülükleri siyasi kararlar ve yasal düzenlemelerle değiştirilebilir (2020: 136). Yabancıların hak ve yükümlülüklerine ilişkin normatif düzenlemelerin, vatandaşlık ilişkisinde gözlemlenene benzer bir şekilde, her devletin kendi varsayımları, değerleri ve yaklaşımları çerçevesinde şekillendiğini belirtmek önemlidir.

1.6. Kimlik Politikaları

Kimlik konusu son zamanlarda öne çıkan ve rağbet gören bir araştırma alanı olarak ortaya çıkmıştır. Buna paralel olarak politika bilimi de ulusal, bölgesel ve yerel olmak üzere çeşitli düzeylerde kimlik oluşumunda siyasi elitlerin rolüne büyük önem vermektedir. Literatür incelendiğinde, kimliğin tek bir tanımının olmadığı, farklı ve çoğu zaman birbiriyle çelişen bir dizi kimlik anlayışının bulunduğu görülmektedir. Örneğin, Bernstein'e (2005: 13) göre kimlik politikası, etnik köken, ırk, milliyet, din, mezhep, cinsiyet, cinsel yönelim, sosyal geçmiş, kast ve sosyal sınıf gibi belirli bir kimliğe dayalı politikadır. Başlangıçta “kimlik politikası” terimi, toplumdaki konumlarını değiştirmeye çalışan ve daha önce baskı altında tutulan sosyal grupların faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmıştır. Şimdi bölgesel kimlik çalışmalarıyla eş

zamanlı olarak, temel odak noktası çeşitli toplumsal hareketler olan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Tsumarova, 2012: 5-6).

Bernstein'ın gözlemlediği üzere, “kimlik politikası” terimi akademik söyleme ilk olarak 1979 yılında, engelli insanların benlik ve sosyal kavramlarında bir dönüşümü savunan ve kimlik politikasını bu dönüşümün temelinde bir hareket olarak konumlandıran R. Anspach tarafından sokulmuştur (Bernstein, 2005: 13). Daha sonra “kimlik politikası” terimi, etnisiteyi çağdaş bir siyaset biçimi, bir eleştirel pedagoji biçimi olarak tanımlamak ve üyelerinin kültürel kimliklerini şekillendiren sosyal hareketlerin faaliyetlerini tanımlamak için kullanılmıştır. 1990'ların ortalarında bu terim, şiddet yanlısı etnik grupların faaliyetlerini tanımlamak için de kullanılmış ve milliyetçilik kavramıyla karşılaştırılmıştır. Günümüzde kimlik siyaseti en genel haliyle, “kişinin alandaki konumunu iyileştirmeyi amaçlayan kolektif kimliğin bilinçli inşası” olarak tanımlanmaktadır (Tsumarova, 2012: 5-6) .

Bu altbölümde, kimlik ve kültür arasındaki etkileşim, toplumsal çeşitliliğin ve eşitliğin kabulü için bir model olarak çokkültürlülüğün kavramsallaştırılması, diaspora deneyimi ve anavatana etnik göçün dönüş olgusu kimlik politikaları perspektifinden ele alınacaktır.

1.6.1. Kültür ve Kimlik

Kültür, tarihsel bir süreç olarak ifade edilen, süreklilik, değişebilirlik, öğrenilebilirlik, bütünleştiricilik ve ideal kuralların varlığı ile karakterize edilen bir sistem olarak kavramsallaştırılabilir. Kültürün tarihsel bir süreç olması, zaman içinde belirli bir noktada başladığını ve zaman içinde devam ettiğini göstermektedir. “Kültür” terimi, toplumların sosyal mirasını veya yaşam biçimini, düzenli ve organize bir yaşam biçimini ve diğer insanlara ve şeylere karşı bir tutumu tanımlamak için kullanılır. Kültürün bir nesilden diğerine aktarılması, tutum ve davranışların edinildiği ve yayıldığı öğrenme ve öğretme süreçleri yoluyla gerçekleşir. Dil, kültürün bir nesilden diğerine aktarılmasında ayrılmaz bir rol oynar ve kültürel aktarımın hayati bir bileşeni olarak hizmet eder. Bireyler dil vasıtasıyla toplumlarının değer yargılarını ve normlarını öğrenir ve daha sonra bunları başkalarına aktarır. Kültürün, belirli bir toplumun tutum ve davranışlarını kapsayan sosyal bir mirası temsil ettiği açıktır. Bireyler tarafından sergilenen tutum ve davranışlar kültürün işlevlerini yansıtır. Dolayısıyla, kültürün bireylerin kişiliklerinin oluşumu üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu görülebilir. Ayrıca kültür, belirli bir toplumun üyeleri arasında bireysel ve sosyal kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynar. Uluslar, toplumlar ve bireyler kendi toplumlarının kültürel normları ve beklentileriyle uyumlu bir kimlik seçerler (Topçu, 2022: 15-16). Türkiye'de kültürü sistemli olarak ilk tanımlayan Ziya

Gökalp'in de belirttiği gibi, medeniyet uluslararasıdır ancak kültür doğası gereği ulusal bir kavramdır. Kültür, aynı coğrafi bölgede yaşamış ve ortak bir dizi gelenek ve görenek paylaşmış toplumların kolektif yaşam biçimi olarak tanımlanabilir (1989: 9).

Kültürün bir kimliğin referans alanını oluşturduğu düşünüldüğünde, ikisi arasında güçlü ve vazgeçilmez bir ilişki olduğu ortaya çıkmaktadır. Kimlik kavramının etimolojik kökleri, aynılık veya özdeşlik ve süreklilik anlamına gelen Latince “idem” terimine dayanmaktadır. Genel anlamıyla kimlik, “bir bireyin ya da grubun kendisini ve başkalarını kabul etme ve onlar tarafından kabul edilme kapasitesi” olarak tanımlanabilir. Kavramın Türkçe karşılığı ise aynılık, teklik, benzerlik ve özdeşlik durumunu ifade eden “kim” soru kökünden türetilmiştir (Göçmez, 2022: 121). Türk Dil Kurumu'nun Türkçe Sözlüğü'nde "kimlik", toplumsal bir varlık olarak insana ait koşulların tümü şeklinde tanımlanmaktadır (TDK, 1998: 1324). Bu tanımda, kimliğin oluşumunu sağlayan nitelikler ve özellikler vurgulanmaktadır. Gleason, “ben kimim?” ve “nereye aitim?” gibi temel sorularıyla yakından bağlantılı olan “kimlik” kavramının 1950'lerde sosyal bilimlerde birey ve toplum arasındaki ilişkiyi incelemenin bir aracı olarak ortaya çıktığını ileri sürmektedir (Gleason, 2006: 194).

Kimlik inşasına ilişkin Uluslararası İlişkiler literatüründe farklı yaklaşımlar olmasına rağmen din, kültür, kimlik, norm gibi kavramlar bağlamında ağırlıklı olarak Sosyal İnşacılık yaklaşımı içinde yer almaktadır. Nicholas Onuf, uluslararası ilişkiler teorisi üzerine yaptığı «World of Our Making» adlı çalışmasında, sosyal ilişkileri incelemek için bir yöntem olarak inşacılık kavramını ortaya atmıştır. Bireysel aktörler düzeyinde, sosyal inşacılık öncelikle devletlerin kimlik ve çıkarlarını kilit bir konu olarak ele alır. Amaç, kimliklerin ve çıkarların hangi süreçler aracılığıyla oluşturulduğunu göstermektir (Önder, 2011: 51). İnşacı görüşte kimlik ve çıkar arasında bir etkileşim olduğunu savunanlar, devletlerin sosyal kimlikleri ışığında kendilerinden bekleneceği üzere çıkarları doğrultusunda hareket ettiklerini öne sürmektedir. Bu noktada inşacılar, devletlerin uluslararası ilişkilerdeki davranışlarını aydınlatmada kimliğin önemli rolünün altını çizmektedir (Karakaş, 2022: 3). Sosyal inşacılık alanının önde gelen isimlerinden Alexander Wendt, aktörlerin eylemlerinin yalnızca güç gibi maddi faktörler tarafından belirlenmediğini ve kimlikler eylemlerini etkilemede önemli bir rol oynadığını öne sürmektedir. Wendt'in ifade ettiğine göre, kolektif bilinç aktörlere bir kimlik sağlar ve diğer yapılarla etkileşim içinde kimlikler çıkarları belirler ve böylece uluslararası sistemdeki politika davranışını yönlendirir (Wendt, 1999: 224-231).

Bir ulusun kültürel kimliği, halkının etkileşimlerinden ve paylaşılan deneyimlerinden ortaya çıkan kolektif kültürel uygulamalar ve değerler tarafından oluşturulur. Toplumların kültürleri ve kimlikleri, bireylerin yaşam deneyimlerine ve sosyal bağlamlara dayalı olarak

yeniden inşa edilir. Özellikle göçler, savaşlar, sürgünler, büyük felaketler, küresel salgın hastalıklar veya din değiştirmeler gibi bireylerin veya grupların hayatlarında önemli ve dönüştürücü olaylar, kimliğin kültürel içeriğinde önemli ve geniş kapsamlı değişimlere neden olan başlıca faktörler arasındadır. Bireylerin veya etnik grupların kültürel kimliği, özellikle dil ve dinle ilgili olarak, günlük olarak meydana gelen bir dizi kültürel pratikle kendini gösterir. Bunlar arasında aile yapısı, geçiş törenleri, boş zaman etkinlikleri, giyim, yiyecek ve içecek, gelenek ve görenekler gibi unsurlar yer almaktadır. Göçün bir sonucu olarak, göçmen gruplar diğer topluluklarla etkileşime girmekte, böylece ev sahibi kültürün unsurlarını yerleştikleri yerdeki yeni yaşamlarına dahil ederken, aynı zamanda yanlarında taşıdıkları kültürel birikime de katkıda bulunmaktadır. Göçmenlerin kültürel kimlikleri, bu etkileşimler sonucunda farklılaşır ve zaman içinde yeniden şekillenir (Göçmez, 2022: 144).

Kültür, ulusal kimliğin temel bir unsurunu oluşturmaktadır. Aynı kültürü paylaşan insanlardan oluşan bir topluluk ulus olarak tanımlanabileceği gibi, farklı bir ulusal kimliğe ve kültürel kimliğe sahip bir ulus olarak da tanımlanabilir. Ulusal kimlik kavramı, uluslar arasında ayırım yapmak için kullanılır. Coğrafi farklılıkların yanı sıra dil ve din farklılıkları da ulusal kimliğin belirgin özellikleri olarak ortaya çıkmaktadır. Kültürel kimlik çalışmalarına iki farklı perspektiften yaklaşılabılır: özcü ve tarihsel. Özcü görüş kültürel kimliği sabit ve değişmez olarak kabul ederken, tarihsel bakış açısı, kimliğin tarihsel süreçlere bağlı olarak şekillendiğini vurgular (Topçu, 2022: 15-17).

Etnik kimlik kavramı, özellikle ulus-devletlerin oluşumundan sonra büyük bir ilgi konusu olmuştur. Bunun nedeni, belirli etnisiteler için ortak olan sosyal ve kültürel özelliklerin ulusun siyasi sürecinde kurucu bir rol oynamasıdır. Soğuk Savaş'ın sona ermesi ve Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla birlikte, kimlik politikalarının güçlenmesi ile karakterize edilen yeni bir uluslararası politika evresi ortaya çıkmıştır. İki kutuplu dünya düzeninin çözülmesi, daha önce ideolojik çizgiler boyunca birleşen veya ayrılan halkların yeni kavramsallaştırmalarının ortaya çıkmasına ve daha önce onları farklılaştırmaya hizmet eden ideolojinin gerilemesine neden olmuştur. Bu bağlamda, “Biz kimiz?” sorusu öne çıkan bir tartışma konusu haline gelmiş ve uluslar arasındaki çok sayıda tarihi, ekonomik, siyasi ve etnik mesele gündeme gelmiştir. Uluslar, kimliklerini tanımlamak için giderek daha fazla tarihsel geçmişlerine ve ait oldukları etnik kimliklere ve medeniyetlere yönelmişlerdir. Etnik kimlikler daha net bir şekilde anlaşılmaya başlandıkça, kolektif kimliklerin oluşumu bağlamında tarihsel düşmanlıklar da ortaya çıkmıştır (Karakaş, 2022: 6).

Onuf'un inşacılık yaklaşımında kültürün temel bir önermesi olduğunu daha önce belirtmiştik. Onuf'un kuralcılık anlayışı, kültürün de belirleyici olduğunu savunur. Tıpkı

bireylerin veya toplulukların kuralları sosyal bağlamda inşa etmesi gibi, kültürler de kuralları etkiler. Onuf, her kültürün, üç farklı sınıflandırmaya ayırdığı kurallarla yakından ilişkili olduğunu ifade eder. Başka bir deyişle, kültürleri birbirinden ayıran unsur, bu üç farklı kurala bağlılık dereceleridir. Onuf'un asıl vurgusu, kültürlerin kuralları dönüştürme gücüdür. Aynı şekilde, sosyal bir olgu olarak kültür de kurallar tarafından değişime uğrayabilir (Çelik, 2016: 151).

Bu bağlamda, kültürleşme stresi, bireyin yeni bir kültürel ortama uyum sağlama sürecinde karşılaştığı psikolojik, sosyal ve fiziksel zorlukları ifade eder (Berry, Kim, Minde & Mok, 1987: 493). Genellikle kimlik karmaşası, marjinalite, yabancılaşma, kaygı ve psikosomatik belirtilerle kendini gösteren bu stres, sadece yer değiştiren göçmenlerde değil, anavatana dönen bireylerde de ortaya çıkabilir. Özellikle Kazakistan'a dönen "kandaşlar" örneğinde olduğu gibi, bireyler etnik köken itibarıyla geldikleri toplumun bir parçası olduklarını düşünseler de, kültürel farklılıklar nedeniyle beklenmedik uyum sorunları yaşayabilmektedir. Hannigan'a (2005: 63) göre, bu bireyler anavatana dair idealleştirilmiş beklentilerle geri döndüklerinde, karşılaştıkları kültürel gerçeklik karşısında hayal kırıklığına uğrayabilir; ikinci bir dil öğrenme veya topluma yeniden uyum sağlama gibi zorluklar karşısında, hayallerinden vazgeçip geri dönme kararı alabilirler. Bu durum, kimliğin sabit değil, tarihsel, mekânsal ve kültürel koşullara göre şekillenen dinamik bir yapı olduğunu göstermektedir.

Bireysel düzeyde kültürel uyum sorunları sadece göçmenlerin kişisel deneyimlerine bağlanamaz; aynı zamanda devletin kimliği nasıl tanımladığı ve inşa ettiği ile de yakından ilişkilidir. Özellikle yeni kurulan devletlerde, ulusal kimliğin yeniden tanımlanması süreci, geri dönen etnik grupların konumunu ve kimliğin toplum içinde nasıl müzakere edildiğini doğrudan etkilemektedir. Kazakistan örneğinde, geri dönen 'kandaşlar' bireysel düzeyde kültürel adaptasyonun yanı sıra devlet tarafından tanımlanan resmi kimlik kategorileriyle de yüzleşmek zorundadır. Bu durum, bireyin kimlik deneyimi ile devletin ulus inşası süreci arasında iki yönlü bir etkileşime yol açmaktadır.

Bu çalışmada analiz birimi olarak ele alınan Kazakistan Cumhuriyeti, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra kurulan iki kutuplu uluslararası sistemin dağılması ve Sovyetler Birliği'nin çöküşünü takiben, Soğuk Savaş sonrası dönemde ulusal kimliğini inşa etmeye başlamıştır. Bu süreç, tarihsel faktörlerin yanı sıra iç ve dış dinamiklerin bir kombinasyonu tarafından yönlendirilmiştir. Bağımsızlığını nispeten yeni kazanmış olmasına rağmen, 16 Aralık 1991'de bağımsızlığını ilan eden Kazak toplumunun tarihi, kültürel ve sosyal temelleri bu ulus inşası sürecine zemin hazırlamıştır. Bu bağlamda, ulusal kimliğin inşası sadece siyasi bağımsızlıkla

değil, aynı zamanda tarihsel hafızanın yeniden tanımlanması ve kültürel bütünlüğün sağlanması için ortak değerlerin belirlenmesiyle de ilişkilidir.

Bu doğrultuda, bağımsızlığın hemen ardından uygulanan ulus inşası politikaları, yeni devletin toplumsal uyumu sağlama ve vatandaşlık temelinde ortak bir kimlik yaratma çabalarını yansıtmaktadır. Bağımsızlığın ilk yıllarında, ülkedeki mevcut koşulları ve farklı etnik grupların varlığı göz önünde bulundurularak bir ulus inşası stratejisi uygulanmıştır. Nazarbayev, 'Kazakistanlılık' kavramının etnik bir kimliğe öncelik vermediğini vurgulamıştır. Bunun yerine, Kazakistan'ın yalnızca Kazakların vatanı olmadığını, tüm vatandaşlarını kapsayan bir ulus olduğunu savunmuştur (Kuşçu, 2012: 186).

Kimlik kavramı, “Biz kimiz?” sorusuna bir cevap verme girişimi olarak görülebilir. Günümüz Kazakistan'ı bağlamında, ulusal kimlik sorusuna verilen başlıca yanıtlar “Biz Kazak'ız” ve “Biz Kazakistanlıyız” şeklindedir. Bu tanımlamaların içselliği, ulusal meselelere ilişkin tartışmalarda sıklıkla kendini gösterir. Kendilerini “Kazak” olarak tanımlayanlar, “Kazakistanlı” olarak kabul edilmek konusunda isteksizdirler. Benzer şekilde, kendilerini “Kazakistanlı” olarak tanımlayanlar da “Kazak” olarak tanımlanmak istememektedir (Kadyrzhanov, 2012: 4).

Sonuç olarak, kültür ve kimlik, bireylerin ve toplumların kendilerini nasıl tanımladıklarını belirleyen önemli unsurlardır. Kültür, belirli bir toplumun karakteristik değerleri, inançları, gelenekleri, sanatları ve yaşam biçimleri olarak tanımlanır. Kimlik ise bu kültürel unsurların bireyin içsel deneyimleriyle birleştirilmesiyle oluşan kişisel bir kavramdır. Kültür, sosyal bağlamda kimlik inşası sürecini şekillendirir ve bireylerin aidiyet duygusunu pekiştirir. Bu bağlamda, ulusal kimlik alanında uzman olan Özgecan Kesici, Kazaklaştırma olgusuna farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Ona göre, Kazakistan'ın bağımsızlığının ardından hükümet, yurtdışında yaşayan etnik Kazakları ülkeye davet ederek ülkedeki Kazak nüfusunu artırmayı hedefleyen politikalar izlemiştir. Bu doğrultuda, devletin “Kazaklaştırılması” süreci başlamış ve unutulmaya yüz tutmuş Kazak kültürünün yeniden canlandırılması amaçlanmıştır (Kesici, 2011: 32). Bu tür politikalar, hem demografik yapıyı hem de ulusal kimlik inşa sürecini doğrudan etkilemektedir.

1.6.2. Çokkültürlülük

Yirminci yüzyılın ikinci yarısından bu yana, birleşik bir toplumu teşvik etmeyi amaçlayan ulus-devlet kavramı yerini, özellikle küreselleşme bağlamında, farklı kültürlerin

değerinin tanınması ve bunlara karşılık gelen hakların verilmesi almıştır. Bu gelişmeler çok kültürlülüğün ve çok kültürlü söylemin ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Alan, 2022: 124).

Öncelikle çokkültürlülük kavramının tanımına değinirken onun çok kültürlü terimi arasındaki ilişkiyi veya farkı belirlemek gerekmektedir. İngilizce “multiculturalism” teriminden türetilen çokkültürlülük kavramı, esasen etnik grupların farklı bir şekilde bir arada yaşaması ve ekonomik ve siyasi alanlara eşit bir şekilde dahil olması veya kültürel çeşitliliğin devlet tarafından teşvik edildiği ve kolaylaştırıldığı bir siyasi strateji olarak kabul edilmektedir. Böyle bir kabul, tüm etnik grupların ayrımcılık yapılmaksızın ekonomik ve siyasi hayata eşit bir şekilde katılmalarına izin verir. Göçün bir sonucu olarak, farklı etnik ve kültürel miraslara sahip ulusların aynı devlet sınırları içinde bir arada yaşadığı toplumlar çok kültürlü toplumlar olarak tanımlanmaktadır (Şengül, 2021: 91). Başka bir deyişle, çokkültürlü toplum, birden fazla kültürel topluluğun aynı anda var olduğu bir sosyal yapıyı tanımlamak için kullanılırken, çokkültürlülük kavramı, bu toplumu oluşturan farklı gruplar arasında adalet ve eşitliği tesis etmek için entelektüel bir çerçeve olarak geliştirilmiştir. Bu kavramın amacı, başta milliyet, etnik köken ve din olmak üzere farklı kimliklerin karşılıklı saygı, eşitlik ve adalet çerçevesinde bir arada yaşamasını güvence altına almaktır (Alan, 2022: 125).

Çokkültürlülük üzerine çalışan önde gelen çağdaş akademisyenlerden biri olan W. Kymlicka'nın 'Çokkültürlü Yurttaşlık' adlı eseri, çokkültürlülük konusunda en ufuk açıcı ve en sık atıfta bulunulan eserlerden biri olarak kabul edilmektedir. Kymlicka'nın (2015: 39) belirttiği gibi, çok kültürlü kavramı 'her biri kendi zorluklarını ortaya koyan farklı kültürel çoğulculuk biçimlerini kapsar'. Çokkültürlülük kavramı ise, kültürel çeşitlilikle karakterize edilen toplumlarda ortaya çıkan bir devlet politikası olarak tanımlanabilir. Kymlicka'nın bakış açısına göre çokkültürlülük, liberal düşüncenin daha da geliştirilmiş halini temsil etmekte ve farklı bir teorik çerçevenin ortaya çıkmasıyla sonuçlanmayan sadece küçük değişiklikler içermektedir. Kymlicka'nın amacı liberal teori ile çokkültürlülük gerçeğini uzlaştırmaktır (2015: 39).

Çokkültürlülük, başta Batı ülkeleri olmak üzere birçok ülkede yaygın olan liberalizm ideallerinin doğal bir gelişimi olarak görülebilir. Liberalizm, günümüzde insanlara eş benzeri görülmemiş düzeyde özgürlük ve esneklik sağlar, bu da onu bencil arzularını tatmin etmek isteyen insanlar için çekici kılarken özgürlüklerin zedelenmesine de neden olabilir. Öte yandan çokkültürlülük üç ilke üzerine inşa edilmiştir: kültürel çeşitliliğin sivil toplumun önemli bir özelliği olarak tanınması, marjinal kültürel grupların entegrasyonunun önündeki engellerin kaldırılması ve farklı kültürlerin korunması ve geliştirilmesinin desteklenmesi. Bu ilkeler, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948) ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi (1966) gibi uluslararası kabul görmüş belgelerden kaynaklanmaktadır. Bu perspektiften

bakıldığında, bir toplumun değeri sadece kalitesiyle değil, aynı zamanda içindeki farklı kültürel formların bir arada var olması ve korunmasıyla da belirlenir (Trofim, 2022: 364).

Çokkültürlülük kavramı son yıllarda önemli bir evrim geçirmiş ve farklı toplumlarda farklı anlamlar kazanmıştır. Berry, Kalin ve Taylor'ın 1970'lerde yaptığı çalışmaya atıfla, Berry ve Ward (2016: 441) çokkültürlülüğün kültürel çeşitlilik yönünün üç farklı anlamı arasında ayırım yapmıştır. İlk olarak, çokkültürlülüğün demografik bir gerçeklik olduğu ve dünyadaki toplumların çoğunun artık kültürel çeşitlilik sergilediği söylenebilir. İkinci olarak, çokkültürlülük, bireylerin ve grupların bu çeşitliliği kabul veya reddetmelerine ilişkin genel görüşlere sahip oldukları bir ideoloji olarak tanımlanabilir. Üçüncü bir yaklaşım ise, çeşitliliğin kabul edilebilirliği ve desteklenmesine ilişkin kamu politikalarını ifade eden ve programlar geliştiren hükümetler tarafından benimsenmektedir. Bu üç özellik birbiriyle yakından ilişkilidir (Berry ve Ward, 2016: 441).

Çokkültürlülük modeli dünya çapında birçok ülkede başarıyla uygulanmıştır ve çeşitli bağlamlarda etkili bir şekilde işlemeye devam etmektedir. Kanada, çok sayıda gelen göçmenlerin çıkarlarını eşitlemek amacıyla bu politikayı ilan eden ilk ülke olmuştur. Bu politika, devletin kültürel çeşitliliğini göstermeye hizmet etmekte ve çok etnikli bir devlet için bir sosyal politika aracını temsil etmektedir. Ayrıca, çokkültürlülük kavramı ABD, çeşitli Avrupa ülkeleri ve Rusya dahil olmak üzere diğer ülkelerde de benimsenmiştir. Örneğin, Avrupa'da başlangıçta yerli nüfusun kültüründen ziyade göçmenlerin kültürünün korunmasına odaklanılmıştır. Kazakistan'ın çokkültürlülük anlayışı ise, Batı konseptinden farklıdır ve kendine has özellikler sergilemektedir. Bağımsızlığını kazanmasından bu yana Kazakistan kendisini tüm etnik kökenlere ve halklara saygı duyulan, misafirperverlik ve hoşgörü kültürünün teşvik edildiği çok uluslu bir devlet olarak konumlandırmıştır. Ülke, çok etnikli bir toplumun gelişimine büyük önem vermektedir (Kazlenta.kz, 2020).

Kazakistan'ın etnik yapısı oldukça çeşitlidir ve günümüzde yaklaşık 130 farklı ulus ve milliyetleri içermektedir. Ulusal İstatistik Bürosu'nun 2023 demografik verileri, nüfusun çoğunluğunun Kazak (%70,7) olduğunu göstermektedir. Geri kalan etnik gruplar %15,2 Rus, %3,3 Özbek, %2 Ukraynalı, %1,5 Uygur ve %1,1 Tatar'dan oluşmaktadır. Nüfusun geri kalan %5,46'sı ise diğer uluslardır. Ülkenin kalkınma stratejisi açısından, her etnik grubun kendi kültür ve geleneklerine bağlı kalmasına izin verirken diğer etnik gruplarınkine saygı gösteren bir model benimsenmiştir (Statistika Komitet Respubliki Kazakhstan, y.y.). Çünkü birden fazla etnik gruptan oluşan bir toplumda, en kalabalık ve siyasi olarak baskın olan etnik grubun çıkarlarının devlet tarafından tek başına temsil edilmesi, demokratik devlet ilkelerine aykırıdır. Kazakistan ulus-devletinin karşı karşıya olduğu başlıca sosyo-politik zorluk, etnik ve sivil

kimlik arasındaki ikilemi uzlaştırmaktır. Bu çelişkiyi çözmenin amacı iki yönlüdür: Birincisi, ulus-devletin itibari kimliğini korumak ve güçlendirmektir. İkincisi ise etnik gruplar arasındaki çatışmaları önlemek ve istikrarı güçlendirmek için sivil bir kimliği teşvik etmek ve sürdürmektir (Kukusheva, 2016: 118). Profesör Kadyrzhanov (2014: 9), Kazak bağlamını yansıtan bir açıklamasında “Kazakistan'daki devlet yetkililerinin etnik ve sivil kimlikler arasında bir denge sağlama becerisi gösterdiğini” gözlemlemiştir. Devletin yaklaşımı şu şekilde tanımlanabilir: bir yandan Kazak dili ve kültürünün gelişimini teşvik ederek bunların sadece Kazakların değil, Kazakistan'ın çok etnikli nüfusunun tamamının malı haline gelmesini sağlamaktadır. Öte yandan devlet, etnik, kültürel, dilsel, dini veya diğer aidiyetlerine bakılmaksızın tüm Kazakistan vatandaşlarının eşitliği konusunda ısrarcıdır. Bu politika sivil kimliği korumayı ve güçlendirmeyi amaçlamaktadır (Kadyrzhanov, 2014: 9).

Sonuç olarak, çokkültürlülük kavramının kapsayıcılığı teşvik etmenin önemini vurguladığı ve farklı etnik, dini ve kültürel grupların kendi kimliklerini koruyarak bir arada yaşamalarını kolaylaştırdığı açıktır. Ancak, çokkültürlülük politikalarının uygulanması ve sonuçları, tarihsel bağlam, siyasi sistemler ve sosyal dinamikler de dahil olmak üzere birçok faktörden etkilenmektedir. Kazakistan bağlamında, çokkültürlülük kavramı ülkenin heterojen etnik yapısı, tarihsel deneyimleri ve jeopolitik gerçeklikleri tarafından şekillenen dinamik ve sürekli gelişen bir olgudur. Kazakistan'daki çokkültürlülük yaklaşımı, etnik ve kültürel farklılıklara saygı gösterirken birlik duygusunu teşvik etmeyi amaçlayan bir model olarak nitelendirilebilir.

1.6.3. Diaspora ve Ana Vatanına Geri Dönme

“Diaspora” terimi Yunanca 'dia' (için, yüzünden) ve 'sporos' (tohum) kelimelerinden türetilmiştir ve “sağa, sola veya etrafa dağılmış” olarak tanımlanmaktadır. Uluslararası Göç Örgütü'ne göre (IOM) diasporalar “kimlikleri ve aidiyet duyguları, göç deneyimleri ve geçmişleriyle şekillenen göçmenler veya göçmenlerin torunları” olarak ifade edilmektedir (IOM Glossary on Migration, 2019). "Diaspora" kelimesi, Türk Dil Kurumu'na (TDK) göre üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Birinci anlamda, diaspora, bir ulusun ya da inancın üyelerinin, anavatanları dışında azınlık olarak yaşadıkları coğrafyayı ifade eder. İkinci anlamında diaspora, bir ulusun anavatanından ayrılmış kolu veya kopuşu olarak tanımlanır. Son anlamında ise Yahudilerin anavatanlarını terk ederek farklı ülkelere yerleşmiş kollarını ifade eder (sozluk.gov.tr , 2022). Bu kavram, geçici gurbetçiler, göçmen işçiler, ev sahibi ülkenin vatandaşlığını taşıyan yabancı işçiler, çifte vatandaşlığa sahip bireyler ve ikinci ve üçüncü

kuşak göçmenler gibi çok çeşitli bireyleri ve toplulukları kapsamaktadır (Kirman ve Dölek , 2021: 64).

Menşe ülkelerinin dışında ikamet eden tüm bireyleri kapsayacak şekilde “diaspora” teriminin kullanımını çevreleyen söylemin farklı ulusal bağlamlarda önemli ölçüde değiştiğini kabul etmek önemlidir. William Safran (1999: 364) konuyla ilgili çalışmasında herhangi bir nüfus hareketini diaspora olarak tanımlamak için aşağıdaki kriterlerin dikkate alınması gerektiğini belirtmektedir:

- 1) İnsanlar veya ataları en az iki farklı bölgeye dağılmışlardır.
- 2) Anavatanlarının ortak değerlerini, tarihini ve kültürünü muhafaza etmektedirler.
- 3) Yerleştikleri toplum tarafından tam olarak kabul edilmediklerini ve gelecekte de tam olarak kabul edilmeyeceklerini düşünmektedirler ve kendilerini kısmen yabancılaşmış ve izole edilmiş hissetmektedirler.
- 4) Atalarının anavatanını kendi anavatanları olarak gördükleri için şartlar uygun olduğunda dönme isteğini sürekli canlı tutmaktadırlar.
- 5) Kolektif bir sorumluluk duygusuyla kendilerini anavatanlarının ilerlemesine, korunmasına ve refahına adanmış oldukları inancı.
- 6) Doğrudan ya da dolaylı olarak anavatanlarıyla bağlarını sürdürme ve etnik topluluk bilinciyle dayanışma ruhu içinde anavatan milliyetçiliği yapma gerekliliği. Safran'ın önerdiği kriterler incelendiğinde, anavatanını terk eden her bireyin diaspora olarak tanımlanamayacağı anlaşılmaktadır. Ortak değerlerin, kültürün, tarih bilincinin, yabancılaşma duygusunun, vatan hasretinin ve anavatana yönelik militarist duyguları da içeren adanmışlık içeren yaklaşımların varlığı bir toplumun diasporaya maruz kaldığını göstermek için kullanılabilir (Safran, 1999: 364).

Tsuda (2009: 31), daha yaygın olarak kullanılan 'diaspora' terimine alternatif olarak 'diasporik geri dönüş' ve 'diasporik eve dönüş göçü' terimlerini önermektedir. Diaspora dönüş göçü tipik olarak üç farklı şekilde gerçekleşmektedir. Bunlardan ilki, ekonomik söylemde işgücü göçü olarak da adlandırılan ekonomik diasporadır. İkinci kategori, bir dizi siyasi, dini, kültürel, etnik, dilsel ve ulusal faktör nedeniyle menşe ülkelerini terk etmek zorunda kalan bireylerden oluşan mağdur diasporasını tanımlar. “Mağdur diaspora” terimi bazı bilim insanları tarafından felaket diasporasını tanımlamak için de kullanılmaktadır. Üçüncü olarak, göç etmeyen diaspora, göç veya ikamet değişikliği sonucunda değil, daha ziyade bir sözleşmenin sonucu olarak ulusal devletler içinde meydana gelen siyasi çatışmalar ve sınır değişiklikleri nedeniyle ortaya çıkan bir diaspora biçimi olarak tanımlanabilir. Sınıra yakın bölgelerde yaşayan bu nüfus, anavatanlarında varlıklarını sürdürmeye devam ederken, aynı zamanda

komşu devletin topraklarında da varlık göstermektedir. Bazı akademisyenler, başka ülkelere dağılmış bir etnik grubun bir kısmının yeniden bir araya geldiği diasporik geri dönüş sürecini tanımlamak için 'etnik karışım' terimini de kullanmaktadır (Shaken, 2023: 289-290).

Ana vatanına geri dönme kavramı diaspora olgusunun önemli bir yönü olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda, bazı akademisyenler anavatanın anıları uyandırma, yoğun duyguları ortaya çıkarma ve az ya da çok derinden öğrenilmiş tutumları harekete geçirme kapasitesini tanımanın çok önemli olduğunu ileri sürmektedir. Safran'a göre diaspora, azınlık statüsünün farkında olan ve anavatanıyla sürekli bir ilişki içinde olan bir topluluktur (1991: 83). Sheffer'e (1986: 3) göre ise diasporalar, anavatanlarıyla bağlarını güçlü bir duygusal ve maddi varlık aracılığıyla sürdürürken ev sahibi ülkelerde ikamet eden ve hareket eden göçmen kökenli etnik azınlık gruplarıdır. Sheffer diasporayı tanımlarken anavatana özel bir vurgu yapmaktadır. Göçmenler ve menşe ülkeleri arasındaki fiziksel mesafeye rağmen, onları bu anavatanlara bağlayan kültürel bağlar bozulmadan kalmaktadır. Safran tarafından önerilen ve bir diaspora topluluğunu tanımlayan altı kriterden dördünün anavatan ilişkisine bağlı olması, anavatanın bu bağlamdaki öneminin altını çizmektedir. İnsanlık tarihi boyunca süregelen göç olgusu kapsamlı bir şekilde incelendiğinde, kişinin anavatanına dönme arzusunun her zaman somut bir gerçeklik olmadığı, hayali bir beklenti olarak da ortaya çıkabildiği görülmektedir. Klasik diaspora edebiyatı bağlamında, geri dönüş kavramı büyük önem taşımaktadır (Sheffer, 1986: 3).

Yukarıda bahsi geçen örnekler incelendiğinde, etnik Kazakların ülkeye geri dönüşünü tanımlamak için en uygun terim veya kavrama ilişkin önemli bir sorunun ortaya çıktığı görülmektedir. Mendikulova (2006: 343), ufuk açıcı çalışmasında yurtdışındaki Kazakların "irredenta" ve "diaspora" olarak ikiye ayrılmasına öncülük etmiştir. Bu sınıflandırma, etnik Kazakların geri dönüş göçünün içsel içeriğinin belirlenmesinde büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, tarihsel sınırlar kavramı da dikkate alınması gereken önemli bir faktördür. Çünkü Kazak diasporası sadece göç nedeniyle değil, aynı zamanda farklı tarihsel ve siyasi dönemlerde devlet sınırlarının değişmesi nedeniyle de oluşmuştur. Örnek vermek gerekirse, Kazak diasporası, kendi ülkelerinden ayrılarak başka bir devletin topraklarına yerleşen Kazakları kapsamaktadır. Bu gruba Afganistan, İran, Türkiye ve Avrupa'dan gelen Kazaklar dahildir. "İrredenta" olarak adlandırılan Kazaklarla ilgili olarak Mendikulova, Kazakistan toprakları dışında Rusya, Çin ve Özbekistan'da ikamet eden Kazakların bu tartışma bağlamında tanımlandığı şekliyle diasporanın bir parçası olarak değerlendirilemeyeceği görüşünü ileri sürmüştür. Atalarının anavatanında ikamet etmeye devam ettikleri için "irredenta" terimiyle tanımlanmaktadırlar (2006: 343). Bu nedenle, bu bireyler için "anavatana dönüş" ifadesinden ziyade "bağımsız

Kazakistan'ın modern topraklarına dönüş” ifadesinin daha uygun bir tanımlama olacağı önerilmektedir.

Kazakistan, önemli diasporasının ihtiyaçları doğrultusunda etnik göç politikası benimseyen az sayıdaki ülkeden biridir. Hükümet bu politikanın etkinliğini arttırmak için sürekli olarak geri dönen etnik Kazakların haklarını korumaya ve sosyal destek sağlamaya odaklanan tedbirler uygulamaktadır. Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı ile Ekonomi ve Bütçe Planlama Bakanlığı temsilcileri bu çabaları defalarca vurgulamışlardır. Kazakistan, vatandaşlarının yeni yaşam ortamına uyum sağlamalarına yardımcı olmayı kararlılıkla sürdürürken, aynı zamanda göçmenlerden, ülkenin kalkınmasına aktif olarak katkı sağlamaları beklenmektedir (Taskuzhina, 2019: 113).

Sonuç olarak, diasporadan anavatanına geri dönüş süreci, hem bireysel hem de toplumsal dinamikleri içeren karmaşık bir olgudur. İlerleyen bölümde, bu sürecin yasal çerçeveler doğrultusunda nasıl şekillendiğini ele alarak, devlet politikaları ve uluslararası düzenlemelerin rolünü inceleyeceğiz. Son bölümde ise geri dönen etnik Kazakların entegrasyon sürecine odaklanarak, karşılaştıkları zorlukları ve adaptasyon süreçlerini değerlendireceğiz.

1.7. Geri Dönüş Göçü Kuramları ve Kandaş Kavramı

Bu alt başlıkta, uluslararası göç teorilerini “geri dönüş göçü” ve “geri dönen göçmenler” kavramları çerçevesinde ele almakta; bu kavramların Kazakça karşılığı olan “kandaş” terimiyle ilişkisini irdelemektedir. Geri dönüş göçü, yalnızca bireylerin menşe ülkelerine fiziksel olarak geri dönüşünü değil, aynı zamanda bu süreçte yaşanan hukuki, sosyo-kültürel ve kimliksel dönüşümleri de kapsamaktadır. Bu doğrultuda, ilk olarak uluslararası literatürde geri dönüş göçüne ilişkin teorik yaklaşımlar ile bu kavramın çeşitli ülkelerdeki kullanımı ve adlandırmaları analiz edilmekte; ardından Kazakistan’daki etnik geri dönüş politikası ile bu politika çerçevesinde şekillenen “kandaş” kavramının göç terminolojisindeki yeri değerlendirilmektedir.

1.7.1. Uluslararası Örneklerde Geri Dönüş Göçü

Uluslararası göç teorileri, göçmen hareketleri olgusunu anlamak için bir dizi teorik çerçeve sunmaktadır. Bu kuramlar, göçmenlerin menşe ülkelerinden başka bir ülkeye gitme ve ardından geri dönme süreçlerinde yaşadıkları deneyimleri açıklamaya çalışmaktadır. Göç teorileri genellikle göçmenlerin başka bir ülkeye gidiş süreci ve geri dönüşü olmak üzere iki ana aşamada ele alınmaktadır. Bizim ele aldığımız geri dönüş göçü ise, göçmenlerin anavatanlarına geri dönme sürecini ifade etmektedir. Bu bağlamda, “geri dönüş göçü”

kavramını uluslararası göç kuramları çerçevesinde incelerken, aynı zamanda geri dönen etnik Kazaklar tanımının bu teorilerde tarif edilen geri dönüş göçü ve göçmen kavramlarıyla ne ölçüde örtüştüğünü ve hangi noktalarda ayrıştığını ele alacağız. Farklılıkları vurgulayarak, bu kavramın literatüre yaptığı özgün katkıya da değineceğiz.

Cassarino'nun (2004) *“Theorising Return Migration: The Conceptual Approach to Return Migrants Revisited”* makalesi, neoklasik ekonomi, yeni işgücü göçü ekonomisi (NELM), yapısalcılık, ulusötesicilik ve sosyal ağ teorisi gibi mevcut göç teorilerinin uygulanması yoluyla içgörüler sunarak, geri dönüş göçünün teorileştirilmesine önemli bir katkıda bulunmaktadır (Cassarino, 2004: 255). Teorilerin her biri, genellikle birbirlerinden farklı olmalarına ve geri dönüş göçüne ilişkin güvenilir veri eksikliği nedeniyle ampirik kanıtlardan ziyade spekülatif kanıtlara dayanmalarına rağmen, değerli bilgiler sunmaktadır. Örneğin, neoklasik ekonomi geri dönüş göçünü, göçmenlerin maliyet ve faydaları yanlış hesaplamasıyla ortaya çıkan bir anomali olarak görmektedir. Buna karşılık, NELM geri dönüş göçünü, gelir ve kaynakların maksimize edilmesinin amaçlandığı aile düzeyinde bir göç stratejisinin beklenen sonucu olarak görmektedir. Yani göçmenlerin geri dönüşü, başarısızlığın değil, başarının elde edilmesi olarak görülmektedir. Cassarino, ayrıca anavatanın sosyal ve kurumsal bağlamını dikkate alan yapısal yaklaşıma da değinmektedir. Yapısalcılık, geri dönüş göçünü küresel merkez-çevre dinamiklerinin bir parçası olarak açıklar; göçmenler, artık yararlı olmadıklarında, genellikle daha zengin ülkelerden “kovulurlar”. Ulusötesicilik ise, geri dönüş göçünü ev sahibi ve anavatan ülkeleri arasında süregelen bağlarla ilişkilendirir. Göçmenler, güçlü sosyal, ekonomik ve kültürel bağlarını sürdürmekte ve geri dönüş genellikle sürekli bir ileri-geri sürecin bir adımı olarak hizmet etmektedir. Bununla birlikte, sosyal ağ teorisi, ailevi ve sosyal bağların geri dönüş kararındaki rolüne odaklanmaktadır. Bu ağlar, kaynak ve duygusal destek sağlamakta ve benzersiz bir “geri dönen kimliğine” katkıda bulunabilmektedir (King ve Kuschminder, 2022: 5-8).

Cassarino'ya göre (2004: 268) geri dönüş göçü artık göç döngüsünün sonu olarak değil, ulusötesicilik ve sosyal ağ teorisi tarafından şekillendirilen sürecin bir aşaması olarak görülmektedir. Her iki çerçeve de yapısalcı görüşlerin aksine, göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki bağların sürdürülmesinin göçmenlerin geri dönüşlerine hazırlanmalarına yardımcı olduğunu vurgulamaktadır. Ulusötesi bağlantılar doğal olarak etnik köken ve akrabalığa dayalı olarak ortaya çıkarken, sosyal ağ teorisi sınır ötesi ağların niteliklerden ziyade ortak çıkarlar tarafından yönlendirilen bağlamsal ve kurumsal faktörlere yanıt olarak ortaya çıktığını savunmaktadır.

Rosemarie Rogers'ın (1984) da belirttiği gibi, geri dönüş motivasyonları çeşitlilik arz etmekte ve birbiriyle örtüşmektedir. Bugünün geri dönenleri arasında sadece işçi göçmenleri değil, aynı zamanda her biri hem yurtdışındaki deneyimlerinden hem de kendi ülkelerindeki koşullardan etkilenen farklı kaynak seferberliği modellerine sahip öğrenciler, yüksek vasıflı göçmenler, girişimciler ve mülteciler yer almaktadır. Ancak, son zamanlarda bireyler veya aileler, yetişkinler, çocuklar, emekliler ve birinci kuşak göçmenler ya da onların soyundan gelenlerin anavatanlarına geri dönmesi, "diaspora dönüşü" olarak adlandırılarak yukarıda bahsettiğimiz geri dönenlerin arasında bulunmaktadır (Tsuda, 2009)

Diasporalar aynı zamanda etnik kimlik ve hedefe yönelik girişimlerle de ilişkilendirilir, genellikle gönderen ülke hükümetleriyle etkileşimler yoluyla koordine edilir ve kurumsallaştırılır. Birçok ülke göçmen topluluklarını siyasi ve ekonomik olarak güçlendirdi ve bu da göçmenler ile anavatanları arasındaki bağları yeniden şekillendirdi. Bu süreç yeni değildir, ancak "diaspora" terimi hükümet sözlüklerine girerek ulusötesi faaliyetleri ekonomik ve politik olarak daha yönetilebilir hale getirmiştir. Sosyal ağ teorisi, diaspora ve akrabalık ilişkilerinin ötesine geçerek geri dönüş göçünün analizini genişletir. Geri dönenleri, din veya etnik köken gibi paylaşılan niteliklere dayalı kaynakları harekete geçiren aktörler olarak tanımlayan ulusötesi milliyetçilik yaklaşımının aksine, sosyal ağ teorisi; geri dönenlerin sınır ötesi sosyal ve ekonomik ilişkiler aracılığıyla ortak çıkarlar temelinde kaynaklara eriştiğini ve geri dönüş sürecini bu ilişkiler üzerinden şekillendirdiğini öne sürer (Cassarino, 2004: 263-265).

Tekrar etmek gerekirse, uluslararası göç teorileri alanında “geri dönüş göçü”, “göçmen” ve “geri dönen” kavramları farklı bakış açılarından incelenmektedir. Uluslararası Göç Örgütü (IOM) bağlamında “göçmen” terimi, ekonomik, siyasi, ailevi veya diğer nedenlerle ülke içinde veya ülkeler arasında hareket eden bireylerdir. Bu göçmenler genellikle yurt dışında ikamet eden aile üyelerine katılmak, iş aramak veya başka amaçlar doğrultusunda uluslararası sınırları aşmaktadır (IOM Glossary on Migration, 2014: 15). Bir birey bir kez sınırı geçtiğinde, daha sonra geri dönse bile göçmen olarak kabul edilir. Ancak geri dönen göçmenler, edindikleri benzersiz tecrübeler ve yeni bakış açıları sayesinde hem kendileri hem de toplumları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. “Geri dönüş” terimi ise, “bir mültecinin, savaş esirinin veya savaş sırasında enterne edilen bir sivilin belirli koşullar altında vatandaşı olduğu ülkeye geri dönmek için sahip olduğu kişisel hak” olarak tanımlanmaktadır (IOM Göç Sözlüğü, 2019).

Bu bağlamda, göçmenler ile geri dönenler (repatriant) arasındaki ayrımları tanımlamak önemlidir. İlk olarak, yasal statü açısından, geri dönenler, vatandaşlık veya geri döndükleri ülkede belirli bir statüye sahip olabilirler. Örneğin, etnik Yunanlılar, Yahudiler, Almanlar ve

Kazak göçmenleri bu kategoriye girmektedir. Etnokültürel kimlik açısından ise, geri dönenler, tarihi, etnik veya kültürel bağlarının olduğu bir ülkeye geri dönmektedirler. Buna karşın, sıradan göçmenler için bu tür bağlar her zaman mevcut olmayabilir. Ayrıca, devlet destek programları açısından, geri dönenler sıklıkla devlet destekli geri dönüş programlarına katılmakta ve mali yardım veya sosyal güvencelerden yararlanabilmektedirler.

Ancak, bu süreçlerin ardındaki motivasyonlar önemli ölçüde farklılık göstermektedir. Göçmenler, ekonomik veya ailevi nedenlerle hareket ederken, ülkelerine geri dönenler öncelikle tarihi ve etnik faktörler nedeniyle hareket etmektedir. Göç ise tek yönlü bir olgu değildir; birçok göçmen, çeşitli nedenlerle eninde sonunda menşe ülkelerine geri dönmektedir.

Göçmen ile geri dönen arasındaki ayrım şu şekildedir: Her geri dönen, başlangıçta bir göçmen olarak ülkeye giriş yapmış olsa da, yasal ve kültürel statüleri, onları sadece bir "geri dönen" yapmamaktadır. Kamu politikası, sivil sisteme yeniden entegrasyonlarını kolaylaştırmak amacıyla, göçmenlerden daha farklı bir yaklaşım benimsemektedir. Bununla birlikte, göçmenlikten geri dönüşçülüğe geçiş, yalnızca bir geri dönüş sürecini değil, aynı zamanda karmaşık bir yasal, kültürel ve kimliksel yeniden inşa sürecini de beraberinde getirmektedir. Tüm göçmenler geri dönen kişi olmayabilirken, geri dönenler sıklıkla göçmen bir geçmişe sahip olmaktadır.

Ayrıca, bu terim, Rusya'dan gelen etnik Almanlar (Spätaussiedler), eski Sovyetler Birliği'nden gelen etnik Yunanlar veya İsrail'in Geri Dönüş Yasası kapsamındaki Yahudiler, Kazakistan'a geri dönen etnik Kazaklar gibi tarihi anavatanlarına dönen etnik gruplara da uygulanabilir. Tüm bu gruplar için ortak terim olarak "geri dönen" (repatriant) kullanılacaktır. Ancak, repatriantları ifade etmek için farklı ülkelerde çeşitli terimler kullanılmaktadır. Bu terimler, bireylerin geri dönüş süreçlerini, yasal statülerini ve toplumsal algılarını yansıtacak şekilde çeşitlilik göstermektedir. Örneğin, Almanya'da Spätaussiedler (Geç Göçmenler) terimi, eski Sovyetler Birliği, Polonya, Romanya ve diğer Doğu Avrupa ülkelerinden Almanya'ya dönen etnik Almanları ifade etmektedir (Takle, 2011: 161). İsrail'de Yahudi diasporasından gelen göçmenler Olim olarak adlandırılmaktadır. Rusya'da, eski Sovyetler Birliği ülkelerinde ikamet eden ve Rusya'ya dönen etnik Ruslar, Sooteçestvenniki (Soydaşlar) olarak adlandırılır (Kuzio, 2002). Japonya'da Nikkeijin terimi kullanılıyorsa, Kazakistan'da, ülkeye geri dönmeyi tercih eden Kazak kökenli bireyler "kandaş" olarak adlandırılmaktadır. Bu göçmenlerin geri dönüş süreçleri, toplumsal kabul, entegrasyon politikaları ve devlet destekleri açısından büyük farklılıklar gösterebilir.

Sonuç olarak, yukarıda bahsedilen kavramlar arasında en yeni terim "kandaştır". Bu terim, etnisite temelli geri dönüş süreçlerini açıklayan akademik çalışmalarda özgün bir kavram

olarak kullanılabilir. Almanya'daki Spätaussiedler ve İsrail'deki Olim gibi benzer programları göz önünde bulundurarak, Kazakistan'ın etnik geri dönüş politikalarının küresel bağlamda araştırılmasına önemli bir katkı sağlar. Ayrıca, kandaş terimi, eski Sovyet coğrafyasındaki geri dönüş politikalarını anlamak için de önemli bir örnek teşkil edecektir. Bir sonraki alt başlıkta, bu terimin nasıl ortaya çıktığı, neden bu şekilde adlandırıldığı ve özünün ne olduğu açıklanacaktır.

1.7. 2. Kazakistan'da Geri Dönüş Göçü: Kandaş Kavramının Göç Terimleri İçindeki Yeri

Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını ilan ettiği 1991 yılından bu yana, tarihi anavatanı dışında bulunan her Kazak'ın geri dönme ve devlete uyum sağlama hakkını, göç politikasının bir önceliği olarak resmen ilan etmiştir (Abdicalieva ve Kamaldinova, 2015: 132). Diasporik geri dönüş göçüyle uğraşan diğer devletlerden farklı olarak, Kazakistan hükümeti bu “geri dönenler” için bir etiket oluşturmuştur. Başta Kazakistan'a dönen etnik Kazaklara “Oralman” adı verilmiştir. Bu terim Kazakça “oralu” (geri dönmek) fiilinden türemiştir. “Oralman” terimi ilk olarak Kazakistan'a Geri Dönüş Göç Programı aracılığıyla, belirlenen kotalara uygun olarak gelen bireyler için yasal bir tanımlama olarak kullanılmaya başlanmıştır. Ancak, sonradan ülkeye dönmek isteyen Kazakların sayısının artmasından dolayı herkes “Oralman” olarak tanımlanmıştır (Orazalyuly, 2010: 11). Bu terim Kazakistan'da “yurttaş”, “etnik Kazak” ve “kandaş” olarak kullanılmaktadır.

Anavatanlarına geri dönen Kazaklardan “oralman”, “kandaş” veya “yurttaş” olarak bahsederken, Kazakistan Cumhuriyeti'nin göç yasasını göz önünde bulundurmakta fayda vardır. Kazakistan'da devlet göç mevzuatının yürürlüğe girmesinden önce “otandastar” (yurttaş), “qandastar” (kandaş, aynı kanlılar), “yurtdışındaki kardeşler” ve “yerli halkların temsilcileri” terimleri kullanılmaktaydı. Örneğin, Kazak SSC Bakanlar Kurulu'nun 18 Kasım 1991 tarihli ve 771 sayılı kararında şöyle denmektedir: Bu belge, diğer cumhuriyetlerden ve yabancı ülkelere kısıral alanlarda çalışmak isteyen yerli uyruklu bireylerin Kazak SSC'de yeniden yerleştirilmelerine ilişkin prosedür ve koşulları ana hatlarıyla belirlemektedir (Postanovlenie Kabineta Ministrov Kazakhskoy SSR, 1991). Bu siyasi karar, Kazakların ülkeye göçünü düzenlemek ve Kazak köyü ve tarım kompleksinin gelişimini kolaylaştırmak için tasarlanmıştır. Sonuç olarak, 1991 ve 1992 yılları arasında Kazakistan'a 61.609 etnik Kazak dönmüştür (Abdicalieva ve Kamaldinova, 2015: 132). Haziran 1992'de kabul edilen Göç Yasası'nın 1. Maddesi etnik Kazaklara “tarihi anavatanlarına” dönme hakkı tanımıştır (Zakon Respubliki Kazakhstan, 1992). Beklenen Oralman akını en iyi şekilde düzenlemek için mevzuat, bir göç kotası getirilmesini ve etnik göçün gözetimi için özel bir organ kurulmasını

öngörmüştür. Kota uygulamasının Oralmanların Kazakistan'a dönüşüne herhangi bir kısıtlama getirmediğini belirtmek önemlidir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 132). Ayrıca, “repatriate-oralman” kavramı 1997 tarihli “Nüfus Göçü Hakkında” Kazak mevzuatında birlikte kullanılmıştır. Sonra da Mart 2002'de bu yasada değişiklikler yapılmış ve 1. Madde uyarınca sadece “oralman” terimi kullanılmaya başlamıştır. “Nüfus Göçü Hakkında” Kanunu “oralman” kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “Oralmanlar, Kazakistan Cumhuriyeti'nin egemenliğini kazandığı tarihte sürekli olarak Kazakistan dışında ikamet eden ve daimi ikamet amacıyla Kazakistan'a gelen yabancılar veya Kazak uyruklu vatansız kişilerdir” (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2002).

“Oralman” kavramının tartışılmaya başlandığı dönemde birçok farklı öneri ortaya atılmıştır, örneğin T. Mamashev, Kazakistan Cumhuriyeti'nin ilk Cumhurbaşkanı N. Nazarbayev'in “oralman” kelimesinin “otandas” (yurttaş) kelimesiyle değiştirilmesi fikrini desteklemiştir. Ancak ülkedeki bazı akademisyenler “... eğer yurttaş kelimesini kullanırsak, Kazak uyruklu olmasalar bile Kazakistan'da yaşayan diğer milletlerden insanlar için de bu ismi kullandığımız açıktır. Çünkü onların vatani da Kazakistan olabilir” diye “yurttaş” teriminin kullanılmasına karşı çıkmıştır. Buna ek olarak, “Bauırlas” (kardeş) adı önerilmiş, ancak bu adın Kazak dilinde diğer Türk dili konuşan halklarla ilişkili olarak telaffuz edildiğini savunan Zh.O. Artykbayev gibi etnograflar tarafından reddedilmiştir (Shaken, 2023: 287). Son olarak, Kassym-Jomart Tokayev'in 13 Mayıs 2020 tarihli ve 327-VI sayılı, Kazakistan Cumhuriyeti'nin "Göç Süreçlerinin Düzenlenmesine İlişkin Bazı Kanunlarda Değişiklik ve İlaveler Yapılması Hakkında" Kanununu imzaladıktan sonra Kazak mevzuatlarında *Oralman* terimi “kandaş” terimiyle değiştirilmiştir¹. Kazakistan Cumhuriyeti'nin 22 Temmuz 2011 tarihinde kabul edilen "Nüfus Göçü" yasasına göre, “kandaş daha önce Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan ve göç konularında yetkili organ tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak ilgili statüyü alan etnik bir Kazak ve Kazak uyruklu aile üyeleri” olarak yeniden adlandırılmıştır ((Zakon Respubliki Kazakhstan, 2020).

“Kandaşların” yasal statüsü onları diğer göçmenlerden ayıran özel bir statüdür. Sadece yurtdışından dönen ve henüz Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşı olmayan etnik Kazaklar bu

¹ 1 Ocak 2021'den bu yana Kazakistan, resmi belgelerde “kan bağı”, “kan akrabası” anlamına gelen yeni bir terim olan “kandaş” terimini kullanmaktadır. Bu terim “oralman” kelimesiyle eş anlamlı hale gelmiştir, ancak anlamı daha geniştir. “Kandaş” sadece kan akrabalığını değil, aynı zamanda ortak tarihi ve kültürel yakınlığı da vurgular. Yeniden yerleşim sürecinden ziyade akrabalık bağlarının vurgulanmasına odaklanan bir terimdir. Bu terim, bazılarının olumsuz olarak algıladığı “oralman” teriminden daha yumuşak ve daha hoşgörülüdür. Bundan sonra, çalışmada "oralman" yerine sadece "kandaş" terimi kullanılacaktır.

statüyü elde edebilirler. Ayrıca, bu statü yurtdışından dönen etnik Kazaklara bir dizi özel haklar (sosyal, ekonomik faydalar) verir ve sadece belirli bir tarihe kadar geçerlidir. Yani, Kazakistan Cumhuriyeti yasalarına göre, ülkeye dönen Kazaklar aşağıdaki durumlarda “kandaş” statüsünden mahrum bırakılırlar (egov.kz, erişim tarihi: 21.09.2022).

- Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığını aldıktan sonra;
- Kazakistan Cumhuriyeti'nde daimi ikamet izninin iptal edilmesinden sonra;
- Kandaş statüsünü elde etme tarihinden itibaren bir yıl sonra;

Ancak, bilimsel literatürde bu yasal statü genellikle sosyal statü anlamında kullanılmaktadır. Bu da kandaşların yasal statüleri iptal edilse bile yine de bu kavram temelinde değerlendirildikleri anlamına gelmektedir. Bu tür bir eğilimin diğer devletlerde de görülebileceğini belirtmek gerekir. Örneğin, Rusya'da “Sootechestvenniki” (yurttaşlar), İsrail'de “Aliyah” (yükseliş, yukarı çıkma), Almanya'da “Aussiedler” (yerleşimciler) ve Japonya'da “Nikkei” (yurtdışından gelen Japon kökenliler) terimleri kullanılmaktadır. Ancak bu terimlerin resmi bir bilimsel statüsü yoktur. Her ne kadar mevcut “kandaş” ve “oralman” terimleri yurt dışından dönen Kazak kökenli bireyleri kapsasa da bilimsel terminolojide tutarlılığın korunması ve yerleşik ulusal standarda bağlı kalınması zorunludur (Shaken, 2023 :287).

Sonuç olarak, göç süreçleri sistemindeki “kandaş” kavramının özünün açıklığa kavuşturulması, bağımsız Kazakistan bağlamında bu süreçlerin güçlendirilmesinin analizini sağlamaktadır. Etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşü “kandaş” kavramının ortaya çıkmasına neden olmuş ve devlet tarafından kapsamlı bir göç politikasının oluşturulmasını gerektirmiştir. Bu politika, hem genel entegrasyon hem de ekonomik entegrasyon açısından Kandaşların Kazak toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmanın yanı sıra, genel olarak göçü düzenlemek için net amaçların, hedeflerin ve mekanizmaların tanımlanmasını kapsamalıdır. Kandaşların dünyanın dört bir yanına dağılmış olmalarına rağmen etnik kimliklerini, zengin halk geleneklerini, dillerini ve sayısız ulusal değerlerini korumada paha biçilmez bir rol oynadıkları düşünülmektedir.

1.8. Bölüm Değerlendirilmesi

Bu çalışmanın ilk bölümü, uluslararası göç kavramını, onunla ilgili kuram ve yaklaşımları inceleyip, göçün altında yatan nedenleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan sosyal göç dinamiklerini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu tezin kilit noktası, her bir altbaşlığının etnik göçmenlerin anavatanlarına geri dönüş göçüne bağlayarak incelenmiş

olmasıdır. Geri dönüş göçü kavramı, Ravenstein'in “Her göç akışı bir karşı akış yaratır” şeklindeki dördüncü ilkesi bağlamında değerlendirilmektedir. Ancak, bu karşı akışların geri dönenler tarafından mı yoksa ters yöndeki göç akışları tarafından mı yönlendirildiği belirsiz olduğundan tez çalışmasında da bu kavramı geri dönen etnik göç bağlamında ele almak gerekmektedir.

Günümüzde uluslararası göçün çeşitli türleri olmasına rağmen, tez konumuz etnik geri dönüş göçüne odaklandığından sadece emek göçü, zorunlu göç ve gönüllü göç üzerinden ele alınmıştır. Çünkü geri dönüş göçü bağlamında emek göçü sıklıkla ekonomik eşitsizlikler ve daha iyi istihdam olanakları arayışı tarafından teşvik edilirken, zorunlu göç yaşanan çatışma, iklim felaketler ve çevresel krizler gibi koşullar tarafından gerçekleştirilmektedir. Buna karşılık, iki türden ziyade geri dönüş göçü gönüllü göç bağlamında daha kapsamlı açıklanabilir. Geri dönüş göçü, bireylerin tanıdık ancak dönüşmüş sosyo-politik ortamlara yeniden entegre olduğu, kişinin anavatanıyla yeniden bağ kurma sürecini temsil eder. Bu yüzden tezimizin bir altbaşlığı göç bağlamında sosyal ağların etkisine ayrılmıştır. Çünkü bu sosyal ağlar, hem maddi yardım hem de psikolojik destek sunarak göç modelleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Göçün karmaşıklığını tam olarak kavrayabilmek için vatandaşlık ve yabancılık terimleri arasındaki farkları anlamak çok önemlidir. “Vatandaş” ve ‘yabancı’ kavramları yalnızca yasal sınıflandırmalar değildir; aynı zamanda önemli sosyo-politik sonuçlar da taşırlar. Vatandaşlık statüsü haklar ve devlet kaynaklarına erişim sağlarken, vatandaş olmayan bir bireyi tanımlamak için “yabancı” terimi kullanılmaktadır. Bu ayrımlar, farklı göçmen nüfuslarına sahip toplumlarda giderek daha önemli hale gelen kimlik politikaları bağlamında büyük önem taşımaktadır. Çalışmada göçmen kimliği ve göçmenlere yönelik kimlik politikalarını belirleyen kuramsal yaklaşımlar bağlamında kimlik ve kültür, çokkültürlülük, diaspora ve ana vatanına geri dönme yaklaşımlarına yer verilmiştir. Bu bağlamda, kimlik ve kültür arasındaki etkileşim önemli bir analiz eksenini oluşturmaktadır. Çağdaş siyaset teorisi söyleminde önemli bir yere sahip olan çokkültürlülük kavramı ise farklı kültürel kimliklerin uyumlu bir toplumda bir araya getirilmesinde karşılaşılan zorlukları ele almayı amaçlamaktadır. Benzer şekilde, diaspora çalışmaları da göçmenler ile menşe ülkeleri arasındaki kalıcı bağları inceleyerek, onların ana vatanına geri dönmelerini vurgulamaktadır. Bununla birlikte, uluslararası göç kuramları içinde geri dönüş göçünün ve göçmenin tanımlanması yapıp, aynı zamanda kandaş tanımının bu teorilerde tarif edilen geri dönüş göçü ve göçmen kavramlarıyla ne ölçüde örtüştüğünü ve hangi noktalarda ayrıştığını ele alınmıştır. Akrabalık veya etnik dayanışma duygusuna atıfta bulunan 'kandaş' kavramının göç terimindeki özü ve yerini açıklığa kavuşturduktan sonra tezimizin ikinci bölümüne giriş yapabiliriz. Çünkü ikinci bölüm tamamen kandaşların Kazakistan'a

dönüşüne, ülkede benimsenen yasal politikalara odaklanacaktır. Bu bölüm içerisinde Kazak diasporasının oluşumu ve anavatanına geri dönüş sürecinin tarihsel temelleri, ayrıca, etnik geri dönüş göçünün uluslararası ve bölgesel hukuki belgelerdeki yeri incelenerek, yabancı ülkelerin uygulamalarının Kazakistan'ın geri dönüş politikalarına etkisi ele alınacaktır. Kazakistan'ın geri dönüş göç politikasına dair yasal düzenlemeler, etnik kimlik politikası çerçevesinde geri dönüş politikası, kandaş statüsü, “Nurly Kosh” programı ve kota sisteminin uygulanması gibi temel unsurlar detaylandırılacaktır. Bu çerçevede, devletin göç yönetimi politikaları kapsamlı bir şekilde incelenecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAZAKİSTAN'IN ETNİK GÖÇ VE GERİ DÖNÜŞ POLİTİKALARI

2.1. Kazak Diasporasının Oluşumu ve Geri Dönüş Sürecinin Tarihsel Temelleri

Kazak diasporasının oluşumu ve etnik Kazakların Kazakistan'a geri dönüşünün tarihsel arka planı, çok yönlü ve karmaşık bir süreçtir. Kazak diasporasına oluşum sürecini araştıran Kazak akademisyen Mendikulova (2004: 2), ev sahibi ülkelerdeki Kazak diasporalarının ortaya çıkışını, sınırların insanlar arasında ve insanların sınırlar arasında hareket etmesinden kaynaklandığını ileri sürmüştür. Başka bir deyişle, tüm kandaşların aslında diğer ülkelere göç etmediğini, ancak sınırların onların üzerinden geçtiğini açıklamaktadır. Yukarıda “Diaspora ve Ana Vatanına Geri Dönme” alt başlığı altında, Mendikulova (2006: 343) yurtdışında yaşayan Kazakları “irredenta” ve “diaspora” olarak ikiye ayırdığını, atayurtlarında yaşamaya devam eden ancak siyasi kararlar neticesinde başka bir ülkenin sınırları içinde kalanları “irredenta”, çeşitli tarihi ve siyasi nedenlerle devlet sınırlarını aşarak başka bir ülkeye göç eden Kazak grubunu ise “diaspora” olarak tanımladığını belirtmiştir.

Kazak diasporasının oluşumu, başlangıçta geçici seyahatler olarak başlayan, ancak zamanla kalıcı ikametlere dönüşen uzun mesafeli göçler tarafından hızlandırılmıştır. Bu göçler Kazakistan'ın dış sınırlarının aşılmasıyla başlamış ve Çin, Rusya, Orta Asya, Afganistan ve İran gibi ülkelere ulaşmıştır. Daha sonra bu göç modelleri dünya geneline yayılmıştır.

Kazak diasporası, tarihi boyunca, Batı Avrupa, Amerika ve Basra Körfezi bölgesine iş gücü göçünün gelişmeye başladığı 1960'lara kadar, siyasi ve dini nedenlerle zorunlu ya da zorla yapılan göçlerle şekillenmiştir. Bu durum, göçün zorlayıcı doğasını temelde gönüllü bir göç haline getirmemiştir ve daha çok ekonomik nedenlerin bir sonucu olmuştur (Mendikulova, 2013).

Bu alt başlık altında, bu diasporaların oluşumunun tarihsel temellerini ve irredentaların geri dönüş süreçlerini açıklamaya çalışacağız. Tarihsel olarak, diğer ev sahibi ülkelerde Kazak diasporaları üç farklı dönemde oluşmuştur. İlk dönem, Rus sömürge imparatorluğunun genişlemesinin Kazak göçebelerinin geleneksel otlaklarından çıkarılmasıyla sonuçlandığı 1800'lerin sonlarında meydana gelmiştir. 1864 yılında Çin ve Rusya, “Shaueshek” hattı olarak adlandırılan uluslararası sınırın belirlenmesine ilişkin bir anlaşma imzalamıştır. Bu anlaşmanın sonucu Kazak irredentelerinin ve Kazak diasporasının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İki büyük ülke tarafından kendi çıkarları doğrultusunda müzakere edilen anlaşma, yerel ulusun çıkarlarını dikkate almamıştır. Sonuç olarak, Kazakistan'ın güneydoğu ve doğu bölgeleri Çin

Krallığı'na geçmiş ve bu durum yerel halkı Xinjiang'a (Çin) sığınmaya zorlamıştır (Etnodemograficheskiy yezhednevnik Kazakhstana, 2006: 13).

İkinci dönem, 1920'lerde SSCB içinde Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin kurulması ve sınırlarının ötesinde diğer egemen cumhuriyetlerin oluşması ile karakterize edilir. Bu nedenle Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti sınırları dışında kalan bazı Kazaklar, sonrasında da hiçbir yere taşınmadan orada ikamet etmeye devam etmiş ve irredentaları oluşturmuştur. SSCB'de 1928-1937 yılları arasında gerçekleştiren kolektifleştirme ve zorunlu yerleşikleştirme, döneminin Kazak diasporasının oluşumundaki son aşama olmuştur. Bu dönemde meydana gelen kıtlık, Kazak nüfusunun yaklaşık %40'ının ölümüyle sonuçlanmış ve hayatta kalanların üçte biri, başta Çin, Afganistan, İran ve Türkiye olmak üzere komşu ülkelere kaçmak zorunda kalmıştır (Aubakirova ve Alimkhan, 2023: 10). Kaçmayanlar ise telafisi mümkün olmayan kayıplara uğramıştır. Bu tür sosyo-politik ve tarihi olguların etkisi altında Kazak halkı yerel Kazaklar (Kazakistan'daki) ve Kazak diasporası (yurtdışındaki Kazaklar) olarak bölünmüştür. Bugün Çin en büyük Kazak diasporasına sahipken, Özbekistan ve Rusya ikinci ve üçüncü en büyük etnik Kazak diasporalarına sahiptir (Kıyanatuly, 1995: 24).

Dünya Kazaklar Birliği'nin son verileri, beş milyondan fazla Kazak'ın günümüzde Kazakistan dışında, 43 ülkeye yayılmış şekilde yaşadığını ortaya koymaktadır. Yaklaşık 1,5 milyon etnik Kazak'ın Özbekistan'da, 1,5 milyonunun Çin'de, 1 milyonunun Rusya'da, 100.000'inin Türkmenistan'da, 80.000'inin Moğolistan'da ve 45.000'inin Kırgızistan'da yaşadığı tahmin edilmektedir. Önemli Kazak diaspora nüfusuna sahip diğer ülkeler arasında, başta Türkiye olmak üzere Afganistan ve İran bulunmaktadır (UNDP Kazakhstan, 2006: 8). Bu kişilerin çoğunluğu, yukarıda bahsettiğimiz üç dönemde, Sovyetler Birliği'nin siyasi zulüm ve ekonomik zorlukları nedeniyle göç etmek zorunda kalanların torunlarıdır. Mendikulova'nın, Dünya Kazaklar Birliği'nin Birinci (1992) ve İkinci (2002) Kurultayları (Meclis) arasında yayımlanan “Kazak Diasporasının Tarihi Kaderi: Kökeni ve Gelişimi” adlı kitabında şöyle belirtilmektedir:

Kazakistan toprakları dışında, eski SSCB'nin 14 devletine ve dünya çapında 25 ülkeye dağılmış yaklaşık 4,5 milyon Kazak yaşamaktadır. Bunların yalnızca yaklaşık 800 bini diaspora üyeleridir. Geri kalan 3 milyon 700 bin kişi ise Kazak irredentasıdır; yani Kazakistan'a komşu olan ve farklı tarihsel dönemlerde, dönemin siyasi elitlerinin dolandırıcılık oyunları ve istekleri nedeniyle Kazakistan'dan koparılarak Rusya, Çin ve Özbekistan'a dahil edilen topraklarda yaşamaktadırlar (Mendikulova, 1997).

Rusya'nın Kazakistan'a komşu bölgelerinde (Astrahan, Orenburg, Kurgan, Omsk ve Gorno-Altaysk gibi), Özbekistan'da (Syr Darya, Chirchik, Kyzylkum, Myrzashol bölgelerinde)

ve Çin'de (Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde, Altay, Tarbagatai, İli, Kulja, Erenkabyrga, Barkol-Kumul bölgelerinde) yaşayan Kazaklar, diaspora olarak adlandırılmaz. Çünkü bu insanlar kendi topraklarında yaşamaktadırlar ve onları tanımlamak için "irredenta" terimi kullanılmaktadır. Irredenta, kendi etnik gruplarının çoğunlukta olduğu, ancak anavatanlarından ayrılmış ve başka bir devletin sınırları içinde yer alan toplulukları ifade eder. Bu tür nüfuslar, savaşlar, ilhaklar, tartışmalı sınırlar veya sömürge modelleri nedeniyle kendi topraklarından dışarıya itilmişlerdir. Etnik grupların başka ülkelere göç etmesinden kaynaklanan diasporalardan farklı olarak, irredenteler, tarihsel anavatanlarına yakın bölgelerde yaşamaya devam ederler (Mendikulova, 2013).

Bu irredentelerin oluşumu, Mendikulova'nın Koblandin ile yazdığı çalışmasında, 1924 yılında Orta Asya cumhuriyetlerinde gerçekleştirilen bölgesel toprak yeniden dağılımına dayandırılmaktadır. Bu süreçte, Kazakistan'ın bazı bölgeleri, Karakalpakistan, Tamda bölgesi, Dostyk, Bostandyk bölgesi ve Myrzashol Vadisi dahil olmak üzere, komşu Özbekistan'a devredilmiştir. Ancak sonradan D. A. Kunayev'in (Sovyet Kazakistan Lideri) önderliğinde, yeni kurulan üç ilçeyi oluşturan Kirov, Zhetysai ve Maktaaral ilçeleri Kazakistan'a geri verilmiş olsa da 300 bin nüfuslu beş bölge (Shymkorgan, Temiryazev, Kyzylkum, Arnasai, Amangeldy) Özbekistan'da kalmıştır (2009: 296). Toprak tahsisi sırasında Kazakistan'ın dışında kalan bölgeler şunlardır: Özbekistan'da Syr Darya, Chirchik, Kyzylkum ve Myrzaşol. Çin'de Sincan Uygur Özerk Bölgesi ve Barkol-Kumul bölgesi, Moğolistan Halk Cumhuriyeti'nde Bayan-Ulga bölgesi, Rusya'da Astrahan, Orenburg, Kurgan, Omsk ve Gorno-Altay Özerk, Altay, Tarbagatay, İli ve Kulja bölgeleridir (Mendikulova, 1997).

Ancak, sınır dışında kalan pek çok etnik Kazak, fırsatlar doğduğunda çeşitli yollarla anavatanlarına geri dönmeye çaba göstermiştir. Bu geri dönüş hareketi, özellikle Sovyet döneminde dört kez gruplar halinde gerçekleşmiştir. 1916'daki ulusal kurtuluş ayaklanması sırasında Jetisay'dan Çin'e geçen yaklaşık 300 bin Kazak-Kırgız, 1917 Şubat ve Ekim devrimlerinden sonra ülkeye geri dönmüştür. Bu, Sovyet döneminde anavatanlarına dönen yurtdışındaki Kazak diasporasının bir parçasının ilk akışıydı. Sonrasında, 1934 yılında etnik Kazakların geri dönüşlerini kolaylaştırmak için önlemler başlatılmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Merkezi Devlet Arşivi, Halk Komiserleri Konseyi'nin 1934'te Cumhuriyetler Arası Göç çerçevesinde "Karakalpakistan'a göç etmiş olan 7.000 hanenin Kazakistan topraklarına yeniden yerleştirilmesine ilişkin" bir karar aldığını belgelemiştir. Öncelikle, bu kişilerin çoğunun Güney Kazakistan bölgesine yerleştirilmesi öngörülmüştür. 1955 ve 1962 yılları arasında Çin'e sığınanlardan bir kısmına "Sovyet vatandaşı" unvanı verildiği ve Çin'deki Sovyetler Birliği Büyükelçiliği'nden aldıkları pasaportla ülkelerine dönebildikleri

belgelenmiştir. 1931-1937 yıllındaki siyasi rejimin sona ermesinin ardından, 1944 yılında çok sayıda etnik Kazak, Çin'den Kazakistan'a geri taşınmıştır. Arşiv verilerine göre, Ağustos 1944'te 451 hane, Çin'in Sincan “Kobuk” (Kobyk) bölgesinden Tarbagatay bölgesine geri dönmüştür. Bu, Sovyet döneminde Kazak diasporasının üçüncü geri dönüşünü teşkil etmiştir. Ancak, daha önce baskı altında tutulan ve göçe zorlanan etnik Kazakların anavatanlarına dönüşü Sovyet rejimi sırasında büyük ölçekte gerçekleşmemiştir. Bu geri dönüşler, devlet onaylı politikalardan ziyade diasporanın uyumu ve örgütlenmesiyle gerçekleşmiştir. Sonuç olarak, bu olgu tarihsel kayıtlarda nispeten az araştırılmış ve araştırmacıların dikkatini çekmemiştir (Shurshitbay, 2010: 18).

Etnik Kazakların Çin'den ilk iyi organize edilen göçü, 1955'ten 1962'ye kadar olan dönemde başlamıştır. Bu dönemde Çin'den Kazakistan'a göç edenlerin sayısı 200.000'i aşmıştır. Bu göçmenler, ilgili tüm belgelerde resmi olarak “Sovyet vatandaşı” olarak tanımlanmıştır. Ocak 1945'te Doğu Türkistan İslam Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla birlikte Şaueshek, Altay ve Kaşgar'da Sovyet Konsoloslugu'na bağlı olarak kurulan “Sovyet Göçmenler Cemiyeti” temsilcileri, Sovyet hükümetine geri dönme talebinde bulunan kişilerin hepsine Sovyet vatandaşlığı pasaportları dağıtmıştır. Bu, yurtdışındaki Kazak diasporasının bir kısmının Sovyet döneminde dördüncü kez anavatanlarına dönüşü olmuştur. Böylece, Sovyet döneminde yurtdışındaki Kazak diasporasının bir kısmı defalarca anavatanlarına dönmüş olmasına rağmen, bunlar sadece tarihin kaydedilmiş bir parçasıdır. Sonuç olarak, Kazak diasporasının yurtdışındaki temsilcilerinin tarihi anavatanlarına dönüşü ancak bağımsızlıktan sonra gerçekleşmiştir (Shurshitbay, 2010: 20).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından yeni bir siyasi dönemin başlaması, Sovyet sonrası alanda ortaya çıkan yeni bağımsız devletler tarafından bir ‘Anavatan Pozisyonu’nun’ benimsenmesi de dahil olmak üzere bir dizi gelişmeye yol açmıştır. Yeni bağımsız devletlerin siyasi ve kültürel elitleri, tarihi ve kültürel mirası paylaştıkları etnik gruplarla, bu gruplar artık aynı siyasi sınırlar içinde yer almasa da etnik, tarihi ve kültürel bağları vurgulayan bir anavatan söylemi geliştirmiştir. Anavatan imajını oluştururken, bölge devletleri sadece kendi vatandaşları için değil, aynı zamanda başka bir devlette yaşayan diaspora için de sorumluluk üstlenmişlerdir. Bu devletlerden biri de Kazakistan'dır (Orazalyuly, 2010: 54). Kazakistan yönetimi, bu sorumluluğu ele almak için 1992 yılında Dünya Kazakları Birliği'nin açılış Kurultayı'nda Etnik Göç politikasını duyurmuştur. Kurultay'ın ardından, etnik Kazakların göç sürecinin sorunsuz bir şekilde gerçekleşmesini sağlamak amacıyla ev sahibi ülkeler Afganistan, İran, Moğolistan ve Türkiye ile ikili anlaşmalar imzalanmıştır. Ülkenin ilk Cumhurbaşkanı N.A.Nazarbayev, Kurultay katılımcılarına hitaben yaptığı konuşmada, Kurultay'ın

Kazakistan'ın genişletilmiş bir anavatan olarak kurulmasına yönelik ilk adım olarak öneminin altını çizmiştir. Bu vizyonu şu sözlerle ifade etmiştir: “Bu dünyada tek bir vatan vardır, o da bağımsız Kazakistan'dır”. Sonuç olarak, açılış Kurultayı sadece bağımsız Kazakistan'ı diaspora için anavatan olarak ilan etmekle kalmamış, aynı zamanda bir geri dönüş ve etnik göç politikasını da açıklamıştır. Bu, Cumhurbaşkanı Nazarbayev'in ilk Kurultay'da yaptığı konuşmadaki şu sözlerde ifadesini bulmuştur: “Bir zamanlar vatanlarını terk etmiş ve şimdi geri dönmek isteyenler için, bağımsız Kazakistan'ın kucakları size sonuna kadar açıktır.” (Nazarbayev, 1992). Bu çağrıdan sonra etnik Kazakların geri dönüşüne yönelik politikalar hayata geçirilmiş ve sonuçlar almaya başlanmıştır. Politikalar sonucunda, Kazakistan Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı verilerinden elde edilen bilgilere göre; 1991'den 1 Ocak 2024'e kadar 1 milyon 128 bin 37 etnik Kazak, tarihi anavatanlarına dönmüştür. Bu kişilerin %48,9'u Çin, %29,6'sı Özbekistan, %8,3'ü Moğolistan, %4,4'ü Rusya, %7,3'ü Türkmenistan ve %1,5'i diğer ülkelerden gelmiştir (Ministerstvo truda i sotsial'noy zashchity Respubliki Kazakhstan, 2024).

Sonuç olarak, Kazak diasporasının oluşumu ve onların ülkeye geri dönüş süreci, etnik Kazakları yaşadıkları yerden ayrılmaya zorlayan siyasi baskılar, savaşlar ve siyasi rejimlerin neden olduğu göç süreçlerinin karmaşık dinamiklerini yansıtmaktadır. Sıklıkla zorla yerinden edilen bu göçler ve ardından, farklı yasal devlet politikaları çerçevesinde gönüllü olarak geri dönen etnik Kazaklar, demografik açıdan önemli bir rol oynamış ve Kazakların ulusal kimliğinin güçlendirilmesinde temel teşkil etmiştir.

Bu bağlamda, “diaspora” ve “irredenta” kavramları arasındaki ayrımın altını çizmek gereklidir. “Diaspora” terimi, genellikle anavatanlarından sürülmüş ve şu anda dünyanın dört bir yanına dağılmış insan gruplarına uygulanır. Ancak Özbekistan, Çin ve Rusya gibi Kazakistan'a komşu bölgelerde yaşayan Kazaklar, tarihi topraklarında ikamet ettikleri için diaspora olarak değil, atalarının yerinde yaşayıp sınır dışında kaldıkları için “irredenta” olarak kabul edilir. Bu sebeple, Kazak diasporası ve irredenta gibi iki terim, kendine özgü toplulukların oluşmasına ve ulusal kimliğin sürdürülmesine katkıda bulunan bin yıllık göç süreçleriyle yakından ilişkilidir.

2.2. Uluslararası ve Bölgesel Hukuki Belgelerde Etnik Geri Dönüş Göçü

Geri dönüş göçü, daha önce göç etmiş göçmenlerin veya onların soyundan gelenlerin tarihi anavatanlarına geri dönüşlerini içeren özel bir göç türü olarak tanımlanabilir. Bazı durumlarda geri dönüş göçü, nüfus içindeki etnik ve kültürel olarak benzer grupları kapsayan etnik geri dönüş biçimini alır. Bu yöntem, İsrail, Japonya, Macaristan, Polonya, Almanya,

Yunanistan ve diğerleri dahil olmak üzere bir dizi ülkenin göç politikalarında kullanılmaktadır. Bu politikanın amacı, demografik potansiyeli etnik gruplar üzerinden artırmak ve belirli bir nüfusun etnik yapısını korumaktır (Zhampeissovd., 2020: 139). Bu yöntemlere ilişkin yasal çerçeveyi tanımlamak gerekirse, etnik geri dönüşe ilişkin evrensel olarak doğrudan uygulanabilir veya bölgesel ya da çok taraflı bir uluslararası hukuk bulunmamakla birlikte, geri dönüş sırasında vatandaşların haklarına ilişkin dolaylı da olsa bazı normlar mevcuttur (Zhampeissovd., 2013: 794).

Bu bağlamda, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin 13. Maddesi, her bireyin seyahat özgürlüğü ve kendi ülkesine geri dönme hakkını tanımaktadır (United Nations, 1948). Ayrıca, 16 Aralık 1966 tarihli Medeni ve Siyasi Haklar Uluslararası Sözleşmesi'nin 12. Maddesi, bireylerin hareket özgürlüğünü, yerleşim yerlerini seçme özgürlüğünü ve kendi ülkelerine geri dönme hakkını güvence altına almaktadır. Bu belgeler, etnik geri dönüşün yasal çerçevesini oluşturan temel ilkeleri sunar (United Nations, 1966).

Buna ek olarak, güvenli ve onurlu geri dönüş ilkesi, Kara, Deniz ve Hava Yoluyla Göçmen Kaçakçılığına Karşı Protokol (2000) ve İnsan Ticaretinin, Özellikle Kadın ve Çocuk Ticaretinin Önlenmesine, Durdurulmasına ve Cezalandırılmasına İlişkin Protokol (2000) gibi belgelerde de yer almaktadır. Bu protokoller, göçmenlerin geri dönüş süreçlerinde güvenliklerinin ve onurlarının korunmasına yönelik hükümler içermektedir. Ayrıca, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (1950), Amerikan İnsan Hakları Sözleşmesi (1969) ve Afrika İnsan ve Halkların Hakları Şartı (1981) gibi bölgesel belgeler de göçmenler dahil olmak üzere, devletin yargı yetkisi altındaki tüm kişilere insan hakları sağlamaktadır. Bu belgeler, etnik geri dönüş sürecinde yer alan bireylerin haklarının korunmasına yardımcı olur (Zhampeissovd., 2020: 95).

Öncelikle belirtmek gerekir ki, 1992 yılında Birleşmiş Milletler'e üye olduktan sonra Kazakistan, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi (1948), Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme (1966), Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'ye (1966) taraf olmuştur. Ayrıca, Kazakistan Cumhuriyeti Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Uluslararası Sözleşme, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşme, Çocuk Hakları Sözleşmesi, Mültecilerin Statüsüne İlişkin BM Sözleşmesi ve Protokolü ve diğerleri gibi önemli belgeleri de onaylamıştır (Galimova, 2010: 113).

Ev sahibi ülkeler, göçmen devletlerin inisiyatifleriyle diaspora topluluklarıyla işbirliğini kolaylaştırıp onlara devlet desteği ve mali yardım sağladığında, bu tür eylemlerin hukuki sonuçlarına ilişkin önemli bir soru gündeme gelmektedir. Bu çerçevede, ev sahibi ülkelere

rehberlik eden yasal yapı, Ulusal veya Etnik, Dinsel ve Dilsel Azınlıklara Mensup Kişilerin Hakları Bildirgesi'nde temel hatlarıyla belirlenmiştir. Bildirgenin birinci maddesine göre, devletler kendi sınırları içindeki ulusal, etnik, kültürel, dini ve dilsel azınlıkların varlığını ve kimliklerini koruma sorumluluğuna sahiptir. Ayrıca, bu kimliklerin gelişmesine elverişli koşulları teşvik etmekle sorumludurlar. Bu hedeflere ulaşmak için devletlerin uygun yasal ve diğer tedbirleri uygulaması gerekmektedir.

Bildirge'nin 2. maddesi, azınlık gruplarına mensup bireylerin kendi derneklerini kurma, sürdürme ve işleyişini sağlama hakkına sahip olduğunu belirtmektedir. Bu bireyler, herhangi bir ayrımcılığa maruz kalmaksızın, kendi gruplarının diğer üyeleriyle ve farklı azınlık gruplarına mensup bireylerle özgür ve barışçıl temaslar kurma ve sürdürme hakkına sahiptir. Ayrıca, ulusal, etnik, dini veya dilsel bağlarla bağlı oldukları diğer devletlerin vatandaşlarıyla da sınır ötesi temaslarda bulunabilirler (UN, 18.12.1992).

Yukarıda belirtilen uluslararası hukuk normlarında da belirtildiği üzere, vatandaşlık hakları ile bağlantılı olarak dolaylı da olsa bazı haklar tanınmaktadır. Örneğin, İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi gibi belgeler genel olarak tüm bireylerin seyahat etme ve menşe ülkelerine geri dönme hakkını garanti altına almaktadır. Ancak bu haklar etnik göçmenlerin geri dönüşünü doğrudan düzenlememektedir. Yine de bu belgeler, bireylerin kendi özgür iradeleriyle kendi ülkelerine dönme hakkını tanıyan bir çerçeve sunmaktadır. Bu nedenle, geri dönüş meselesi her vakanın kendine özgü özellikleriyle bağlantılıdır ve her devlet, bu sürecin kendi ulusal mevzuatına uygun olarak yürütülmesini sağlamak için kendi politika ve yasalarına sahiptir.

Küresel uygulamalar bağlamında, göç sorunu ve geri dönüşün önemi, nüfus artışında negatif bir dengeye sahip, doğum oranlarının azaldığı ve engelli vatandaşların oranının arttığı devletlerde daha belirgindir. Şu anda dünya çapında yaklaşık 40 ülkenin geri dönüş politikaları veya mevzuatlarında bu süreci düzenleyen hükümler yer almaktadır. Bu ülkeler arasında Yunanistan, Fransa, Ermenistan, İrlanda, Polonya, Kazakistan, İsrail, Türkiye, Hindistan, Almanya ve Rusya bulunmaktadır. Bu ülkelerde, göç sürecinin yasal olarak düzenlenmesine dair bir dizi başarılı örnek mevcuttur ve dünya uygulamaları literatüründe yer almaktadır. Özellikle, geri dönüş yoluyla kendi devletini kuran İsrail'in deneyimi, bu konuda açıklayıcıdır. İsrail'in geri dönüş politikası, devlet politikası seviyesine getirilmiş olup, geri dönüş sürecinin yasama desteği oldukça yüksektir (Mukazhanova, 2022: 2). Geri dönüş politikası, Almanları tarihi anavatanlarına dönmeye davet eden Almanya tarafından da yürütülmektedir. Diğer ülkelerden Almanya'ya göç eden Almanlara yönelik devlet politikası, etnik Alman göçmenlere, Alman vatandaşlarıyla aynı hakların tanınmasını öngören anayasal normlar üzerine

kurulmuştur. Federal Almanya Cumhuriyeti'nin göç politikasının bir özelliği de göçün federal hükümet ve Almanların çoğunluğu tarafından insani, ailevi, siyasi, tarihi veya ekonomik nedenlerle toplumun ve genel olarak ülke ekonomisinin zenginleşmesi olarak görülmesidir (Esetova, 2006: 61). Kazakistan'ın da geri dönüş politikası, bahsettiğimiz İsrail ve Almanya'daki göç politikaları ve uygulamalarından esinlenerek tasarlanmıştır. Kazakistan, dünyanın dört bir yanına dağılmış yabancı uyruklu yurttaşlarının ülkelerine geri dönüşlerini sistematik bir şekilde gerçekleştirmesi nedeniyle BDT ülkeleri arasında öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, Kazakistan, yurtdışında yaşayan Kazakların etnik ve ulusal kimliğini korumayı amaçlayan ve büyük stratejik öneme sahip aktif bir diaspora politikası izleyen az sayıdaki ülkeden biridir (Mukazhanova, 2022: 3); bu politika, “Nüfus Göçü Hakkında” Kazakistan Cumhuriyeti Kanunu'nda, etnik geri dönüş göçün ilk biçimlerinden biri olarak tanımlanarak yasal bir çerçeveye oturtulmuştur. Bu, Kazakistan'ın egemenliği sırasında, Kazakistan dışında daimi ikametgah kurmuş olan etnik Kazaklara yönelik devlet destekli bir uyum ve geri dönüş programını kapsamaktadır (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2011).

Sonuç olarak, uluslararası ve bölgesel yasal çerçeveler, etnik geri dönüş göçü için geniş bir hukuki temel sağlarken, bu tür politikaların uygulanması ve başarısı, ayrı ayrı devletlerin geri dönen göçmenlere yönelik kendi yasal, sosyal ve ekonomik destek sağlama politikalarına bağlıdır. Dünyada 40'tan fazla ülkenin benimsediği bu politikalar, ülkelere göre farklılık göstermektedir. Örneğin, yeni bir devlet olan Kazakistan için bu geri dönüş politikasını yürütmede, yabancı ülkelerin, özellikle Almanya ve İsrail'in tecrübesi örnek teşkil etmiştir. Tam olarak aynı olmasa da benzer şekilde hayata geçirilmiş ve ülkenin yasalarına göre şekillendirilmiştir. Bu nedenle, aşağıdaki alt bölümde, yabancı ülkelerin uygulamalarının Kazakistan'ın geri dönüş göç politikasına etkisini inceleyerek, ülkenin politikasıyla benzerliklerini ve farklılıklarını daha ayrıntılı bir şekilde analiz edeceğiz.

2.3. Geri Dönüş Göçü Politikaları: Uluslararası Deneyimler ve Kazakistan Örneği

“Geri dönüş” terimi en geniş anlamıyla kişinin ‘menşe yerine’ geri dönme süreci olarak tanımlanabilir. “Etnik göçler” olarak da bilinen geri dönüş akımları, göç ve vatandaşlık politikalarında bu yönde özel hükümler tesis etmiş olan ev sahibi devletlerin denetimine tabidir. Uluslararası hukuk perspektifinden bakıldığında, geri dönüş politikaları, bireylere tanınan anavatanları olarak gördükleri ülkeye geri dönüş hakkının bir tezahürü olarak kabul edilmektedir. Bu hak hem İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nde hem de Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme'de sağlam bir şekilde yer almaktadır. Birçok örnekte,

çatışma dönemlerinden çıkan ülkeler, mülteciler veya savaş esirleri için geri dönüş programları başlatmıştır. Ayrıca, şu anda toplumsal huzursuzluk yaşamayan birçok ülke, geri dönüş programlarını daha geniş göç politikası programlarına dahil etmiştir. Bu ülkeler arasında Almanya, Yunanistan, Fransa, Ermenistan, İrlanda, Polonya, Rusya, Kazakistan, İsrail, Türkiye ve Hindistan gibi ülkeler bulunmaktadır. Çoğu durumda, bu politikalar söz konusu etnik grupla ilgilidir ve göçmenleri “menşe ülkelerine” “geri dönmeye” teşvik etmektedir (Zeveleva, 2014: 1).

Diğer göç türleriyle karşılaştırıldığında, geri dönüş göçü çok genç bir olgudur. Bu konuya ilişkin araştırmalar yalnızca 1970'lerde başlamış olup, hala nispeten bilinmeyen ve keşfedilmemiş bir alan olarak kalmaktadır. Bu nedenle, karşılaştırmalı çalışmalar bir kenara bırakıldığında, belirli ülkelere dair derinlemesine yapılan politika analizleri oldukça sınırlıdır. Bu nedenle, bu alt başlık altında yabancı ülkelerin uygulamalarını, özellikle Almanya ve İsrail örneklerini ayrıntılı bir şekilde inceleyeceğiz, çünkü Kazakistan'ın geri dönüş göç politikası bu ülkelerin politikalarına benzer şekilde tasarlanmıştır. Hatta, Kazakistan Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev, Üçüncü Dünya Kazakları Kurultayı'nda yaptığı konuşmada, yabancı deneyimleri incelemenin gerekliliğini vurgulayarak şunları söylemiştir:

Almanya ve İsrail gibi, yabancı yurttaşların bakımına ve tarihi anavatanlarına geri dönüşlerine yönelik tedbirlerin formüle edilmesi konusunda, dünyanın geri kalan ülkeleri için övgüye değer örnekler teşkil eden ülkelerin deneyimlerinin derinlemesine incelenmesi zorunludur (Nazarbayev, 2013: 45).

Ünlü nüfus bilimci B. Tatimov ise, “Genç Kazakistan devleti için önümüzdeki 10-15 yıl içinde göç, doğal nüfus artışından daha yoğun olacaktır. Bu nedenle, gelişmiş ülkelerde göç sorunlarının nasıl çözüldüğünü incelemek çok önemlidir. Bu bağlamda, Almanya, İsrail, Yunanistan, Letonya, Estonya gibi ülkelerin yurttaş göçmenlerini kabul etme deneyimi değerlidir. ‘Küçük’ İsrail bile otuz yılda üç milyon yurttaş topladı” şeklinde ifade etmiştir (Tatimov, 2004: 23).

2.3.1. Almanya ve İsrail’in Geri Dönüş Politikaları

Kazakistan’ın mevcut etnik geri dönüş göç politikası, İsrail ve Almanya’nın uygulamalarına benzerlik gösterse de bağımsızlık sonrası geçiş döneminde benimsenmiş ve kendine özgü bir politika olarak öne çıkmaktadır (Orazalyuly, 2010: 93). Bu benzerlikleri daha iyi anlayabilmek için, önce İsrail ve Almanya’nın göç politikalarından kısaca bahsetmek faydalı olacaktır.

Almanya'nın geri dönüş politikasının tarihi temeli, etnik Almanların Almanya'ya ilk göçlerinin gerçekleştiği 1950'li yıllara dayanmaktadır. Bu dönemde, özellikle Doğu Avrupa ve eski Sovyetler Birliği'nde yaşayan etnik Almanların Almanya'ya dönüşünü teşvik etmek amacıyla yasal düzenlemeler yapılmıştır. İlk yasal düzenleme, 1953 yılında kabul edilen Alman Federal Sürgünler ve Mülteciler Yasası (Gesetz über die Angelegenheiten der Vertriebenen und Flüchtlinge, Bundesvertriebenengesetz - BVFG) ile gerçekleştirilmiştir. Bu yasa, etnik Almanların Almanya'ya dönmesini mümkün kılacak özel haklar sağlamaktadır. Bu yasa çerçevesinde, Almanya'ya dönüş hakkı tanınan etnik Almanlar, özellikle eski Sovyetler Birliği ve Doğu Avrupa ülkelerindeki Alman kökenli insanlardır. 1 Ocak 1993'e kadar Almanya'ya göç eden etnik Almanlar için "Aussiedler" (yerinden edilmiş kişiler) terimi kullanılmaktaydı. Aynı zamanda, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, "Rus Almanları" veya "geç göçmenler" (Spät Aussiedler) terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu terimler, devlet kurumları tarafından etnik Alman göçmenlerini tanımlamak için resmi olarak kullanılmaktadır (Menglibay ve Koblandin, 2024: 3).

1950'den itibaren Almanya'ya yaklaşık 4,5 milyon etnik Alman geri dönmüştür. Bu göçün büyük bir kısmı 1990'larda gerçekleşmiş ve özellikle Sovyetler Birliği'nin çöküşünden sonra eski Sovyet cumhuriyetlerinden gelen göçmen sayısı artmıştır. 1990 yılında 397.000 kişi Almanya'ya göç etmişken, 2011 yılında bu sayı sadece 2.148 kişiye düşmüştür. Göçmen sayısındaki azalma ile birlikte, 2000 yılı itibarıyla göçmen sayısı 100.000'i geçmemiştir (Köppen, 2018:105).

Almanya'ya geri dönenlerin çoğunluğu ülkenin doğu bölgelerine yerleşmiştir. Federal Alman hükümeti, geri dönen göçmenlere maddi ve sosyal yardımlar da dahil olmak üzere çeşitli destekler sağlamıştır. Ancak, göçmen sayısındaki artış nedeniyle 1990 yılında "Rus Almanlarının" kabulünü sınırlayan yasalar çıkarılmıştır. Geri dönüş politikaları ve etnik Alman göçmenlerinin entegrasyonu, Almanya'nın Federal Göç ve Mülteciler Dairesi (BAMF) tarafından yönetilmekte olup, etnik Almanların geri dönüşünü ve entegrasyonunu denetleyen bir komiser de atanmıştır. Bu süreç, Almanya'da uzun yıllar süren bir göç ve entegrasyon politikası olmuştur (Menglibay ve Koblandin, 2024: 5).

İsrail Devleti ise, 1948 yılında İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nin desteğiyle Filistin'de kurulduktan sonra, bağımsızlık ilanından itibaren tüm dünyadaki Yahudileri davet etmeyi ana politikalarından biri olarak belirlemiştir. Bunun temelinde, İsrail Bağımsızlık Bildirgesi'nde yer alan "İsrail Devleti, Yahudilerin geri dönüşünü kabul etmeye ve Yahudi diasporasını bir araya getirmeye hazırdır." ifadesi bulunmaktadır. Ayrıca, Hitler'in İkinci Dünya Savaşı sırasında yaklaşık 6 milyon Yahudi'yi yok etmesi, ülkenin istikrar ve güvenliğini

sağlamak amacıyla Yahudi halkını tek bir devlette birleştirmenin önemini bir kez daha gözler önüne sermiştir. Bu sebeple, etnik göç politikası İsrail için kilit bir devlet politikası haline gelmiştir (Atantaeva ve Ospanova, t.y.: 3).

İsrail, 1950'den itibaren Yahudi halkını bir araya getirmek amacıyla çeşitli operasyonlar başlatmıştır. Örneğin, Kartal Kanat Operasyonu, Etiyopyalı Yahudilerin geri dönüşü, SSCB'den Yahudilerin geri dönüşü, Moşe Operasyonu ve Solomon Operasyonu gibi operasyonlar uygulanmıştır. Geri dönenlerin çoğunluğu, İran, Irak, Arap Emirlikleri gibi doğu ülkelerinin yanı sıra Fas, Cezayir, Tunus, Libya, Romanya, Polonya, Macaristan, Bulgaristan ve diğer ülkelerden gelmiştir. 1989'dan itibaren ise BDT ülkelerinden ve eski Sovyet cumhuriyetlerinden Yahudilerin kitlesel geri dönüşü başlamıştır. Bu süreçle birlikte, İsrail'in kuruluşundan itibaren yaklaşık 3 milyon Yahudi ülkeye taşınmıştır (İlan, 2004: 24).

5 Haziran 1950 tarihli Geri Dönüş Yasası, her Yahudi'nin İsrail'e geri dönme hakkını düzenlemektedir. Bu "Aliyah" yasasına göre, Yahudi kökenini kanıtlayabilenler "Oleha" statüsünü alarak İsrail vatandaşlığını alma hakkına sahiptir. Eğer bir kişi Yahudi ise, ailesiyle birlikte İsrail'e taşınabilir. Yasa ayrıca, bir kişinin anne tarafından Yahudi olmasını veya Yahudiliği kabul etmesini gerektiren Yahudiliği kanıtlama kriterlerini de içermektedir. 1970 yılında yapılan değişikliklerle, anne tarafı Yahudi olmayan kişilerin de baba tarafından Yahudi olmaları durumunda İsrail'e göç etmeleri sağlanmıştır. Ayrıca, Yahudi çocuklar ve torunlar da bu yasaya dahil edilmiştir (Knesset, 1950).

Göç politikası, İsrail'deki Göçmenlerin Adaptasyonu Bakanlığı ve Yahudi Ajansı tarafından yürütülmektedir. Yahudi Ajansı, yurtdışından gelen Yahudilerin yer değiştirme belgelerini hazırlamalarına yardımcı olurken, aynı zamanda yer değiştirme yardımı ve hukuki danışmanlık da sağlamaktadır. Adaptasyon Bakanlığı ise geri dönenlere barınma, eğitim ve istihdam olanakları sunmaktadır. İsrail'e vardıklarında, geri dönenlere "teudat oleh" adı verilen özel bir geri dönüş sertifikası verilmektedir. Ayrıca, ulaşım ve barınma için bir kerelik ödenekler de sağlanmaktadır. Eğer geri dönen kişinin İsrail'de akrabası yoksa, geçici konut veya pansiyon sağlanır. Bu politikaların sonucu olarak, İsrail'de 7.4 milyon Yahudi yaşamaktadır ve başarılı geri dönüşler, Yahudilerin kendi devletlerinde yaşayabilmelerini sağlamıştır (Atantaeva ve Ospanova, t.y.: 3).

2.3.2. Kazakistan'ın Etnik Geri Dönüş Politikası ile Karşılaştırmalı Değerlendirme

İsrail ve Almanya örneklerinde olduğu gibi, Kazakistan yönetimi, ulusal aidiyet ve üyeliği toprak değil, kan bağına dayalı olarak tanımlar. Bu yaklaşım, "tarihi anavatanlarından"

göç etmek zorunda kalan Kazak diasporasının atalarının mağduriyetine dair bir söylemle savunulmaktadır. Bu söylem, Kazak diasporasının, ev sahibi ülkelerde "Kazak olarak" özgürce yaşayamamaları durumuna vurgu yaparak güçlendirilir. Kazakistan'ın etnik geri dönüş göç politikası, göçmenlerin entegrasyonunu sağlamak için vatandaşlık ve ayrıcalıklı haklar sunma noktasında Almanya ve İsrail'in göç rejimleriyle paralellik gösterir. Ancak Kazakistan, yeni bağımsızlığını kazanmış ve çok etnikli bir devlet olarak, kendi devleti içinde etnik azınlık statüsünden yeni çıkmış olduğundan benzersizdir (Orazalyuly, 2010: 94).

Almanya, İsrail ve Kazakistan'ın geri dönüş göç politikaları, ortak hedeflerle karakterize edilmekle birlikte, farklı tarihsel, sosyo-politik ve kültürel bağlamlara dayanmaktadır. Bu ülkeler, belirli etnik grupların geri kabulünü amaçlayan politikalar benimsemişken, uygulama süreçlerinde ve göçmenlere sağlanan imkanlarda belirgin benzerlik ve farklar vardır.

Geri dönüş politikasına göre, Almanya Alman kökenli, ancak Almanya vatandaşı olmayan bireyleri, İsrail Yahudi kökenli olan ve Yahudi kimliğini kanıtlayabilen kişileri, Kazakistan ise Kazak kökenli kişileri kabul ederler.

Örneğin, Almanya'da 1 Ocak 1993'e kadar göç eden etnik Almanlar için "Aussiedler" (yerinden edilmiş kişiler) terimi kullanılmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından ise "Rus Almanları" ya da "geç göçmenler" (Spät Aussiedler) terimi yaygınlaşmıştır (Menglibay ve Koblandin, 2024: 3). Kazakistan'da ise 1997'de çıkarılan göç kanunu ile "Oralman" terimi kullanılmış, 2020'deki bir değişiklik ile bu terim "kandaş" olarak değiştirilmiştir (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2020). İsrail'de ise 1950 tarihli Geri Dönüş Yasası, Yahudi kökenini kanıtlayan bireylerin "Oleha" statüsü alarak İsrail vatandaşlığına sahip olma hakkına sahip olmalarını sağlar (Knesset, 1950). Söz konusu üç ülke de bu etnik gruplara kültürel kimlik ve dil becerileri temelinde devlet vatandaşlığı hakkı tanımaktadır.

Yahudi göçmenler İsrail'e taşındıklarında, kendileri için özel sosyal koşullar oluşturulmaktadır. Seçtikleri bölgelere yerleşebilecekleri gibi, sosyal çevreye uyum sağlamak adına en az üç yıl boyunca orada yaşamaları gerekmektedir. Bu durum, İsrail'in göç yasasında açıkça belirtilmiştir (Myrzakulova, 2020: 29). Benzer şekilde, Kazakistan'da da göçmenler için adaptasyon sürecinden sonra yeni konutlar sağlanmaktadır. Almatı'daki "Baibesik", Çimkent'teki "Asar", Astana'daki "Nurbesik", Ust-Kamenogorsk'taki "Shygys", Petropavlovsk'taki Nikolaevka ve Sergeevka gibi çeşitli bölgelerde geri dönenlere konaklama imkanları sunan mikro bölgeler geliştirilmiştir (Nguyen ve vd., 2023: 155).

Almanya ve İsrail'de, geri dönen göçmenlere yönelik adaptasyon merkezleri ve entegrasyon programları bulunmaktadır. Ayrıca, bu merkezlerde mesleki eğitim ve öğretim de verilmektedir. Almanya ve İsrail'deki göçmenler, Kazakistan'dakilerden farklıdır çünkü

Almanlar ve Yahudiler genellikle ana dillerini bilmemekte ve bu yüzden uyum merkezlerine ihtiyaç duymaktadırlar. Kazakistan'da ise yurtdışından gelenlerin %98'i Kazakça bilmektedir, bu da entegrasyonlarını kolaylaştırmaktadır. Ancak, ikinci dil olan Rusça'yı bilmemeleri, bazı zorluklara yol açabilmektedir (Myrzakulova, 2020: 32). Benzer şekilde, Kazakistan'da ülke genelinde kandaşlara yönelik 14 geçici barınma merkezi bulunmaktadır. 2008 yılından itibaren Karaganda ve Çimkent şehirlerinin yanı sıra Güney Kazakistan eyaletindeki Aksukent köyünde de kandaşların adaptasyonu ve entegrasyonu için merkezler faaliyettedir. Bu merkezlerdeki uyum programları, hukuki danışmanlık, devlet dilinde ve talep üzerine Rusça eğitim, mesleki eğitim, yeniden eğitim ve ileri eğitim gibi birçok hizmeti kapsamaktadır (Assylbekovna ve vd., 2015: 242).

Kazakistan, geri dönenlerin sayısını sınırlayan bir kota uygulamaktadır. Ancak Almanya'daki göç kotalarından farklı olarak Kazakistan'daki kota, geri dönen kişilerin ailelerinin kalıcı olarak ülkeye yerleşmesini zorunlu kılmamaktadır. Almanya'da ise kota sistemi, geri dönüşlerin sayısını sınırlamamakta ve her göçmene kota tanınmaktadır. Bu fark nedeniyle, Kazakistan'da kota dışında kalan, yani devlet desteğinden yararlanmadan kendi imkanlarıyla ülkeye yerleşen kandaş ailelerin² sayısı zamanla artmıştır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 132). Alman vatandaşı olan kişiler, tarihi vatanlarına göç etmeden önce "Geç Yerleşimci Sertifikası" almak için başvuruda bulunmalıdır. Başvurular, yasalara göre değerlendirilir ve bir karar verilir (Menglibay ve Koblandin, 2024: 5). Kazakistan'da ise kota sistemi kapsamında başvurular, ya ülkeye gelmeden önce konsolosluk veya diplomatik kurumlar aracılığıyla ya da Kazakistan'a geldikten sonra yapılabilir (UNDP Kazakhstan, 2006: 9). Almanya'da başvurular yalnızca istisnai durumlarda kabul edilir. Sertifika alanlar, Almanya'ya yerleşme izni alır ve vatandaşlıkları kolaylaştırılmış bir şekilde düzenlenir (Menglibay ve Koblandin, 2024: 5). Kazakistan'da ise kandaş statüsü tanınanlara vatandaşlık başvurusu için basitleştirilmiş bir prosedür uygulanır. Bu prosedüre göre, yurtdışından gelen kandaşlar sadece bir yıl içinde Kazakistan vatandaşı olabilir (MFA Kazakhstan, 2023). İsrail'in "Oleha" statüsünü tanıdığını göz önünde bulundurursak, her üç ülkede de geri dönen göçmenler için vatandaşlık başvurularının basitleştirildiği görülmektedir.

Almanya'da vatandaşlık başvurusu için yerleşenler, 33 sorudan oluşan bir teste tabi tutulur. Testi geçebilmek için en az 17 doğru cevap almak gereklidir. Test, "Demokratik devlet

² Kazakistan'daki kota sistemi, geri dönenlerin sayısını belirleyen ve hükümet tarafından uygulanan bir politikadır. Bu kişilere ulaşım, barınma ve vatandaşlık edinme işlemleri gibi alanlarda kolaylık sağlanmaktadır. Ancak kota dışında kalan bireyler veya aileler devlet desteği olmadan kendi imkanlarıyla ülkeye dönmektedir. Bu kişiler ülkeye asimile olma kapasitesine sahiptir; ancak resmi kota listesinin dışında kalmaları nedeniyle belirli hak ve menfaatlere erişememektedirler.

düzeninde yaşam”, “Tarih ve sorumluluk” ile “İnsan ve toplum” gibi konuları içerir. Okulunu tamamlamamış veya sağlık sorunları olan kişiler, bu testten muaf tutulurlar (Menglibay ve Koblandin, 2024: 5). Kazakistan Cumhuriyeti’nde vatandaşlık başvurusu yapabilmek için, kandaş statüsüne bakılmaksızın, sınav üç temel bölümden oluşmaktadır. Bu bölümler; Kazak dili (60 soru, baraj puanı 36), Kazakistan Cumhuriyeti Anayasasının temelleri (15 soru, baraj puanı 9) ve Kazakistan tarihi (25 soru, baraj puanı 15) şeklindedir. Sınavın toplam puanı 100’dür ve başarılı sayılabilmek için en az 60 puan alınması gerekmektedir. Sınav süresi 2 saat 10 dakika olup, engelli bireyler için bu süreye ek olarak 30 dakika daha tanınmaktadır. Ancak, sınava katılabilmek için adayların Kazakistan’da en az beş yıl ikamet etmiş olmaları, Kazak dilini konuşabiliyor olmaları ve ülkenin Anayasası ile tarihine ilişkin temel bilgilere sahip olmaları gerekmektedir (Testcenter.kz, 2025).

Almanya ve İsrail’deki geri dönüş göçmenleri de onlarca yıllık deneyime ve iyi düşünülmüş ve yerleşik mevzuat ve kurumlara rağmen entegrasyon sorunları yaşamışlardır. Kazakistan’ın etnik geri dönüş göçü politikası ve bununla bağlantılı sorunlar İsrail ve Almanya’nınkilerle benzerlikler taşısa da Kazakistan’ın bağımsızlıktan hemen sonra ve kritik bir geçiş döneminde etnik geri dönüş göçü politikasını benimseyen yeni bağımsız bir devlet olması nedeniyle benzersiz bir durumdur (Kuscu, 2012: 41).

Sonuç olarak, her üç ülkenin geri dönüş göçü politikaları etnik kökenli bireyleri hedeflese de uygulama biçimleri, başvuru prosedürleri ve entegrasyon süreçlerinde farklılıklar olduğu açıktır. Almanya ve İsrail daha açık bir şekilde etnik temelli politikalara sahipken, Kazakistan geçmişte Sovyetler Birliği’nin bir parçası olan etnik çeşitliliği dikkate alarak farklı etnik gruplara karşı daha açık bir politika benimsemiştir.

2.4. Geri Dönüş Bağlamında Kazakistan’ın Göç Politikası

Avrasya kıtasının merkezinde yer alan Kazakistan’ın jeopolitik konumu, topraklarında gerçekleşen büyük ölçekli göç süreçleri üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Bir tarafta Orta Asya bölgesi ülkeleri (Kırgızistan, Özbekistan, Tacikistan) ile diğer tarafta Rusya Federasyonu ve Kazakistan arasında dünyanın en büyük Avrasya transit koridoru oluşturulmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti İçişleri Bakanlığı Göç Hizmetleri Komitesi, Orta Asya’dan yılda 2,7 ila 4,2 milyon kişinin Kazakistan üzerinden transit geçiş yaptığı tahmin etmekte ve bu durum Kazakistan’ın göç politikasının oluşturulmasında etkili olmaktadır (Migration Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 2021).

Kazakistan'da göç politikası bağımsızlıktan sonra 1990'lı yılların ortalarında şekillenmeye başlamıştır. Ancak 21. yüzyılın ilk on yılının sonuna kadar bu politikanın ince ayrıntıları belirsizlik içinde kalmıştır. Devletin göç politikası, etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşü, aile birleşimi, eğitim veya uzmanlaşma amaçlı göç ve emek göçü dahil olmak üzere bir dizi kilit alanı kapsamaktadır (Delovarova, 2024: 53). Bu bağlamda, Kazakistan Cumhuriyeti hem BDT ülkeleri hem de diğer devletlerle yakın işbirliği içinde göç süreçlerinin düzenlenmesine yönelik proaktif bir yaklaşım benimsemiştir. Kazakistan'ın göç politikasının uygulanmasına şu ilkeler rehberlik etmektedir: göçmen haklarının gözetilmesi ve korunması, her türlü ayrımcılığın önlenmesi hem göçmenlerin hem de ülke vatandaşlarının haklarının ve meşru menfaatlerinin sağlanması ve ulusal mevzuat hükümlerinin ve uluslararası yükümlülüklerin yerine getirilmesi. Bu ilkeler “Kazakistan-2050 Kalkınma Stratejisi”, 2025 yılına kadar “Kazakistan Cumhuriyeti Stratejik Kalkınma Planı”, “Ruhani Zhangyru”, “Ulus Planı - Beş Kurumsal Reformu” uygulamak için 100 somut adım ve bir dizi diğer program belgesinde ifade edilmiştir (Migration Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan, 2021).

Kazakistan Cumhuriyeti'nin ulusal politikası, göç politikasını, aşağıdaki alanlara yönelik önemli stratejik yönlerinden biri olarak öngörmektedir:

- Etnik geri dönüşün (kandaşların) teşvik edilmesine ve nitelikli göçmen işçilerin çekilmesine odaklanan dış göç alanı.
- Ekonomik zorunluluklarla uyumlu olarak ve her bölgenin demografik bağlamını göz önünde bulundurarak nüfusun bölgelere yeniden yerleştirilmesi konusunu ele almayı amaçlayan iç göç alanı (Kurmanova vd., 2020: 216). Bu alanların yasal çerçevesini oluşturmak üzere bağımsızlıktan sonra bir dizi Kanun ve Konsept kabul edilmiştir.

O dönemde, başta 1995 yılında kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası olmak üzere, “Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki Yabancı Vatandaşların Hukuki Statüsü Hakkında” başlıklı Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Kararnamesi, “Vatandaşlık Hakkında” ve “Nüfus Göçü Hakkında” başlıklı Kanunlar gibi bir dizi yasal belge yürürlüğe girmiştir. Bunların hepsi aynı zaman diliminde oluşturulmuştur ve çoğu göç ilişkisi, sözde normatif kanunlarla düzenlenmiştir (Esetova, 2008: 86).

Bu konudaki en önemli mevzuat 22 Temmuz 2011 tarihli “Nüfus Göçü Hakkında” Kanunudur ve halen değişen göç gerçeklerini yansıtacak şekilde uyarlanmaktadır (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2011). Buna ek olarak, Kazakistan'da göçü yönetmeye yönelik devlet stratejisi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2017-2021 Göç Politikası Konsepti'nde kapsamlı bir şekilde tanımlanmıştır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2017). Söz konusu

konsept, yabancı işçileri içeren geçici göç stratejisini, nüfusun ülke genelinde optimal dağılımını ve etnik Kazakların kalıcı olarak ülkelerine geri gönderilmesini ana hatlarıyla ortaya koymaktadır. Bu Konsept'e göre, 2017 yılında İçişleri Bakanlığı bünyesinde Göç Hizmet Komitesi kurulmuştur. Komite, göç alanında devlet politikasının birimler arası koordinasyonu ve uygulanmasından, göç süreçlerinin izlenmesi, analizi ve tahmininden, ayrıca mülteciler ve Kazakistan vatandaşlığı konularında çalışmaktan sorumludur. Bu reform, göç politikasının ana ilkelerini yönetmeyi amaçlayan ayrı bir organın ortaya çıkmasıyla başarılı sayılabilir (Delovarova, 2024: 54).

Geri dönüş politikası Kazakistan'ın göç politikasının temel direklerinden biridir. Kazakistan'ın geri dönüş programı yurtdışında yaşayan etnik Kazaklar için geçerlidir. Bu program esas olarak 1920'lerde ve 1930'larda kolektifleştirme ve siyasi zulümden kaçmak amacıyla SSCB'yi terk eden Kazakları kapsamaktadır. Kazakistan'daki geri dönüş politikası, ciddi göç akımlarını ve düşen doğum oranlarıyla ilişkili demografik düşüşü telafi etmeyi amaçlamıştır (Zeveleva, 2012: 5). Çünkü, Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığından sonra, topraklarındaki Kazakların sayısının azalması ve toplam nüfusun çok düşük olması, Kazakistan Cumhuriyeti'nin nüfus artışı konusunu ele alması ve gecikmeden gözden geçirilmiş bir göç politikası uygulaması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. Ayrıca, Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından 10 yıl içinde Kazakistan'dan yaklaşık 2 milyon Rus, 500.000 Ukraynalı ve 1 milyon Alman, kendi ülkelerine göç etmiştir. Bu durum, doğum oranındaki artışa rağmen Kazakistan nüfusunda önemli bir düşüşe tanıklık etmiştir. 2002 yılında toplam 14.851.059 kişi ile en düşük noktasına ulaşan nüfus, 2010 yılında 1989 yılındaki nüfus seviyesine ulaşmıştır. Bu nedenlerle Kazakistan, özellikle Kazak nüfusunun artışına odaklanarak, nispeten kısa bir süre içinde nüfusunu önemli ölçüde arttırmak zorunda kalmıştır. Artan küresel nüfus sorununu ele almak amacıyla, yurt dışındaki etnik Kazakların geri dönüşünü kolaylaştırmak için sistematik politikalar geliştirilmiştir (Çetin, 2018: 306).

“Kandaşların” Kazakistan'a geri dönüşünün sistematik hale getirilmesi, Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin 16 Eylül 1998 tarihli Kararnamesi ile başlamıştır. Kararname, tarihi anavatanlarına geri dönen etnik Kazaklara, ülkede ikamet sürelerine bakılmaksızın Kazak vatandaşlığı verilmesini öngörmektedir (Zakon Respubliki Kazakhstan, 1998).

Bunu takiben, Kasım 2022'de Kazakistan Cumhuriyeti 2023-2027 dönemi için yeni bir Göç Politikası Konsepti kabul etmiştir (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2022). Bu konsept, Kazakistan'ın göç politikasının ana ilkelerini bir öncekine göre daha ayrıntılı bir şekilde açıklamaktadır. Konsept üzerindeki çalışmalar, ilgili devlet kurumları, Kazakistan'daki IOM ve çeşitli göç kuruluşlarının katılımıyla kapsamlı bir şekilde yürütülmüş

ve göç politikasına çeşitli değişiklikler getirmiştir. Artık kişinin Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığını elde etmesi için, kandaş statüsüne bakılmaksızın, devlet dili (Kazakça), Anayasa'nın temelleri ve Kazakistan tarihi hakkında bilgi sahibi olması gerekmektedir. Bu gereklilik, Kazakistan vatandaşlığına başvuracak kişiler için vatandaşlık başvuru sürecinin bir parçasıdır. Ancak faydalı değişikliklere rağmen, Ocak 2022'de Kazakistan'da yaşanan huzursuzluk ve Rusya ile Ukrayna arasında patlak veren silahlı çatışma gibi olayların bir sonucu olarak yeni konseptte özetlenen politikaların benimsenmesi yavaşlamıştır. Konsept, ayrıca Kazakistan'ın dış göç politikasının çeşitli alanlarını da vurgulamaktadır. Onlardan biri, yurtdışında ikamet eden etnik Kazakların potansiyelinden yararlanarak etnik göçün düzenlenmesi konusunu ele almasıdır (Delovarova, 2024: 54). Bu amaçla, etnik Kazakları, diğer ülke vatandaşlarını ve üst düzey Kazak profesyonelleri yeteneklerini Kazakistan'ın yararına kullanmaya teşvik etmenin bir yolu olarak “Ata Zholy” (Ata Yolu) kartı önerilmiştir. Kart hakkındaki Kanun Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanı'nın 30 Haziran 2023 tarihli ve 280 sayılı emri ile yürürlüğe girmiştir. Yasa, yurtdışında yaşayan etnik Kazaklar için “Ata Zholy” kartının çıkarılmasına ilişkin kuralları, kartın çıkarılması ve reddedilmesine ilişkin prosedürü belirlemektedir (Ministry of Labour and Social Protection of the Republic of Kazakhstan, 2023).

Kazakistan'ın Göç Politikasının en önemli unsuru olan geri dönüş politikasına ek olarak, 2017 yılında Dışişleri Bakanlığı bünyesinde Otandastar Qory (Vatandaşlar Vakfı) kurulmuştur. Vakfın temel amaçları, dünyanın dört bir yanına dağılmış olan Kazaklar ile ata yurtları arasındaki bağlantıları kolaylaştırmak, ulusal kimliği korumak, sağlam ve hesap verebilir vatandaşlardan oluşan bir nüfus yetiştirmek, yurtdışında ikamet eden yurttaşlara yardım sağlamak ve aynı zamanda gelen yurttaşların entegrasyonunu kolaylaştırmaktır. Otandastar Vakfı, bu amaçlara ulaşmanın temeli olarak birkaç kilit alan belirlemiştir. Vakıf, ülkelerine geri dönenlere şu alanlarda yardım sağlamaktadır: adaptasyon, istihdam, Kazakça dil eğitimi ve kültürel entegrasyon. Vakıf ayrıca kültürel etkinlikler, konferanslar ve sergiler düzenleyerek yurtdışındaki Kazak kültürünü desteklemektedir. Bu etkinliklerin amacı gelenekleri korumak ve Kazak toplulukları arasındaki bağları güçlendirmektir. Ayrıca vakıf, geri dönenlerin Kazak toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmak için Kazak dili ve tarihini öğrenmek için kurslar ve çevrimiçi kaynaklar da dahil olmak üzere eğitim girişimleri sunmaktadır. Kazakistan'a dönen kandaşlar için vakfın desteği, yalnızca topluma başarılı bir şekilde entegre olmalarına değil, aynı zamanda kimliklerini korumalarına da olanak tanıyan çok önemli bir unsur haline gelmiştir. Otandastar Vakfı'nın kuruluşu, etnik Kazaklara ve diğer yurttaşlara kapsamlı destek sunarak ülkenin göç politikasında önemli bir ilerlemeyi ifade etmektedir. Bu girişim, söz

konusu toplulukların Kazak toplumuna uyum ve entegrasyonunu arttırmada önemli bir rol oynarken, aynı zamanda yurtdışında yaşayan Kazaklar ile tarihi anavatanları arasındaki bağı da güçlendirmiştir (Otandastar, 2023).

Genel olarak, geri dönüş bağlamında Kazakistan'ın göç politikası, ülkede demografik istikrarın ve sosyal uyumun geliştirilmesi için önemli bir araç teşkil etmektedir. Son yıllarda Kazakistan, küresel göç süreçleri ve iç sosyal dinamikler bağlamında ortaya çıkan bir gereklilik olarak, yurtdışında yaşayan vatandaşlarını ülkeye çekmek ve geri döndürmek için çeşitli tedbirler uygulamaktadır. Diaspora geri dönüş programlarının geliştirilmesi, geri dönenlerin desteklenmesi ve ülkenin sosyal yapısına entegrasyonları için elverişli koşulların yaratılması, devletin göç politikasını önemli bileşenleri haline gelmiştir. Bu sürecin yasal düzenlemesi, bir sonraki alt bölümde ele alınacaktır.

2.4.1. Kazakistan Cumhuriyeti'nde Geri Dönüş Sürecinin Yasal Düzenlemesi

Kazakistan devletinin göç alanındaki birincil hedeflerinden biri, BDT, Baltık ve diğer ülkelerde yaşayan etnik Kazakların ülkeye geri dönmeleridir. Yurtdışındaki etnik Kazakların Kazakistan Cumhuriyeti'ne yeniden yerleştirilmesi, Cumhuriyet'in mali ve ekonomik fırsatları ve çıkarlarının yanı sıra uluslararası hukuk normlarını da dikkate alan dengeli bir yaklaşım gerektiren karmaşık bir süreçtir. Bu süreçte, göçmenlerin kabulü ve yerleştirilmesine yönelik politikaların etkin bir şekilde uygulanabilmesi için iç mevzuat çerçevesinin geliştirilmesi büyük önem taşımaktadır (Ibraeva ve Esetova, 2016: 1).

Bu çerçevede, geri dönüş konularının yasal düzenlemesinin genel hukuki temelleri, 25 Ekim 1990 tarihli Devlet Egemenliği Deklarasyonu, 16 Aralık 1991 tarihli Bağımsızlık Hakkında Anayasal Kanun, 28 Ocak 1993 tarihli egemen Kazakistan'ın ilk Anayasası ve 30 Ağustos 1995 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti'nin mevcut Anayasası ile atılmıştır. 25 Ekim 1990 tarihinde Yüksek Sovyet tarafından kabul edilen Kazak SSC Devlet Egemenliği Deklarasyonu, Kazakistan Cumhuriyeti'nin egemenliğini halkın iradesine, eşitlik arzusuna ve uluslararası dostluğun güçlendirilmesine dayalı olarak ilan etmiştir. Ayrıca, bu belge İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ve ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkının tanındığını bir kez daha teyit etmiştir (Zakon Kazakhskoy SSR, 1990). Bağımsızlığın kazanılmasının ardından, 16 Aralık 1991 tarihli Anayasa Kanunu onaylanmış ve Anayasa Kanunu'nun 7. maddesi, Kazakistan vatandaşlık hakkının yanı sıra, ülkeyi terk eden ve diğer devletlerde ikamet eden etnik Kazakların, diğer devletlerin kanunlarına aykırı olmamak kaydıyla, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığının yanı sıra diğer devletlerin vatandaşlığına da sahip olma hakkını güvence altına almıştır. Buna ek olarak, 1993 ve 1995 Anayasaları, dolaşım özgürlüğü,

ikametgah seçimi ve ülkeye engelsiz dönüş hakkını da sağlamıştır (Ibraeva ve Esetova, 2016: 2).

Bu kanunlar ve yasalara dayanarak, Kazakistan'ın etnik geri dönüş politikasının yasal gelişimini üç farklı döneme ayırabiliriz:bağımsızlığın hemen sonrasındaki ilk düzenleme dönemi (1991–2000), kapsayıcı geri dönüş ve yoğun göç dönemi (2001–2011) ve entegrasyon ve yasal derinleşme dönemi (2012-2026).

1991-2000 yılları arasındaki dönemi kapsayan ilk aşama, yasal çerçevenin ve kurumların oluşturulması ile karakterize edilmektedir. Böylece, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından sonra, geri dönüş sürecini düzenleyen ilk önemli mevzuat, Kazakistan Cumhuriyeti Yüksek Konseyi tarafından 26 Haziran 1992 tarihinde kabul edilen "Göç Kanunu" olmuştur. Bu kanun, "ülkesine geri dönenler" teriminin mevzuatta ilk kez tanımlandığı kanundur. Bu kişiler, Kanunun 6. maddesinde "baskı, zorla kolektifleştirme, insani olmayan siyasi eylemler, kitlesel açlık gibi nedenlerle ülkeyi terk etmek zorunda kalan ve şu anda ülkelerine dönmekte olan kişiler ve onların soyundan gelenler" olarak tanımlanmıştır. Bununla birlikte, mevzuat, vatandaşlık elde etmek için basitleştirilmiş bir süreç oluşturmak yerine, yalnızca daimi ikamet izni alma olasılığını tanımlamıştır. Geri dönenler, yerleşmek için belirli bir bölgeye bağlı değillerdi; bunun yerine, kendi ikamet bölgelerini seçmek özgürlüğüne sahiptiler. Bu yasaya uygun olarak, Cumhuriyet belirli sayıda kota belirlemiş ve geri dönenlerin yerleşimi ile adaptasyonu için gerekli maddi ve mali kaynakları oluşturmuştur (İgnatayeva, 2022: 301). Buna göre, 1993 yılı için kota 10.000 aile veya ülke çapında yaklaşık 40.000 birey olarak belirlenmiştir. Ancak, toplam 45.632 kişi ile daha fazla sayıda birey gelirken, aile sayısı 9.441 ile daha az olmuştur (Aubakirova ve Alimkhan, 2023: 10). Ancak bu yasa, "göçmen" ve "mülteci" kavramları arasındaki farkı tam olarak ortaya koymamış ve net bir şekilde tanımlamamıştır. Bu eksikliği gidermek amacıyla, aynı yılın 23 Eylül'ünde Kazakistan Cumhuriyeti Bakanlar Kurulu'nun "Kazak diasporası temsilcilerine Kazakistan Cumhuriyeti'nde bulundukları süre boyunca sosyal ve ekonomik yardımlar sağlanması hakkında" kararı kabul edilmiştir. Kararname, yurtdışındaki Kazak diasporasından başvuranların çeşitli eğitim kurumlarına kaydolmaları için Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlarıyla eşit haklar tanınması, masrafları devlet tarafından karşılanmak üzere gerekli maddi koşulların sağlanması, konut inşası için arazi tahsis edilmesi ve Kazakistan'da kaldıkları süre boyunca tıbbi ve sağlık hizmetlerinden yararlanmalarına ilişkin kuralların belirlenmesi gibi birçok avantaj sağlamıştır (Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Kazakhstan, 1992). Daha sonra, nüfus göçü sorununu yasallaştıran değişiklikler ve eklemelerle 13 Aralık 1997 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti "Nüfus Göçü Hakkında" Kanunu tekrar kabul edilmiştir. Göç

Kanunu'nun aksine, 'Nüfus Göçü Hakkında' Kanun, geri dönüş yapanların vatandaşlık kazanmasını geri dönüş sırasına göre belirlemiştir. Bu kişilere, maddi, hukuki, eğitimsel ve sosyal destek de dahil olmak üzere bir dizi yardım, tazminat ve diğer destek biçimleri sağlanmıştır. Geri dönüş sürecini hızlandırmak amacıyla, göçmenler için kotalar getirilmiştir (İgnatayeva, 2022: 301). Böylece, 26 Haziran 1992 tarihli ilk yasa yürürlükten kaldırılmıştır.

Bu kanunların yanı sıra, 16 Eylül 1998 tarihinde kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti'nin 900 sayılı 'Etnik Kazakların Tarihi Vatanlarına Geri Dönüşü' Konsepti, göçün düzenlenmesinde daha da spesifik bir etnik yönelim içermektedir. Bu konsept, etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşünü, Kazakistan Cumhuriyeti'nin göç politikasının ana hedeflerinden biri olarak tanımlamaktadır. Konseptin ana hedefi ise, etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşleri için, organize bir şekilde yeniden yerleştirilmeleri ve yeniden yerleştirildikleri yerlerde geçimlerini sağlamalarına uygun koşulların oluşturulması da dahil olmak üzere gerçek mekanizmalar oluşturmaktır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 1998).

Takip eden 2001 ve 2011 yılları arasındaki ikinci dönemde önemli sayıda kandaş girişi gerçekleşmiş ve bu dönem olumlu bir net göç dengesi ile sonuçlanmıştır. Bu dönemde geri dönüş politikası, iç göçle ilişkili zorluklara, özellikle de nüfusun kırsal yerleşim yerlerinden çıkışına yönelik potansiyel bir çözüm olarak tanımlanmıştır (Aubakirova ve Alimkhan, 2023: 10).

İkinci dönem, cumhuriyetteki etno-demografik durumun göreceli olarak istikrara kavuşmasıyla başlamıştır. Bu olgunun gerekçesi, 17 Ağustos 2000 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Demografik Politikası Kavramı'nda açıklanmaktadır. Bu durum, kandaşlar göçüne ve diğer milletlerden bireylerin tarihi anavatanlarına göç etmesine bağlanabilir. Belgede göçün azaldığına dair geçici bir atıfta bulunulmakta, ancak, bu durumun altında yatan nedenlere dair bir açıklama yapılmamaktadır. Bununla birlikte, söz konusu olan konseptte anavatanlarına dönen yurttaşların kabulü ve yeniden yerleştirilmesi için kapsamlı bir dizi önlem oldukça özel bir şekilde tartışılmıştır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2000).

Göç durumunun ve ileriye dönük gelişmelerin detaylı bir analizi, 2007 yılında kabul edilen '2007-2015 Kazakistan Cumhuriyeti Göç Politikası Konseptinde' yer almaktadır. Söz konusu Konsept, kandaşlara yönelik kotaların artırılması ve halen yurtdışında ikamet etmekte olan etnik Kazakların geri dönüşlerinin teşvik edilmesi konularını ele almıştır. Buna ek olarak, bu bireylerin Kazak toplumuna adaptasyonu ve entegrasyonunun gerekliliğinin altını çizmiştir. Önceki yasal düzenlemelerin aksine, bu Konsept etnik göçü, göç ve diğer demografik sorunlara potansiyel bir çözüm olarak ortaya koymaktadır. Sonuç olarak, net nüfus kaybına ek olarak,

ayrılan yüksek nitelikli personelin yerini doldurma konusu da önemli bir sorun haline gelmiştir (Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2007).

Daha sonra, 2008 yılında Cumhuriyet Hükümeti, 2009-2011 dönemi için ekonomik zorlukların üstesinden gelmek amacıyla etnik Kazakları ülkeye çekmek için 'Nurly Kosh' programını onaylamıştır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2008). Ancak bu program, beklenen sonuçlara ulaşamadığı için rafa kaldırılmıştır.

2011 yılında, ülkedeki sosyo-ekonomik ve demografik koşulların değişmesi sonucu 1997 tarihli “Nüfus Göçü Hakkında” adlı kanunda değişiklikler yapılarak yeniden kabul edilmiştir. Bu bağlamda, yasanın tüm bir bölümü tarihi ana vatanına dönmek isteyen kandaşların yeniden yerleşimine ayrılmıştır. Yeni yasa, kandaşların vatandaşlık kazanma, uyum sağlama ve mali destek tedbirlerine ilişkin prosedürlerin yanı sıra hak ve yükümlülüklerini de kapsamlı bir şekilde açıklamaktadır. Yasa, göç politikası ve Cumhuriyet'in demografik gelişimine ilişkin kavram ve programlarda geliştirilen tüm hükümleri, ayrıca göç alanında mevcut durumu ve göç sürecinin sorunlarını da dikkate almaktadır (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2011). 2020 yılında Kazakistan Cumhuriyeti'nin 13 Mayıs 2020 tarihli ve 327-VI sayılı “Göç Süreçlerinin Düzenlenmesiyle İlgili Bazı Mevzuat Aktlarında Değişiklikler ve Eklèmeler Yapılması Hakkında Kanun” kapsamında, yasada geçen *oralman* terimi, *kandaş* terimiyle değiştirilmiştir. *Kandaş*, “daha önce Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığına sahip olmayan, tarihi vatana gelen ve kanunla belirlenen prosedürlere uygun olarak belirli bir statü elde eden etnik bir Kazak ve/veya Kazak kökenli aile üyeleri” şeklinde tanımlanmıştır.

Bu terim, esasen etnik Kazakların oturma izni alarak Kazakistan'a yerleştikten sonra, vatandaşlık elde edinceye kadar sahip oldukları geçici hukuki statüyü ifade etmektedir (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2020).

Bunun yanı sıra, bu mevzuat kandaşların ikamet ettikleri coğrafi bölgeye bağlı olarak farklılaştırılmış ödenekler oluşturmakta ve temel orana ek katsayılar getirmektedir. Özellikle, ülkenin kuzey bölgelerinde ikamet eden kandaşlardan, güney bölgelerindeki kandaşlardan 2,4 kat daha fazla yardım alacaklardır. Buna ek olarak, göç kotasına dahil edilen kandaş etnik grubuna mensup bireyler, yalnızca Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı verildikten sonra toplu yardım ve konut satın alma fonlarından yararlanma hakkına sahip olacaklardır. Bu durum, Kazak uyruklu olmayan aile fertleri hariç olmak üzere, gerekli kimlik belgelerinin ibraz edilmesine bağlıdır. Göç kotasına dahil edilen bir kandaşın Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı almayı reddetmesi durumunda, yukarıda belirtilen toplu yardımlar ve konut satın alma fonları tahakkuk etmeyecek ya da ödenmeyecektir (Ibraeva ve Esetova, 2016: 6).

Üçüncü ve son aşamada (2012-2026), geri dönenlerin entegrasyonunun gerekliliğini vurgulayan birkaç yasa kabul edilmiştir, ancak bu süreç henüz tam olarak başarılamamıştır. Ülke yönetiminin kandaşların tarihi anavatanlarına dönüşünü teşvik etme çabalarına rağmen, bu kişilerin geri döndükten sonra sosyo-kültürel, ekonomik ve siyasi entegrasyonu önemli bir sorun olmaya devam etmektedir (Aubakirova ve Alimkhan, 2023: 10). Entegrasyonun sosyal ve kültürel zorlukları birincil sorunlar olarak devam etmektedir. Geri dönen Kazakların önemli bir kısmı, özellikle de Kazakça ve Rusçanın yaygın olarak konuşulmadığı ülkelerde ikamet edenler, dil öğrenme ve Kazak kültürüne uyum sağlama konusunda zorluklarla karşılaşmaktadır. Rusça ve Kazak dilini, kazak kültürünü öğretmek üzere tasarlanmış programların geliştirilmesine rağmen, başarılı bir entegrasyonun sağlanması uzun ve zahmetli bir süreç olmaya devam etmektedir. Ekonomik adaptasyon da geri dönenler için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Devlet tarafından sağlanan sübvansiyonlara ve istihdam programlarına rağmen, geri dönenlerin çoğu, özellikle rekabetin yüksek olduğu kentsel işgücü piyasalarında iş bulmakta zorluklarla karşılaşmaktadır. Vatandaşlık almak da önemli bir zorluktur ve vatandaşlığın olmaması iş bulma sürecini daha da zorlaştırmaktadır. Buna karşılık, geri dönenlerin çoğunun yerleştiği kırsal ve uzak bölgelerde, kaliteli tıbbi, eğitim ve sosyal hizmetler de dahil olmak üzere temel hizmetlerin sınırlı olması nedeniyle önemli entegrasyon zorlukları ortaya çıkmaktadır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 134).

Bu dönemde kabul edilen Kazakistan Hükümeti'nin iki kararnamesi, kandaşların ülkenin bölgeleri arasındaki dağılımını ele almaktadır. 2014 yılındaki “Oralmanların Yeniden Yerleşimi için Bölgelerin Belirlenmesi Hakkında” Kararnamesi, yeniden yerleşim için belirlenen on dört bölgenin ana hatlarını çizmektedir (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2014). Bu kararnameye ek olarak, 2016 yılında “Oralmanların ve Yeniden Yerleşimcilerin Yeniden Yerleşimi için Bölgelerin Belirlenmesi Hakkında” yeni bir kararname onaylandı. Mevcut Kararname, kandaşların yeniden yerleştirilmesi için yedi bölge (Akmola, Atyrau, Doğu Kazakistan, Batı Kazakistan, Kostanay, Pavlodar ve Kuzey Kazakistan) ve göçmenlerin yeniden yerleştirilmesi için dört bölge (Doğu Kazakistan, Kostanay, Pavlodar ve Kuzey Kazakistan) belirlemiştir. Kandaşların ve göçmenlerin yeniden yerleştirilmesi için bu bölgelerin seçilmesinde sadece ekonomik kaygılar ve bölgelerde azalan nüfus sorununu ele alma ihtiyacı değil, aynı zamanda bu bölgelerdeki nüfusun önemli bir kısmının Avrupa kökenli olması ve Rusça konuşanların kayda değer bir oranda bulunması da etkili olmuştur (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2016).

Daha sonra, 2017 yılında “2017-2022 dönemi için Göç Politikası Konsepti” onaylanmıştır. Mevcut Konseptte, etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşü ayrı bir

konu olarak ele alınmış ve bu geri dönüş yapanların başlıca geldikleri ülkeler olarak Özbekistan, Çin, Moğolistan ve Türkmenistan belirlenmiştir. Cumhuriyetin en çok göçmen alan bölgeleri ise Güney Kazakistan, Almatı, Mangystau ve Zhambyl olarak seçilmiştir. Bununla birlikte, geri dönenlerin eğitim düzeyinin analiz edilmesi sonucu çoğunluğunun ortaöğretimi (%60'tan fazla) ve uzmanlaşmış ortaöğretimi (%20'den fazla) tamamladığı belirlenmiştir. Ayrıca, Konsept çözüm gerektiren zorlukları da tanımlamıştır. Belirlenen başlıca sorunlardan biri, etnik geri dönenlerin ülke genelinde eşit olmayan dağılımı ve işgücü kaynakları gereksinimlerinin dikkate alınmamasıdır. Bu nedenle, geri dönenlerin ağırlıklı olarak yerleştiği bölgelerde yüksek düzeyde sosyal gerilim yaşandığı görülmektedir. Bu bölgeler yoğun nüfuslu ve nispeten elverişli iklime sahip bölgelerdir. Bir diğer sorun da göçmenlerin entegrasyon ve uyum düzeylerinin düşük olmasıdır. Böylece, etnik göç politikasının amaçlarından biri, etnik Kazakların ülke yönetimi tarafından belirlenen bölgelere yerleştirilmesini teşvik etmek olmuş ve bu bölgelere yerleşenlere devlet desteği sağlanmıştır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2017).

Önceki konsept tamamlanmadan, 2021 yılında 2022-2026 dönemi için Kazakistan Cumhuriyeti için yeni bir Göç Politikası Konsepti geliştirilmiştir. Bu politika, etnik Kazakların ülkeye çekilmesine ve bunu takip eden uyum sürecine odaklanmaktadır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2022). Konsept, belirtilen hedeflerini yerine getirmeye devam etmekte ve etnik Kazakların yerleşim ve entegrasyon süreçlerini daha da iyileştirmeyi, göçmenlerin entegrasyonunu desteklemeyi ve ülkenin sosyal ve ekonomik yapısına katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Sonuç olarak, Kazakistan Cumhuriyeti'ndeki geri dönüş süreci, amacı tarihi vatanlarına geri dönen etnik Kazakların haklarını güvence altına almak olan bir dizi yasal düzenleme ile yönetilmektedir. Bu düzenlemelerin en önemlileri Göç Kanunu, çeşitli anayasal hükümler ve son yıllarda yapılan ek değişikliklerdir. Bu yasal düzenlemeler vatandaşlık, sosyal entegrasyon ve geri dönenlere gerekli hizmet ve desteğin sağlanması için yasal dayanak oluşturmaktadır. Geri dönüş mevzuatında “oralman” teriminin “kandaş” terimiyle değiştirilmesi, Kazakistan'ın göç yönetimini geliştirme, geri dönen etnik Kazakların statülerini yasal olarak koruma ve toplum içinde dışlanma duygusunu azaltma çabalarının bir göstergesidir.

2.4.2. Etnik Kimlik Politikası Çerçevesinde Geri Dönüş Politikası

Etnik Geri Dönüş Politikasını Ulusal Kimlik Politikası çerçevesinde incelemeden önce, bu iki politika arasındaki farkları anlamak önemli olacaktır. Siyasi söylemde ve bilimsel literatürde bu terimler sıklıkla birbirinin yerine kullanılsa da, etnik kimlik esas olarak etnik

grupların sınıflandırılmasına dayanırken, ulusal kimlik ulus-devlet gibi daha büyük bir sosyo-politik varlığa ait olma anlamını taşır. Ancak, modernleşme ve küreselleşme koşullarında etnik kimliğin yerini ulusal kimliğe devrettiği inancının aksine, her iki kimlik biçimi de farklı ancak birbiriyle rekabet eden yapılar olarak varlığını sürdürmektedir. Çünkü etnik kimlik kültürel toplumlar tarafından şekillendirilirken, ulusal kimlik devlete olan siyasi bağlılıkla tanımlanır. Örneğin, bir ulus-devletin nüfusunun tek bir kimliği paylaşması gerekmez. Bir devletin tüm vatandaşlarının aynı etnik gruba mensup olması zorunlu değildir. Etnik ve ulusal kimlikler arasındaki karmaşık ilişki, devlet içinde hem etnik kökene hem de siyasi üyeliğe temellendiren çeşitli sosyal gruplaşmaları yansıtır. Batı Avrupa ülkelerinde durum böyledir. Ancak eski Sovyetler Birliği'nde ulusun, öncelikle ortak dil, gelenekler, adetler, din gibi etnik ve kültürel faktörler tarafından oluşturulduğuna dair bir algı vardır (Nicbar.ru, 2016). Böyle bir algı Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Kazakistan'ın Rus, Özbek, Almanlar ve diğer etnik grupları da içeren çeşitli toplumları dengelerken etnik ve kültürel kimliğini teyit etme girişimleriyle yakından bağlantılıdır. Bu sebeple, 1991'de bağımsızlığını kazanmasının ardından, Kazakistan devletin inşası ve ulusal kimliğe önem vermeye başlamıştır. Bu amaca ulaşmak için, bağımsız Kazakistan'ın gelişiminin değerlerini ve önceliklerini tanımlayan bir dizi belge geliştirilmiş ve kabul edilmiştir. Bunlar arasında Kazakistan Cumhuriyeti'nin 'Devlet Bağımsızlığı Hakkında' ana kanunu ve devlet sembolleri de yer almaktadır (Kolbachayeva, 2018: 103).

Kazakistan'ın ulusal kimlik politikası, etnik farklılıkların kabul edildiği ve saygı duyulduğu birleşik bir sivil toplumun oluşturulmasını teşvik etmek için tasarlanmıştır. Bununla birlikte, ülkenin ulusal kimliği, farklı nüfusu bir araya getiren ortak değerler, yasalar ve devlete aidiyet duygusu ile tanımlanır. Bu politikanın önemli bir tarafı, etnik kökene bakmaksızın tüm vatandaşlar arasında devlete aidiyet duygusunun geliştirilmesidir. "Kazakistan herkes için bir vatandır" ilkesi, ülkenin kapsayıcılığa ve tüm etnik gruplar için eşit hakların garanti edilmesine olan bağlılığının altını çizmektedir. Bu ilke aynı zamanda Kazakistan Ulusal Birlik Doktrini'nde yer almaktadır. Kazakistan Ulusal Birlik Doktrini, ırk, etnik köken, din, sosyal statü veya kamu kuruluşlarına üyeliklerine bakılmaksızın tüm vatandaşlar için eşit hak ve özgürlükler ilkesi üzerine kurulmuştur. Doktrin yukarıda belirtilen gerekçelerle her türlü ayrımcılığı yasaklar ve ulusal geleneklere saygı gösterilmesini ve etnik kültürlerin ve dillerin desteklenmesini onaylar. Tüm vatandaşlar milli ve dini aidiyetlerini özgürce belirleme ve belirtme hakkına sahiptir (Avestnik.kz, 2009).

Hükümet, kandaşların dönüşünü, daha geniş bir ulusal canlanma stratejisini ve farklı bir Kazak kültürel ve dilsel kimliğinin yeniden inşa edilmesini benimseyen bir etnik ulusal kimlik

politikasını uygulamıştır. Bu politikanın temel amacı ise, ülkenin etnik ve kültürel birliğini pekiştirmek, ülkenin demografik durumunu iyileştirmek ve kandaşların Kazak toplumuna entegrasyonunu kolaylaştırmaktır. Bu bağlamda, 1997 yılında kandaşlara hızlandırılmış vatandaşlık ve oturma izni vererek geri dönüş sürecini kolaylaştırmayı amaçlayan “Etnik Kazakların Geri Dönüşü” Kanunu kabul edilmiştir. Bu kanun, Sovyet döneminde Kazak halkına yapılan tarihi haksızlıkları tanıırken, Kazak kimliğini güçlendirmeye ve ulusal birlik duygusunu teşvik etmeye yönelik daha geniş bir stratejinin parçası olmuştur. Hükümet, Ulusal Kimlik Politikasında Rusların, Ukraynalıların, Özbeklerin ve diğer etnik grupların ülkenin kalkınmasına katkılarını tanıırken, Kazak dilini ve ulusal sembolleri teşvik ederek farklı etnik toplulukların çıkarlarını dengelemeyi amaçlamaktadır. Etnik ulusal kimliğin geliştirilmesi bağlamında Kazakistan, Kazak dili ve kültürünün güçlendirilmesine vurgu yaparak çok etnikli bir nüfusu koruma politikası izlemektedir. Etnik Kazakların geri dönüşü, geleneklerin, dilin ve kültürel özelliklerin korunmasına ve geliştirilmesine katkı sağladığından, bu süreçte önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü Sovyet döneminde birçok Kazak geleneği unutulmuş ve kaybolmuştur, ayrıca Kazak dilinin kullanımı önemli ölçüde azalmıştır. Bu bağlamda, etnik Kazakların geri dönüşü, Kazak kültürünü korumayı amaçlayan devletin göç politikasının kilit noktalarından biridir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 133). Çünkü, Kazakistan dışında ikamet eden Kazak aileler, onlarca yıldır geleneklerini, göreneklerini ve dillerini korumuşlardır. Kültürel mirasın korunması, sadece dilin değil aynı zamanda diasporanın psikolojik ve kültürel kimliğinin de korunmasını kapsadığı için büyük önem taşımaktadır. Bu, özellikle asimilasyonun Kazak diasporasının eşsiz kültürel kimliğini aşındırma riski taşıdığı yabancı bir ülkede ikamet etme bağlamında farklı bir zihniyetin sürdürülmesi meselesidir. Bu çıkmazın en geçerli çözümleri, çocukların okullarda kendi ana dillerinde eğitim görmeleri ya da diasporanın Kazakistan'a geri dönmesidir (Ryazantseva, 2020: 159-160).

Sonuç olarak, etnik toplulukların Kazakistan'a geri dönüşü ulusal kimliğin güçlendirilmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Kazak halkının temsilcilerinin yanı sıra diğer etnik grupların geri dönüşü, ulusal safların yeniden oluşturulmasına, tarihi ve kültürel geleneklerin korunmasına ve canlandırılmasına katkı sağlar. Kazakistan aynı zamanda kültürel çeşitliliğin korunması ile ülkenin temel kültürü olarak Kazak kimliğinin güçlendirilmesi arasında bir denge kurmaya çalışmaktadır.

2.4.3. Kandaş Statüsü

Anayasal statü, bireylerin yasal konumlarını belirleyen haklar ve yükümlülüklerin bütünüdür. Hukuk literatüründe, hukuki statü, bir kişinin sosyal durumunu, toplumdaki gerçek

yerini belirleyen, öznenin toplumda yasal olarak tanımlanmış konumunu ifade eder. Bu bağlamda, ikamet için Kazakistan'a taşınmaya karar veren ve Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı alma sürecinde olan etnik Kazaklara "Nüfus Göçü Hakkında" Kanun uyarınca "kandaş" statüsü tanınmaktadır. Bu statü, Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası, Kazakistan Cumhuriyeti "Göç" Kanunu ve ülkenin diğer normatif yasal düzenlemeleriyle belirlenmiştir. Bu nedenle, "kandaş", Kazak vatandaşlığının kazanılmasından önceki ara bir statüdür (Doszhanov, 2009: 254).

Göçle ilgili yasa ve yönetmeliklerin oluşturulmasından önce, Kazakistan'daki resmi devlet belgelerinde ve basında "kandaş" kavramı yer almamıştır. Bunun yerine, "yurtdışındaki yurttaşlar", "yurtdışından gelen kardeşler" gibi ifadeler ya da uluslararası bir terim olan "repatriantlar" kullanılmıştır. "Repatriant" teriminin tercih edilmesinin nedeni, Kazakistan'ın geri dönüş sürecini uygularken İsrail ve Almanya gibi ülkelerin deneyimlerinden faydalanmış olması ve böylece bu terimin uluslararası alanda kabul görmesini sağlamasıdır. Kazakistan'da "geri dönüş" kavramının benimsenmesi, devletin geri dönüş politikasının diğer ülkeler tarafından daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yapılmıştır (Manat, 2022: 14).

Kazakistan'da "repatriant" kavramı, ilk kez 1997 yılında kabul edilen "Nüfus Göçü Hakkında" Kanun ile geri dönen yurttaşları tanımlamak için kullanılmıştır. Bu kanunun 1. maddesinin 11. fıkrasında repatriantlar şu şekilde tanımlanır: "Yerli uyruklu evrensel siyasi kişi ve onların soyundan gelenler, daimi ikamet amacıyla gönüllü olarak Kazakistan Cumhuriyeti'ne taşınan, tarihi anavatanlarından sürülen ve yasadışı el koyma, zorla kolektifleştirme ya da diğer eylemler nedeniyle vatandaşlıklarını kaybedenler." (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2011).

Mart 2003'te "Nüfus Göçü Hakkında" Kanun değiştirilmiş ve eklemeler yapılmıştır. Değiştirmelere göre, "Repatriant" kavramı yerine "oralman" terimi kullanılmaya başlanmıştır. Bu kanunun 1. Maddesine göre, "oralman", vatandaşlığı olmayan ve Kazakistan'a daimi ikamet amacıyla gelen Kazak uyruklu bir birey olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramın yasaya dahil edilmesiyle birlikte, "oralman" statüsüne sahip olan herhangi bir Kazakistan vatandaşı, devlet tarafından sağlanan ödenekler ve tazminatlar gibi çeşitli avantajlardan yararlanma hakkına sahip olmuştur (Manat, 2022: 15).

Kazak dilinde 'geri dönen' anlamına gelen "Oralman" terimi, önemli tartışmalara yol açmıştır. Hem Kazak dilini hem de tarihsel bağlamını iyi bilen bazı kişiler, bu terimin biraz saldırgan bir anlam taşıdığı gerekçesiyle kullanımının terk edilmesini savunmuşlardır. Bunun yerine, Rusya, Gürcistan ve Letonya gibi birçok ülkede yaygın olarak kullanılan "yurttaş" terimi önerilmiştir. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Nazarbayev, Kazak kitle iletişim araçlarına yaptığı bir söyleşide, "oralman" teriminin, Kazaklar arasında bir bölünmeye yol

açtığını ve daimi ikamet edenler ile yeni gelenler arasında bir ayrım yarattığını belirterek bu durumun sorunlu olduğunu ifade etmiştir. Bunun yerine "yurttaşlar" teriminin kabul edilmesini savunmuştur (Doszhanov, 2009: 255).

Ancak, 13 Mayıs 2020 tarihinde Cumhurbaşkanı K. Zh. Tokayev, eski “oralman” teriminin yerine “kandaş” terimini getiren “Göçmenlik Süreçlerinin Düzenlenmesi Hakkında” başlıklı bir kararname imzalamıştır. “Kandaş” terimi, Kazakçadaki ‘aynı kandan, akraba’ anlamına gelen kelimedenden türetilmiştir. Sonuç olarak, “repatriant ” ve “kandaş” terimleri bilimsel yayınlarda, medya organlarında ve yasal belgelerde tercih edilen terimler olarak kullanılmaya başlanmıştır (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2020).

Ülkeye dönen kandaşlar vatandaşlık almadan önce kandaş statüsünü alması gerekmektedir. Kandaş yasal statüsünün verilmesi, yalnızca “Nüfus Göçü” yasasıyla değil, aynı zamanda Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanı’nın 27 Eylül 2007 tarihli Emri (Pravitel'stvo Respubliki Kazakhstan, 2007) ve Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti’nin 29 Eylül 2007 tarihli ve 858 sayılı Kararı (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2007) ile belirlenen kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Bu düzenlemeler, kandaş statüsünün verilmesine ilişkin kurallar ve kandaşların göç kotasına dahil edilmesiyle ilgili hükümleri içermektedir. Bu yasal düzenlemeler çerçevesinde, kandaş statüsünü almak için aşağıda belirtilen aşamaların tamamlanması gerekmektedir.

Ülkeye geri gönen etnik Kazaklar, kandaş statüsü almak için bir başvuru, özgeçmiş, başvuru sahibinin ve aile üyelerinin kimlik belgelerinin kopyaları (noter onaylı Kazakça veya Rusça tercümesi ile birlikte) ve başvuru sahibinin statü verme kurallarında belirtilen koşullara uygunluğunu teyit eden belgelerin kopyalarını Devlet Kurumuna sunarak başvurabilirler. Kandaş statüsünün verilmesi, bölgelerin yerel yürütme organlarının yanı sıra Astana, Almatı ve Çimkent şehirleri tarafından gerçekleştirilir ve dört iş günü içinde statünün verilmesi ve kandaş kimliğinin düzenlenmesi veya gerekçeli olarak reddedilmesi konusunda bir karar verilir. Karardan sonra, yerel yürütme organı kandaş statüsünün ve kandaş kimliğinin verilmesinin sonuçlarına ilişkin bilgileri Devlet Kurumuna gönderir. Sonuçları aldıktan sonra, Devlet Kurumu 1 yıllık bir süre için kandaş kimliği düzenler veya kandaş statüsü vermeyi reddettiğini bildirir. Belgelerin veya sağlanan bilgilerin güvenilmez olduğu tespit edilirse, belge paketi eksikse veya belgeler belirlenen gereklilikleri karşılamıyorsa reddedilebilir. Bir devlet hizmetini sunmayı reddetme nedenlerinin ortadan kalkması halinde, Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatında öngörülen şekilde hizmet için yeniden başvuruda bulunmak mümkündür. Kandaş statüsü, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı alındıktan sonra, Kazakistan Cumhuriyeti'nde

daimi ikamet izninin iptal edilmesi durumunda veya kandaş statüsünün alındığı tarihten itibaren bir yılın dolmasıyla sona erer (Egov.kz, 2022) .

Kandaşlar ve aile üyeleri, basitleştirilmiş bir prosedürle Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı tarafından belirlenen yardımlar, tazminatlar ve diğer sosyal yardım türlerini elde etme, mevcut belgelere dayanarak Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığını kazandıktan sonra adlarını ve soyadlarını Kazak dilinde doğru bir şekilde belirtme ve tüzel kişilik oluşturmada bireysel girişimcilik yapma hakkına sahiptir. Ayrıca, kandaşların adaptasyon ve entegrasyon merkezlerine veya kendi konutlarının olmaması durumunda geçici konaklama merkezlerine bir yılı aşmayan bir süre için geçici olarak kayıt yaptırabilirler.

Aynı zamanda, kandaşlar ve aile üyeleri, Kazakistan Cumhuriyeti'nin dış temsilciliklerine ve yerel yürütme organlarına, kandaşların statüsünün verilmesi ve (veya) kandaşların kabulü için bölgesel kotaya dahil edilmeleri için başvurularının değerlendirilmesi için gerekli güvenilir bilgileri sunmakla yükümlüdür. Ayrıca, sağlık makamlarının talebi üzerine tıbbi muayenelerden geçmek, aşı olmak, tedavi görmek ve sağlık makamlarının reçetelerini yerine getirmekle yükümlüdürler.

Kandaş statüsü almış olan kişiler, Kazakistan Cumhuriyeti'nde geniş bir avantaj yelpazesine sahiptir. Bunlar arasında şunlar öne çıkmaktadır:

- İş bulma, nitelikleri geliştirme ve yeni bir meslek öğrenme konusunda yardım sağlanması.
- Devlet dilini ve Rus dilini öğrenmek için gerekli koşulların yaratılması.
- Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı tarafından belirlenen prosedüre uygun olarak Silahlı Kuvvetlerde hizmetten muafiyet.
- Orta ve yüksek mesleki eğitim kurumlarına kabul için kota tahsisi.
- İhtiyaç sahipleri için okullarda, okul öncesi kurumlarda ve sosyal koruma kurumlarında yer sağlanması.
- Emekli maaşlarının ve ödeneklerin ödenmesi.
- Vatandaşlığa iade edilen kişilerin kitlesel siyasi baskı mağdurları için tazminat haklarının gerçekleştirilmesi.
- Kazakistan Cumhuriyeti'ne giriş vizesi verilmesi için konsolosluk harçlarından muafiyet.
- Yasalara uygun olarak ücretsiz garantili tıbbi bakım alma hakkı.
- Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşları için sağlanan devlet hedefli yardımların sağlanması.
- Gümrük vergileri ve harçlar olmaksızın sınır ötesi seyahat yapabilme imkanı.

- Daimi ikamet yerine ücretsiz seyahat ve mülklerin (çiftlik hayvanları dahil) taşınması.
- Varış yerinde konut satın alınması için fon tahsisi ve götürü ödeneklerin ödenmesi.

Söz konusu yardımlar, kandaş kimliğinin edinilmesinden itibaren üç yıl süreyle geçerli olacaktır. Ancak, bu yardımların geçerliliği kişinin Kazakistan vatandaşlığına geçme statüsüne bağlıdır. Vatandaşlığa kabul edildikten sonra, kandaşlara Kazakistan vatandaşlarıyla aynı statü tanınmaktadır. Bununla birlikte, Kazakistan vatandaşı olmalarına rağmen, kandaşlar yukarıda bahsedilen avantajlardan tam olarak yararlanamamaktadır. Bu durum, kandaşların somut faydalar elde edemeyeceklerini düşündükleri için, vatandaşlığa kabul sürecini uzatmayı tercih etmelerine yol açmaktadır (Egov, 2022) .

Kazakistan'da kandaşların yasal statüsü, her yıl belirlenen bir kotaya göre binlerce kandaşa tanınmaktadır. Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı, Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin önerisi üzerine yıllık kandaş göç kotasını belirler. Hükümet, yetkili organların ve yerel yürütme organlarının görüşlerini dikkate alarak, bu kotayı bölgelere dağıtarak uygulamaya koyar (Doszhanov, 2009: 256). Kota dahilinde gelen kandaşlara, Kazakistan'a geldiklerinde, her bir aile üyesi başına yer değiştirme sübvansiyonları (MCI'nin 70 katı), kiralık konut ve kamu hizmeti masrafları için aile başına aylık sübvansiyonlar (MCI'nin 15-30 katı), işverenlere yönelik mali yardımlar (MCI'nin 400 katına kadar), kısa süreli mesleki eğitim programları, istihdam ve girişimcilik desteği ile konut edinimini kolaylaştıran ekonomik hareketlilik sertifikaları sağlanır. Bu amaçlar için gerekli olan fonlar, cumhuriyet bütçesinden tahsis edilmektedir (Gov.kz, 2024).

Sonuç olarak, kandaş statüsü kazanma süreci, tarihi anavatanlarına dönen etnik Kazaklar için büyük önem taşımaktadır. Bu statü kandaşlara topluma entegre olma, sosyal yardımlara erişme ve Kazakistan içinde daha fazla gelişme fırsatı sağlamaktadır. Kandaş statüsünün elde edilmesi sürecinde, başvuru sahiplerinin haklarının ve sosyal korumalarının sağlanması için hem bireysel hem de ailevi özellikleri dikkate alınmaktadır. Kandaş sadece yasal bir statü değil, aynı zamanda tarihi köklere ve kültürel mirasa dönüşün bir sembolüdür. Çeşitli formalitelerin yerine getirilmesini ve gerekli belgelerin sunulmasını gerektiren bu statüyü elde etmenin zorlukları olduğunu belirtmek önemlidir. Bununla birlikte, sosyal ve ekonomik uyum üzerindeki olumlu etkileri göz önüne alındığında, kandaş statüsü geri dönenler etnik Kazakları desteklemede önemli bir rol oynamakta ve tarihi anavatanları ile aralarındaki bağı güçlendirmeye yardımcı olmaktadır. Sonuç olarak, kandaş statüsünü kazanma süreci, ülkenin kültürel ve tarihi değerlerini korumanın yanı sıra etnik Kazakları desteklemek ve entegre etmek için tasarlanan Kazakistan'ın devlet göç politikasının ayrılmaz bir bileşenini oluşturmaktadır.

2.4.4. Kota Sistemi

"Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti, etnik göç konusunda etkili bir düzenleme yapmak amacıyla, kandaşların ülkeye dönüş süreçlerini daha verimli bir şekilde yönetebilmek için özel bir göç kotası oluşturmuş ve bu alanda uzmanlaşmış bir ajans kurmuştur. Hükümet, tarihi vatanlarına dönmeyi arzulayan Kazakları, kota kapsamına girenler ve kota dışında kalanlar olarak iki gruba ayırarak, süreci daha sağlıklı ve düzenli bir şekilde yönlendirmeyi hedeflemektedir. Kotaya dahil olanlar ve olmayanlar arasındaki fark, mali desteğin sağlanıp sağlanmamasına dayanmaktadır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 132). Kota kapsamında gelenler, seyahat masraflarının geri ödenmesi, barınma için mali yardım ve bir kerelik nakit hibe gibi hükümet desteği almaya hak kazanırken, kota dışındakiler bu yardımlardan yararlanamayacaktır. Ancak, kota dahilinde ve kota dışında gelen tüm kandaşlar, emeklilik, sosyal sigorta ve sosyal yardımlar (bütçeye bağlı olarak), mesleki ve yüksek öğrenim dahil olmak üzere eğitime erişim, iş bulma desteği ve araziye erişim hakkına sahiptir (Kurmanova vd., 2020: 216). Bu destek, onların ülkeye dönüşlerini kolaylaştırarak, toplumsal entegrasyonlarını ve ekonomik katkılarını daha hızlı bir şekilde gerçekleştirmelerini sağlamaktadır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 132).

Kota sisteminin altında yatan mantık, yardım alan geri dönüş göçmenlerinin akışını düzenlemek ve böylece hükümetin kapasitesinin aşılmasını sağlamaktır. Bu amaçla, kota sistemi ilk kez Haziran 1992'de kabul edilen Göç Kanunu'nda belirtilmiştir. Kanunun 1. maddesinde, kandaşların beklenen akışını en iyi şekilde düzenlemek için yasanın bir göç kotası oluşturması ve etnik göç için uzmanlaşmış bir organ kurulması kararlaştırılmıştır (Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Kazakhstan, 1992). Kanun'a göre, kandaşlar için göç kotası, ülkenin nüfus, ekonomik ve mali göstergelerindeki değişiklikler dikkate alınarak her takvim yılı için belirlenir. Almanya gibi diğer ülkelerdeki göç kotası sistemlerinden farklı olarak, Kazakistan'daki kota, kandaşların menşe ülkelerine geri dönüşlerini kısıtlamamaktadır. Bu yüzden, kota dışında Kazakistan'a gelen ve yerleşen kandaş ailelerin sayısı giderek artmaktadır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 132).

1990'ların başında, ülke yönetimi kotanın esas olarak Kuzey Kazakistan için geçerli olacağını kararlaştırmıştır. Bu önlem, kuzey ve orta bölgelerde önemli nüfus kayıplarına yol açan büyük göç akımlarını engellemek amacıyla alınmıştır. Daha sonra, göç süreçlerindeki değişiklikleri düzenlemek ve kontrol etmek amacıyla, kotalar güney bölgelere odaklanmaya başlamış; bu da gelen kandaşların yerleşim süreçlerini yansıtmaktadır. Örneğin, 2005 yılında kota kapsamındaki kandaşların yaklaşık %73'ü (15.000 aileden 10.885'i) Özbekistan'dan gelerek Güney Kazakistan bölgesine yerleşmiştir. Kota dışındaki kandaşların yerleşimini

etkileyen ana faktörler şunlardır: gelinen ülkeye yakınlık, dil, iklim ve istihdam olanakları. Örneğin, Güney Kazakistan'da, genellikle ve kural olarak, birçok kandaş komşu bölgelerden - Özbekistan, Tacikistan, Türkmenistan, İran, Afganistan, Pakistan ve Türkiye'den gelmekte ve bu bölgeyi elverişli sıcak iklimin yanı sıra eski ikamet bölgelerine yakınlık nedeniyle seçmektedir. Kandaşlar ayrıca, Kazak dilinin burada daha yaygın konuşulması nedeniyle Güney Kazakistan'ı tercih etmektedir. Mangistau bölgesi, Türkmenistan, Özbekistan ve özellikle Karakalpakistan Özerk Cumhuriyeti'nden göç almaktadır. Bölge ayrıca yüksek ücret seviyesi nedeniyle daha fazla kandaş çekmektedir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 133). Ancak, sonrasında kota sisteminin birtakım sorunlara yol açtığı görülmüş ve bu da hem mevzuatın hem de uygulamanın eleştirilmesine neden olmuştur. Bürokrasinin her kademesinde yolsuzluk, özellikle de kotaya dahil olmak için açık kriterlerin bulunmamasından kaynaklanan önemli bir zorluk olarak tanımlanmıştır. 2007 yılında Kazakistan Cumhuriyeti Göç Mevzuatında bu kriterleri daha açık bir şekilde tanımlayan değişiklikler yapılmıştır. Bununla birlikte, geri dönüş programının başlangıcından bu yana yolsuzluk devam etmiş, yetkililerin kandaşlardan rüşvet ya da hak ettikleri yardımların belli bir yüzdesini talep ettikleri bildirilmiştir. Ayrıca, geri dönen göçmenler için bir veri tabanının olmaması, statülerinin kaydedilmesini ve ardından uygun yardımların tahsis edilmesini engellediğinden önemli zorluklar yaratmıştır. Sonuç olarak, bazı kandaşlar birden fazla kez kota dahilinde yardım almıştır (Kuscu, 2012: 38).

Bu zorlukların üstesinden gelmek amacıyla hükümet, 1 Ocak 2009 tarihinde, nüfusun seyrek olduğu bölgelere göçü artırmak için 'Nurly Kosh' adlı yeni bir girişim başlatmıştır. Programın kapsamı, düşük faizli konut kredisi gibi teşvikler sağlanarak, vasıflı göçmenleri ve çöküntü bölgelerinden gelen vatandaşları da içerecek şekilde kandaşların ötesine uzanmaktadır. Bu faydalara rağmen, program her yıl kontenjan dahilindeki kandaşların sadece bir kısmını kapsamaktadır. Program medyada kandaşların konut ve işgücü sorunlarına önemli bir çözüm olarak sunulmuş olsa da 2009'dan bu yana uygulamasına bakıldığında bir dizi zorluk ortaya çıkmıştır (Kuşçu, 2012: 39). Bu programı bir sonraki altbaşlık altında ayrıntılı olarak ele alacağız.

Tablo 2.1 1993-2012 Yılları Arasında, Etnik Kazakların Geri Dönüşü İçin Ayrılan Kota Sayısı.

Etnik Kazakların anavatanlarına dönüşü için belirlenen kontenjan			
Yıl	Hanehalkları	Yıl	Hanehalkları
1993	10.000	2003	5.000
1994	7.000	2004	10.000
1995	5.000	2005	15.000

1996	4.000	2006	15.000
1997	2.200	2007	15.000
1998	3.000	2008	15.000
1999	500	2009	20.000
2000	500	2010	20.000
2001	600	2011	20.000
2002	2.655	2012	10.000

Kaynak: Tablo, Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti'nin her yıl için adilet.zan.kz resmî web sitesinde yayınladığı Kararname uyarınca yazar tarafından derlenmiştir.

Söz konusu kota, nüfus, ekonomi ve bütçe ile ilgili hususlar dikkate alınarak yıllık olarak belirlenir. Tablo 2.1'de her yıl adilet.zan.kz resmî web sitesinde yayınlanan cumhurbaşkanlığı kararnamesi ile belirlenen 20 yıl boyunca tahsis edilen kota sayısı gösterilmiştir. İlk yıllık kota 1993 yılında belirlenmiş, o dönemde kendisi de ciddi bir ekonomik krizden geçmekte olan genç devlet, sadece 10.000 hane veya yaklaşık 40.000 kişinin adaptasyonu için kota ayırmıştır. Ancak sonrasında hane sayısını 1999 ve 2000 yıllarında 500 haneye kadar düşürmeye başlamıştır. Daha sonra, Kazakistan'da 2002 yılından itibaren ekonomik koşulların iyileşmesiyle birlikte kota kademeli olarak artırılmış, 2004 yılında 10.000 ile 20.000 arasında değişmiş ve 2005 yılında 15.000 aileye ulaşmıştır. Kota miktarı uygulamaya konulduğu tarihten sonra sürekli dalgalanmış, hatta 6 Temmuz 2007 tarihinde Göç Kanunu'nda artık kota sayısına “kriterler dikkate alınarak” karar verilmesini öngören değişikliklerle niteliksel bir dönüşüm yaşanmıştır. Bundan sonra, 2008 yılından itibaren kota sisteminde tercihler yüksek eğitilmiş ve çok çocuklu aileler lehine yapılmaya başlamıştır (Oka, 2013: 6). Tahsis edilen kota sayısı peş peşe üç yıl boyunca istikrarlı bir oran göstermiştir. Bununla birlikte, 2012'den bugüne kadar, Kazak göçmen oranı, devlet geri dönüş programının tamamlanması ve Kazak diasporasının ikamet ettiği ülkelerdeki göç potansiyelinin azalması nedeniyle düşmüştür.

İçişleri Bakanlığı Göç Politikası Komitesi, Etnik Göç ve Mültecilerle Çalışma Departmanı uzmanlarından biri Marat Toksanbayev, “Devlet göç politikasının ayrılmaz bir parçası olarak etnik Kazakların Kazakistan'a dönüşü” konulu uluslararası bilimsel-pratik konferansta yaptığı sunumda, 1991-2012 yılları arasında Kazakistan'ın 236.000'den fazla etnik Kazak aileyi etnik geri dönüş programı kapsamında kabul ettiğini ve toplamda 895.899 kişiye ulaşıldığını açıklamıştır (Regnum, 2012). Sonrasında, 2012 yılının başlarında Kazakistan hükümeti kota tahsisini askıya almış ve bu durum kandaşlar arasında karışık tepkilere yol açmıştır. Aralık 2011'de Zhanaozen'de meydana gelen olayların ardından, hükümet yeniden yerleşim konularında kandaşların aşırı bağımsızlığına ilişkin endişelerini dile getirmeye başlamıştır. Bu endişelerin bir sonucu olarak hükümet, 2012 yılından itibaren yardımları

bölgelere göre dağıtmaya karar vermiştir (Camonitor.kz, 2014). Bu kararın ardından, Kazakistan İstatistik Ajansı'na göre, Ocak ve Ağustos 2013 arasında Kazakistan'a gelenlerin sayısı yüzde 30.3 oranında düşerek, toplamda 14.100 kişi olmuştur (Kapital.kz, 2013).

Kazakistan hükümeti, kandaşların Akmola, Atyrau, Batı Kazakistan, Kostanay, Pavlodar, Kuzey Kazakistan ve Doğu Kazakistan bölgelerine yerleştirilmesine karar vermiştir. Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'na bağlı göç komitesi yardımcısı Aslan Karzhaubaev, Azattyk kanalına verdiği mülakatta, 10 Aralık 2013 tarihinde yürürlüğe giren “Nüfus Göçü” yasasının uygulanmasını kolaylaştırmak üzere tasarlanan ve kısa süre önce kabul edilen kararnamenin önemini açıklamıştır. Mevzuat uyarınca hükümet, kandaşların yerleştirileceği bölgelerin belirlenmesinden sorumludur. Yedi bölge göçmenleri kabul etmeye istekli olduğunu belirtirken, diğerleri kabulü geçici olarak askıya almıştır. Daha önce, kandaşların Kazakistan'da yerleşmek istedikleri bölgeleri seçmelerine izin veriliyordu. Bu durum güney bölgelerine, bölgenin kapasitesini aşan bir göçmen akınına neden olmuştur. Halihazırda, nüfus yoğunluğunun daha düşük olduğu, barınma ve istihdam olanaklarının daha fazla olduğu bölgeler göçmenlere açıktır. Kandaşların bölgede süresiz ikamet etme zorunluluğu yoktur. Mevzuat uyarınca, gerekli ikamet süresi beş yıldır. Bundan sonra bireyler istedikleri ikamet bölgesini seçmekte serbesttirler (Mamashuly, 2014). Bunu takiben, 20 Mart 2014 tarihinde 'Oralmanların Yeniden Yerleştirileceği Bölgelerin Belirlenmesi Hakkında' Hükümet Kararnamesi yürürlüğe girmiş ve 1 Nisan'da basında yayınlanmıştır. Bu Kararname uyarınca, kandaşların yeniden yerleştirileceği bölgelerin listesi onaylanmıştır. Bir önceki yıla kıyasla coğrafya tam iki kat genişlemiş ve şu bölgeler eklenmiştir: Akmola, Aktobe, Almatı, Atyrau, Doğu Kazakistan, Zhambyl, Batı Kazakistan, Karaganda, Kyzylorda, Kostanay, Mangistau, Pavlodar, Kuzey Kazakistan ve Güney Kazakistan (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2014).

Kota sistemi kapsamındaki başvurular, ya ülkeye gelmeden önce konsolosluk veya diplomatik kurumlar aracılığıyla ya da Kazakistan'a geldikten sonra yapılabilir. Halihazırda ülkede bulunan kişilerin başvuruları, Astana'daki ofisi veya yerel birimleri aracılığıyla Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'nın Göç Komitesi'ne yapılmaktadır (UNDP Kazakhstan, 2006: 9). Başvuru yapıldıktan sonra, yerel makamlar adayların programa uygunluğunu değerlendirir. Kriterleri karşılayanlara kandaş statüsü verilir ve devlet yardımlarına hak kazanırlar.

Kota sistemi zaman zaman şeffaflıktan yoksun olduğu gerekçesiyle bazı eleştirilere konu olmuştur. Göçmen ailelerin kotaya dahil edilmesine ilişkin yasal kriterler, “Nüfus Göçü Hakkında” Kanunu'nda ve ek yasal düzenlemelerde açıkça tanımlanmamıştır. Bu durum, kota sisteminin daha az şeffaf ve öngörülebilir olmasına, dolayısıyla kayırmacılık ve yolsuzluğa

daha yatkın hale gelmesine yol açmıştır (UNDP Kazakistan, 2006: 9). Bunun nedeniyle, Almatı ve Çimkent gibi ülkenin güney bölgeleri göçmen akınına uğrarken, diğer bölgeler daha az nüfuslu kalmıştır.

Kazakistan Parlamentosu Meclis Üyesi Kazybek Isa, kotanın dağılımına ilişkin verileri sunarken, Kazakistan'a yerleştirilen kişi sayısının 2012 yılından bu yana neredeyse 100 kat azaldığını belirtmiştir. Örneğin, 2021 yılında kota sayısı sadece 1.426 kişi olmuştur; hatta Atyrau ve Batı Kazakistan bölgelerine son beş yılda tek bir yeniden yerleşim kotası tahsis edilmemiştir. Bu düşüş, kısmen daha önce yeniden yerleşim girişimlerini teşvik eden Göç Ajansı'nın lağvedilmesine bağlanabilir. Kota tekliflerine ilişkin sorumluluk artık bakanlıklara ve yerel belediyelere devredilmiştir. Ayrıca, yeniden yerleşenlerin vatandaşlık kazanması için gereken zorlayıcı belgeler de önemli bir engel olarak tespit edilmiştir. Örneğin, Rusya, İsrail ve diğer ülkelerde tek bir belge yeterli olurken, Kazakistan'da ise 48 farklı belge gerekmektedir (Rus.azattyq-ruhy.kz, 2021).

Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanı'nın emriyle, 2025 yılı için ülkeye göçmen ve kandaş kabulü, bir önceki yıla göre 170 kişi daha yüksek bir seviyede, toplam 9.653 olarak belirlenmiştir. Bu yönergenin amacı, kandaşların ve göçmenlerin Kazakistan Cumhuriyeti Hükümeti tarafından belirlenen bölgelere en uygun şekilde yerleştirilmesini sağlamaktır.

Tablo 2.2. 2025 Yılı için Belirlenen Bölgesel Kota Sayısı

2025 yılında tahsis edilen bölgesel kota sayısı			
Kandaşlar için tahsis edilen kota sayısı		Göçmenler için tahsis edilen kota sayısı	
Bölge	Kota sayısı (bireyler)	Bölge	Kota sayısı (bireyler)
Pavlodar	1056	Kuzey Kazakistan	2.969
Kostanay	150	Pavlodar	3050
Akmola	285	Kostanay	535
Doğu Kazakistan	269	Doğu Kazakistan	372
Kuzey Kazakistan	175	Abai	255
Abai	244	Ulytau	132
Atyrau	100	Karaganda	36
Batı Kazakistan	30	Ulutau	125

Kaynak: Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'nın resmi verilerine göre yazarın kendisi tarafından oluşturulmuştur. Erişim tarihi: 04.01.2024

Güneyde ve batıda yeniden yerleşim konusundaki isteksizlik, işgücü fazlası, aşırı nüfus, arazi ve su kıtlığı gibi sorunların yanı sıra kuzeydoğu bölgelerindeki nüfusun azalmasından kaynaklanmaktadır. Bölgesel kotaya dahil olan kandaşlar, şu hükümet desteklerinden faydalanacaktır: aile üyesi başına yer değiştirme sübvansiyonları (MCI'nin 70 katı), kiralık konut ve kamu hizmeti masrafları için aile başına aylık sübvansiyonlar (MCI'nin 15-30 katı), işverenlere yönelik mali yardımlar (MCI'nin 400 katına kadar), kısa süreli mesleki eğitim programları, istihdam ve girişimcilik desteği ile konut edinimini kolaylaştıran ekonomik hareketlilik sertifikaları (Gov.kz, 2024).

1991'den 1 Ocak 2025'e kadar toplamda 1 milyon 151 bin etnik Kazak Kazakistan'a geri dönmüştür. 2024'ün başından bu yana ise 19 bin 700 etnik Kazak, kandaş statüsünü elde etmiştir. Bu veriler Kazakistan Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından yayınlanmış olup, göçmenlerin büyük bir kısmının Çin, Özbekistan, Türkmenistan, Moğolistan, Rusya ve diğer ülkelerden geldiği belirtilmiştir (Gov.kz, 2025).

Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'nın verilerine göre, 2024'ün başından itibaren Kazakistan'a gelen kandaşların %45.4'ü Çin'den, %38.9'u Özbekistan'dan, %6'sı Moğolistan'dan, %5,8'i Türkmenistan'dan, %2,7'si Rusya'dan ve %1,3'ü diğer ülkelerden gelmektedir. Bu göçmenlerin %57.1'i çalışma çağında, %33,4'ü çocuk ve %9,5'i ise emeklidir. Çalışma çağındaki kandaşların %17,5'i yükseköğrenim görmüş, %25'i orta düzey uzmanlık eğitimi almış, %54,7'si genel ortaöğretim düzeyinde eğitim almış ve %2.8'i ise eğitim almamıştır (Gov.kz, 2025).

Sonuç olarak, kandaşların ülkeye geri dönüşünü teşvik etmeyi amaçlayan kota sistemi, devletin göç politikasının bir parçasıdır. Sistem zaman içinde, ülkenin değişen sosyo-ekonomik ve demografik yapısına göre kayda değer düzenlemelere uğramıştır. Kota sistemi kapsamında ayrılan yıllık kota sayısı, ülkenin işgücü ihtiyaçlarını, farklı bölgelerin gelişmişlik düzeyini ve genel ekonomik göstergeleri dikkate alarak her yılın başında ayrılmaktadır. Ancak, kandaşların yeniden yerleştirilmesi alanında elde edilen önemli başarılarla rağmen bu sistem, seçimde şeffaflık eksikliği, göçmenlerin entegrasyonunda yaşanan sorunlar ve bazı bölgelerin aşırı yüklenmesi gibi bir takım zorluklarla karşı karşıyadır. Bu durum, yeniden yerleştirme fırsatlarının dağıtımıyla ilgili mevzuat ve uygulamaların sürekli olarak iyileştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

2.4.5. “Nurly Kosh” (Nurlu Göç) Programı

Kazakistan hükümeti, etnik Kazakların geri dönüşünü teşvik etmeyi amaçlayan bir demografik strateji izlenmesine yol açan birkaç temel faktöre önem vermektedir. Bunlar

arasında nüfusun yaşlanması, yüksek vasıflı uzmanların yakın ve uzak ülkelere göç etmesi, nüfusun yaşamadığı geniş bölgelerin varlığı ve hedeflenen nüfus artışı politikası yer almaktadır. Bu nedenle, etnik Kazakların anavatanlarına geri dönüşü sadece Kazakistan'ın demografik politikasını ilerletmeye değil, bunun yanı sıra ülkenin siyasi ve ekonomik istikrarını güçlendirmeye de hizmet etmektedir (Dautova, 2020: 3). Böyle bir sorunu çözmek amacıyla, 2 Aralık 2008 tarihinde Kazakistan Hükümeti, Kazakların yurtdışından geri dönüşü için "Nurly Kosh" (Nurlu Göç) adlı bir program oluşturan 1126 sayılı Kararnameyi yayınlamıştır. Yurtdışında ikamet eden etnik Kazaklar için kota ayıran ve Kazakistan'a yeniden yerleşmelerini kolaylaştıran "Nurly Kosh" programının asıl amacı, aynı zamanda bu kişilere konut ödenekleri ve yer değiştirme masraflarının geri ödenmesi yoluyla sosyal destek sağlamaktır (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2008). Ayrıca, yurттаşlarını ülkeye yeniden yerleştirme konusunda diğer ülkelere örnek teşkil eden Almanya ve İsrail gibi ülkelerin göç deneyimlerine dayanan bu program, Kazak nüfusunun az olduğu kuzey ve doğu bölgelerine çok sayıda kandaş çekmeyi hedeflemektedir. Programın temel faydaları arasında kandaşların yeniden yerleştirilmesi, kuzey, merkez ve doğu bölgelerine taşınmaları ve konut ve iş sorunlarının çözülmesi bulunmaktadır (Baymolda, 2012: 54).

Bu program, 2009 Ocak ayında yürürlüğe girmiş ve 2009-2011 yıllarını kapsamı planlanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı, programın geliştiricisi ve yönetim sorumlusu olarak görev almıştır. Programın finansmanı, cumhuriyet ve yerel bütçeler ile Kazakistan Cumhuriyeti mevzuatı tarafından yasaklanmayan diğer kaynaklardan karşılanmıştır. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı Göç Komitesi Başkan Yardımcısı Nurymbet Saktaganov'un verdiği resmi verilere göre, Hükümet bu programın uygulanmasına 2009-2011 yılları arasında 197.795,6 milyon tenge (Kazakistan'ın para birimi) ayırmıştır. Cumhuriyet bütçesinden gerçekleştirilen harcamalar, 2009 yılında 17.551,5 milyon tenge, 2010 yılında 85.267,3 milyon tenge ve 2011 yılında 76.737,7 milyon tenge olarak kaydedilmiştir. Yerel bütçelerden sağlanan katkılar ise sırasıyla 2009 yılında 25,8 milyon tenge, 2010 yılında 5.208,9 milyon tenge ve 2011 yılında 4.946,6 milyon tenge düzeyinde gerçekleşmiştir (Respublika Kazakhstan, 2009)

"Nurly Kosh" programı kapsamında, Kazakistan'a 3 yıl boyunca yurtdışından 300 bin kişinin, 60 bin ailenin yeniden yerleştirilmesi planlanmıştır. "Nurly Kosh" politikası, yalnızca kota sistemi kapsamında gelen aşağıdaki kişiler için uygulanmıştır.

- Ağırlıklı olarak etnik Kazaklar için;
- Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında çalışma faaliyetleri yürütmek üzere gelen eski Kazak SSC vatandaşları;

- Ülkenin dezavantajlı bölgelerinde yaşayan Kazakistan vatandaşları için (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2008);

Daha önce de olduğu gibi, kandaşlar, ikamet edecekleri şehirleri seçme seçeneği olmaksızın, yalnızca Kazakistan Hükümeti'nin takdirine bağlı olarak yerleştirilmektedir. Bununla birlikte, hiçbir birey bu teklifi kabul etmek zorunda değildir. Hükümetin talimatları doğrultusunda yerleştirilecek olanlar yalnızca devlet yardımı almak isteyenlerdir. Ayrıca, Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı, özel yerleşim yerlerinde yeniden yerleştirilenlere belirli bir katsayının ödenmesini göz önünde bulundurmıştır. Örneğin, kandaşların yeniden yerleşim programı ülkenin üç ana bölgesinde yürütülmektedir: Kuzey, Orta ve Güney. Bu kapsamda, kuzey bölgesine yerleşmek isteyen bireylere %2 oranında bir katsayı uygulanmaktadır. Başka bir deyişle, kuzey bölgesine yerleşen beş kişilik bir aileye 1.100.000 tenge tutarında destek sağlanmaktadır. Orta bölgede bu miktar 440.000 tenge, güney bölgede ise 841.500 tenge olarak belirlenmiştir. Program ayrıca, kandaşlara uzmanlık alanlarına uygun olarak istihdam olanakları sağlanmasını da öngörmektedir. Bölgelerin işgücü kaynaklarını temin etme gerekliliği ve işverenlerin belirli meslek kategorilerine olan talebi göz önünde bulundurularak, işgücü kotalarının dağıtılması mekanizmasının kullanılması hedeflenmektedir. Program süresi boyunca 76.500 kişinin istihdam edilmesi öngörülmüş olup, bu kişilerin %35,8'i sanayi sektöründe, %37,8'i tarım sektöründe, %20'si hizmet sektöründe ve kalan kısmı ise kamu sektöründe istihdam edilmiştir (Kapkızı, 2008: 2).

Program kapsamında gelen kandaşlara yerel yönetimler terk edilmiş evler yerine, özel bölgelerde yepyeni evler inşa etmiştir. Yeni evlere yerleştirme süreci, Çimkent'te başlamış ve Akmola, Doğu Kazakistan, Batı Kazakistan, Aktobe, Aktau ve Almatı bölgelerinde de uygulanmıştır. Proje, Güney Kazakistan bölgesi, Çimkent şehrinin Asar mahallesinde başarıyla sürdürülmüştür. Çimkent'te bu projeye katılmak isteyenlerden 13 Ekim 2011 tarihinde 650 başvuru alınmış, bunlardan 465'i müzakere anlaşması imzalamış, 239 ev inşa edilmiş, 138 ev ise faaliyete geçirilmiştir. Bu evler, Özbekistan'dan gelen kandaşlara tahsis edilmiştir. Hükümet, projeyi devraldığında, Asar mahallesinin deneyimini dikkate alarak başka şehirlerde de kandaşlar için yeni mahalleler inşa etmiştir (Kapkzy, 2012). Aşağıda verilen tabloda, program kapsamında yapılan evler ve yerleşkeleri gösterilmektedir.

Tablo 2.3 Kandaşlara “Nurly Kosh” Programı Kapsamında Verilen Evler Sayısı ve Yerleşkesi

Bölge	Yerleşim adı	Ev sayısı
Doğu Kazakistan	Kurçatov ilçesi, Novoyavlenko köyü	403 daire

Ust-Kamenogorsk şehri	Irtiş nehrini sol yakası	7.000 ev
Aktobe	Khromtau ilçesi, Koktau-2 köyü	75 kır evi
Batı Kazakistan	Zelenovsky ilçesi, Balagan köyü	100 ev
Kokshetau	Krasniy Yar köyü	272 ev

Kaynak: (Kapkyzy, 2012).

Sadece Aktöbe bölgesi için program kapsamında 3 bin aileyi kabul etmek üzere, üç yıl için 1-1.2 milyar tenge tahsis edilmiştir; toplam projeye ise üç yıl boyunca yaklaşık 200 milyar tenge ayrılmıştır.

"Nurly Kosh" programının uygulandığı bölgelerde, kandaşların istihdam edilmesi için çeşitli olanaklar sağlanmıştır. Hükümet, programa katılacak kişileri seçerken çalışma kabiliyetlerini dikkate almıştır (Kapkızı, 2010: 4). Bu nedenle, yalnızca çalışma hakkına ve uzmanlığa sahip olanlar bu barınaklara erişebilmiştir. Bununla birlikte, her köyün yakınında bir okul, anaokulu ve doğum merkezi inşa edilmiştir. Doğu Kazakistan bölgesindeki Novoyavlenko köyünde 600 kişilik bir okul, Batı Kazakistan bölgesindeki Balagan köyünde 192 kişilik bir okul, 75 kişilik bir anaokulu ve 35 kişilik bir doğum merkezi açılmıştır. Çimkent'te, evlerin yanına yılda 12.000 dolar gelir getirmesi beklenen seralar inşa edilmiştir. Ancak, bu evlerin kandaşlara ücretsiz olarak sağlanmadığını belirtmek gerekir. Aylık 25-30 bin tenge ödeme karşılığında 15 yıllık kredi verilmiştir. Sonrasında, istihdam sorununun düşünüldüğü gibi çözülmediği ve inşa edilen evlerin bazılarının kalitesiz olduğu ortaya çıkmıştır. Örneğin, Kokshetau şehri yakınlarındaki Krasny Yar köyü yakınlarında inşa edilen 272 ev, eksi 30-40 derece dona dayanamayıp duvarları patlamıştır. Aynı sorun, Doğu Kazakistan bölgesindeki Novoyavlenko ve Kurchatov köylerinde de yaşanmıştır. Programın bir diğer eksikliği ise, her ev konforlu ve yeni görünse de mahallenin şehrin dışında izole bir konumda olmasıdır. Bu durum, geri dönen kandaşların kolayca entegre olmalarını ve kendi ulusötesi topluluklarından daha büyük bir aidiyet duygusu geliştirmelerini engellemiştir. "Nurly Kosh" programının temel amaçlarından biri, seyrek nüfuslu ve Rus kökenli yerleşim yerlerini yoğun nüfuslu kuzey, doğu ve batı bölgeleri ile sınır bölgelerine taşımaktır. Aynı amaçla, bu proje Pavlodar ve Kostanay bölgelerinde de uygulanacaktı. Ancak, bu şehirlerde ne yazık ki kandaşlar için yeni evler inşa edilmemiştir (Kapkyzy, 2012).

Programın başka programlardan farkı, yeniden yerleştirme için yıllık kotayı 20 bin aileye çıkarması ve yeniden yerleştirme yapılacak bölgeleri belirlemesiydi. Ancak, program hedefinin sadece yüzde 36'sına ulaşabilmiştir. Yeniden yerleştirme için, 1990'larda daha fazla göç kaybına uğramış olan ülkenin Kuzey, Doğu ve Batı bölgelerinde işgücü kıtlığı yaşanan alanlar belirlenmiştir. Ama, geri dönen etnik Kazaklar için yapılan bu özel yerleşimler, onları

diğer vatandaşlardan ayırarak yerel halkla iletişimlerini sınırlamış ve uyumlarını zorlaştırmıştır. Bunun sonucunda, Muhasebe Komitesi tarafından yapılan bir denetim, programın uygulama eksikliklerini ortaya çıkarmış ve bu nedenle program durdurulmuştur. Ardından, 2011 yılında meydana gelen Kazakistan'ın batısındaki küçük Zhanaozen kasabasında petrol işçilerinin başlattığı endüstriyel eylem, etnik geri dönüş meselesinin önemli ölçüde kötüleşmesine yol açmıştır. Bölge, daha önce Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen kandaşlar için önemli bir bölgeydi. Aslında, çatışma ve buna bağlı baskıların çok sayıda nedeni vardı, ancak bazı devlet yetkilileri, bu olayın Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen kandaşlar tarafından organize edildiğini doğruladı. Eski başbakan yardımcısı olan Umirzak Shukeev, Mangistau bölgesindeki kandaşların kabulüne son verilmesini ve orada ikamet edenlerin başka bölgelere yerleştirilmesini önermiştir. Zhanaozen olayı, hükümetin dikkatleri "Nurly Kosh" programının gerçek başarısızlıklarından başka yöne çekmesine neden olmuştur. Programın kapatılmasının ardından, hükümet programın uygulanması üzerindeki kontrolünü kaybetmiş ve uygulama sorumluluğu yalnızca yerel yönetimlere kalmıştır (Dukeyev, 2017: 5).

Sonuç olarak, "Nurly Kosh" programı, önemli bir dizi başarıyı beraberinde getirmiştir. İlk olarak, kandaşların en büyük sorunu olan konut meselesi çözülmüş, ikinci olarak işsizlik oranı belirli bir ölçüde düşürülmüştür. Son olarak, programın en dikkat çekici başarılarından biri, kota uygulamalarında yaşanan yolsuzlukların önüne geçilmesine olanak tanınması olmuştur. Bugüne kadar, göç polisi, il göç departmanları ve araçlar arasındaki uzlaşma, yolsuzluğun artmakta olduğunu, kandaş sayısının sahte belgelerle çoğaldığını ve dağıtılan kotanın yolsuzların cebine girdiğini sadece kendi aralarında dile getiriyorlardı. Ancak, "Nurly Kosh" programı kapsamında gelenler, belirli bir yerde 15 yıl yaşamak zorunda oldukları için, bu tür hileler ile olmayan kişileri varmış gibi gösterip, belge düzenleyen ve kota paralarını zimmetine geçirenlerin önü kesildi. Ayrıca, Zanaozen protestoları gibi siyasi olaylar, programın kısmen askıya alınmasına yol açmıştır. Programın sonuçları, altyapı, entegrasyon ve sürdürülebilir bölgesel kalkınmaya öncelik veren daha kapsamlı bir göç politikasına duyulan ihtiyacın altını çizmiştir.

2.5. Bölüm Değerlendirmesi

Kazakistan'ın geri dönüş politikası, Rus sömürge imparatorluğu ve Sovyet döneminin yerinden edilme gibi tarihsel olaylarından kaynaklanan diasporasını ülkeye çağıran, bağımsızlık sonrası ulusal kimliğini güçlendirme çabalarından biridir. Kazak diasporası ve geri dönüş sürecinin kökenleri, Sovyet dönemindeki büyük göçler ve zorunlu yeniden

yerleştirmelerle iç içe geçmiştir. Bağımsızlık sonrası Kazakistan, etnik Kazakların geri dönüşünü teşvik etmek ve ülkenin kültürel yapısını canlandırmak için çeşitli geri dönüş politikaları uygulamıştır. Bu politikalar, uluslararası ve bölgesel hukuki çerçevelerle uyumludur. Kazakistan, geri dönen vatandaşlarının haklarını güvence altına almak için uluslararası anlaşmalara taraf olmuştur. Ancak, Almanya ve İsrail gibi ülkelerin deneyimleri, Kazakistan için değerli örnekler oluşturmuş ve başarılı geri dönüş programlarına ışık tutmuştur.

Kazakistan'ın mevcut geri dönüş politikası, yasal düzenlemeler, etnik kimlik çerçeveleri ve entegrasyon süreçlerini kolaylaştırmak amacıyla kabul edilen farklı programlardan oluşmaktadır. Yasal düzenlemeler, kandaşların vatandaşlık ve istihdam haklarına erişimlerini sağlamaktadır. Etnik kimlik politikası kapsamında, geri dönüş süreci, Kazak dili ve kültürünü teşvik eden birleşik bir ulusal kimlik oluşturma'nın aracı olarak görülmektedir. Geri dönenlere, vatandaşlık statüsünden önce kandaş statüsü ve ikamet hakkı tanınarak devlet yardımlarına erişimleri sağlanmaktadır. Kota sistemi, göç akışını düzenleyerek entegrasyonu yönetmek amacıyla her yıl geri dönen sayısını sınırlamaktadır. "Nurly Kosh" (Nurly Göçü) Programı, etnik Kazakların yeniden yerleşimini desteklemek için konut, istihdam ve dil eğitimi sağlayarak uyum süreçlerini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Bu program, Kazakistan'ın kültürel kimliğini ve mirasını koruyarak geri dönen etnik gruplara uyum sağlama konusundaki kararlılığını yansıtmaktadır.

Sonuç olarak, Kazakistan'ın geri dönüş politikaları ve desteklenen programlar, dönen kandaşların topluma entegrasyonunu kolaylaştırmak amacıyla geliştirilmiştir. Sonraki bölümde Kazakistan'ın kandaşlara yönelik entegrasyon politikaları incelenecektir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KANDAŞLARIN KAZAKİSTAN'A ENTEGRASYON SÜRECİ VE SOSYO-KÜLTÜREL ETKİLEŞİMLERİ

Bu bölümde, Kazakistan'ın geri dönüş göçü politikası ve bu politika çerçevesinde kabul edilen ulusal programlarla desteklenen kandaşların Kazak toplumuna entegrasyonuna yönelik mevcut mekanizmalar ele alınacaktır. Entegrasyon sürecinin temel amacı, farklı ülkelerden gelen kandaşların Kazakistan toplumuna uyumunu kolaylaştırmak; barınma, istihdam, vatandaşlık ve sosyal yardım gibi alanlarda uygulanan çeşitli desteklerle bu süreci pekiştirmektir. Özellikle Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşların deneyimleri temel alınarak, entegrasyon sürecinde karşılaştıkları yapısal ve toplumsal zorluklara ışık tutulacaktır. Bu çerçevede, kandaşların Kazakistan'a sağladıkları demografik ve sosyo-kültürel katkılar da değerlendirilecektir.

Ayrıca, yerel halkın kandaşlara yönelik tutumları ve bu tutumların entegrasyon süreci üzerindeki etkileri, sosyal dışlanma riski bağlamında tartışılacaktır. Son olarak, devlet tarafından uygulanan Diaspora Destek Projeleri ile entegrasyonu desteklemeye yönelik oluşturulan Birinci Dünya Kazak Kurultayı ve Dünya Kazak Birliği gibi kuruluşların hizmeti ayrıntılı biçimde analiz edilecektir.

3.1. Kandaşların Kazakistan'a Entegrasyonu Mekanizmasının Uygulanması

Yurttaşların tarihi anavatanlarına geri dönüşü, birçok devlet tarafından demografik zorlukların üstesinden gelmek için kullanılan bir stratejidir. Kazakistan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığını kazandığı ilk günlerden bu yana göç politikası, yurtdışında ikamet eden her etnik Kazakın ülkeye geri dönme ve ülkede daimi ikamet etme hakkına öncelik vermiştir. Bu politikayı uygulayarak devlet, farklı ülkelerden, etno-kültürel çevrelerden ve yaşam deneyimlerinden gelen kandaşların başarılı bir şekilde uyum sağlamalarını kolaylaştırmayı hedeflemiştir (Sadyrova ve Amitov, 2014: 5).

Politikanın genel hedefleri iki aşamadan oluşmaktadır: birincisi, kandaşları Kazakistan'a çekmek ve vatandaşlığa kabul etmek; ikincisi ise, ülkenin sosyo-ekonomik ortamına başarılı bir şekilde uyum sağlamalarını kolaylaştırmaktır. Vatandaşlığa kabul, İçişleri Bakanlığı'nın kontrolü altında, göç polisi aracılığıyla gerçekleşir (Kuscu, 2012: 39). Ancak, Kazakistan'a göç eden etnik Kazakların vatandaşlığa kabul edilmeden önce "kandaş statüsü" almaları gerekmektedir. Bu statünün verilmesi süreci birkaç aşamadan oluşmaktadır: yerel yürütme organına başvuruda bulunmak, cumhuriyet topraklarında daimi ikamet izni almak ve bir kandaş

kimliği almak. Yürürlükteki mevzuata göre, kandaş statüsü alan etnik Kazaklar, yardım, tazminat ve diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir. Belediye'ye bir başvuru ve bir belge paketi sunduktan sonra, kandaş statüsü için başvuranlar birkaç koşulu yerine getirmekle yükümlüdür: geçici bir konaklama merkezine yerleşmek, kanunla belirlenen prosedüre uygun olarak bölgesel iç işleri makamlarına kaydolmak, yasal gerekliliklere uymak, tıbbi muayenelere katılmak ve doktorların talimatlarına uymak ve ayrıca başvurunun değerlendirilmesi için gerekli önemli bilgileri zamanında bildirmek. Bu kişiler için en önemli belge kandaş kimliğidir. Kandaş statüsü, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığının kazanılmasıyla birlikte sona erer. Bir kandaşın 12 ay içinde vatandaşlık alamaması durumunda, kandaş statüsü de iptal edilir. Sonuç olarak, sıradan bir yabancı vatandaş olarak Kazakistan'da ikamet etmelerine izin verilir (Visasam.ru, 2025).

İkinci aşama olan entegrasyon süreci, “yeni yerleşenler ve ev sahibi toplumlar arasındaki sürdürülebilir etkileşim” olarak tanımlanmaktadır. Bu aşama, ülkedeki göç yönetimi politikalarının genel başarısının önemli bir göstergesi olarak hizmet eder. Geri dönüş göçü ile ilişkili sosyal ve ekonomik zorlukların çoğu bu aşamada ortaya çıkmaktadır. Göçün olumsuz etkilerini azaltmak için, menşe ülkelerdeki hükümetlerin uygun mevzuatı yürürlüğe koyması ve sorunsuz bir geçişi kolaylaştıracak politikaları uygulaması zorunludur. Entegrasyon mekanizmasının uygulanması, genellikle, geri dönen göçmenlere kısa ve uzun vadeli yardım sağlanmasını kapsar. Bu yardım, göçmenlerin ev sahibi toplumdaki sosyal, ekonomik ve kültürel koşullarının eşitlenmesini hızlandırmak üzere tasarlanmıştır. Bu yardımlar ödenekleri, ücretsiz sağlık hizmetlerini, askerlik tecilini, istihdam yardımını, mesleki eğitimi ve Kazakça ve Rusça dil becerileri edinme desteğini kapsamaktadır. Belirli bir kota dahilinde ülkeye giriş yapan kandaşlar ek yardımlara hak kazanmaktadır. Bunlar arasında toplu bir ödeneğin yanı sıra barınma konusunda yardımcı olacak başka bir hibe de bulunmaktadır. Onların ülkeye entegrasyon süreci Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından yönetilmektedir (Kuscu, 2012: 39).

Kazakistan'daki kandaşların entegrasyon mekanizmasının uygulanması birkaç temel hedefe yöneliktir: İlk olarak, etnik kimliği güçlendirir ve tarihi anavatanla bağları yeniden kurarak daha güçlü ulusal uyumu teşvik eder. İkinci olarak, mekanizma, işgücü sıkıntısı çeken ülkenin kırsal bölgelerindeki demografik sorunları ele alarak bu bölgelerin iyileşmesi ve gelişmesi için bir fırsat yaratır. Üçüncü olarak, program Kazakistan'ın çok etnikli toplumunda kültürel ve sosyal uyumu artırmayı, böylece farklı etnik gruplar arasında karşılıklı anlayış ve hoşgörüyü güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Son olarak, önemli bir hedef de özellikle geri dönenlerin tarım, girişimcilik ve diğer sektörlerin gelişimine katkıda bulunabileceği kırsal ve

uzak bölgelerde ekonomik büyümeyi teşvik etmek için kandaşların insan sermayesini kullanmaktır (Sadyrova ve Amitov, 2014: 5).

Kazakistan, göç mevzuatının yanı sıra diğer ilgili kararname ve yönetmeliklerde tanımlanan bir entegrasyon çerçevesine sahiptir. Bu kapsamda, Kazakistan'ın bugüne kadar kabul edilen etnik Kazakların tarihi anavatanlarına geri dönüşüne ilişkin konseptleri, geri dönenlerin Kazak toplumuna mümkün olan en erken entegrasyonunun sağlanması esasına dayanmaktadır. Örneğin, kabul edilen son konseptlerden biri Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2023-2027 Göç Politikası Konsepti olup, ülkeye gelen kandaşların adaptasyonuna önem vermektedir. Adaptasyonun ana alanları arasında sosyal, kültürel ve işgücü entegrasyonunun yanı sıra yasal koruma da yer almaktadır. Her şeyden önce kandaşlara barınma, sağlık hizmetlerine erişim ve eğitim konularında yardım da dahil olmak üzere sosyal uyum desteği sağlanacaktır. Kültürel adaptasyon, topluma başarılı bir şekilde entegre olmaya katkıda bulunacak Kazak dilini ve geleneklerini öğrenmek için koşullar yaratmayı içerir. Önemli bir alan da istihdamı ve sürdürülebilir kalkınmayı teşvik eden girişimcilik faaliyetlerinin desteklenmesidir. Buna ek olarak, konsept kandaşların yasal olarak korunmasına odaklanmakta, onlara vatandaşlık, mülkiyet hakkı ve diğer yasal konularda Kazak vatandaşlarıyla eşitlik sağlamaktadır. Onlara yönelik devlet desteği, ülkeye istikrarlı bir şekilde yerleşmelerine ve Kazakistan toplumunun tam üyeleri olmalarına yardımcı olmak için konut ödenekleri, vergi muafiyetleri ve diğer teşvikleri içerecektir. Dolayısıyla, 2023-2027 göç politikası konsepti, kandaşların Kazakistan'ın sosyal, kültürel ve ekonomik hayatına başarılı bir şekilde entegrasyonunu amaçlayan kapsamlı tedbirler öngörmektedir (Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan, 2022). Bu gözlemler ışığında, bu altbaşlık altında kandaşların entegrasyon mekanizmasının mevcut durumunun analizi, bu grupların karşılaştıkları zorlukları, Kazakistan'daki yaşama uyumlarını, ülkenin demografik ve kültürel yapısına katkılarını ve geri dönenlerin yeni vatanındaki yaşama uyum sağlama süreçleri incelenecektir. Etnik Kazakların uyum sürecine ilişkin vurgu Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşlar üzerine yapılacaktır, çünkü bu ülkeler kandaşların birincil kaynaklarıdır.

3.1.1. Kandaş Entegrasyon Mekanizmasının Mevcut Durumunun Analizi

Kandaşların entegrasyon mekanizmasının mevcut durumu, politikanın yetersiz bir şekilde uygulanması ve kandaşların bu politika hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları nedeniyle entegrasyon aşamasında birçok sorun yaşanmasıyla karakterize edilmektedir (Kuscu, 2012: 39)

Bu bağlamda, bu mekanizmanın mevcut durumunu daha ayrıntılı bir şekilde anlayabilmek için birkaç önemli faktörün göz önünde buldurulması gerekmektedir. Bunlardan biri, ülkeye dönen kandaşların vatandaşlık edinme sürecinin kolaylaştırılması, ancak buna rağmen vatandaşlık almada sorun yaşamalarıdır.

Kazakistan vatandaşlığının kazanılması, diğer vatandaşlar gibi aynı hak ve yükümlülükleri resmi olarak verdiği için başarılı bir entegrasyonun önemli bir adımıdır. Ancak, Kazakistan vatandaşlığı kazanıldığında kandaş statüsü kaybedilmektedir. Bununla birlikte, kandaşlar göç ettikten sonra üç yıl boyunca tüm yardımlardan yararlanma hakkına sahiptir (Gov.kz, 2023).

Hangi yardımların olduğunu, 'Kandaş Statüsü' başlıklı alt başlıkta daha ayrıntılı bir şekilde açıklamıştık. Vatandaşlık aldıktan sonra bu yardımlardan yararlanamayacakları için, kandaşlar vatandaşlık alma sürecini kendi istekleriyle uzatmaktadırlar.

Genel olarak, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı edinmek için Kazakistan topraklarında en az 5 yıl ikamet etmek, bir Kazakistan vatandaşı ile en az 3 yıl süreyle evlilik yapmak, Kazakistan'a daimî ikamet için gelen eski Sovyet Cumhuriyetleri vatandaşı olmak ve Kazakistan vatandaşı olan yakın bir akrabaya (ebeveynler, kardeşler, eşler, çocuklar, büyükanne ve büyükbabalar) sahip olmak gibi temel şartlar mevcuttur. Vatandaşlık Kanunu'nun, geri dönen kandaşlar için vatandaşlık hakkını tanımlayan 16. Maddesi, Kazak diasporası üyelerinin, tarihi anavatanları olan Kazakistan Cumhuriyeti'ne kalıcı olarak döndüklerinde vatandaşlık hakkına sahip olduklarını vurgulamaktadır. Etnik göçmenler, diğer yabancılardan farklı olarak, vatandaşlık başvurusunda bulunmak için beş yıl beklemek zorunda değildir (Zakon Respubliki Kazakhstan, 1991). Bunun yanı sıra, ikamet süresine bakılmaksızın Kazakistan Cumhuriyeti topraklarında yasal olarak daimî ikamet eden kandaşlar ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin yüksek eğitim kurumlarında okuyan etnik Kazaklar için Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanmak amacıyla basitleştirilmiş bir prosedür uygulanmaktadır (Gov.kz, 2023). Basitleştirilmiş prosedür hakkında, Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanı Tamara Duisenova, 2014 yılında Merkezi İletişim Servisi'nde düzenlenen bir bilgilendirmede açıklamalarda bulunmuştur. Duisenova'ya göre, etnik Kazaklar önce yaşamak istedikleri bölgeleri seçiyor ve hangi bölgede yaşadıklarına bakılmaksızın kandaş statüsünü almaya hak kazanıyorlar. Prosedürün ikinci aşamasında, "ödeme gücü kanıtı" sunma gerekliliği kaldırılmış ve bazı vatandaşlık şartları gevşetilmiştir. Mevzuata göre, bir kandaşın vatandaşlık alabilmesi için ülkede geçici olarak 4 yıl ikamet etmesi gerekmektedir ve ardından vatandaşlık almak için 3 yıl daha beklemeleri gerekiyordu. Ancak yeni düzenlemelere göre, bu süreç bir yıla indirilmiştir. Yani yurtdışından gelen bir kandaş, yalnızca bir yıl içinde Kazakistan vatandaşı

olma fırsatına sahip olacaktır. Ayrıca Bakan, etnik Kazakların işgücü kaynaklarının yetersiz olduğu bölgelere yerleşmeleri durumunda, onlara özel bir sosyal paket sunulacağını belirtmiştir. Bu paket, seyahat ödeneği, bagaj ödeneği ve beş yıl boyunca kiralık konaklama imkanı sağlayacak hizmet konutlarını içermektedir. Beş yıl ikamet ettikten sonra, kandaşlar bu konutları değer üzerinden özelleştirebileceklerdir (Pashkova, 2014).

2021 yılında Merkezi İletişim Servisi'nde düzenlenen bir bilgilendirmede, “Otandastar Qoru” Başkan Yardımcısı Magauia Sarbasov, "kandaş" statüsünün üç iş günü içinde verildiğini ve vatandaşlık kazanma sürecinin üç ay içinde tamamlandığını açıklamıştır. Ayrıca, vatandaşlık başvurusu için gerekli belge sayısı 46'dan 26'ya düşürülmüştür. Başvuru sahiplerinin artık her bir belgeyi ayrı ayrı sunmalarına gerek kalmamaktadır. İçişleri Bakanlığı tarafından yetkilendirilen bu prosedür, 1 Ocak 2021 tarihinde yürürlüğe girmiştir (Ortcom.kz, 2021). Bu prosedürün ardından, Çalışma Bakanlığı tarafından bildirilen verilere göre, Aralık 2021'de 17.300 kandaş Kazakistan'a geri dönmüş ve bu rakam, bir önceki yıl olan 2020'de geri dönen 12.300 kişiye kıyasla önemli bir artışı temsil etmiştir. Kazakistan Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı, ülkeye dönen kandaşların yarısından fazlasının Özbekistan'dan, %9,7'sinin Çin'den, %6'sının Türkmenistan'dan, %2,5'inin Moğolistan'dan ve %5,7'sinin diğer ülkelerden olduğunu belirtmiştir (Gov.kz, 2021).

Bir sonraki faktör ise kandaşlara sağlanan sosyal yardımlar ve desteklerdir. 2012 yılına kadar, kota sistemi ile gelen kandaşlar, yaşamak istedikleri bölgeyi kendileri seçip, devlet tarafından büyük miktarda yardım alıyordu. Ancak, 2012 yılından itibaren kota sayısının kısıtlanması ve belirli bölgelerin belirlenmesi ile birlikte, devlet tarafından sağlanan yardımlar da azalmıştır. Şu anda Kazakistan'da, kandaşların yerleşimi için belirlenen zorlu iş gücü açığı bulunan bölgeler arasında Akmola, Abay, Kostanay, Pavlodar, Doğu Kazakistan ve Kuzey Kazakistan illeri yer almaktadır. Sadece bu bölgelere yerleşen kandaşlara, devlet tarafından bir dizi destek sağlanmaktadır. Yerleşim masrafları, başvuru sahibi ve ailesinin her bireyi için tek seferlik 70 MRP (258,4 bin tenge) tutarında taşıma yardımı ile karşılanmaktadır. Ayrıca, konut kiralama ve kamu hizmetleri ödemeleri için, bir yıl boyunca aylık olarak 15 ile 30 MRP (55,3 bin ile 110,7 bin tenge) arasında değişen destek sağlanmaktadır. Bunun yanı sıra, gönüllü yerleşim sürecinin daha verimli hale getirilmesi amacıyla, kuzey illerine göç eden vatandaşların işverenlerine yönelik kurumsal destek önlemleri de alınmıştır. Bu kapsamda, ekonomik mobilite sertifikası devreye sokulmuştur. Bu sertifika, kandaşlara konut satın alma, inşa etme veya ipotekli konut kredisi için ilk ödeme miktarının bir kısmını karşılamak amacıyla %50'ye kadar ve aile başına 4,28 milyon tengeye kadar hibe ve geri ödemesiz destek sunmaktadır (Gov.kz, 2024).

En son faktör, kandaşların dil ve kültürel adaptasyonudur. Kazakistan'a dönen kandaşların başarılı bir şekilde entegrasyonu için dilsel ve kültürel uyum oldukça önemlidir. Kandaşların Kazak toplumuna uyum sağlamalarına yardımcı olmak için devlet dilinde (Kazakça) kurslar ve yerel halk ile kandaşlar arasındaki anlayışı geliştirecek barınma merkezleri kurulmuştur. Halihazırda ülke genelinde kandaşlara yönelik 14 geçici barınma merkezi bulunmaktadır. 2008 yılından bu yana, Karaganda ve Çimkent şehirlerinin yanı sıra Güney Kazakistan eyaletindeki Aksukent köyünde de kandaşların adaptasyonu ve entegrasyonu için merkezler faaliyet göstermektedir. Bu merkezlerde uygulanan uyum programları, hukuki danışmanlık, devlet dilinde ve talep üzerine Rusça eğitim, mesleki eğitim, yeniden eğitim ve ileri eğitim de dahil olmak üzere bir dizi hizmet sunmaktadır (Assylbekovna vd., 2015: 242). Ancak, kandaşların vatandaşlığa kabulü ve entegrasyonu sürecinin mevcut durumu sorunlu olmaya devam etmektedir. Özellikle, kandaşlara destek alanında devlet politikasının uygulanması defalarca eleştiri konusu olmuştur (Diener, 2005; Bonenfant, 2012; Dukeyev, 2017). Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2022-2026 Göç Politikası Konsepti'nde belirtildiği üzere, hükümetin programın işleyişini dönüştürmeye yönelik sistematik çabalarına rağmen, istihdam zorlukları, bölgeler arasında eşit olmayan yerleşim dağılımı ve göçmenlerin sosyo-ekonomik ve kültürel entegrasyonunun önündeki bürokratik engeller de dahil olmak üzere bir dizi sistemik sorun devam etmektedir (Kontseptsia Migratsionnoy Politiki Respubliki Kazakhstan na 2022–2026 Gody, 2022).

İstihdam zorlukları. Kandaşların entegrasyon mekanizmasının mevcut durumunun analizinde, bu faktör hâlâ çözümünü bulamayan ve büyük bir çaba gerektiren bir sorun olarak öne çıkmaktadır. Bu sorun, çeşitli nedenlere dayanmaktadır. İlk olarak, yasal engeller, onların istihdam sağlama kapasitesini önemli ölçüde sınırlamaktadır. Kazakistan'da çalışma mevzuatı, işçileri yerleşik olanlar ve yerleşik olmayanlar olarak iki kategoriye ayırmaktadır. Yerleşik olmayanlar arasında yer alan kandaşlar için ise özel yasal düzenlemeler mevcuttur. Örneğin, bir işveren kandaşlara iş sağlamak isterse, özel bir lisans almak zorundadır. Ayrıca, vatandaşlık statüsünün onaylanması da önemli bir engel teşkil etmektedir. Kandaşların Kazakistan'da yasal olarak istihdam edilebilmeleri için ya vatandaşlık almaları ya da en azından oturma izni edinmeleri gerekmektedir. Bu süreç, başvuru sahipleri için oldukça zahmetli ve zaman alıcıdır, çünkü vatandaşlık veya oturma izni almak için kayıt işlemlerinin yapılması gerekmektedir (Assylbekovna vd., 2015: 242).

Eşit olmayan yerleşim dağılımı. Kazakistan'daki kandaşların entegrasyonu süreci, yeniden yerleşim kotalarının belirlenmesi, statü verilmesi ve uyum ile entegrasyonun organize edilmesinden sorumlu olan yerel makamlara bağlıdır. Bu kurumların sorumlulukları arasında

göçmenlerin eğitim, istihdam ve dil eğitimi haklarının sağlanması da yer almaktadır. Ancak, bu kurumların, özellikle de kandaşların hakları konusunda bilgilendirmedeki etkinliği ve uyum ile entegrasyon merkezlerinin dağılımı konusunda bazı sorunlar bulunmaktadır. Örneğin, Kazakistan'da ikisi Türkistan bölgesinde (Aksukent yerleşiminde ve Çimkent şehrinde) ve üçüncüsü Karaganda'da olmak üzere üç uyum ve entegrasyon merkezi bulunmaktadır. Ancak bu bölgeler önemli miktarda göçmen kabul etmemektedir. Buna karşılık, en büyük göçmen akışına maruz kalan Mangystau bölgesi ve Nur-Sultan'da (sırasıyla %10 ve %5) kandaşlar için 11 geçici konaklama merkezi bulunmaktadır. Ancak, toplam göçmen akışının %62'sinin gerçekleştiği Almatı ve Almatı bölgesinde böyle bir merkez bulunmamaktadır. Merkezlerin bu dengesiz dağılımı, çoğu kandaşların gerekli yardım ve bilgiye erişimini zorlaştırmakta ve bu da entegrasyon süreçlerini ağırlaştırmaktadır. Ayrıca, sivil toplum kuruluşlarının temsilcilerinin de belirttiği gibi, mevcut merkezlerin işleyişi de sorunludur (Kryakvina, 2017: 16).

Entegrasyonunun önündeki bürokratik engeller. Yukarıda bahsedildiği gibi, Kazakistan'daki etnik göç sürecinin iki aşaması vardır: vatandaşlığa kabul ve entegrasyon. Vatandaşlığa kabul, İçişleri Bakanlığı'nın denetiminde, göç polisi aracılığıyla vatandaşlık elde edilmesini içerir. Entegrasyon ise, Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı tarafından düzenlenerek göçmenlerin topluma uyum sağlamalarını amaçlar. Ancak sorumlulukların farklı bakanlıklar ve kurumlar arasında paylaştırılması süreci daha karmaşık hale getirmektedir. Örneğin, kandaş statüsünü elde etmek için belgelerin Göç Polisine sunulması ve ardından yerel makamların bir karar vermesi gerekmektedir. Bu statü bir yıllığına verilmektedir ve sonrasında göçmenlerin ya vatandaşlık için başvurmaları ya da statülerini yenilemeleri gerekmektedir. Bürokratik engeller, kafa karıştırıcı yetkililer ve son başvuru tarihlerine uyma konusundaki zorluklar süreci karmaşıklştırmaktadır.

Bununla birlikte, Kazakistan Cumhuriyeti'nin göç mevzuatı geri dönenler için erişilemez ve yeterince kullanılmayan bir bilgi kaynağı olmaya devam etmekte, bu da yanlış bilgi riskine ve vatandaşlığa kabul ve entegrasyon aşamalarında gecikmelere neden olmaktadır. Halihazırda kandaşlara sistematik bilgi desteği sunan tek kuruluş Kandaş Bilgi Destek Merkezi'dir. Ancak bu merkez, mali kaynak ve personel eksikliği nedeniyle sınırlı kapasiteye sahiptir. Mevzuatta bilgi desteğine yönelik sistematik bir yaklaşımın bulunmaması, bu zorlukları daha da artırmakta ve bu konuların ele alınmasına yönelik sorumluluğun genellikle bu konulara her zaman yeterli ilgiyi gösteremeyen yerel yürütme organlarına düştüğü bir duruma yol açmaktadır (Kryakvina, 2017: 19).

Dil sorunu .Kandaşların Kazakistan'daki vatandaşlığa kabul ve entegrasyon süreçlerinde karşılaştıkları önemli bir zorluk, Rusça dilindeki sınırlı yeterlilikleri ile ilgilidir.

Bu eksiklik sıklıkla ayrımcılığa ve Rusçanın ağırlıklı olarak kullanıldığı devlet makamlarıyla iletişimde zorluklara neden olmaktadır. Özellikle Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde az Rusça bilen ya da konuşamayan çok sayıda kandaş bulunmaktadır. Kazakçanın yaygın olarak konuşulduğu Güney bölgelerinde dil engeli daha az sorun teşkil etmekle birlikte, bu bölgelerde dilde karşılaşılan zorlukları giderecek çözümlere yer verilmemiştir. Ayrıca, Kiril alfabesi geri dönenlerin birçoğu tarafından öğrenilememekte, bu da Kazakça okuma ve yazma becerilerini geliştirmelerini engellemektedir. Örneğin, Çin, Pakistan ve Afganistan'dan gelen Kazaklar yazıda Arap alfabesini, Türkiye'de ise Latin alfabesini kullanmaktadır (Assylbekovna vd., 2015: 243). Bu çıkmaz, kandaşların verilen bilgileri anlayamamalarına yol açmakta, dolayısıyla devlet yetkilileriyle etkili bir şekilde iletişim kurmalarını engellemektedir.

Sonuç olarak, Kazakistan'daki kandaşların entegrasyon mekanizmasının mevcut durumu, entegrasyon sürecinin hem başarılar hem de zorluklarla karakterize olduğunu ortaya koymaktadır. Bir dizi etkili program ve mekanizmanın varlığına rağmen, kandaşların sosyal, kültürel ve ekonomik entegrasyon mekanizması, politikanın yeterince etkin bir şekilde uygulanmaması ve kandaşların bu politika hakkında yeterli bilgiye sahip olmamaları, yetkili makamlarla dil engelleri yüzünden iletişime geçememesi nedeniyle entegrasyon sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Entegrasyon mekanizmalarının geliştirilmesi ve mevcut engellerin ortadan kaldırılmasının, kandaşların daha etkili bir şekilde uyum sağlamasına ve Kazakistan'ın sosyal dokusuna kapsamlı bir şekilde dahil olmalarına yol açacağı öngörülmektedir. Bir sonraki alt başlık altında, Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşların orada bulunma sebepleri, ülkeye dönme nedenleri, adaptasyon süreçleri ve karşılaştıkları zorluklar ele alınacaktır.

3.1.2. Kandaşların Geldiği Ülkelere Göre Karşılaştıkları Sorunlar

Bu alt bölümde, kandaş göçmenlerin geldikleri ülkelere göre yaşadıkları sorunlar incelenmektedir. Çalışmada yalnızca Moğolistan ve Çin gibi iki ülkeden gelen kandaşlara odaklanılmıştır. Bunun temel nedeni, araştırma kapsamında elde edilen ikincil kaynakların büyük çoğunluğunu, bu iki ülkeden gelen kandaşların Kazakistan'a geldikten sonra yaşadıkları ve karşılaştıkları benzer sorunların oluşturmalarıdır. Ayrıca bu iki ülke, tarihsel, siyasi ve sosyo-kültürel koşullar bakımından kandaş göçünün yoğun olarak yaşandığı; dolayısıyla karşılaşılan sorunların daha belirgin gözlemlenebildiği ülkelerdir.

Türkiye, İran ve Afganistan gibi Sovyetler Birliği dışındaki ülkelerden gelen kandaşların sayısı oldukça azdır. Bu gruplar, örneklemede yeterli sayıda temsil edilmedikleri için çalışmanın kapsamı dışında bırakılmıştır.

Öte yandan, Özbekistan, Kırgızistan ve Rusya gibi ülkelerden gelen kandaşlar, Kazakistan'la birlikte Sovyetler Birliği geçmişine sahip olmaları nedeniyle Kazakistan'a yerleşme ve uyum süreçlerinde görece daha az sorunla karşılaşmaktadırlar. Benzer bir eğitim sistemi, dilsel etkileşim, özellikle Rusçanın ortak iletişim dili olması ve toplumsal yapı, bu grupların Kazakistan'a entegrasyonunu kolaylaştırmıştır. Bu nedenle, söz konusu ülkelerden gelen kandaşlar bu çalışmada özel olarak ele alınmamış; daha fazla uyum sorunu yaşayan Moğolistan ve Çin'den gelen kandaşlara odaklanılmıştır.

Ancak bu durum, diğer ülke kökenli kandaşların yaşadığı sorunların önemsiz olduğu anlamına gelmemektedir. Aksine, bu grupların karşılaştığı uyum ve entegrasyon sorunları, gelecekte yapılacak araştırmalar için önemli bir inceleme alanı oluşturmaktadır.

3.1.2.1. Moğolistan'dan Gelen Kandaşlar

Kandaşların yaşam koşulları ve entegrasyonunun mevcut durumu, Kazakistan'a Moğolistan'dan gelen kandaşlar örneğinde değerlendirilebilir. Bunun başlıca nedeni, yurtdışından gelen kandaşların toplam sayısı içinde ikinci büyük grubun Moğolistan'dan gelen kandaşlar olmasıdır. Özellikle Doğu Kazakistan bölgesinde, onların payı %40'tır. İkinci olarak, Moğolistan'dan etnik Kazakların göç süreci, Kazakistan'ın bağımsızlık kazanıp kandaş göç politikasını başlatmasından önce (1991-1992) bir işgücü anlaşması kapsamında başlamıştır. Üçüncü olarak, Moğolistan'dan geri dönenlerin, reform sonrası Kazakistan'ın gerçeklerine entegrasyonu ve uyumu zorlu bir süreç olmuştur. Özellikle Karaganda, Taldykorgan, Pavlodar, Kokshetau, Semipalatinsk ve Doğu Kazakistan gibi nüfusun çoğunlukla Rusça konuştuğu bölgelerde entegrasyon süreci daha da zorlaşmıştır. Bu zorlukların nedeni, hem meslekî beceri ve yeterlilik düzeylerinin kendine özgü özellikleri hem de bu kandaşların zihniyetlerine dayanmaktadır (Zhetesova, 2007: 87).

Demografi ve Göç Ajansı, 1991 ve 2000 yılları arasında Kazakistan'a toplam 42,387 etnik Kazak ailenin geldiğini ve bunların 183,652 kişiye ulaştığını bildirmiştir. Bu göçmenlerin çoğunluğu uzak bölgelerden, özellikle toplam Kazak ailelerinin %80'ine kaynaklık eden Moğolistan'dan gelenlerdir (65,202 kişi). 1991 ve 1993 yılları arasında belirlenen kotaya göre gelen kandaşların en büyük kısmı, iki ülke arasında yapılan işgücü anlaşması çerçevesinde Moğolistan'dan gelmiştir (Sadovskaya, 2001: 109).

Halihazırda Moğolistan'daki bu diaspora, Çin'den sonra yurtdışındaki en büyük ikinci Kazak diasporasıdır. Toplam nüfusun yaklaşık yüzde 6'sını oluşturan Moğolistan'daki Kazak diasporası, ülkenin Bayan- Olgii, Khovd, Uvs, Zavkhan ve Gobi-Altai gibi beş vilayetini (aimag) içeren batı bölgesinde yoğunlaşmıştır (RAN, 2015: 138).

Kazakların Moğolistan ve diğer ülkelerden organize bir şekilde yeniden yerleştirilmeleri, etnik Kazakların geri dönüş politikasına ilişkin yasal çerçevenin oluşturulmasından önce, Nisan 1991'de başlamıştır. Sosyalist sistemin etkisi altında olan Moğolistan'da, 1990 yılında komünist yönetim çökmüş ve demokratik bir sistem kurulmuştur. Ancak, eski sistemin çökmesinin ardından halkın özgürlüğüne kavuşmasıyla birlikte ülkedeki durum kötüleşmeye başlamıştır. 1990 yılının Aralık ayında, Moğolistan'da büyük bir işsizlik sorunu baş göstermiştir. Bunun üzerine, Moğolistan hükümeti, Çalışma Bakanlığı aracılığıyla işsizlerin yurt dışında çalışma fırsatlarını araştıran bir büro kurmuştur. Sonuç olarak, Moğolistan Çalışma Bakanlığı, yurtdışına iş gücü gönderme bürosu aracılığıyla Kazakistan'a etnik Kazakları göndermeyi doğru bir adım olarak görmüştür. Bu fırsatı değerlendiren Sagat Zakanqızı, Ayatkan Türysbeoğlu ve Sait Zakanoglu gibi Moğolistan'daki Kazak aydınları, bir araya gelerek ana vatanlarına göç etmek isteyenleri organize etmiş ve emek göçü şeklinde geri dönüş sürecini başlatmışlardır (Baizhuma, 2022: 83).

Sonrasında, Kazakistan ve Moğolistan arasında diplomatik ilişkilerin kurulması ve geri dönüş konularına ilişkin müzakereler, Eylül 1991'de devam etmiştir. Bunun ardından, aynı yılın Kasım ayında, kırsal alanlarda çalışmak isteyen kandaşların Kazakistan'a yeniden yerleştirilmesini düzenleyen Kazak SSC Bakanlar Kurulu Kararı kabul edilmiştir. Aralık 1991'de yürürlüğe giren Vatandaşlık Kanunu, etnik Kazakların vatandaşlık alma sürecini basitleştirerek kandaşların geri dönüşlerini hızlandırmıştır.

Eylül 1992'de Kazakistan'da Moğolistan Büyükelçiliği açılmış ve Ekim 1993'te Kazakistan Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev'in Moğolistan'a yaptığı ilk resmi ziyaret, iki ülke arasındaki diplomatik ilişkilerin güçlendiğinin bir başka göstergesi olmuştur. 1991-1993 yılları ve sonrasındaki kapsamlı müzakereler sonucunda, Kazakların Moğolistan'dan Kazakistan'a yeniden yerleştirilmesini kolaylaştıran bir dizi anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşmalar doğrultusunda, 1991-1992 yılları arasında 7.000'den fazla aile Kazakistan'a yerleştirilmiş ve bu sayı yaklaşık 40.000 kişiye ulaşmıştır. Moğolistan Kazaklarının yeniden yerleştirilmesi, Bayan-Ulgei bölgesinden kalkan *charter* uçuşlarıyla kolaylaştırılmıştır. Kazakistan'a yeniden yerleştirilenlere, gıda ve temel ihtiyaçlar yanı sıra ücretsiz çiftlik hayvanları (1 inek ve 5 koyun) sağlanmış, ayrıca nakit ödenek ve uzun vadeli faizsiz kredi şeklinde mali teşvikler verilmiştir (Sadovskaya, 2001: 112).

1991 yılında, Moğolistan'ın başkenti Ulanbator'dan kendi imkânlarıyla demir yoluyla göç eden halkın yol masrafları, Kazakistan hükümeti tarafından karşılanmıştır. İş gücü anlaşmasına göre, her aileye 10 koyun, 1 inek ve 1000 ruble nakit para verilmiş olup, göçmenlerin %90'ına konutlar sağlanmıştır (Baizhuma, 2022: 95).

Bağımsızlık kazandığı dönemde, ilk 2-3 yıl boyunca göç hareketi oldukça yoğun geçmiştir. Her ailenin erkeğine 10.000 ruble, diğer aile üyelerine ise 2500 ruble nakdi yardım verilmiştir. Aşağıdaki tabloda, göçmenlerin bölgelere göre dağılımı gösterilmektedir.

Tablo 3.1 1991-1992 Yıllarında Moğolistan'dan Gelen Kandaşların Kazakistan'ın Bölgelerine göre Yeniden Yerleştirilmesi

1991-1992 yıllarında Moğolistan'dan gelen kandaşların Kazakistan'ın çeşitli bölgelerine yerleştirilmesi			
Zhambyl Bölgesi	12	Kökşetau	2479
Güney Kazakistan	22	Zhezkazgan	3747
Kuzey Kazakistan	382	Semei	4333
Kostanay Bölgesi	1227	Doğu Kazakistan	4482
Almatı Bölgesi	1472	Pavlodar Bölgesi	4994
Torgai	1730	Karaganda	6084
Aktöbe Bölgesi	1815	Taldıkorgan	6998
Akmola Bölgesi	2237	Toplam	42014

Kaynak: (Baizhuma, 2022: 98).

Tabloda görüldüğü gibi, 1991-1992 yıllarında Moğolistan'dan tarihî vatanlarına 42.014 kişi göç etmiştir. Dikkate değer bir nokta, göçmenlerin büyük bir kısmının sanayi bölgelerine yerleştirilmiş olmasıdır. Bu dönem, Büyük Göç'ün altın çağı olarak kabul edilir. Kandaşlar arasında 23.346 çalışma yaşındaki, 3.183 emeklilik yaşındaki, 12.947 okul çağındaki çocuk ve 14.725 ergen yer almaktadır. Moğolistan'daki Kazakların %93'ünü, yani 82 bin Kazak'ın yaşadığı Bayan-Ölgey bölgesinden 6.951 aile (36.635 kişi) göç etmiştir. Ayrıca, Moğolistan'ın merkezi bölgelerinden olan Ulanbator'dan 2.631 aile (12.962 kişi), Kobda bölgesinden ise 834 aile (4.574 kişi) Kazakistan'a yerleşmiştir. Bu rakamlar yalnızca resmi kayıtlara geçen kişilerdir. Kendi başına gelenlerin sayısı ise yaklaşık 2 bin aile (10 bin kişi) civarındadır. Bağımsızlık yıllarında Moğolistan'dan dönen Kazak ailesi sayısı yaklaşık 13.232'ye, nüfus ise 70 bine yaklaşmıştır. Moğolistan'daki 1991 yılı resmi nüfus sayımına göre, 120.500 Kazak kaydedilmiş olup, bu da Moğolistan'daki Kazakların %60'ını veya çoğunluğunu oluşturuyordu (Baizhuma, 2022: 95).

1991'den 2005'e kadar, Moğolistan'dan gelen toplam 71.507 kişiden oluşan yaklaşık 15.200 Kazak aile yeniden yerleştirilmiştir. Karaganda bölgesine 3.353 aile, Almatı bölgesine

1.676 aile, Pavlodar bölgesine 1.343 aile ve Kokshetau bölgesine 1.174 aile dağıtılmıştır (Sadovskaya, 2001: 112).

Ancak, bu dönemde geri gelen kandaşların yalnızca %46'sı istihdam edilmiştir. Bunların %37'si kadındır. Onlara vasıflı ve vasıfsız işçiler, uzmanlar ve kırsal alanlarda çobanlık gibi işler de dahil olmak üzere istihdam fırsatları sunulmuştur (RAN, 2015: 144). Ancak, birçok kandaş kendi uzmanlık alanlarında iş bulamamıştır. Bunun nedeni, cumhuriyet topraklarında mesleklerine göre değil, konut veya arazi sağlayabilecek çiftliklere göre dağılmış olmalarıdır.

Bir sonraki önemli nokta, gelen kandaşların vatandaşlık kazanması ve onlara pasaport verilmesidir. 1991-1992 yıllarında Moğolistan'dan beş yıllık iş sözleşmesi ile gelen kandaşların süresi dolmuştur. Kazakistan ve Moğolistan arasındaki 21 Aralık 1994 tarihli anlaşmaya göre, kandaşların Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığına geçişi veya Moğolistan'a geri dönüşü konusu gündeme gelmiştir. Kazakların Moğolistan vatandaşlığından çıkma prosedürünün karmaşıklığı ve bu durumun Kazak vatandaşlığı almalarını engellediği göz önünde bulundurularak, Dışişleri Bakanlığı'na Moğolistan tarafı ile ek bir protokol imzalaması talimatı verilmiştir. Bu konuda kandaşların belgelerinin çözümüne ilişkin tüm aşamalar ve süreler netleştirilerek genel durum özel kontrol altına alınmıştır. Bu çabalar sayesinde 1992 yılında Moğolistan devleti vatandaşlığından çıkmak için resmi olarak başvuran 2700 kişinin, 1993 yılının ortalarında ise 3400 kişinin başvurusu karşılanmıştır (Kozgambayeva ve Kalysh, 2014: 144-145).

Ancak bazı kandaşlar Kazakistan'da yabancı işçi kategorisi altında çalışırken Moğol vatandaşlıklarını korumayı tercih etmiştir. Bu durumun ardından, 1995 yılında iki ülke arasında yapılan bir anlaşma ile etnik Kazaklara her iki ülkede de yaşama hakkı tanınmıştır. 2000 yılında Cumhurbaşkanı Nazarbayev, 1990'ların başında göç etmiş olan 1.882 etnik Kazak'a Kazak vatandaşlığı veren bir kararname yayınlamıştır (RAN, 2015:144). Moğolistan'dan gelen kandaşların vatandaşlık eksikliği ve diğer birçok sorunu nedeniyle, 1991-1993 yılları arasında yaklaşık iki yüz aile Kuzey Kazakistan bölgesine taşınıp, sonrasında Ocak 1996'da yetmiş aile Moğolistan'a tekrar geri dönmüştür. Buna ek olarak, 1996 sonbaharında Pavlodar bölgesine yerleştirilen ailelerden iki yüz Kazak Moğolistan'a taşındığını açıklamıştır. 1996'nın ortalarında toplanan gerçek verilere göre, toplam 384 aile, yani 1146 kişi Moğolistan'a taşınmıştır. Sonuç olarak, 1991-1997 yılları arasında Moğolistan'dan Kazakistan'a 64 bin Kazak göç etmiş, ancak 1997 yılının ilk dokuz ayında 500'den fazla aile Moğolistan'a geri dönmüştür (Kozgambayeva ve Kalysh, 2014: 146).

Tahminler 1994-1995 yılları arasında 10.000 ila 20.000 etnik Kazakların geri döndüğünü gösterirken, 1996 yılında Moğolistan'da yaşanan ekonomik zorluklar nedeniyle özellikle Bayan-Olgii bölgesinden Kazakistan'a yeniden geri göç yaşanmasına neden olmuştur. Bu göç modelinin dikkate değer bir yönü, kentsel hareketliliğin baskınlığıdır; birçok etnik Kazak, Moğolistan'ın yoksul kırsal bölgelerinde kalmak yerine Kazakistan'a tekrar taşınmayı tercih etmiştir (RAN, 2015:145). Çünkü geri dönenler Kazakistan'a geldiklerinde beklenmedik bir sosyo-politik ve kültürel ortamla karşılaşmışlardır. 1990'larda sadece birkaçı Kazakistan vatandaşlığı almış ve birçoğu çeşitli engeller nedeniyle entegrasyon zorluklarıyla karşılaşmaya devam etmiştir. Bu yeni jeopolitik ve kültürel ortama uyum sağlama süreci eski Kazak diasporası üyeleri için zorlu olmuştur, çünkü “anavatan” kavramı onların hayallerinden farklı çıkmıştır. Moğolistan'a geri dönenler genellikle iklimsel farklılıkları ve doğduğu yerde yaşama arzusunu ana nedenler olarak göstermiştir. Ancak birçoğu, vaat edilen faydaların gerçekleştirilememesi, geleneksel kültürün yok edilmesi ve Kazakistan'daki yüksek Rusça konuşma seviyesinden memnuniyetsizlik nedeniyle hayal kırıklığı yaşamış ve bu da geri dönüş göçlerine katkıda bulunmuştur (Diener, 2013:472).

Moğolistan'dan geri dönen kandaşların ev sahibi toplumlara entegrasyonu, iklimsel, dil ve kültürel farklılıkların yarattığı zorluklar nedeniyle daha da karmaşık hale gelmektedir. Son 4-5 yılda bu göç sürecini zorlaştıran bazı faktörleri ele alacak olursak, bunlar arasında en belirgin etkenlerden biri, Rus dilini bilmemek olmuştur.

Kazaklar, Moğolistan'da okullarında kendi ana dillerinde eğitim verilen tek etnik azınlıktır. Kazaklar, Moğollar gibi Kiril alfabesini kullansalar da dilleri oldukça farklıdır; yani Rusça'ya benzeyen ancak Moğolca'dan büyük ölçüde farklı olan Kiril alfabesinin 42 harfini kullanarak bir Türk dilinde konuşur ve yazarlar. Ancak, Moğolistan ve Kazakistan'da konuşulan Kazakça çeşitlerinin, özellikle fonolojik farklılıklar olmak üzere, çeşitli karakteristik farklılıklara sahip olduğunu belirtmek önemlidir. Bununla birlikte, 1990'lardan bu yana Moğolistan Kazakları Arap harflerini de kullanmaya başlamıştır. Yani Rusça Kiril harfini okuyabilseler de, anlamama durumu, onların Kazak toplumunda sağlıklı bir iletişim kurmalarını ve toplumsal hayata entegrasyonlarını zorlaştırmıştır. Bu durum, eğitim, iş bulma ve sosyal hizmetlere erişim gibi günlük hayatta karşılaşılan birçok engeli beraberinde getirmiştir. Ayrıca, Moğolistan'dan gelen bireylerin gelenekleri, yaşam tarzları ve toplumsal normları, ev sahibi toplumun normlarından belirgin şekilde farklı olabilir. Bu da karşılıklı anlayış eksikliklerine ve bazen sosyal uyumsuzluklara yol açmıştır (Soni, 2015: 145).

Moğolistan'dan geri dönen kandaşlar, genellikle daha önce alışık oldukları yaşam biçimlerine yakın bir çevre arayarak kırsal alanlara yerleşme eğilimindeydiler. Ancak, bu

bölgelerdeki iklim koşulları, Moğolistan'da alışık olduklarından çok daha sert olduğu için, yeni yaşam koşullarına uyum sağlamak oldukça zordu. Zira, çoğu, iş anlaşmaları kapsamında 1992-1994 yıllarında kışı çok soğuk olan Doğu Kazakistan'a yerleşmişti. Sonuç olarak, bugün Moğolistan'dan gelen göçmenler bu bölgedeki toplam geri dönenlerin yüzde 90'ından fazlasını oluşturuyor. Göç Komitesi'nin bölgesel departmanına göre, 1991'den 2005'e kadar 1.156 kandaş ailesi (toplam 4.994 kişi) Doğu Kazakistan'a gelmiştir. Çoğunlukla, kandaşların tarımsal alanlara yerleşip tarım sektöründe çalıştıkları görülmüştür. Ancak, eğitim seviyelerinin düşük ve kalifikasyon potansiyellerinin sınırlı olması, daha vasıflı işlere erişimlerini zorlaştırmıştır. Yeniden yerleşenleri desteklemek için onlara emekli maaşları ve özel devlet yardımları verilmiştir. Ayrıca, bölgesel bütçe, özel ihtiyaç sahiplerine konut alımı ve iş geliştirme için mikro krediler sağlamış ve çiftçilik için arazi edinmelerine yardımcı olmuştur. Fakat, bu önlemler, kandaşların tam anlamıyla sosyal entegrasyonu için yeterli olmamıştır. Bununla birlikte, çoğunlukla dağlık bölgelerde ve dağ eteklerinde yaşayan ve büyükbaş hayvancılıkla uğraşan Moğolistan Kazakları, geleneksel değerlere bağlıydı ve ulusal geleneklerini büyük ölçüde kaybetmiş olan yerel halk tarafından “yabancı” olarak algılanıyordu. Bu da, geri dönenlerin psikolojik adaptasyon sürecinde ek zorluklar yaratmıştır. Kısa sürede, geri dönen Kazakların, ana akım Kazak nüfusundan pek çok kültürel farklılıkları olduğu anlaşılmıştır (Zhetesova, 2007: 87).

Sonuç olarak, kandaşların, özellikle de Moğolistan'dan gelen kandaşların yaşam koşullarına ilişkin bir değerlendirme, onların Kazakistan'a entegrasyon konusunda bir dizi zorlukla karşılaştığını ortaya koymaktadır. Hükümetin basitleştirilmiş vatandaşlık prosedürleri ve entegrasyon programları gibi politikalarla geri dönüşlerini kolaylaştırma çabalarına rağmen, süreç kültürel, dilsel ve sosyoekonomik faktörler nedeniyle karmaşık hale gelmiştir. Moğolistan'dan gelen pek çok Kazak, özellikle Karaganda, Pavlodar ve Doğu Kazakistan gibi Rusça konuşulan ve kışı soğuk bölgelerde yerleştirildiği için uyum sağlamakta zorluklar yaşamıştır. Buna ek olarak, geri dönenlerin mesleki nitelikleri ve tutumlarındaki farklılıklar başarılı entegrasyonun önünde ek engeller oluşturmuştur. Bu engeller nedeniyle, 1991-1997 yılları arasında önemli sayıda kandaşlar Kazakistan'a gelmiş olsa da karşılaştıkları zorluklar 1997 yılına kadar önemli sayıda ailenin Moğolistan'a geri dönmesine neden olmuştur.

Bu değerlendirme, entegrasyon fırsatlarını duyurmak için daha etkili iletişime, hedeflenen kültürel ve dil adaptasyonunu sağlayacak programlara ve geri dönenlerin geçişini kolaylaştırmak için daha fazla bölgesel destek dahil olmak üzere daha iyi destek sistemlerine duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır. Bu zorlukların daha iyi anlaşılması, Kazakistan'a geri dönen

etnik Kazakların gelecekteki dalgaları için genel entegrasyon sürecinin iyileştirilmesi açısından kritik önem taşımaktadır.

3.1.2.2. Çin'den Gelen Kandaşlar

Aralık 1991'de Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana, 150.000'den fazla etnik Kazak'ın Çin'den Kazakistan'a göç ettiği ve onlara kandaş statüsü verildiği tahmin edilmektedir. Kazakistan'daki gibi diaspora odaklı geri dönüş programları, Almanya ve İsrail de dahil olmak üzere birçok ülkede, hedef ülkede doğmamış olsalar da etnik gruplara ait oldukları tespit edilen bireylerin ülkelerine geri gönderilmesi amacıyla başlatılmıştır. Ancak, Çin Halk Cumhuriyeti (ÇHC), dünyanın en büyük etnik Kazak nüfusuna ev sahipliği yaptığı için, Çin'den Kazakistan'a geri dönüş göçü bazı önemli açılardan farklılık göstermektedir. İlk olarak, ev sahibi ülke olan Kazakistan, menşe ülke Çin'den ekonomik olarak daha az gelişmiş bir konumda bulunmaktadır, çünkü dünya genelindeki göç hareketleri genellikle gelişmiş ülkelere doğru gerçekleşmektedir. İkinci olarak, Kazakistan'daki Geri Dönüş Programı, ülkedeki Kazak nüfusunun yüzdesini artırmayı amaçlayan belirli bir demografik hedefi izlemektedir. Son olarak, Çin'deki etnik Kazaklar, resmi olarak yerli nüfus olarak kabul edilmekte ve bunların önemli bir kısmı Çin'in özerk bölgelerinde yaşamaktadır (Zhang ve Tsakhirmaa, 2022: 2). Bu durum, Kazakistan'ın günümüzdeki jeopolitik konumunu, kuzey Sincan'a olan yakınlığıyla şekillenmektedir. Bu bölgede, Kazak kültürünü ve nüfusunu barındıran üç özerk Kazak bölgesi kurulmuştur: İli Kazak Özerk Bölgesi, Barkel Kazak Özerk Bölgesi ve Mori Kazak Özerk Bölgesi. Bu bölgelerde yaşayan Kazak nüfusunun çoğunluğu kırsal bölgelerde yaşamakta ve hayvancılıkla uğraşmaktadır. Bu topluluklar genellikle idari ve kültürel merkezlerden uzak bölgelerde yer almaktadır. Bu bölgelerdeki yaşam koşulları genellikle standartların altındadır ve elektrik gibi temel olanaklar çoğu zaman mevcut değildir. Ulusal dilde kitle iletişim araçlarının yokluğu bilgiye erişimi ciddi ölçüde kısıtlamakta, bu da yerel ve uluslararası olaylara ilişkin önemli bir farkındalık eksikliğine yol açmaktadır. Nüfusun çoğunluğu okuma yazma bilmemekte ve Çince konuşmamaktadır. Bu koşullarda yetişen gençler, entelektüel arayışlara yönelik kayda değer eğilimlerine rağmen, diğer etnik gruplardan akranlarına kıyasla belirgin gelişimsel gecikmeler göstermektedir. Bununla birlikte, Çin'in "piyasa sosyalizmi" sistemine geçişinin ardından, Kazak gençleri yeni koşullara uyum sağlamakta giderek daha fazla zorlanmıştır. Sadece küçük bir yüzdesi yüksek öğrenim görmeyi başarmış ve birçoğu destek almadan uygun bir iş bulmakta zorluk çekmiştir. Mesleki yeteneklerinin sorgulandığı ve karşılaştırılabilir niteliklerin sunulduğu durumlarda Han Çinlilerine ayrıcalıklı muamele yapıldığı durumlar olmuştur. Çin'de, ulusal azınlıkların yüksek

rütbeli pozisyonlara erişimini sınırlayan ve dile getirilmeyen bir politika bulunmaktadır. Kazakistan'da ise, ülkede doğan Kazaklar ve geri dönenler eşit istihdam fırsatlarına sahiptir. Bu durum, etnik Kazakların Kazakistan'a taşınma kararını, dillerini, kültürlerini ve geleneklerini çocukları ve torunları için koruma arzusundan etkileyen önemli bir faktördür. Zamanında Çin'e zorunlu olarak yerleştirilmiş olsalar da Kazaklar Kazakistan'a gönüllü olarak dönmektedir (Baizhabaginova ve Uskembayev, t.y.:3).

Dalelkhan ve değerleri, “Kazak-Çin İlişkilerinde Geri Dönüş Göçü Sorunları: Çin'deki Kazak Diasporasının³ Göçünde Hareketlilik ve Hareketsizlik” konulu çalışmasında etnik Kazakların Çin'den Kazakistan'a göçünün üç farklı aşamada gerçekleştiğini belirtmiştir. İlk olarak, 1991-2000 yılları arasındaki dönemde, Kazakistan'ın nispeten daha zor ekonomik koşullarına rağmen, birçok etnik Kazak'ın anavatanına dönme isteğiyle bu göç, esas olarak çekici faktörler tarafından yönlendirilmiştir. 1997'de yürürlüğe giren Göç Yasası, kandaşlara yönelik yardımların azaltılmasına neden olmuş ve bu durum Moğolistan'dan gelen göçü engellemiş olsa da Çin'den gelen göç sayısını olumsuz etkilememiştir (2018: 592).

2001'den 2008'e kadar süren ikinci dönemde, yükselen petrol fiyatlarının etkisiyle Kazakistan'ın ekonomik durumu iyileşmiş ve bu da Çin ile ticari ilişkilerin güçlenmesine yol açmıştır. Bu dönemde göçte belirgin bir artış yaşanmış (Dalelkhan ve vd., 2018: 592). Özellikle, Çin'den gelenlerin sayısı 2000 yılında 2.214 iken, 2003 yılında 4.293'e ve 2005 yılında 13.190'a yükselmiştir. Bundan başka, 1 Ocak 2007'de Çin'den Kazakistan'a gelenlerin toplam sayısı 37.788 iken, 1 Ocak 2008'de bu rakam 54.327'ye ulaşmıştır. 2005 yılında Çin'den Kazakistan'a 4.460 etnik Kazak gelmiş ve toplam göçmen sayısının %97,8'ini oluşturmuştur. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı Göç Komitesi'nin verilerine göre, Çin'den gelen Kazakların büyük çoğunluğu, Almatı ve Doğu Kazakistan gibi Çin'e komşu bölgelere yerleşmiştir. Buna karşın, Kazakistan'ın güney ve kuzeydoğu bölgelerinde daha az sayıda Kazak geri dönüşü kaydedilmiştir (Sadovskaya, 2008: 158-159).

Sınırlı sayıda göç kotasına rağmen, pek çok Kazak, halihazırda Kazakistan'da ikamet eden akrabaları ve arkadaşlarının desteğiyle yerleşmiştir. İlk başlarda, Kazakistan'a göç edenlerin çoğu genç aileler ve bekar bireylerdi. Ancak, ekonomik durumlarının iyileşmesiyle birlikte, ebeveynleri ve diğer akrabalarını da yanlarına alarak göç etmelerini kolaylaştırmışlardır. Bu göçmenlerin mali durumlarının iyileşmesi, büyük ölçüde Kazakistan'ın

³ Çalışmanın başlığında “Çin'deki Kazak Diasporası” terimi kullanılsa da, aslında Çin'deki Kazakları klasik anlamda bir diaspora olarak değil, irredenta olarak tanımlanmaktadır. Bu kavramsal ayrım, söz konusu topluluğun göç yoluyla değil, tarihsel ve siyasi sınır değişiklikleri sonucunda anavatanının dışında kalmış bir etnik grup olduğu anlayışına dayanmaktadır. Başlıkta “diaspora” teriminin tercih edilmesi ise, bu kavramın akademik ve kamusal söylemde daha yaygın biçimde kullanılmasına dayanan pragmatik bir seçim olarak değerlendirilebilir.

kandaşlara konut, arazi edinme ve ticari faaliyetler, tarım ve diğer girişimlerde bulunma imkânları sağlayan göç politikasına bağlanabilir. Bu politika, kandaşların refah seviyelerinin artmasına önemli ölçüde katkıda bulunmuştur. Ayrıca, Kazakistan'ın ekonomik büyümesi ve Çin ile artan ticaret hacmi de kandaşların yaşam koşullarında olumlu etkiler yaratmıştır. Bu dönemin dikkat çekici bir diğer yönü ise, kandaşların sıklıkla Çin'den gelen akrabalarıyla birlikte kendi işlerini kurmalarının yaygınlığıdır. Bu iş modeli, kandaşlar arasında büyük popülerlik kazanmıştır. Yine de, bu göçmenlerin yaşadıkları ekonomik büyümeye rağmen, Çin'deki akrabalarına havale göndermemeleri dikkat çekicidir. Bu durum, göçmenler arasında Kazakistan'a güçlü bir bağlılık duygusunun var olduğunu ve ülkede bir gelecek kurma niyetlerinin yüksek olduğunu göstermektedir (Dalelkhana ve vd., 2018: 592-593).

Üçüncü dönemde, 2009'dan itibaren Kazak diasporasının Çin'den Kazakistan'a göçü, her iki ülkenin ekonomik koşullarından giderek daha fazla etkilenmiştir. 2010 yılında Kazakistan'ın kişi başına düşen GSYİH'si, Çin'in iki katıydı; ancak 2017 yılına gelindiğinde bu rakamlar birbirine yaklaşmıştır. Ancak, Çin'in 2014 yılında SAGP GSYİH 'ye göre dünyanın en büyük ekonomisi haline gelmesinin ardından Kazakistan'ın Çinli Kazaklar için ekonomik cazibesi azalmıştır. Ekonomik dinamiklerdeki bu değişim, Çin'den gelen Kazakların Kazakistan'a göç etme kararını etkileyen olumsuz bir faktör olarak görülmektedir. Ancak, Çin hükümetinin Sincan da dahil olmak üzere batı bölgelerini modernleştirme politikası, etnik Kazakların ulusal kimliği üzerinde olumsuz bir etki yaratmıştır. 1990'lardan sonra doğan genç nesil, genellikle ebeveynlerinin kararlarından etkilenerek Kazakistan'a taşınmıştır (Dalelkhana ve vd., 2018: 595-596).

İçişleri Bakanlığı'na göre, 1995'ten 2014 yılına kadar (9 ay) 92,3 bin kişi Çin'den Kazakistan'a göç etmiştir. Bu kişilerden yaklaşık 73,8 bini Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı almıştır: 73.797'si etnik Kazak, 80'i ise Han Çinlisi'dir. Geriye kalan 18,5 bin kişi, Kazakistan'da kalıcı olarak ikamet etmiş, oturma iznine sahip olmuş ve Çin vatandaşlığını korumuştur; bunların yaklaşık 18 bini etnik Kazak, 393'ü Han Çinlisi, 42'si Uygur ve 42'si diğer milletlerden temsilcileridir. ÇHC'den gelenlerin toplam göçmen sayısındaki payı %11,4'tür. Yeni gelenlerin %79,2'si kırsal bölgelere, %20,8'i ise kentsel bölgelere yerleşmiştir. Yeni göçmenlerin eğitim düzeyi, ev sahibi nüfustan daha düşüktür: yalnızca %12,9'u yükseköğretim veya tamamlanmamış yükseköğretim diplomasına sahipken, %9,3'ü orta düzeyde uzmanlık eğitimine sahiptir; çoğunluk ise genel, temel orta ve ilköğretimle sınırlıdır (15 yaş üstü nüfus arasında). Kandaşların yaklaşık %90'ı Çin sınırındaki bölgelere yerleşmiştir: Almatı ve Doğu Kazakistan bölgeleri ile Almatı şehri, bir kısmı ise kuzey ve orta bölgelerde yaşamaktadır: Karaganda, Akmola ve Astana şehri. Almatı ve Doğu Kazakistan bölgelerindeki

yoğun yerleşim, özellikle ÇHC'deki Kazak diasporasının yoğunlaştığı Sincan'a sınır olmalarından kaynaklanmaktadır (Sadovskaya, 2015: 20).

Buna karşın, Kazakistan Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı'na göre, 2023 yılında Kazakistan'a gelen kandaşların %48,9'u Çin'den gelmiştir. Ayrıca, 2024 yılı için sınır bölgeleri Doğu Kazakistan 269 kişi, Abai bölgesi 220 kişi olarak yeniden yerleşim kotaları tahsis edilmiştir. 1 Şubat 2024 itibariyle, çalışma çağındaki etnik göçmenler toplamın %56,2'sini, reşit olmayanlar %33,6'sını ve emekliler %10,2'sini oluşturmaktadır. Öte yandan, kandaşların çalışma çağındaki nüfusunun %15'i yüksek öğrenim görmüş, %20,2'si özel orta öğrenim görmüş, %54,6'sı genel orta öğrenimi tamamlamış ve %10,2'si ise herhangi bir örgün eğitim almamıştır. Sonuç olarak, gelen etnik Kazaklar ülke genelinde dağılmıştır; ancak ÇHC sınırındaki Abay ve Doğu Kazakistan bölgeleri de dahil olmak üzere, işgücü açığı olan bölgeler, yerleşim için potansiyel alanlar olarak belirlenmiştir (Togambayev, 2024: 2942).

Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden (Xinjiang Uygur Autonomous Region) gelen göçmenlerin eğitim düzeyi nispeten düşüktür ve önemli bir kısmı resmi mesleki niteliklerden yoksundur. Bunun başlıca nedeni, XUAR'da ikamet eden Çin Kazaklarının büyük çoğunluğunun (%87,5) kırsal alanlarda yaşaması ve büyükbaş hayvan yetiştiriciliğiyle uğraşmasıdır. 1990'ların ortalarında, 1.500'ü öğrenci olmak üzere sadece 2.700 etnik Kazak yüksek öğrenim görmüştür. Ayrıca, yetişkin nüfus içinde 205.000 kişi okuma yazma bilmiyordu ve kadınların okuma yazma bilmeme oranı erkeklerinkinden 1,5 kat daha fazlaydı. ÇHC'nden gelen göçmenlerin Kazakistan'daki entegrasyon süreci tutarsızlıklarla karakterize olmuştur. Söz konusu göçmenler ağırlıklı olarak sınır bölgelerinin kırsal alanlarında bulunmakta ve buralarda hane halkı olarak yaşamaktadır. Gelenek ve göreneklerinin korunmasına katkıda bulunan bir uygulama olan kompakt topluluklar halinde yerleşme eğilimleri nedeniyle adaptasyonları zordur. Çin'den gelen kandaşların yazı yazarken Kazakçanın Arap alfabesini kullanmaları (Kazakistan'daki modern Kazak dili Kiril alfabesini kullanmaktadır) da okulda öğrenme sürecinde karşılaştıkları zorluklara katkıda bulunan bir faktördür. Devlet, kandaşların yerel topluluklara entegrasyonunu kolaylaştırmak için her zaman yeterli önlemleri almamakla suçlanmaktadır; yerel yetkililerin bürokratik işlemleri, ödemelerin alınmasını ve yardımların gerçekleştirilmesini engelleyen bir faktör olarak gösterilmektedir. Bazı kandaşların Kazak vatandaşlığı almak için acele etmemesi ve Çin pasaportlarını kullanarak sınırlar arasında serbestçe dolaşması ve her iki ülkede de iş yapması göçün düzenlenmesinde zorluklar yaratmaktadır. Çin'deki Kazak diasporasının bir bölümü, “atalarının topraklarında” yaşadıklarına inandıkları için Kazakistan'a göç etmeye yanaşmamaktadır. Aynı zamanda, Çin'den gelen kandaşların, tarımsal işletmelerinin mütevazı

yapısına rağmen, yurtdışında ikamet eden diğer Kazaklara ve hatta yerel topluluklara kıyasla daha yüksek düzeyde başarı gösterdikleri gözlemlenmiştir. Bu olgu genellikle Kazakistan'daki aile bağlantılarına güvenmelerine bağlanmaktadır (Sadovskaya, 2008: 158-159).

2023 yılı itibarıyla, Kazakistan Büyükelçilikleri aracılığıyla Çin'den gelen kandaşlara statü verilmesi için bir mekanizma uygulanmaktadır. Bu mekanizma, ülkelerine girmeye gerek kalmadan statü sorunlarını çözmelerine imkan tanımaktadır. Ancak, 8 Mart 2023 tarihinde Çin'in Lahey Sözleşmesi'ne taraf olması, resmi belgelerin konsolosluk tasdiki yerine ek sertifikalarla geçerli olmasına neden olmuştur. Bu da Kazakistan'a gelen bazı kandaşların, belgelerinin apostil işlemleriyle ilgili sorunlar yaşamalarına yol açmıştır. Bu durum, Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığı almak isteyen kandaşlar için büyük bir engel oluşturmakta ve yerel makamların talep ettiği apostil belgeleri edinme sürecinin uzamasına neden olmaktadır. Ayrıca, Çin ile Kazakistan arasındaki sınır bölgelerinde yaşanan karmaşık sosyal, ekonomik ve kültürel faktörler de bu süreci etkilemektedir. Hem Çin hem de Kazakistan için bu durum, yeni zorlukları ve fırsatları beraberinde getirmektedir (Togambayev, 2024: 2943).

Kazakistan'a yeniden yerleşen etnik Kazaklara yukarıda aktardığımız sorunları çözmeleri için bazı kuruluşlar yardımcı olmaktadır. Bu kuruluşlar dokümantasyon hizmetleri sağlamakta, göç yetkilileriyle etkileşime geçmekte ve sosyal yardımlar ve haklar konusunda tavsiyelerde bulunmaktadır. Böyle bir kuruluşa örnek olarak, 2009 yılında Çin'den gelen Kazaklar tarafından kurulan ve geri dönen 140.000 kişinin yeniden yerleşimini, varıştan önce bilgi sağlayan ve geri döndükten sonra kayıt ve vatandaşlık dahil olmak üzere tüm aşamalarda onlara eşlik eden ve destekleyen “Zhebeu” kuruluşudur. Bu kuruluş yerel idari makamların yanı sıra Almatı ve Astana'daki Çin diplomatik misyonlarıyla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır (Kaiser ve Beimenbetov, 2020: 9).

Bir başka göçmen kuruluşuna örnek olarak, 2003 yılında Çin'den gelen etnik Kazaklar tarafından kurulan “Ata Zhurt” sayılabilir. Bu kuruluş Astana yakınlarında bulunan Koyandı köyünün gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Köy başlangıçta 800 aileyi barındıracak şekilde tasarlanmıştı; ancak 2016 yılına gelindiğinde Çin, Moğolistan ve Özbekistan'dan geri dönen yaklaşık 2.000 aileye ev sahipliği yapacak şekilde büyümüştü. Bu tür kuruluşların rolünün önemi, etnik Kazakların geri dönüşüne ilişkin mevzuatın geliştirilmesine katkılarıdır. Örneğin Ata Zhurt, 2009 tarihli göç yasasının hızlandırılmış bir şekilde geliştirilmesi için lobi faaliyetlerinde önemli bir rol oynamıştır. Kuruluş, ayrıca Çin'in geri dönüş yasasının tercüme edilmesine yardımcı olmuş ve Kazakistan için uyarlanması önermiştir. Kuruluş, Çin'den Kazak göçü konusunda yetkililere ve parlamenterlere danışmanlık sağlama konusunda aktif olarak çalışmaktadır (Kaiser ve Beimenbetov, 2020: 10).

Çin'deki Kazak diasporası sadece dünyanın en büyük diasporası olmakla kalmayıp, aynı zamanda dünyanın en büyük ikinci ekonomisine sahip olan ve Kazakistan'ın stratejik ortağı olarak hizmet veren bir ülkede yer almaktadır. Bu diaspora, Çin kültürü ve diline olan derin aşinalığının yanı sıra Çin'in ekonomik potansiyelini değerlendirmek için gerekli eğitim ve becerilere sahip olmasıyla da öne çıkmaktadır. Dahası, bu bireylerin birçoğu iş zekâsını geliştirerek bölgenin ekonomik canlılığına daha fazla katkıda bulunmaktadır. Etnik Kazakların Çin'den Kazakistan'a kitlesel hareketinin ülkedeki Kazak nüfusunu artırması ve böylece Kazakistan ile Çin arasındaki ikili bağları güçlendirmesi beklenmektedir (Dalelkhan ve vd., 2018: 598-599).

Kazakistan-Çin ilişkilerindeki en hassas konulardan biri, Uygur ayrılıkçılığı meselesidir. "Ayrılıkçılık" terimi, ilk kez 1995 tarihli iki ülke arasındaki Ortak Deklarasyon'da kullanılmıştır. Daha önce imzalanan 1993 Deklarasyonu'nda ise "Taraflar, uluslararası terörizm, organize suçlar, uyuşturucu ticareti, kaçakçılık ve diğer suç faaliyetleriyle mücadelede işbirliği yapacaklardır" ifadesine yer verilmiştir. Çünkü Çin, uzun süredir ülkesinin batı bölgelerinde Uygur ayrılıkçılığı ve dini aşırıcılıkla mücadele etmektedir. Ayrıca, Sincan bölgesinde önemli bir Kazak diasporasının bulunması ve bu durumun Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nde yaşayan etnik Kazaklar için olumsuz sonuçlar doğurabilmesi de dikkate değerdir (Baigozhina ve Dosov, 2010: 106). Bu sebeple, 1 Ekim 2014 tarihi itibarıyla, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) tarafından, Uygur etnik kökenli beş Çin vatandaşı — bir kadın ve dört çocuğuna — mülteci statüsü verilmiştir. Aralık 1998'de Kazakistan Cumhuriyeti, 1967 Protokolü ile birlikte, 1951 tarihli Mültecilerin Statüsüne İlişkin Uluslararası Sözleşme'yi resmen onaylamıştır. 1990'ların sonlarında ise mültecilerin korunmasına dair bir yasa tasarısı hazırlanmış, bu yasa Aralık 2009'da onaylanmış ve 1 Ocak 2010'dan itibaren yürürlüğe girmiştir. Ancak, devletin mültecilerle ilgili temel ilkelerinden biri olan geri göndermeme ilkesini sistematik olarak ihlal ettiği gözlemlenmiştir. Özellikle, Sincan Uygur Özerk Bölgesi'nden gelen Çin vatandaşlarına, mültecilere ve sığınmacılara yasal statü verilmemiş, Kazakistan birçok kez mültecileri Çin'e sınır dışı ederek uluslararası yükümlülüklerini ihlal etmiştir. Bu durumun kayda değer bir örneği, 1998 yılında Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme'nin onaylanmasından kısa bir süre sonra, 1999 Şubat ayında meydana gelmiştir ve bu sadece bir kez yaşanan bir olay değildir (Sadovskaya, 2016: 158-66).

Sayragul Sauytbay, Çin-Kazakistan ilişkileri bağlamında göç ve insan hakları ile ilgili karmaşık bir durumun canlı bir örneğidir. Nisan 2018'de Çin-Kazakistan sınırındaki Khorgos karakolundan yasadışı yollarla sınırı geçerek hem yerel makamların hem de uluslararası insan hakları örgütlerinin dikkatini çekmiştir.

Sauytbay Mayıs 2018'de gözüaltına alınarak Kazak Ceza Kanunu'nun 392. Maddesi uyarınca yasadışı sınır geçişi yapmakla suçlanmıştı. Dava, İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) gibi uluslararası insan hakları örgütlerinin dikkatini çekmiş ve Kazakistan'ın Mültecilerin Statüsüne İlişkin Sözleşme kapsamındaki yükümlülüklerini gerekçe göstererek Çin'e iade edilmemesi çağrısında bulunmuştur. Dava Batı medyasında da gündem olmuştu. Panfilov Bölge Mahkemesi, Sauytbai'yi yasayı ihlal etmekten suçlu buldu, ancak gözetim altında tutulmasına karar verdikten sonra mahkeme salonunda serbest bıraktı ve Çin'e sınır dışı etmeyi reddetti. Sayragul mahkemede Sincan'da bir “siyasi yeniden eğitim kampında” çalıştığını ve devlet sırlarını ifşa etmeyeceğine dair bir anlaşma imzaladığını iddia etti. Çin'e sınır dışı edilmesi halinde işkence ve ölüm cezasıyla karşı karşıya kalacağını belirtti. Mahkemede, ailesiyle yeniden bir araya gelmenin tek yolu bu olduğu için yasaları çiğnediği konusunda ısrar etti.

Sairagul'un eşi ve çocukları 2016 yılında Kazakistan'a taşınıp burada vatandaşlık aldılar. Mülteci statüsü verilmemesine rağmen Sauytbay, Göç Komisyonu'nun kararına Taldykorgan mahkemesinde itiraz etti. Sonunda İsveç'e göç etti ve orada kendisine siyasi sığınma hakkı verildi. Sairagul Sauytbay 2020 yılında Uluslararası Kadın Cesaret Ödülü'nü aldı ve 2021 yılında Baş Tanık kitabını yayınladı: Çin'in Modern Toplama Kamplarından Kaçış adlı kitabında yaşadıklarını anlattı. Bu dava, Sincan'daki insan hakları durumuna ve Kazakistan, Çin ve uluslararası insan hakları örgütleri arasındaki etkileşimin karmaşıklığına dikkat çekmiştir (Azattyq, 2019).

Kazakistan'ın bu tutumu, Çin ile yapılan ikili devletlerarası anlaşmalara dayanmaktadır. ÇHC, bölgesel güvenlikle ilgili birçok ikili belgenin imzalanmasında öncülük ederek bu konuda önemli bir rol oynamıştır. Bu belgeler, terörle mücadele, bölücülük ve aşırıcılık gibi çok çeşitli konuları kapsamaktadır ve bu konular, bölgesel güvenlik toplantılarında müzakere edilmektedir. Çin'in, merkezi hükümetin "Uygur terörizmi ve bölücülüğü" konusunda endişelerini gösteren bu girişimler, Sincan'daki durumun çözülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Sincan'daki etno-politik gerilimlerin artmasıyla birlikte, Çin'den göç etme ihtiyacı da artmaktadır, ancak bu göçün azaltılması, Çin'in iç meselesi olarak görülmektedir (Sadovskaya, 2016: 158-67). Bu bağlamda, Kazakistan ve Çin, ikili ilişkilerini evrensel olarak kabul edilen uluslararası hukuk ilkeleri temelinde geliştirmeyi taahhüt etmişlerdir, özellikle de birbirlerinin içişlerine karışmama ilkesine dayalı olarak. Ancak, Uygur ayrılıkçılığı sorunu, her iki ülkenin ulusal çıkarlarını etkileyebilir ve ulusal güvenliklerini tehdit edebilir. Bu durum, Kazakistan'da siyasi bir nitelik taşımaktadır (Baigozhina ve Dosov, 2010: 106).

Sonuç olarak, etnik Kazakların Çin'den Kazakistan'a göçü, sosyal, ekonomik, kültürel ve siyasi sonuçları olan önemli bir süreçtir. Çin'deki siyasi baskılar, göçü sadece sosyal değil, aynı zamanda siyasi bir mesele haline getirmiştir. Sayragul Sauytbay örneği, etnik Kazaklara koruma sağlamanın zorluklarını gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, Uluslararası kuruluşlar, Kazakistan'a uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi çağrısında bulunmuştur. Siyasi meselelerden ziyade, kandaşların göçü, hem olumlu hem de olumsuz sonuçlar doğurmuştur. Bir yandan etnik ve kültürel kimliğin güçlenmesine katkı sağlarken, diğer yandan entegrasyon, yasal koruma ve siyasi istikrar açısından zorluklar ortaya çıkmıştır. kandaşlar, özellikle kırsal bölgelerde, özellikle tarım, ticaret ve girişimcilik alanlarında aktif olarak yer alarak ülkenin ekonomik büyümesine katkıda bulunmuşlardır. Ancak, bu grubun Kazak toplumuna entegrasyonu, dilsel farklılıklar, eğitim müfredatındaki uyumsuzluklar ve iş gücü piyasasında karşılaşılan zorluklarla engellenmiştir. Hükümet destekli entegrasyon girişimlerinin yetersizliği, kandaşların tam entegrasyonunu zorlaştırmaktadır. Kandaş toplumunun kültürel kimliğini koruyarak, eğitim ve istihdam fırsatlarıyla sosyal uyumu kolaylaştıracak programların oluşturulması gerekmektedir.

3.1.3.Kandaşların Kazakistan'daki Sosyo-Kültürel Katkıları ve Adaptasyon Sorunları

Tarihsel olarak Kazakistan, yüzyıllar boyunca güçlü göç hareketlerinin ve demografik süreçlerin merkezinde yer almış ve bu durum günümüzde de devam etmektedir. Bugün, Kazakistan 100'den fazla milletin bir arada yaşadığı, son derece zengin ve çok kültürlü bir topluma ev sahipliği yapmaktadır. Tüm etnik gruplar, birbirlerinin gelenek ve göreneklerine hoşgörü ve saygı içinde yaşamaktadır. Ancak, Kazaklar bağımsızlık öncesi dönemde ülkede demografik olarak bir azınlık oluşturuyorlardı ve bölgenin gerçek sahipleri oldukları iddialarına rağmen, kendi topraklarında dilleri ve kültürleri baskın olmaktan uzaktı. Bu problemi gidermek için, bağımsızlık sonrası Kazakistan, yurtdışında yaşayan etnik Kazakların cumhuriyet topraklarına geri dönmelerine odaklanan bir diaspora politikası benimsemiştir. Buradaki amaç, ülkedeki Kazak sayısını artırmak ve demografik sorunları çözmektir (Kuşçu, 2013: 179).

Bağımsızlığının başlangıcından itibaren Kazakistan yönetimi, ulusun inşası ve bir devletin kurulması gibi iki hedefi ileri sürmüştür. Ülkenin bir ulusun inşası ve bir devletin kurulması hedefinde geri dönüş politikalarına öncelik verilmesi her zaman tartışma konusu olmuştur. Sancak ve Finke (2005) bu önceliğin nedenini, etnik Kazakların anavatana akın etmesinin hem doğrudan nüfus artışı hem de Kazakların toplam nüfus içindeki oranının artması için bir katalizör olmasına bağlamaktadır. Kuşçu (2013: 183) bu geri dönüş politikasının

tarafatları ve karşıtları olduğunu savunmaktadır. Örneğin, etnik geri dönüş göçünün tarafatları, etnik göçün demografik değişimlere ve Kazak dili ve kültürünün korunmasına katkıda bulunan önemli bir ulusal politika olarak görülmesi gerektiğini savunmaktadır. Bu politikaya karşı çıkanlar ise, bunu ülkeye hiçbir faydası olmayan bir yük olarak görmektedir.

Ekonomik ve tarihi açıdan değerlendirildiğinde, etnik Kazakların geri dönüşü, devletin ulusal kimliğini koruma ve iç istikrarı güçlendirme hedefiyle önemli bir adım olmuştur. Sovyet döneminde, pek çok Kazak geleneği unutulmuş ve kaybolmuş, Kazak dilinin kullanımı ise önemli ölçüde azalmıştır. Bu bağlamda, etnik Kazakların geri dönüşü, Kazak kültürünü yeniden canlandırmayı ve korunmasını sağlamayı amaçlayan devletin göç politikasının kilit noktalarından biri haline gelmiştir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 133). Böylece, Kazakistan'ın bağımsızlığının üzerinden geçen 34 yıl boyunca, ülke 1 milyon 148 bin etnik Kazak'a ev sahipliği yapmıştır (Gov.kz, 2025).

Kazakistan dışında 70 yıldan fazla bir süre yaşamış olan kandaşlar, ulusal dillerini ve geleneklerini korumayı başarmışlardır. Ancak, etnik Kazakların modern Kazak toplumuna adaptasyonu ve entegrasyonu hâlâ hükümet, medya ve kamuoyunda çokça tartışılan bir konu olmayı sürdürmektedir. Bazı kandaşlar, yerel toplumlara başarılı bir şekilde entegre olurken, diğerleri genellikle çeşitli sorunlarla karşılaşmakta ve bu zorluklar bazılarını geldikleri ülkelere geri dönmeye zorlamaktadır. Bu konuda pek çok çalışma yapılmakta olsa da, kandaşların ülkeye yerleşmelerinin ardından ekonomik ve sosyal entegrasyon hâlâ acil bir sorun olarak gündemde kalmaktadır. Bu süreç büyük ölçüde dilsel, psikolojik ve kültürel adaptasyona bağlıdır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 134). Bu altbaşlıkta, kandaşların entegrasyon süreçlerindeki ülkenin demografik ve kültürüne katkıları ve karşılaştıkları adaptasyon sorunları ele alınacaktır.

3.1.3.1. Kandaşların Kazakistan'a Demografik ve Kültürel Katkısı

Geri dönüş göçü sadece kandaşların tarihi anavatanlarına geri dönmelerini sağlayan bir süreç değil, aynı zamanda Kazakistan'ın karşı karşıya kaldığı demografik, sosyal ve kültürel zorlukların ele alınmasında önemli bir araçtır.

Bu bağlamda, Kazakistan Cumhuriyeti'nde geri dönüş sürecine duyulan ihtiyaç birkaç temel faktörden kaynaklanmaktadır:

İlk olarak, geri dönüş ülkedeki demografik durumu düzeltmeye ve etnik dengeyi değiştirmeye yardımcı olmaktadır. Geçmiş yıllardaki göç kayıplarının telafi edilmesine ve tarihi olaylar sonucunda ortaya çıkan etno-demografik çelişkilerin ortadan kaldırılmasına yardımcı olur.

İkinci olarak, geri dönüş tarihsel adaletin tesis edilmesi ve ulusal birliğin güçlendirilmesi için önemli bir adımdır. Uzun yıllardır yurtdışında yaşayan etnik Kazakların kültürlerini ve kimliklerini koruyarak anavatanlarına dönüşlerini simgelemektedir.

Üçüncü olarak, diğer uluslar arasında karmaşık etnik ilişkiler koşullarında yaşayan yurttaşların adaptasyon deneyimi, Kazakistanlıların ekonomik zihniyetini modernize etmek için değerli bir kaynak haline gelebilir. Onların bilgi, beceri ve eşsiz deneyimleri ülkenin kalkınmasına katkıda bulunabilir.

Dördüncü olarak, geri dönüş etnik Kazakların Kazak dili, gelenekleri ve kültürünün korunmasında önemli bir rol oynamaktadır. Onların manevi mirası ve gelenekleri, Kazak kültürünün zenginliğine katkıda bulunmaktadır. Dolayısıyla, geri dönüş göçü, Kazak toplumunun birliğini ve kimliğini güçlendirmeyi amaçlayan ulusal fikrin ayrılmaz bir parçası olarak görülmektedir (Kozybakova ve Dossymova, 2020: 17).

Önde gelen bir demograf ve milliyetçi olan Makash Tatimov, Kazakistan'ın geleceğinin bağımsız ve güçlü bir ulus-devletin kurulması için güçlü bir demografik artışa ihtiyaç duyduğunu ileri sürmektedir. Tatimov'un argümanı, doğal nüfus artışının kısa vadede demografik üstünlüğü sağlamak için tek başına yeterli olmadığı ve yurtdışından yardım alınması gerektiği yönündedir. Bu bağlamda, söz konusu demografik ve ulusal hedeflere ulaşılmasında Kazak diasporasına özellikle önemli bir rol atfetmektedir. Kandaşların demografideki önemini anlamak için bağımsızlıktan bu yana Kazakistan'daki demografik eğilimleri analiz etmek gerekmektedir (Kuscu, 2013: 183).

Son Sovyet nüfus sayımına göre (1989), kazaklar 6,534,616 kişiden oluşurken, 6,227,549 kişi Rus olarak tanımlanmış ve ikincisi en büyük azınlığı oluşturmuştur. O dönemdeki toplam nüfus 16.464.464 olup, Kazaklar nüfusun %39,7'sini, Ruslar ise %37,4'ünü oluşturuyordu. Bağımsız Kazakistan'da 1999 yılında yapılan ilk nüfus sayımı, nüfusun 14.953.126'ya düştüğünü ortaya koymuştur. Bu dönemde Kazakların sayısı 7.985.039'a yükselirken, Rusların nüfusu 4.479.618'e düşmüştür. Bu rakamlar yüzdesel olarak Kazak ve Rus etnik gruplarının toplam nüfusun sırasıyla %53,4 ve %29,9'unu oluşturduğunu göstermektedir. 1999'da toplam nüfustaki düşüşün başlıca nedeni, başta Ruslar, Slav halkları ve Almanların kendi ülkelerine göç etmesidir. Buna karşılık, Kazakların sayısındaki %22,1'lik artış, nispeten yüksek doğum oranına ve Kazak diasporasının geri dönüş göçüne bağlanabilir (Kuscu, 2013: 184). Son resmi istatistiklere göre, 1 Şubat 2024 itibarıyla Kazakistan'ın nüfusu 20.053.665'tir (Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu, 2024). Nüfus sayımları, büyük ölçüde yerli etnosların sayısındaki artışa bağlı olarak ülke nüfusunun istikrarlı bir şekilde arttığını göstermektedir. Daimi ikamet için geri dönenler sayesinde Kazakların sayısı da artmaktadır.

Ancak istatistikler bu göçmenleri ülkelerine geri dönenler olarak ayırmadığından, T.M. Mursalimov gibi bazı araştırmacılar kendi hesaplamalarını yaparak göçmenlerin yüzde 70-80'inin kandaş olduğunu varsaymaktadır. Ancak Kazak nüfusundaki asıl artış yüksek doğum oranından kaynaklanıyor. İstatistiklere göre, 2023 yılında, 387.991 yeni doğanın 312.519'u (yüzde 80,5) anne tarafından Kazak vatandaşlığına sahiptir. Ancak, kandaşların da demografik değişime katkıda bulunduğu unutulmamalıdır. Çünkü kandaş aileleri en az 5-6 çocuklu geniş aile olma eğilimindedir (Kurganskaya, 2024: 69).

Etnik göçü savunanlar, aynı zamanda kandaşların ülkenin işgücü ihtiyacını karşılamadaki olumlu rolünü de vurgulamaktadır. Ancak işgücü göçmenlerinin çoğunluğu, sınırlı eğitim seviyesine sahip ve emek piyasasının gereklilikleriyle orantılı niteliklere sahip olmayan bireylerden oluşmaktadır. Bu durum, bu kişilerin daha fazla göç etmesinin ülke için ciddi sosyo-ekonomik sorunlara yol açabileceği endişelerine neden olmuştur. Bu kişilerin gelişiminin Kazakistan ekonomisine önemli bir fayda sağlamadığı, aksine demografik büyümeye katkıda bulunduğu iddia edilmektedir (Kuscu, 2013: 184). Ancak Çalışma ve Sosyal Koruma Bakanlığı, kandaşların eğitimi konusunda tamamen farklı bir tablo ortaya koymuştur. Bakanlığın verdiği bilgilere göre, geri dönenlerin yarısından fazlası yüksek veya orta mesleki eğitime, üçte birinden fazlası ise genel orta eğitime sahiptir (Gov.kz, 2023)

Kazakistan'daki işgücü piyasası şu anda teknik meslekler, IT, nanoteknoloji, biyoteknoloji ve lojistik alanlarında uzmanlaşmış profesyonellere yönelik bir taleple karşı karşıyadır. Ülke hükümeti, bu tür uzmanların eksikliğini gidermek için bir dizi önlem almaktadır. Göçmenlere yönelik politika ile ilgili olarak, önceliklerin ekonomik çıkarlarla uyumlu hale getirildiği görülmektedir: bölgesel kotalar artık belirli bir alanda ilgili eğitim, nitelik ve iş deneyimine sahip kandaşların yanı sıra geniş ailelere ve yüksek öğrenim kurumlarında okuma hakkına sahip gençlere tahsis edilmektedir. Göç politikasının odak noktasının etnik unsurlardan ekonomik faktörlere, özellikle de kandaşların eğitim ve niteliklerine kaymasının, ülkenin karşı karşıya olduğu göç sorunlarını ele almanın en etkili yolu olduğuna inanılmaktadır (Kurganskaya, 2024: 72).

Kazak diasporasının Kazak dili, kültürü ve geleneklerinin gelişimindeki rolü oldukça önemlidir. Kazak diasporalarının, Kazak anavatanında yaşayan yurttaşlarına kıyasla, dilsel ve kültürel miraslarının korunmasına yönelik daha güçlü bir bağlılık göstermeleri dikkat çekicidir. Bununla birlikte, devlet dili olarak kabul edilmesine rağmen, Kazakçanın hâlâ Rusçanın etkisi altında kalması göz önünde bulundurulduğunda, kandaşların Kazakistan'a gelmesiyle birlikte Kazakçanın daha yaygın bir şekilde kullanılacağına dair bir inanç bulunmaktadır. Özellikle Moğolistan ve Çin'de yaşayan diaspora Kazaklarının dillerini ve kültürlerini daha iyi korumuş

olmaları, bu grup ile yerel nüfus arasındaki mevcut uçuruma da işaret etmektedir (Kuscu, 2013: 186).

Sonuç olarak, etnik geri dönüşlerin Kazakistan'ın demografisi ve kültürü üzerindeki etkisi çok büyük ve çeşitli olmuştur. Zaman içinde, etnik Kazakların geri dönüşü, ülkenin demografik yapısını dönüştürmede, ulusal kimliğini ve kültürel mirasını güçlendirmede önemli bir rol oynamıştır. Rus baskısı altında unutulmuş eski geleneksel âdetleri, dili ve davranışları yenileyerek, bu geri dönüşler Kazakistan'ın eşsiz kültürel çeşitliliğinin korunmasına ve tanıtılmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca, geri dönüşleri demografik sorunları çözerek ülkenin ekonomik ve sosyal ilerlemesine fayda sağlamıştır.

3.1.3.2. Kandaşların Karşılaştığı Sorunlar: Dil Engelleri, İş Bulma, Konut ve Vatandaşlığa Kabul

Kazakistan, farklı ülkelerden, farklı bir etno-kültürel çevreden gelen, farklı yaşam deneyimine ve zihniyete sahip olan kandaşların başarılı bir şekilde adaptasyonu için hedeflenen ideolojik ve politik çalışmaları yürütmektedir. Ancak, onların adaptasyon sürecinde mevcut durum, tarihi anavatanlarına geri dönen birçok kişinin çeşitli sorunlarla karşılaşmasına neden olmaktadır. Başlıca sorunlar Kazakistan'a dönerken karşılaştıkları yerleşim, istihdam, dil engelleri ve vatandaşlığa kabuludur.

Dil Sorunu. Dil, her türlü etkileşim için temel bir araç olarak kabul edilmektedir ve bu nedenle dil entegrasyonu, göçmenlerin başarılı bir şekilde uyum sağlamaları açısından büyük bir öneme sahiptir. Göçmenlerin, ev sahibi ülkenin sosyal, iş ilişkileri ve kültürel dokusuna entegre olabilmelerinin en önemli şartlarından biri, kabul eden devletin dilini iyi bir şekilde öğrenmeleri ve kullanabilmeleridir. Ancak kandaşlar için dil konusu, etnik geri dönüş göçü bağlamında kritik bir faktör olarak tanımlanmıştır. Bunun nedeni, Kazak dilinin ülkenin etnik yapısıyla olan ilişkisinin yanı sıra Kazakistan'a Eski Sovyetler Birliği dışındaki ülkelerden gelen kandaşların Rus dilinin kamusal hayatta yaygın olarak konuşulduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalmasıdır. Bu olgu, özellikle ülkenin kuzey bölgelerinde daha belirgindir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 134). Konunun ciddiyeti, 2007 yılında Göç Kanunu'nda yapılmış olan değişikliklere ilişkin parlamento ve kamuoyu tartışmaları sırasında vurgulanmıştır. Yasa tasarısı, geri dönen göçmenlerin belirlenen uyum merkezlerinde kaldıkları süre boyunca Rus dil eğitimi almakla yükümlü olmalarını öngörüyordu. Ancak bu öneri milliyetçi milletvekillerinin ciddi muhalefetiyle karşılaştı. Bu muhalefete rağmen, madde nihayetinde yasanın nihai versiyonuna dahil edildi. Ancak, Kazakçanın devlet dili olduğu bir ülkede,

özellikle de temel iletişim ve kimlik aracı olarak Kazakçanın güçlendirilmesi ve yaygınlaştırılmasına odaklanılması gerekirken, yerel halk arasında Rusça öğreniminin teşvik edilmesi çok tepki almıştır (Kuscu, 2013: 188).

Entegrasyon sürecini kolaylaştırmak amacıyla eğitim kurumları sıklıkla Kazakça ve Rusça dil kursları düzenlemektedir. Bu kursların bulunduğu adaptasyon ve entegrasyon merkezleri Aktau, Karaganda ve Çimkent şehirlerinin yanı sıra Güney Kazakistan eyaletindeki Aksukent köyünde de faaliyet göstermektedir. Bu merkezlerde uygulanan uyum programları, hukuki danışmanlık, devlet dilinde ve talep üzerine Rusça eğitim, mesleki eğitim, yeniden eğitim ve ileri eğitim de dahil olmak üzere bir dizi hizmet sunmaktadır. Kandaşlara mevzuat, sosyal koruma, tercüme, kayıt ve vatandaşlık belgelerinin hazırlanması konularında danışmanlık yapmak üzere bir dizi kuruluş kurulmuştur. Bu kuruluşlar ayrıca, kandaşların hakları konusunda farkındalığı artırmak için konferanslar, seminerler ve yuvarlak masa toplantıları düzenlemektedir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 134).

Göçmenlerin karşılaştığı bir diğer sorun da Kazak alfabesinin doğasında var olan dilsel çeşitliliktir. Günümüz küresel bağlamında üç farklı Kazak alfabesi kullanılmaktadır: Bunlardan ilki Kazakistan, Rusya ve BDT içindeki diğer bazı ülkelerde kullanılan Kiril alfabesidir. İkincisi, Türkiye ve Batı Avrupa'da kullanılan Latin alfabesidir. Üçüncüsü ise Çin, İran ve Pakistan'da kullanılan Arap alfabesine dayanan eski bir Kazak alfabesidir. Sonuç olarak, Çin, İran, Pakistan, Afganistan ve Türkiye'den Kazakistan'a gelen göçmenler Kazak diline yeterince hakim olamamakta ve bu nedenle Kazakistan'a varır varmaz dil sorunlarıyla karşı karşıya kalmaktadırlar. Çoğu zaman, örneğin kandaş statüsü edinme başvurusunu doldurmak gibi en temel işlemleri bile gerçekleştirememektedirler (Kulakhmetova ve Koishybayeva, 2018: 16).

Konut Sağlama. Barınma konusu, istihdam, eğitim ve sağlık hizmetlerine erişim zorluklarının yanı sıra geri dönenler için önemli bir endişe kaynağı olarak öne çıkmaktadır. 2000 yılında, kandaşlar konut konusunda önemli borçlar biriktirmiş ve göç kotaları ve iş sözleşmeleri kapsamında gelen 3.931 aile, acil konut ihtiyacı içinde kalmıştır. Bu sorunu çözmek amacıyla, geri dönenlerin rasyonel bir şekilde yerleştirilmesini kolaylaştırmak için "Nurly Kosh" adlı özel bir program başlatılmıştır. Bu program sayesinde, Almatı'daki "Baibesik", Çimkent'teki "Asar", Astana'daki "Nurbesik", Ust-Kamenogorsk'taki "Shygys" ve Petropavlovsk'taki Nikolaevka ve Sergeevka gibi Kazakistan'ın farklı bölgelerinde birçok mikro bölge geliştirilmiştir. Örneğin, 2006 yılında Özbekistan'dan gelen 2.000 Kazak ailesine "Asar" mikro bölgesinde konut tahsis edilmiş ve burada istihdam olanakları sağlamak amacıyla seralar inşa edilmiştir. 2009 yılında 550, 2010 yılında 550 ve 2011 yılında ise 400 konut inşa edilerek bu gelişmeler sonraki yıllarda da devam etmiştir. Ancak, inşaat kalitesinin düşük

olması nedeniyle, kuzey bölgelerdeki konutların önemli bir kısmının oturulamaz durumda olduğu tespit edilmiştir. Belediye Başkanlığı, geri dönenlerden duvarların çok ince olduğunu, sıvaların döküldüğünü ve odaların nemli olduğunu belirten çok sayıda şikayet almıştır. Bu sorunlar, 2013 yılında Ust-Kamenogorsk'taki geri dönenlerin fahiş elektrik faturaları nedeniyle protesto gösterileri düzenlemelerine yol açmıştır (Nguyen ve vd, 2023: 155).

Geri dönen göçmenlerin büyük bir kısmı kentsel alanlarda yaşamayı tercih ederken, devlet, göçmenleri kırsal bölgelere yerleştirmeyi teşvik eden bir politika izlemiştir. Bu nedenle, söz konusu mikro bölgeler şehir dışında inşa edilmiştir. Ancak, kırsal alanlarda iş imkânlarının sınırlı olması ve yerli halktan izole bir yaşam sürülmesi, göçmenlerin uyum süreçlerini zorlaştırmıştır. Buna rağmen, kırsal bölgelerdeki konutların daha uygun fiyatlı olması, bu alanlara yerleştirilmesi, geri dönen göçmenlerin barınma sorununa bir çözüm sunmaktadır. Öte yandan, göçmenlerin kentsel bölgelere yerleştirilmesi, mevcut sosyal ve ekonomik yapıyı bozma ve kentsel konut fiyatlarını artırma riski taşımaktadır (Kuscu, 2013: 187).

Geri dönenler için yetersiz barınma sorunu hala devam etmekte ve etkili çözümlere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. 2023 yazında, Kuzey Kazakistan bölgesindeki Magzhan Zhumabaev ilçesinin Sarytomar köyünde kandaşlar için inşa edilen evler, bakımsızlık ve terk edilmişlik nedeniyle sökülüştür. Bu durum münferit bir olay değildir. Devlet düzeyindeki müdahalelere rağmen, yeterli konut sağlama zorluğu geri dönenler için belirgin bir endişe kaynağı olmaya devam etmektedir. Bu sorunun ele alınması, yalnızca inşaat kalitesinin artırılmasını değil, aynı zamanda vatandaşlık edinme, iş yaratma ve sosyal uyumu kolaylaştırmayı da kapsayan çok yönlü bir yaklaşım gerektirmektedir (Nguyen vd., 2023: 155).

İş bulma. Etnik göçün bazı araştırmacıları işsizlik sorununu konut sorunundan daha acil bir sorun olarak görmekte ve hükümeti kandaşlar için istihdam olanaklarına özel önem vermeye çağırmaktadır. Kandaşların önemli bir kısmı, eğitim nitelikleri ve mesleki eğitimleriyle uyumlu bir iş bulmakta güçlük çekmektedir (Kuscu, 2013: 188). Bu durum, Kazakistan'da yeniden eğitim fırsatlarını takip etmekte önemli zorluklarla karşılaşan yabancı diplomalara sahip olanlar için özellikle belirgindir. Ülkelerine geri dönenlerin ekonomik faaliyetleri ağırlıklı olarak ticaret, hayvancılık, inşaat ve tarımı kapsamaktadır (Nguyen vd, 2023: 156). İşsizlik sorunu, özellikle BDT üyesi olmayan ülkelerden gelen göçmenler arasında Rusça dilindeki yetersizlikle yakından bağlantılıdır ve bu durum göçmenlerin işgücü piyasasına sorunsuz bir şekilde entegre olma kapasitelerini engellemektedir (Kuscu, 2013: 188).

Kandaşlar arasındaki yüksek işsizlik oranı iki faktörle açıklanabilir. İlk olarak, yasal engeller önemli bir faktör olarak tespit edilmiştir. Özellikle, kandaşlar vatandaşlık veya oturma izni alma konusunda zorluklarla karşılaşmakta, bu da istihdam olanaklarını kısıtlamaktadır.

Kazakistan'da çalışma mevzuatı iki işçi kategorisi arasında ayırım yapmaktadır: yerleşik olanlar ve yerleşik olmayanlar. Sonuç olarak, yerleşik olmayan olarak kabul edilen kandaşların özel durumlarını ele alan belirli bir yasal çerçeve mevcut değildir. Örneğin, bir işverenin bir kandaşı işe alması durumunda, özel bir lisans alması gerekecektir ki bu da oldukça külfetli bir süreçtir.

Ayrıca, vatandaşlık statüsünün teyit edilmesi süreci de önemli bir yasal engel teşkil etmektedir. Örneğin, Kazakistan'da çalışabilmek için geri dönenlerin resmi olarak oturma izni almaları gerekmektedir ve bunun için de genellikle kayıtlı bir ikamet yeri şartı aranmaktadır. Bu durum, özellikle kalıcı konutu olmayanlar için ek zorluklar yaratmaktadır (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 135). İkinci olarak, dil engeli, özellikle Rusça bilmeyen kandaşlar için istihdam fırsatlarını önemli ölçüde sınırlamaktadır. Rusça'nın birincil dil olduğu Kazakistan'ın kuzey bölgelerinde, Rusça bilmemek iş bulmanın önünde önemli bir engel teşkil edebilir. Buna karşılık, Kazak dilinin daha yaygın olduğu güney bölgelerinde dilsel zorluk biraz daha az belirgindir. Bununla birlikte, Çin, İran, Pakistan, Afganistan ve Türkiye gibi tamamen farklı bir kültürel ve sosyal ortama sahip ülkelerden dönen birçok kandaş, uyum sağlamada önemli zorluklarla karşılaşmakta ve genellikle Rusça veya Kazakça bilmemekte, bu da Kazak toplumuna entegre olma becerilerini engellemektedir (Kulakhmetova ve Koishybayeva, 2018: 16).

İşgücü piyasasına katılım, yeni topluma genel entegrasyonun temel bir unsurudur. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'nın verilerine göre, 2024'ün başından itibaren Kazakistan'a gelen kandaşların arasında, 18 yaşın altındaki çocuklar da dahil olmak üzere, çalışma yaşındaki bireylerin %57.1'i çalışma çağında, %33,4'ü çocuk ve %9,5'i ise emeklidir (Gov.kz, 2025). Ancak, Göç Komitesi'nin çalışabilir nüfusun ne kadarının istihdam edildiğine dair bilgi verilmemiştir.

Bununla birlikte, “Nüfus Göçü” Kanununun 3. Maddesi uyarınca Kazakistan Cumhuriyeti, kandaşlara iş bulma, becerilerini geliştirme ve yeni mesleki yeterlilikler edinme konularında yardım sağlamakla yükümlüdür (Zakon Respubliki Kazakhstan, 2011). Ancak, kandaşlara istihdam yardımı sağlayan entegrasyon programları bulunmamaktadır. Uyum ve entegrasyonu kolaylaştırmak amacıyla yerel makamlar, yeni gelen kandaşlara iş bulma kurumlarına kaydolmalarını veya geçici iş aramalarını tavsiye etmektedir (Abdigalieva ve Kamaldinova, 2015: 135).

Eğitim durumu. Kazakistan'a gelen kandaşların kayda değer bir kısmının sadece orta öğrenim görmüş olması, bu demografik grup arasında eğitim açısından bir eşitsizlik olduğunu göstermektedir. Kazakistan Cumhuriyeti Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı'nın verilerine göre, 2024'ün başından itibaren Kazakistan'a gelen kandaşların arasında, çalışma

çağındaki kandaşların %17,5'i yükseköğrenim görmüş, %25'i orta düzey uzmanlık eğitimi almış, %54,7'si genel ortaöğretim düzeyinde eğitim almış ve %2,8'i ise eğitim almamıştır (Gov.kz, 2025). İstatistiki verilere göre, kandaşların önemli bir kısmı sadece genel ortaöğretim eğitimi almıştır. Bu olgu, sosyal ve mesleki adaptasyon zorlukları da dahil olmak üzere bir dizi zorluğu beraberinde getirmektedir. Bu zorluğun üstesinden gelmek için hükümet, kapsamlı bir devlet programının parçası olarak eğitim yardımlarını uygulamaya koymuştur. Çünkü ampirik kanıtlar, Kazakistan'da eğitim almış olan kandaşların, bu imkândan yoksun olanlara kıyasla topluma daha başarılı bir şekilde entegre olma eğiliminde olduklarını göstermektedir. Bu amaçla hükümet, genç göçmenlerin önde gelen üniversitelere kayıtlarını kolaylaştırmak için hedefe yönelik programlar geliştirmiştir (Nguyen vd., 2023: 156). Örneğin, 1994 yılında Çin'den 30 öğrenci Kazak Ulusal Teknik Üniversitesi'nde eğitim görmeleri için davet edilmiştir. 1995 yılında Dernek ve Eğitim Bakanlığı ile birlikte Çin, Moğolistan ve Karakalpakistan'dan yaklaşık 100 öğrenci, 1996-1997 yıllarında ise 200 öğrenci kayıt yaptırmıştır. Bu girişimler, 1996 yılında kabul edilen “Yurtdışındaki Kardeşleri Destekleme” Devlet programı çerçevesinde gerçekleştirilmiştir (Azimbayeva, 2007 : 38).

2003 yılında, yaklaşık 1.500 ila 2.000 genç Kazakistan sınırını geçmiştir. Onların entegrasyonlarını kolaylaştırmak ve onları akademik çabalarına hazırlamak için Almatı, Taraz, Kentau ve diğerleri gibi önde gelen şehirlerde bulunan üniversitelerde hazırlık kursları düzenlenmiştir. Bu kurslar Kazak dili, Kazakistan tarihi ve sınavların başarıyla tamamlanması için gerekli görülen diğer disiplinleri kapsıyordu (Nguyen vd., 2023: 156). Bu hazırlık kursları için cumhuriyet bütçesinden her yıl toplam 1.400 kontenjan ayrılmaktadır. Hazırlık bölümleri ülkenin farklı bölgelerindeki 14 üniversitede mevcuttur. Her yıl Kazak diasporasından 300 temsilci Yassavi Uluslararası Kazak-Türk Üniversitesi'nin hazırlık sınıfında eğitim görmektedir. Kurslarda yeterlilik gösterenler K.Satpaev Kazakistan Ulusal Teknik Üniversitesi, S.Amanjolov adını taşıyan EKGU, E. Esenov Üniversitesi, Buketov Üniversitesi, Auezov adını taşıyan Güney Kazakistan Üniversitesi, Abay Almatı Pedagoji Üniversitesi, L.Gumilev Avrasya Ulusal Üniversitesi, S. Seyfulin Kazak Tarım Üniversitesi, O.A. Baykonurov adını taşıyan Jezkazgan Üniversitesi, Korkyt-Ata Kızılorda Devlet Üniversitesi, Ş.Ualihanov Kokshetau Devlet Üniversitesi ve diğer üniversitelere kayıt yaptırmaya hak kazanmaktadır (Myrzakulova, 2020: 40). Buna karşılık, gerekli puanları alamayanlar genellikle ticaretle uğraşmak veya gelen ülkesine geri dönmek gibi alternatif yolları tercih etmektedir (Nguyen ve vd., 2023: 156).

Yurtdışındaki Kazak diasporası gençlerinin eğitimi, Kazakistan Cumhuriyeti'nin yurtdışındaki büyükelçiliklerinin sorumluluğundadır. Bu büyükelçilikler, eğitim için gerekli

şartlara uygun olarak hazırlık bölümlerine kabul için sınav listelerini hazırlamakta ve başvuruları, Dışişleri Bakanlığı Konsolosluk Dairesi aracılığıyla Eğitim ve Bilim Bakanlığı'na iletmektedir. Başvuru sahiplerinin tüm belgelerinin apostilli olması gerekmektedir. Kazak gençlerinin yurtdışından Kazakistan'a gelmesinin önünde hukuki bir engel bulunmamaktadır. Ancak, Çin devleti, Kazakların sınır dışı edilmesine resmi olarak karşı çıkmaktadır ve bu durum henüz çözüme kavuşturulmamıştır (Myrzakulova: 2020, 39). Çünkü, Kazakistan'daki kandaşların istihdam ve entegrasyon sorunları bürokratik ve sosyal engellerle yakından bağlantılıdır. Geri dönenlerin çoğu işgücü piyasasında sınırlı fırsatlarla karşılaşmakta ve sokak temizliği, hurda metal toplama, küçük ticaret veya hayvancılık gibi düşük vasıflı ve düşük ücretli işlerde çalışmak zorunda kalmaktadır. Bu zorluklar, topluma tam entegrasyon ve yasal istihdama erişim için kilit öneme sahip olan vatandaşlık elde etmedeki güçlüklerle daha da artmaktadır (Kaiser ve Beimenbetov, 2020: 4-5).

Vatandaşlığa kabul. Bürokrasi konusu göçmenler için önemli bir zorluk teşkil etmektedir. Hatta geri dönenler arasında ülkenin lakabı “Kazakistan Kağıtistan'dır”, yani Kazakistan'ın bir evrak ve bürokrasi ülkesi olduğuna dair bir şaka bile vardır. Tarihsel olarak, göçmenlik sürecinin karmaşıklığı, vatandaşlık statüsünün belirlenmesi için uzun bekleme süreleri ile bir tartışma konusu olmuştur. Bir ön adım olarak, vatandaşlık isteyen bir kişi kandaş kimliğini almalıdır. Daha sonra oturma izni için belge toplamaları gerekiyor ve ancak bundan sonra vatandaşlık başvurusunda bulunabiliyorlar. Kayıt süreci, sınırlı dil yeterlilikleri nedeniyle Çin, Moğolistan ve İran'dan geri dönenler için özellikle zorlayıcı olabiliyor (Nguyen vd., 2023: 157).

Kazak mevzuatı, kandaşlar için hızlandırılmış bir vatandaşlığa kabul süreci öngörse de pratikte bu süreç son derece zor olmaya devam etmektedir. Vatandaşlık için temel şartlardan biri ikamet yerinde kayıttır. Ancak, geri dönenlerin kayıt yaptırabilecekleri daimi veya hatta geçici bir konaklama yerleri yoktur. Çoğu, kendilerini kaydettirmeyi kabul eden üçüncü şahıslar bulmak zorunda kalmakta, bu da ek zorluklar yaratmaktadır. 2012'de, ülkelerine geri gönderilen kişilerin daha önce ikamet ettikleri ülkeden sabıka kaydı olmadığına dair bir belge getirmelerini öngören yeni bir şartın getirilmesinin ardından, durumda belirgin bir kötüleşme olmuştur. Çin makamlarının bu tür belgeleri talep üzerine vermemesi nedeniyle bu gereklilik Çin'den gelen göçmenler için özel bir sorun teşkil etmektedir. Sonuç olarak, geri dönenlerin çoğu kendilerini yasal bir belirsizlik içinde bulmakta, bu gerekliliği yerine getirememekte ve böylece vatandaşlık alamamaktadır. Bu zorlukların, geri dönenlerin işgücü piyasasındaki fırsatlarını sınırladığı, yabancılaşıma hissi ve geleceğe dair belirsizlik yarattığı görülmüştür (Kaiser ve Beimenbetov, 2020: 4-5).

Sonuç olarak, Kazakistan'a gelen kandaşlar, topluma kolay uyum sağlamalarını ve entegre olmalarını zorlaştıran bir dizi önemli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu zorlukların en önemlisi kandaşların Kazakça veya Rusça'ya yeterince hâkim olmamasıdır. Bu sorun onların iş bulma ve yerel halkla iletişim kurma becerilerini kısıtlamaktadır. Bazı kandaşlar deneyim eksikliği ve genellikle düşük eğitim seviyeleri nedeniyle istikrarlı bir iş bulmakta zorluk çekmektedir. Bazıları ise tersine nitelikli işçi olmasına rağmen iyi derecede dil bilmediği için kendi alanında iş bulamamaktadır. Bunların yanı sıra, özellikle kırsal kesimde yaşayan kandaşlar, düşük gelir düzeyleri ve konut satın alma ya da kiralama imkanlarının sınırlı olması nedeniyle uygun fiyatlı konut sıkıntısı çekmektedir. Bu sorunlara ek olarak, vatandaşlık almayı da içeren vatandaşlığa kabul süreci, bürokratik engeller ve süreç hakkında yetersiz bilgi verilmemesi nedeniyle bazen zorluklara neden olmaktadır. Bu zorlukların çözümü olarak, iyileştirilmiş eğitim programlarının uygulanması, istihdam olanaklarının yaratılması, uygun fiyatlı konutların sağlanması ve vatandaşlığa kabul sürecinin kolaylaştırılması gibi kapsamlı bir yaklaşım sergilemesi gerekmektedir.

3.1.3.3. Yerel Halkın Kandaşlara Yönelik Tutumu ve Sosyal Dışlama

Kandaşlar, Kazakistan'daki nispeten yüksek ekonomik büyümeye rağmen genel toplumdan büyük ölçüde dışlanmaya devam etmektedir. Yerel halkın kandaşlara yönelik tutumu her zaman olumlu olmamıştır. Yerel halk onları hep “kandaş” ve “oralman” olarak adlandırmıştır (Zhampeissovd., 2020: 130). “Kandaş” terimi başlangıçta etnik göçmenlerin yasal statüsünü ve ayrıcalıklarını ifade eden yasal bir tanımlama olarak tanıtılmıştır. Ancak, bu sınıflandırmanın geri dönen göçmenler arasında bir izolasyon duygusunu teşvik ettiği ve potansiyel olarak toplum içinde marjinalleşmelerine katkıda bulunduğu iddia edilmiştir (Kuscu, 2013: 189).

1997 yılından 2020 yılına kadar kullanılan "oralman" terimi, 2020 yılında "kandaş" terimiyle değiştirilmiştir. Bu değişiklik, ortak etnik kökenlere sahip olmalarına rağmen, "oralman" teriminin birçok durumda olumsuz çağrışımlar taşımasından kaynaklanmıştır. "Oralman" terimi, kültürel uygulamaları, gelenekleri ve yaşam tarzları açısından sıklıkla "geri kalmış" veya "yabancı" olarak algılanmış, bu da toplumsal uyum ve kabul süreçlerini olumsuz etkilemiştir. (Kulakhmetova ve Koishybayeva, 2018: 17). Bu algı genellikle “yabancı Kazaklar”, “hainler”, “kaçaklar”, “oralmanlar”, “Çinliler” veya “Karakalpaklar” gibi aşağılayıcı lakapların kullanılmasıyla kendini göstermektedir. Geri dönenlerin geldikleri ülkeye bağlı olarak bu etiketlerin kullanılması, onların algılanan “yabancılıklarını” vurgulamakta ve topluma kabul edilme süreçlerini zorlaştırmaktadır. Bu duygular da istihdam, yeterli konut ve

sosyal kabul sağlamada zorluklara yol açmakta ve Kazakistan'a yerleşme kararıyla ilgili bir dereceye kadar pişmanlık duyulmasına neden olabilmektedir (Nguyen vd., 2023: 158).

Göç Kanunu'nun 25. Maddesi, bir kandaşın Kazakistan Cumhuriyeti vatandaşlığını kazanmasıyla kandaş statüsünün sona ereceğini açıkça belirtmesine rağmen, yerel sakinler ve geri dönenler kendilerini kandaş olarak adlandırmaya devam etmektedir (Zhampeissovd., 2020: 130).

Bu durum, kandaşların Kazak topluluklarında “kültürleşme stresi” yaşamasına sebep olmaktadır. Kültürleşme stresinin başlıca nedeni, uzun süren etnik etkileşimlerden, dilsel engellerden ve sosyo-kültürel farklılıklardan kaynaklanan etno-kültürel farklılıklar olarak tanımlanmaktadır. Kazak diasporasının bileşenleri olarak kandaşların çoğunluğu Kazak kültürünün, geleneklerinin ve yaşam biçiminin belirli yönlerini korumakta ve sürdürmektedir. Bu özellik, kültürel entegrasyon sürecini kolaylaştırabilir ya da engelleyebilir. Bu bağlamda, iki temel faktörü göz önünde bulundurmak zorunludur: göçmenlerin menşe ülkesi ve yerleştirildikleri bölge. Yerel nüfusun ulusal Kazak kültürüne ve geleneklerine daha fazla bağlılık gösterdiği Güney Kazakistan'da, geri dönenlerin sosyal ve kültürel adaptasyonu Kazakistan'ın kuzey ve orta bölgelerine göre daha kolaydır. Kandaşların kültürel uyum düzeyini etkileyen bir diğer önemli faktör de geldikleri ülkedir. Bu durum giyim ve ev eşyaları konusunda açıkça gözlemlenmektedir (Kulakhmetova ve Koishybayeva, 2018: 17). Özellikle güney bölgelerindeki kandaş kadınları, uzun, yüksek yakalı bir elbise ve başörtüsü gibi geleneksel kıyafetler giymektedir. Türkmenistan, İran ve Afganistan'dan gelen Kazak kadınlarının çoğu, Asyalı kadınlara uygun bulmadıkları için yerel Kazak kadınlarının giyim tarzını benimsemiyor. Özbekistan'dan gelen erkekler takke takarken, İran ve Pakistan'dan gelen erkekler genellikle türban takmaktadır. Günlük yaşamda bazı farklılıklar vardır. Çoğu kandaş hiç mobilya satın almaz, korpe (el yapımı şilteler), minderler ve halılar kullanır. Yemeklerini el yapımı alçak yuvarlak ahşap masalarda yerler (Kadyskyzy vd., 2018: 69). Kültürel farklılıklar kandaşlara yerel halk arasında bir gerilim kaynağı olarak görünmemiştir. Bu yüzden, Kazakistan'a çeşitli ülkelerden gelen kandaşlar, farklı düzeylerde kültürel ve sosyal entegrasyonla karşılaşmaktadır. Örneğin, Özbekistan ve Rusya'dan gelen Kazaklar, kültürel ve yaşam tarzı pratikleri Sovyet miraslarından önemli ölçüde etkilendiği için Kazakistan'daki yaşama daha sorunsuz uyum sağlama eğilimi göstermektedir. Bu ortak tarih, kültürel yakınlık duygusunu besleyerek Kazak toplumuna daha hızlı entegrasyonu kolaylaştırıyor. Buna karşılık Çin, İran, Moğolistan veya Pakistan'dan geri dönenlerin entegrasyon süreci daha uzun sürmektedir. Aynı yerleşim yerleri gibi ortak coğrafi yakınlık bağlamında bile, bu gruplar genellikle farklı sosyal ve kültürel sınırları korumakta ve bu da sınırlı etkileşime yol açmaktadır.

Örneğin, İran ve Pakistan'dan gelen Kazaklar daha katı İslami geleneklere bağlıdır. Geri dönenler, yerel Kazakları otantik Müslüman değerlerinden sapmış olarak algılamakta, bu da gruplar arası iletişimin önünde önemli bir engel teşkil etmektedir. Ayrıca, İran ve Pakistan'da kullanılan Arap alfabesi ile Kazakistan'da kullanılan Kiril alfabesi gibi farklı yazı sistemlerinin kullanılması entegrasyon sürecini daha da karmaşık hale getirmektedir. Buna karşılık, Çin ve Moğolistan'da yaşayan Kazaklar, modern Kazak toplumuyla uyumsuz görünen pek çok arkaik dilsel ve sosyal normu muhafaza etmişlerdir. Bu gruplar genellikle enternasyonalizm ve çok dillilik gibi Sovyet değerlerini benimseme konusunda güçlü bir isteksizlik göstermekte, bu da ev sahibi topluma entegrasyonlarını daha da zorlaştırmaktadır. Yerel Kazaklar genellikle geri dönenlerin kültürlerini “modası geçmiş” veya diğer halklardan “ödünc alınmış” olarak algılamakta, bu da basmakalıp yargılara ve önyargılara yol açmaktadır (Nguyen vd., 2023: 158).

Ancak yerel halkın kandaşlara karşı tutumu yerel halkın gelirine göre değişmektedir. Yüksek gelirli yerli halkın kandaşlara karşı daha hoşgörülü olduğu, düşük gelirli yerel halkın ise daha fazla memnuniyetsizlik ifade ettiği görülmüştür (UNDP Kazakhstan, 2006: 26)

Çünkü yerel topluluklarda, özellikle de kırsal bölgelerde, halk arasında kandaşların Kazakistan'a sadece devletten sosyal yardım almak amacıyla gelen “dilenciler” olduğuna dair yaygın bir algı vardır. Bu tür stereotiplerin yayılmasının sosyal eşitsizliği arttırdığı ve geri dönenlerin topluma entegrasyonunu engellediği kanıtlanmıştır. Bu durum, Aralık 2011'de Zhanaozen'de petrol işçilerinin bir ay süren grevinin protestocular ve polis arasında şiddetli çatışmalarla sonuçlandığı olaylarla daha da kötüleşmiştir. Resmi raporlara göre, Türkmenistan ve Özbekistan'dan gelen kandaşlar çatışmanın tırmanmasında etkili oldu. Bu dinamik, geri dönüş kota sisteminin geçici olarak askıya alınmasına ve kandaşlara yönelik olumsuz toplumsal tutumların artmasına yol açmıştır (Kaiser ve Beimenbetov, 2020: 4-5).

Çatışmanın temel kaynaklarının yeni gelenlerin zihinsel özelliklerinden ziyade, oldukça mütevazı bir yaşam süren birçok yerel halk arasında, devletin kandaşlara davet göndermeden önce vatandaşlarının endişelerini gidermeye öncelik vermesi gerektiği algısı olduğunu belirtmek önemlidir. Bazı yerel halk, göçmenlere karşı olumsuz bir tutum sergilemekte ve elde ettikleri faydaları haksız olarak algılamaktadır. Ancak son zamanlarda, kandaşların girişimleri, gayretleri ve başarıları yerel halk tarafından haklı olarak takdir edilmeye başlamıştır. Yerel halk göçmenlere karşı oldukça sadık hale gelmiş, onlarla dostane ilişkiler kurmuş ve geri dönenler de iletişim pratiklerini değiştirerek Kazak toplumuna entegre olmaya çalışmışlardır (Kurganskaya, 2024: 75).

S.K. Bondyeva ve D.V. Kolesov'un belirttiği gibi, kandaşların kompakt yerleşimleri iki tipte olabilir: açık ve kapalı. Genellikle “getto” olarak adlandırılan kapalı yerleşimler,

yabancılarla karşı düşmanca ve saldırgan tutumlarla karakterize edilir. Bunların oluşum süreci gettolaşma olarak adlandırılır ve kandaşların kısıtlı bir sosyal çevrede kalarak daha geniş bir topluma tam olarak entegre olamadıkları sosyal izolasyona yol açar. Buna karşılık, yerel halkın dostane ve yeni gelenlere açık olduğu açık yerleşimler, kültürel alışverişi ve karşılıklı anlayışı kolaylaştırır. Bu da kandaşla yerel halk arasında daha yakın bağlar kurulması için fırsatlar yaratarak sosyal ve kültürel engellerin aşılmasına yardımcı olur. Bu tür yerlerde etnik gruplar arasındaki etkileşimler daha uyumlu hale gelir, bu da sosyal izolasyonu azaltmaya yardımcı olur ve entegrasyonu teşvik eder (Sadyrova ve Amitov, 2017: 6).

Bununla birlikte, bazı durumlarda, ortak etnik kökenlerine rağmen, kandaşlar yerel kültüre “yabancı” veya “kaçaklar” olarak algılanabilmektedir. Bu algı genellikle önyargılı stereotipler ve kandaşların kültürel farkındalık eksikliği ile bağlantılıdır. Dolayısıyla, kandaşların başarılı bir sosyal entegrasyonu için sadece devlet tarafından uygun koşulların yaratılması değil, aynı zamanda yerel halk ile geri dönenler arasında hoşgörü ve karşılıklı anlayışın geliştirilmesi de önemlidir.

Sonuç olarak, Kazakistan'daki kandaşların karşılaştığı temel sorunlardan biri sosyal izolasyondur. Ortak etnik kökene sahip olmalarına rağmen, kültürel normlar, dil kullanımı ve toplumsal alışkanlıklardaki farklılıklar, kandaşların yerel toplumdan dışlandıkları yönünde bir algı geliştirmelerine neden olmaktadır. Bu dışlanma hissi, yalnızca bireysel deneyimlerle sınırlı değildir; aynı zamanda yerel halkın kandaşlara karşı geliştirdiği mesafeli ve zaman zaman olumsuz tutumların da bir sonucudur. Yerel halkın, devletin öncelikli olarak kandaşlara yönelik sosyal, ekonomik ve kültürel destek politikalarını kendilerine karşı bir dışlanma biçimi olarak algılaması, bu olumsuz yaklaşımı daha da pekiştirmektedir. Böylece, hem geri dönenler hem de ev sahibi toplum bireyleri arasında karşılıklı güvensizlik ve aidiyet sorunları ortaya çıkmakta, bu da toplumsal uyumu zorlaştırmaktadır.

3.2. Birinci Dünya Kazak Kurultayı ve Dünya Kazak Birliği

Kazakistan Cumhuriyeti eski Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev'in 27 Ağustos 1992 tarihli özel talimatı doğrultusunda, Bakanlar Kurulu 709 sayılı kararı kabul ederek Dünya Kazak Kurultayı'nın düzenlenmesine yönelik hazırlıklara başlamıştır. Bu kapsamda, 28 Eylül - 3 Ekim 1992 tarihleri arasında Almatı'da ilk Dünya Kazak Kurultayı gerçekleştirilmiştir. Söz konusu etkinliğe, Türkiye, Almanya, İsveç, Norveç, Fransa, Moğolistan, Rusya, Kırgızistan, Türkmenistan, Özbekistan ve diğer birçok ülkeden olmak üzere toplamda 33 ülkeden temsilciler katılmış, ayrıca Kazakistan'ın yaklaşık 800 bölgesinden delegeler de bu önemli organizasyona iştirak etmiştir (Kozgambayeva ve Kaliaskarova, 2020: 8). Ancak ilk kurultaya

Çin'den kandaşların katılımı mümkün olmamıştır. 27 Ağustos 1992 tarihinde Çin Büyükelçiliği'nden bir diplomat Kazakistan Dışişleri Bakanlığı'na gelerek Çin Halk Cumhuriyeti hükümetinin aldığı karar uyarınca Almatı'da düzenlenecek kurultaya Çin tarafının temsilcilerinin katılmayacağını bildirmiştir. Ukrayna, Özbekistan, Tataristan ve Çin'de bu tür toplantıların henüz bir gelenek haline gelmediğini belirten diplomat, ülkesini temsilen Almatı'daki büyükelçilikten tek bir temsilcinin bu kurultayda hazır bulunabileceğini ifade etti. Bu olay, bağımsızlığın ilk yıllarında ulusun büyük kurultayının düzenlenmesinde karşılaşılan zorlukların altını çiziyor (Yensenov vd., 2021: 552).

Kurultayın ana hedefi, dünya çapındaki Kazak topluluklarının geleceğine dair fikir alışverişinde bulunmak ve bu toplulukların birliğini pekiştirmektir. Bu kapsamda, 1992 yılında düzenlenen ilk Kurultay sırasında Dünya Kazaklar Birliği'nin temelleri atılmıştır. Birlik, 2 Kasım 1992 tarihinde resmi olarak tescil edilmiş ve daha sonra 16 Nisan 1997 tarihinde yeniden tescil edilmiştir. Bu kuruluşun başkanlığına Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev seçilmiş, başkan yardımcılığı görevini ise Kazak Yazarlar Birliği'nin eski birinci sekreteri Kaldarbek Naimanbayev üstlenmiştir. Naimanbayev'in 2004 yılında hayatını kaybetmesinin ardından bu görev Talghat Mamashev'e devredilmiştir (Kuscu, 2012: 36).

Dünya Kazaklar Birliği'nin kurulmasının ardından, 1992 yılından bu yana düzenli olarak Dünya Kazak Kurultayları yanı sıra, daha küçük kapsamlı Kurultaylar da doğrudan diasporaların yaşadığı ülkelerde düzenlenmektedir. Bu etkinlikler, hem Kazakistan'da hem de yurtdışında yaşayan Kazak diasporasının katılımıyla kültürel ve toplumsal bağları güçlendirmeyi amaçlamaktadır. Örneğin, Kazakistan'ın bağımsızlığının 30. yıldönümünü anmak amacıyla Türkiye'nin İstanbul şehrinde “Zhahandanu Orkenyetinge Qazaq Alemi” başlıklı Küçük Kazak Kurultayı düzenlenmiştir. Etkinlik, Otandastar Vakfı tarafından Dünya Kazaklar Birliği işbirliğiyle ve Kazakistan Cumhuriyeti Enformasyon ve Toplumsal Kalkınma Bakanlığı'nın desteğiyle organize edilmiştir. Türkiye ve Avrupa ülkelerinde yaşayan Kazak topluluklarının 100'den fazla temsilcisi ile birlikte, Kazakistan'dan kültür kurumları ve üniversitelerin temsilcileri de etkinliğe katılım sağlamıştır. Bu buluşma, yurtdışındaki Kazak diasporasının karşılaştığı meseleler üzerine verimli bir bilgi alışverişine zemin hazırlamış ve çeşitli kültürel ve eğitsel faaliyetlere ev sahipliği yapmıştır (IOM Kazakhstan, 2022: 45).

Dünya Kazaklar Birliği, Kazakistan Cumhuriyeti Adalet Bakanlığı'na kayıtlı uluslararası bir sivil toplum kuruluşudur. Kuruluş, diaspora topluluklarıyla bağları güçlendirmeyi ve bu topluluklar arasında iş birliğini teşvik etmeyi hedefleyen açık görev tanımları doğrultusunda faaliyet göstermektedir. Faaliyetlerini, Kazakistan'ın diğer ülkelerle kültür, bilim, eğitim ve ekonomi alanlarında imzaladığı uluslararası anlaşmalar ile çeşitli

belgeler çerçevesinde sürdüren birlik; Kazakistan Cumhuriyeti ve diğer ülkelerin kamu kurumları, sivil toplum kuruluşları ve kültürel merkezleriyle iş birliği yapma yetkisine sahiptir (Kazportal.kz, 2015).

Kaldarbek Naimanbayev, dünyanın dört bir yanındaki Kazak diasporası ile temaslar kurmuş, yurtdışında etkinlikler, yuvarlak masa toplantıları, toplantılar, sempozyumlar, konferanslar, küçük kongreler düzenlemiş ve organizasyon ve kongre konusunda birçok çalışma yapmıştır. 2004 yılından bu yana Talgat Mamashev ise, yakın ve uzak yurtdışındaki Kazak diasporası ile bir dizi etkinlik düzenlemiştir. ÇHC'nin Pekin ve Urumçi şehirlerini ve ardından Moğolistan'ın başkenti Ulan Batur'u ziyaret ederek Kazaklarla kültürel, ruhsal ve eğitimsel temasların etkili yollarını kurmuştur (Kaliaskarova, 2020: 4).

Dünya Kazaklar Birliği, kurulduğu günden bu yana yurtdışındaki Kazak diasporasının tüm hayati meseleleriyle ilgilenmektedir. Dünya Kazaklar Birliği'nin ana görevlerinden biri, yakın ve uzak yurt dışındaki Kazak diasporasının yaşamının her alanında işbirliğini geliştirmektir. Dünya Kazaklar Birliği tarafından uygulanan projeler iki yönde gruplandırılabilir: manevi-kültürel ve ekonomik. Projelerin gerçekleştirilmesi sürecinde en çeşitli ve etkili çalışma yöntemleri kullanılmaktadır. Bunlar arasında bilimsel-teorik ve bilimsel-pratik konferanslar, uluslararası sempozyumlar, yuvarlak masa toplantıları ve Kazak diasporasının güncel konularına ilişkin toplantıların yanı sıra yaratıcı geceler, sergiler (kitap, sanat, uygulamalı sanat vb.), yıldönümü kutlamaları, yaratıcı ve spor festivalleri vb. yer almaktadır (Kazportal.kz, 2015).

Bu toplantılarda dil, orta ve yüksek öğrenim ve dünya çapındaki Kazaklar arasındaki kültürlerarası bağlarla ilgili konular sistematik olarak gözden geçirilmekte ve ele alınmaktadır. Örneğin, 22 Nisan 1995 tarihinde Almatı'da Dünya Kazaklar Birliği'nin yakın ve uzak ülkelerde yaşayan Kazak diasporasına kültürel, manevi ve eğitimsel yardım konularını ele alan genişletilmiş bir toplantı düzenlenmiştir. Bu toplantıya Almanya, İsveç, İngiltere, Fransa, İran, Moğolistan, Danimarka, Çek Cumhuriyeti, Özbekistan ve Kırgızistan'ın da aralarında bulunduğu 12 ülkedeki Kazak diasporasının temsilcilerinin yanı sıra Kazakistan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı N.A. Nazarbayev ve Kazakistan Cumhuriyeti'nin bakanlık ve daire başkanları katılım sağladı (Yensenov ve vd., 2021: 553).

Bu kuruluş, hem ikili hükümet anlaşmaları olan ülkelerdeki hem de böyle bir anlaşma bulunmayan ülkelerdeki Kazak diasporalarını kapsamaktadır. Mamashev, bir röportajında Dünya Kazaklar Birliği'nin diasporanın kültürel, manevi ve ekonomik ihtiyaçlarını karşılamak için önemli bir kaynak olduğunu ifade etmiştir. Birliğin birincil sorumluluğu, diaspora ile ilgili işleri yürütmekle birlikte, aynı zamanda geri dönen göçmenlere çeviri hizmetleri, kayıt ve

vatandaşlık belgelerinin alınması, çocuklar için okul kaydı, vize uzatma, yurtdışındaki akrabaların davet edilmesi gibi bir dizi hizmet sunmaktadır. Dernek, bazı kandaşların Kazakistan'a ilk geldiklerinde başvurdıkları yer olma niteliğine sahiptir. WKA, göçmenlerin Kazakistan'a dönüşünü resmi olarak denetlemese de, bu süreçte mümkün olan her durumda yardımcı olma sorumluluğunu üstlenmektedir (Kuscu, 2012: 36).

Çeşitli uluslararası yerlerden temsilciler ve akademisyenler, Kazak diasporasının kuruluşu ve gelişimi, bugünkü statüleri, Kazakistan'a geri dönüşleri ve bunlarla bağlantılı güncel meselelere ilişkin çok sayıda önemli konferans, sempozyum ve toplantıyı ortaklaşa düzenlemişlerdir. Dünya Kazaklar Birliği'nin girişimiyle düzenlenen bu etkinliklerden bazılarına göz atmak faydalı olacaktır.

Kayda değer bir örnek, 1995 yılında Türkistan'da düzenlenen “Kazak Diasporasının Bugünü ve Geleceği” başlıklı uluslararası sempozyumdur. Bu sempozyumda Kazak diasporasının oluşum ve gelişim tarihiyle ilgili hem teorik hem de pratik konular ele alınmıştır. Etkinlik, dünyanın dört bir yanına dağılmış geniş Kazak toplumunun kurucu bir unsuru olarak yurtdışında ikamet eden tüm Kazak kökenli bireyleri kapsayan birleşik bir Kazak diasporası kavramının tartışılması için bir forum sağlamıştır. Sonuç olarak sempozyum, Kazak diasporasının tarihini incelemek amacıyla Türkistan'da bir araştırma merkezinin kurulmasına öncülük etti. 22 Mart 1997 tarihinde İstanbul'da Dünya Kazaklar Birliği tarafından mütevazı bir Kazak kongresi düzenlendi. Kongreye Türkiye'de ikamet eden yaklaşık 20,000 Kazak katıldı. Kongrede Kazak halkının Türk dünyası içindeki bağlarının güçlendirilmesi ve Kazakistan ile Türkiye arasındaki ikili ilişkilerin geliştirilmesi ile ilgili önemli konular ele alındı. Rusya'da ikamet eden Kazakların bir sonraki kongresi 30-31 Mayıs 1997 tarihlerinde Omsk'ta Dünya Kazaklar Birliği ve “Moldir” kültür merkezinin işbirliğiyle düzenlendi. İki gün süren etkinlikte Kazakistan ve Rusya arasındaki ilişkilerin yanı sıra yurtdışında ikamet eden yurttaşları ilgilendiren manevi, kültürel, eğitimsel ve diğer önemli konular tartışıldı.

Dünya Kazaklar Birliği tarafından üstlenilen tüm faaliyetlerin, hem yakın hem de uzak yurtdışı ile etkileşimle karmaşık bir şekilde bağlantılı olduğu açıktır. Bunu başarmak için, Kazak diasporasının ikamet ettiği ülkelerin politikalarını, mevzuatlarını ve devletlerarası anlaşmalarını dikkate almak gerekir (Kozgambayeva ve Kaliaskarova, 2020: 9).

Dünya Kazak Birliği ayrıca diaspora ve yurtdışındaki kültür merkezleriyle olan bağlantıları aracılığıyla hükümeti dolaylı olarak desteklemektedir. Birlik, özellikle diasporanın sorunlarına odaklanarak diasporanın durumu hakkında bilgi toplamaktadır. Bu değerli bilgiler, Kazak hükümetine göç kotalarını belirlerken vatandaşları için en acil sorunları tespit etmede yardımcı olmaktadır. Kurulduğu günden bu yana WKA, Kazak diasporası ile ilişkilerini

geliştirmekte ve bulundukları ülkelerde dillerini, kültürlerini ve geleneklerini korumalarına yardımcı olmaktadır. Bu değerli bilgiler, Kazak hükümetine göç kotalarını belirlerken vatandaşları için en acil konuları tespit etmede yardımcı olmaktadır (Kuscu, 2012: 36).

Kazakistan'ın tüm bölgelerinde ve 19 ülkede şubeleri ve temsilcilikleri bulunan, dünya çapında önemli bir diaspora nüfusuna sahip olan kuruluş, tüm ülkelere yayılmayı planlamakta olup, öncelikle Kazak diasporasını desteklemeye ve güçlendirmeye odaklanmaktadır. Kuruluş, yurtdışındaki Kazakların kültür merkezleriyle yakın işbirliği içinde çalışarak bu amacını gerçekleştirmektedir. Kazak diasporası günümüzde dünya çapında 40'tan fazla ülkede ikamet eden yaklaşık 5 milyon kişiden oluşmaktadır ve 1 milyondan fazlası Çin, Özbekistan, Moğolistan, Türkiye ve diğer ülkelere tarihi anavatanlarına geri dönmüştür (Kazportal.kz, 2015).

Dünya Kazaklar Birliği'nin alt birimleri ve şubeleri Almatı, Atırau, Batı Kazakistan, Güney Kazakistan, Kuzey Kazakistan, Doğu Kazakistan, Orta Kazakistan, Pavlodar ve Kostanay bölgelerinin yanı sıra Nur-Sultan şehri de dahil olmak üzere Kazakistan'ın çeşitli bölgelerinde bulunmaktadır. Dernek, Kazak kültür merkezlerinin ve derneklerinin faaliyet gösterdiği dünyanın 35 ülkesinde yaşayan Kazaklarla yakın işbirliği içinde çalışmaktadır. İsim farklılıklarına rağmen, bu kuruluşların amaçları aynıdır: ulusun korunması, dil ve kültürün geliştirilmesi.

Dünya Kazaklar Birliği, faaliyetleri sırasında, yurttaşların günlük yaşamının tüm alanlarını kapsayan dört kongre, 200'den fazla yuvarlak masa toplantısı, uluslararası konferanslar, sergiler ve festivaller düzenlemiştir. Sovyet döneminde, anavatanları dışında yaşayan Kazakları ortak ulusal çıkarlar etrafında birleştirmenin bir hayal olduğunu belirtmek önemlidir. Kazakistan'ın 1991 yılında bağımsızlığını kazanmasıyla birlikte bu hayal gerçeğe dönüşmüş ve 1992 yılında yurtdışında yaşayan Kazaklar, tarihi anavatanlarının egemen bir devlet haline geldiğini öğrenmenin mutluluğunu yaşamışlardır (Kozgambayeva ve Kaliaskarova, 2020: 11).

Sonuç olarak, 1992'de düzenlenen ilk Kazak Kurultayı, Kazakistan'ın ülkeye dönmek isteyen kandaşlara açık olduğunu gösteren önemli bir tarihi olaydı. Bu Kurultay'da kurulan Dünya Kazaklar Birliği, dünyanın dört bir yanındaki etnik Kazakları ulusal birlik ve karşılıklı destek fikri etrafında birleştiren bir dayanak noktası haline gelmiştir. Birlik, diasporalar arasında Kazak kültürünü ve dilini korumak ve geliştirmek için çaba sarf etmektedir. Ayrıca, geri dönenlerin istihdam, eğitim ve sosyal entegrasyon gibi acil sorunlarını ele almak için devlet kurumlarıyla işbirliği yapmaya çalışmaktadır. Birliğin bu yöndeki girişimleri ve projeleri, dünya çapındaki etnik Kazaklar arasında deneyim, kültürel değerler ve bilgi alışverişini

kolaylaştırdığı için dikkate değerdir. Bu işbirliği çabası, hem Kazakistan içinde hem de küresel sahnede karşılıklı anlayışı, desteği ve ortak çıkarların geliştirilmesini teşvik etmektedir.

3.3. Diaspora Destek Projelerine Örnek : Otandastar Vakfı

Kazakistan Cumhuriyeti'nde diasporaya destek sağlamaya odaklanan çok sayıda proje ve girişim bulunmaktadır. Bu projeler, kültür ve dilin korunması, ekonomik ve sosyal bağların kolaylaştırılması ve kandaşların daha geniş bir topluma entegre olmalarına yardımcı olmaktadır.

1992'den itibaren düzenli olarak gerçekleştirilen Dünya Kazakları Kurultayı ile Küçük Kazak Kurultaylarının sonuncusu, Haziran 2017'de Astana'da yapılan V. Dünya Kazakları Kurultayı olmuştur. Bu kurultayda, Devlet Başkanı yurtdışındaki Kazaklara yönelik devlet desteğinin ana ilkelerini açıklamış ve Kazak diasporasıyla ilişkilerin yeniden kurulmasının ve güçlendirilmesinin önemine vurgu yapmıştır (Akorda.kz, 2017).

Kurultayda atılan en önemli adımlardan biri, yurtdışında yaşayan Kazaklar ile Kazakistan'a dönen etnik Kazaklara destek sağlamayı amaçlayan Otandastar Vakfı'nın kurulması olmuştur. Devlet kurumlarıyla sivil toplumun iş birliği temelinde faaliyet gösteren vakıf; eğitim ve dilin korunması, kültürel ve insani yardım, bilgi ve iletişim desteği ile Dünya Kazaklar Birliği'nin yeniden canlandırılması olmak üzere dört ana alanda çalışmalar yürütmektedir.

Vakfın ana misyonu, dünyanın dört bir yanındaki Kazakları tarihi anavatanlarına bağlamaktır. Vakıf, ulusal kimliği korumayı - güçlü ve sorumlu vatandaşlardan oluşan bir ulusu teşvik etmeyi ve yurtdışındaki yurttaşları desteklemeyi ve gelen yurttaşların adaptasyonunu kolaylaştırmayı amaçlamaktadır. Yurtdışındaki etnik Kazaklara ve soydaşlara yönelik iletişimi geliştirme politikası da sadece geri dönüşe değil, yurtdışındaki yeni Kazak diasporalarının güçlenmesine katkıda bulunan harici bir çabadır (Otandastar, 2023). Kazakistan Cumhuriyeti'nin 2020-2030 Dış Politika Konsepti, insan hakları ve insani diplomasi alanındaki öncelikler arasında, "Dünya Kazaklar Birliği ve Otandastar Vakfı da dahil olmak üzere, yurtdışındaki Kazak topluluklarının yoğun olarak yaşadıkları yerlerde Kazak dili ve kültürünün ve tarihi anavatanlarıyla bağlarının geliştirilmesinin desteklenmesini" belirtmiştir (Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan, 2020). Bu bağlamda, "Otandastar Vakfı" yurtdışında yaşayan yurttaşların katılımıyla çeşitli yönlerde toplantılar (kurultay, forum, sergi, konser ve diğer kültürel etkinlikler) düzenlemektedir. Temel amaç, yurttaşlara kültürel ve insani destek ile bilgi ve danışmanlık desteği sağlamaktır (Otandastar, 2023).

Bununla birlikte, “Otandastar Vakfı”, diaspora ve azınlık politikalarına odaklanan uluslararası kuruluşların yanı sıra diğer ülkelerdeki diaspora ile ilgili kuruluşlarla da aktif bir şekilde işbirliği yapmaktadır. Bu bağlamda Vakıf, 23 Kasım 2022 tarihinde Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı (YTB) ile işbirliği anlaşması imzalamıştır. Daha önce 28 Haziran 2022'de Uluslararası Türksoy Teşkilatı ile bir memorandum, 10 Nisan 2023'te Azerbaycan Cumhuriyeti Diaspora İşleri Devlet Komitesi ile bir anlaşma ve 2 Şubat 2023'te Özbekistan Vatandaşlar Vakfı ile bir başka anlaşma imzalanmıştır. Bunun yanı sıra, Otandastar Vakfı, yurttaşları desteklemeyi amaçlayan çeşitli projeler yürütmektedir. Bunlardan biri, yetenekli gençleri tespit etmek ve onları Kazakistan'ın kültürel yaşamına dahil etmek amacıyla her yıl düzenlenen Uluslararası Sanat Festivali “Qasietti Qazaq eli”. Ayrıca, yurttaşlara Kazakistan'daki kutsal yerleri tanıtan ve Kazak gençleri arasındaki kültürel bağları destekleyen “Kıeli Qazaqstan” adlı bilgilendirici bir gezi de düzenlenmektedir. Ağustos 2023'te Rusya, Özbekistan, Kırgızistan, Moğolistan ve Türkiye gibi farklı ülkelerden 50'den fazla kişiyi bir araya getiren “Gönüllüler Derneği” projesi kuruldu. Derneğin temel amacı, yurttaşlar arasında gönüllülüğü geliştirmek ve onları birleştirmektir. Otandastar Vakfı, Nisan 2023'ten bu yana geleneksel Kazak sanatları ve sporları (dombra, dans, kazakça kures, okçuluk, togyzkumalak) dersleri veren öğretmenleri de finanse etmektedir. Dersler, ulusal kimliklerini korumak ve yaygınlaştırmak amacıyla Kazakların yaşadığı ülkelerde düzenlenmektedir. Şu ana kadar 10 ülkeden gelen başvurularla 6 ülkede 18 kurs düzenlenmiştir. Jas Qazaq Etno Yaz Kampı, yurtdışında yaşayan etnik Kazak çocukların heyecanla beklediği bir projedir. Kamp, 15 ülkeden 400'den fazla etnik çocuğun katılımıyla 2019, 2022 ve 2023 yıllarında başarıyla gerçekleştirilmiştir. Etkinliğin temel amacı, coğrafi konumlarından bağımsız olarak Kazak diasporasındaki çocukları tarihi anavatanlarıyla tanıştırmaktır. Kamp programı aynı zamanda Kazak dili, tarihi, kültürü ve ulusal değerlerinin derinlemesine incelenmesini amaçlamaktadır (Otandastar, 2023).

Kazak Kültür ve İş Evi “Kazak Uyi”, Otandastar Vakfı'nın yurtdışındaki diaspora ile kültürel, insani ve iş bağlantılarını geliştirmeyi ve güçlendirmeyi amaçlayan önemli bir projesidir. Bu merkezlerin Kazak kültürü ve geleneklerinin yayılması için kanal işlevi görmesi, ulusal markalar için elçi görevi görmesi ve Kazak dilinin korunmasını teşvik etmesi amaçlanmaktadır. Ayrıca, bu merkezlerin Kazak ürünlerinin küresel pazarda tanıtılmasında, iş sözleşmelerinin kolaylaştırılmasında ve yenilikçi ve ilerici projelerin uygulanması için yetenekli uzmanların ve ortakların belirlenmesinde rol oynaması beklenmektedir (IOM Kazakhstan, 2022: 45). Yurtdışındaki yerel kamu derneklerine dayanan Kazak Kültür ve İş Evi (Qazaq House), etnik Kazaklara sadece Kazak kültürünü, geleneklerini ve dilini öğrenme değil,

aynı zamanda Kazak girişimcilerle iş bağlantıları kurma ve iş yapma fırsatı sağlayacak olan Abai Kültür Merkezi ve Atameken İş Evi'ni içermektedir. Bu merkezler, Kazak kültürü ve dilinin, ulusal markaların kendine özgü rehberleri olacak ve Kazak ihraç ürünlerinin tanıtımına, iş sözleşmelerinin imzalanmasına ve ortak arayışına yardımcı olacaktır (KAZİSS, 2021: 2).

Örneğin, Otandastar Vakfı ve Dünya Kazaklar Birliği, Kazakistan'a taşınarak yüksek başarılar elde eden yurttaşları kamuoyuna tanıtmak amacıyla “Qandaspen kelgen kazyna” adlı yeni bir Youtube projesi başlatmıştır. Ülkenin yüzde 89'una yayın yapan Kazak Radyosu da “Kandaşlar” programını yayınlarak anavatanlarının gelişimine yaptıkları katkıları vurguluyor. Dört kıtada 118 ülkede 300 milyondan fazla izleyiciye ulaşan ulusal uydu kanalı Qazaq TV, anavatanına dönen ve burada yeni bir hayat kuran kandaşlarla ilgili “Otandastar” adlı bir televizyon projesi yürütmektedir (IOM Kazakhstan, 2023: 28).

Haziran 2019'da Çalışma ve Nüfusun Sosyal Korunması Bakanlığı, Otandastar Vakfı ve Dünya Kazaklar Birliği arasında Karşılıklı İşbirliği ve Ortaklıkların Güçlendirilmesi Memorandumu imzalandı. Bu Memorandumun amacı, yurt dışında yaşayan etnik Kazaklara ve soydaşlara destek sağlamaktır. Memorandum, Kazak diasporası ile kültürel ve insani ilişkilerin geliştirilmesini kolaylaştırmayı amaçlamaktadır (Inform.kz, 2019)

Bu çabaların bir parçası olarak, 2020 yılında başlatılan "Turaqty Auyl" projesi, kırsal toplulukların sürdürülebilir kalkınmasını amaçlamakta ve geri dönenlerin girişimcilik faaliyetlerini teşvik etmektedir. Proje, geri dönenler için kırsal alanlarda girişimcilik faaliyetlerinin hedefli bir şekilde desteklenmesini sağlamayı ve bu kişilerin iş girişimlerini desteklemeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, öncelikli alanların belirlenmesi, düzenleyici çerçevenin ve program uygulama mekanizmalarının iyileştirilmesi ile finansal kuruluşların desteği için yasal bir zemin oluşturulması için çalışmalar devam etmektedir.

Bereke Eğitim ve Üretim Merkezi projesi ise, bölgesel merkezlerde, tek sektörlü kasabalarda ve ulusal öneme sahip kasabalarda, geri dönüş ürünlerinin üretimi için bir sanayi bölgeleri ağı oluşturmayı hedeflemektedir. Bu proje, yeni işletmelerin büyümesine ve üretim hacimlerinin artmasına katkı sağlamakta, kırsal toplulukların ekonomik kalkınmasına önemli bir katkı yapmaktadır (KAZİSS, 2021: 3).

Sonuç olarak, “Turakty Auyl” projesi, Bereke Eğitim ve Üretim Merkezi, Kazak Kültür ve İş Evi ve Otandastar Vakfı gibi diaspora destek projelerinin, tarihi anavatanlarına dönen etnik Kazakların ve Kazak diasporasının diğer üyelerinin entegrasyon sürecinde kritik bir rol oynadığı açıktır. Özellikle Otandastar Vakfı'nın kuruluşu ve aktif çalışmaları, geri dönen göçmenlere büyük bir destek sağlayarak dil engelleri ve sosyal-kültürel uyum zorluklarıyla başa çıkmalarına yardımcı olmaktadır. Vakıf, yasal ve eğitim desteği, istihdam yardımları ve kültürel

geleneklerin korunması gibi çok yönlü bir yardım programı sunarak, göçmenlerin topluma entegrasyonunu kolaylaştırmaktadır. Genel olarak, bu destek programları, Otandastar Vakfı ile birlikte, diaspora üyelerini teşvik etmeyi, farklı etnik gruplar arasında hoşgörü ve karşılıklı anlayışı geliştirmeyi amaçlayan devlet politikasının önemli bir parçasını oluşturmakta ve böylece ülkenin sosyal ve ekonomik gelişimine katkı sağlamaktadır.

3.4. Bölüm Değerlendirilmesi

Son bölüm, Kazakistan'a geri dönen kandaşların entegrasyon süreçlerini ve sosyo-kültürel etkileşimleri kapsamlı bir şekilde incelemektedir. Kazakistan'ın etnik Kazakları geri kabul etme politikaları ve bu süreç sırasında kandaşların karşılaştığı başlıca sorunları detaylı olarak ele almaktadır. Bölüm, kandaşların entegrasyon mekanizmalarını uygulaması ve mevcut durumunu analiz ederken, Moğolistan ve Çin'den gelen göçmen grupların yaşadığı deneyimlerine değinerek, Kazakistan'ın entegrasyon politikasının etkinliğini sorgulamaktadır.

Bölümün başlangıcında, Kazakistan'ın kandaşlar için uyguladığı entegrasyon mekanizmaları detaylı bir şekilde ele alınmış ve entegrasyonun mevcut durumundaki sorunları irdelenmiştir. Yurtdışından gelen kandaşlar, dil engelleri, iş bulma ve sosyal dışlanma gibi zorluklara karşı karşıya kalmaktadır. Bu durum, entegrasyon sürecinin ne kadar karmaşık ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Bölüm ayrıca, Otandastar Vakfı dahil olmak üzere bir dizi diaspora destek projelerinin önemine de vurgu yaparak, kandaşların toplumsal uyumlarını kolaylaştıran faktörler üzerinde durmuştur.

Bununla birlikte, kandaşların karşılaştığı temel sorunlar arasında yer alan dil engelleri, iş bulma, konut ve vatandaşlığa kabul sırasındaki zorluklar, Kazakistan'ın entegrasyon politikasının ne kadar başarılı olduğuna dair soru işaretleri yaratmaktadır. Bununla birlikte, sosyal dışlanma ve yerel halkın kandaşlara yönelik olumsuz tutumları da entegrasyon sürecini olumsuz etkileyen faktörlerdendir.

Sonuç olarak, bölüm, Kazakistan'ın kandaşlar için sunduğu desteklerin önemli olduğunu, ancak entegrasyon sürecinin daha etkili hale gelmesi için ek düzenlemelere ve toplumsal farkındalığın artırılmasına ihtiyaç duyulduğunu ortaya koymaktadır. Kazakistan'ın entegrasyon politikaları, kandaşların uyum süreçlerine yardımcı olsa da, hala karşılaşılan dilsel, kültürel ve ekonomik engellerin aşılması gerektiği sonucuna varılmaktadır.

SONUÇ

Kazakistan Cumhuriyeti, bağımsızlığını kazanmasının ardından, etnik Kazakları ülke topraklarına dönmeye teşvik etmeyi amaçlayan politikalar geliştirmeye ve uygulamaya başlamıştır. Etnik Kazakların tarihî anavatanlarına dönüşü, ülkedeki demografik yapı üzerinde önemli etkiler yaratmış; aynı zamanda ulusal kimliğin güçlendirilmesine de ciddi katkı sağlamıştır. Ancak, bu sürecin yalnızca geri dönüşle sınırlı kalmayıp, geri dönen kandaşların Kazakistan'ın sosyal ve kültürel yapısına başarılı biçimde entegrasyonunun sağlanması da eşit derecede önemli bir hedef olarak ortaya çıkmıştır.

Bu tez çalışmasında yapılan analizler, Kazakistan'ın geri dönüş politikalarının demografik açıdan belirli hedeflere ulaştığını ve ulusal kimliğin yeniden inşa edilmesine anlamlı katkılar sunduğunu ortaya koymuştur. Ancak, bu başarıların yanında, geri dönen kandaşların Kazakistan toplumuna entegrasyon sürecinde karşılaştıkları yapısal sorunların da sürdüğü gözlemlenmiştir.

Bu bağlamda, kandaşların yaşadığı başlıca entegrasyon sorunları şu şekilde sıralanabilir:

- **Dil ve iletişim engelleri**, entegrasyonun önündeki en temel sorunlardan biridir. Özellikle Rusçanın yoğun olarak konuşulduğu kuzey bölgelerde, Rusça bilmeyen kandaşların toplumsal yaşama katılımı sınırlı kalmaktadır. Ayrıca, farklı ülkelerden gelen kandaşların Arap ve Latin gibi alfabeleri kullanmaları, Kazakistan'daki Kiril alfabesine geçişte adaptasyon sorunları yaratmaktadır.
- **Eğitim ve istihdam yetersizlikleri**, ekonomik entegrasyonu zorlaştırmaktadır. Geri dönenlerin istihdam oranı düşüktür; büyük çoğunluğunun yükseköğrenim düzeyi yetersizdir ve farklı eğitim sistemlerinden gelmeleri nedeniyle mesleki uzmanlık alanlarında uygun işlerde istihdam edilmeleri güçleşmektedir. Ayrıca diploma denkliği, mesleki yeterlilik ve Rusça bilmemek gibi etkenler ciddi engeller oluşturmaktadır.
- **Sosyo-kültürel uyum sorunları**, kandaşların yerel halk tarafından zaman zaman “yabancı” veya “kaçaklar” olarak algılanmasına neden olmaktadır. Yerel halkın, kandaşlara tanınan bazı ayrıcalıkları “adaletsizlik” olarak yorumlaması da toplumsal bütünleşmeyi zorlaştırmaktadır.
- **Bürokratik engeller**, vatandaşlık ve “kandaş” statüsü başvuru süreçlerindeki karmaşık prosedürler nedeniyle birçok bireyin sistem dışında kalmasına neden olmaktadır. İlgili kurumlar arasındaki koordinasyon eksikliği ve belgelerin fazlalığı, süreci yavaşlatmakta ve başvuru sahiplerini zor durumda bırakmaktadır.

- **Kurumsal eksiklikler**, entegrasyon politikalarının tüm bölgelerde eşit şekilde uygulanamamasına, destek programlarının sınırlı kalmasına ve kandaşların farklı bölgelerde farklı uygulamalara maruz kalmasına neden olmaktadır. Bu da entegrasyonun istikrarlı ve sürdürülebilir biçimde ilerlemesini zorlaştırmaktadır.

Özetle, Kazakistan'dan geri dönenlerin yaşadığı entegrasyon sorunları, dil ve alfabe farklılıklarından kaynaklanan iletişim engelleri, eğitim ve istihdam alanlarındaki uyumsuzluklar, yerel topluma kabul sorunları, bürokratik engeller ve kurumsal destek mekanizmalarının yetersizliği etrafında yoğunlaşmaktadır.

Bu sorunların ışığında, tez kapsamında belirlenen beş temel araştırma sorusuna ulaşılan bulgular aşağıda özetlenmiştir:

- 1) **Kazakistan'ın uyguladığı geri dönüş politikalarının tarihsel, siyasi ve yasal çerçevesi**, 20 Aralık 1991'de kabul edilen Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası ile şekillenmiştir. Anayasa'nın 7. maddesi, geçmişte zorla göç ettirilen Kazaklar ile onların soyundan gelenlere ülkeye dönme hakkı tanımaktadır. Bu bağlamda, Anayasa ve devamında çıkarılan mevzuat düzenlemeleri, etnik Kazakların dönüşü için sağlam bir yasal temel oluşturmuş; tarihsel adaletin tesisi ile toplumsal uyumun güçlendirilmesine önemli katkılar sağlamıştır. Zamanla bu politikalar, "oralman" kavramı etrafında şekillenmiş, ancak 2020 yılında Cumhurbaşkanı Kasım-Jomart Tokayev'in talimatıyla yerini, sosyal aidiyet ve etnokültürel birliği vurgulayan "kandaş" terimine bırakmıştır. "Nurly Kosh" gibi devlet programları ve çeşitli mevzuat düzenlemeleri, bu politikaların kurumsal altyapısını oluşturmuş; başvuru kotaları, sosyal yardımlar, barınma, istihdam ve entegrasyon süreçlerine destek mekanizmalarını kapsamıştır.
1. **Geri dönüş politikalarının pratikteki sonuçları**, 1 milyondan fazla kandaşın ülkeye geri dönmesini sağlamış; bu durum Kazakistan'ın demografik yapısını güçlendirmiştir. Cumhurbaşkanı Nursultan Nazarbayev, Üçüncü Dünya Kazakları Kurultayı'nda bu durumu şu sözlerle vurgulamıştır: "Etnik Kazakların ülkeye dönüşü sayesinde, Kazakistan'daki Kazak nüfusu yarım milyon kişi artmıştır. Son dönemde yıllık göçmen kabul kotasını 20.000 aileye yükselttik ve bu süreç için gerekli tüm kaynaklar devlet bütçesinden tam olarak tahsis edilmiştir" (Kusku, 2008). Ancak, uygulamada karşılaşılan entegrasyon sorunları, söz konusu politikaların toplumsal uyumu sağlama konusunda sınırlı kaldığını ortaya koymaktadır.
2. **Kandaşlara yönelik politikaların Kazak ulusal kimliği üzerindeki etkisi**, geri dönüşün ulusal kimliğin güçlendirilmesine sembolik katkı sağladığını göstermektedir.

Bununla birlikte, farklı ülkelerden gelen kandaşların sahip olduğu kültürel çeşitlilik, homojen bir ulusal kimlik anlayışının oluşmasını zorlaştırmaktadır.

3. **Kandaşların Kazakistan’a döndükten sonra yaşadıkları entegrasyon süreci**, çok boyutlu zorluklar içermektedir. Dil farkları, alfabe uyumsuzluğu, istihdam ve mesleki yeterlilik eksiklikleri, sosyal dışlanma ve bürokratik engeller bu süreci karmaşıklştırmaktadır. Özellikle Kuzeydoğu bölgelerinde, Rusça bilmeyen bireylerin entegrasyonu zorlaşmakta; Çin, Moğolistan ve Türkiye gibi ülkelerden gelen kandaşların kullandığı farklı Kazak alfabeleri (Arap, Latin vb.), ülkeye geldikten sonra Kiril alfabesine geçmeleriyle birlikte iletişim ve eğitim süreçlerinde ek zorluklar yaratmaktadır.
4. **Geri dönüş politikalarındaki eksiklikler ve entegrasyon sürecine etkileri**, mevcut destek mekanizmalarının yetersizliği, uygulama farklılıkları, vatandaşlık işlemlerinin karmaşıklığı ve yerel halk arasında oluşan olumsuz algılarla birleşerek entegrasyon sürecini sekteye uğratmaktadır.

Genel olarak araştırma bulguları, Kazakistan’ın etnik geri dönüşe yönelik politikalarının nüfus artışı ve ulusal kimliğin yeniden inşası gibi alanlarda işlevsel olduğunu; ancak entegrasyonun çok daha kapsamlı, sürekli ve katılımcı politikalara ihtiyaç duyduğunu ortaya koymaktadır.

Entegrasyon süreçlerinde tespit edilen sorunlar ve ulaşılan araştırma sonuçları dikkate alındığında, geri dönüş politikasının sürdürülebilirliği ve kandaşların topluma tam katılımı için mevcut mekanizmaların güçlendirilmesi büyük önem taşımaktadır. Bu bağlamda, söz konusu görevlerin daha etkili biçimde yerine getirilebilmesi amacıyla aşağıdaki öneriler geliştirilmiştir:

- 1) *Kota sisteminin gözden geçirilmesi*. Kazakistan’da entegrasyon politikasının önemli bir aracı olan yeniden yerleşim kota sisteminde reform yapılması gerekmektedir. Kotalar dahilinde verilecek olan yardımlar mevcut ekonomik duruma ve enflasyonist süreçlere uyarlanmalı ve kandaşların en hassas kategorilerine yönelik olarak yeniden yönlendirilmelidir.
- 2) *Kota başvurusunun basitleştirilmesi*. Etnik göç kotasına dahil edilme başvurularının Kazakistan’ın yurtdışındaki diplomatik temsilcilikleri aracılığıyla yapılabilmesi için yasal çerçevede değişiklik yapılması gerekmektedir. Verilerin Astana’da bulunan merkezi başvuru veri tabanına hızlı bir şekilde aktarılmasını sağlamak için her başvuruya bir kayıt numarası verilmelidir. Bu yöntem, “kandaş” statüsü elde etmek için kayıt prosedürünü basitleştirecektir.
- 3) *Entegrasyon programlarının geliştirilmesi ve uygulanması*. Bu kapsamda, hem Rusça hem de modern Kazakça dil kurslarının yanı sıra yeni Kazak alfabesi eğitimi verilmelidir. Ayrıca,

mesleki yeniden eğitim ve istihdam desteği gibi unsurlar programa dahil edilerek, geri dönenlerin topluma etkin şekilde katılımı ve ekonomik hayata entegrasyonu sağlanmalıdır.

4) *Kandaş statüsü veya vatandaşlık alma prosedürlerinin sadeleştirilmesi*. Bu kapsamda, talep edilen belgelerin sayısı azaltılmalı, işlem süreleri kısaltılmalı ve kandaşların başvuruları sırasında muhatap oldukları kurum sayısı azaltılmalıdır.

5) *Bilgi, yönlendirme, dil eğitimi ve istihdam desteği için özel entegrasyon programları geliştirilmesi*. Bu programlar arasında kandaşlara yurtdışında ve varışta kitapçık dağıtımı, devlet medyası aracılığıyla bilgilendirme kampanyaları, ücretsiz Rusça ve Kazakça dil kursları, iş arama yardımı, mesleki eğitim ve yeniden eğitim, mikrofinansın geliştirilmesi ve niteliklerin ve diplomaların tanınması yer alabilir.

6) *Kandaş hakkında olumlu bir imajın oluşturulması*. Göçmenlerin sosyal statüsünü yükselten ve toplumda tüm göçmenlere karşı hoşgörüyü artıran olumlu bir geri dönüş imajının oluşturulması ve desteklenmesi gerekmektedir.

7) *Entegrasyon tedbirlerinin etkinliğinin artırılması*. Kandaşların ihtiyaç ve deneyimleri göz önünde bulundurularak, programların tartışılması ve geliştirilmesine aktif olarak kendilerinin de katılımı sağlanmalıdır. Bu programlar doğrudan ilk ağızdan dinlenmeli ve buna göre hazırlanmalıdır.

Özetle, Kazakistan'ın bağımsızlığını kazanmasından bu yana uyguladığı geri dönüş politikaları, ülke nüfusunun artırılmasında, etnik Kazakların tarihi vatanlarına geri dönmelerinde ve ulusal kimliğin yeniden inşasının desteklenmesinde oldukça başarılı olmuştur. Ancak bu politikalar sadece fiziksel geri dönüşle ilgili olmamalı; geri dönenlerin sosyal, kültürel ve ekonomik hayata entegrasyonu da güçlendirilmelidir. Çalışmanın bulguları, mevcut entegrasyon politikalarının dil eğitimi, istihdam, sosyal kabul ve kurumsal destek gibi kilit alanlarda yetersiz kaldığını göstermektedir. Bu durum, geri dönenlerin Kazakistan toplumuna tam olarak dahil edilmesini engellemektedir. Bu bağlamda, Kazakistan'ın geri dönüş stratejilerinin sadece göç yönetimini değil, aynı zamanda kapsayıcı vatandaşlık, aidiyet ve sosyal uyumu da kapsayacak şekilde yeniden tasarlanması gerektiği açıktır. Kalıcı entegrasyonu kolaylaştırmak için daha esnek, katılımcı ve insan odaklı politikalara duyulan ihtiyaç giderek daha belirgin hale gelmektedir. Bu yönde atılacak her adım, hem toplumsal uyumu pekiştirecek hem de Kazakistan'ın çok uluslu yapısında kapsayıcı bir kimlik politikası gelişimine katkı sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdigalieva, G. K., Kamaldinova, A. A. (2015). "Social Status of Oralman in the Republic of Kazakhstan". *KazNU Bulletin, Philosophy series, Cultural science series, Political science series*, No.1 (50).
- Alan, S. (2022). "Çokkültürlülük Deneyimleri ve Alternatif Bir Model Olarak "Halat Kültür". *Bingöl Araştırmaları Dergisi*, 17, s. 123-140.
- Altunok, B. (2021). "*Tersine İç Göçler*". *Astana Yayınları*, Ankara.
- Assylbekovna, K. A., Orlenbaevna, N. G., Kanaevna, A. G., Ilyassovna, K. K. (2016). "Adaptation of Oralman in the Republic of Kazakhstan as a key factor of the integration in a new community". *Global Journal on Humanities & Social Sciences*, 04, pp. 239-245.
- Atantaeva, B.Zh., Ospanova, A.K. (2024). "Comparative Analysis of Repatriation Processes in the Republic of Kazakhstan and Israel". *Shakarim State University, Semey City*.
- Aubakirova, S., Alimkhan, Y. (2023). 'Homeland Integration: Assessing The Experiences of Repatriates (Qandas) In Kazakhstan and State Policies Associated With Them'. *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Nazarbayev Üniversitesi, Astana*, s. 10
- Aybay, R. (2008). "*Vatandaşlık Hukuku*". *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul
- Azymbaeva, Zh.A. (2007). "K Voprosu o Sozdanii Uchebno-Metodicheskikh Posobiy Dlya Studentov-Oralmanov s Ispolzovaniyem Novykh Tekhnologiy". *Problemy adaptatsii predpriyateley kazakhskoy diaspor v sotsial'no-informatsionnom prostranstve Kazakhstana. Materials of the republican scientific-practical conference*, Almaty, p. 38.
- Baigozhina, M., Dosova, B. A. (2010). "Vliyanie Uyghurskogo Separatizma na Natsionalnuyu Bezopasnost Respubliki Kazakhstan". *Tribuna molodykh uchenykh, Seriya "Istoriya. Filosofiya"*, № 3(59), pp. 24-26.
- Baimolda, D. (2012). "Nurlu Köş Bagdarlaması Jane Moğol Kazakları". *Kazakistan Kogamının Damuına Kandastarımyzdın Koksan Ulesi, Dünya Juzi Kazaktarı Kauımdastığıнын Kulurganına 20 Yıl Tołuına Oray Ötkizilgen Gılmıy-Praktikalık Konferensiya Materiyaldarı*, Almatı, p. 54.
- Baizhabaginova, G., Uskambaev, K.S. "Kazakhskaya Diaspora v Kitae". *Portal "Istoriya Kazakhstana"*.
- Baizhuma, G. (2022). "The Demographic Trends of Mongolian Kazakhs: A Historical Analysis (Second Half of the 19th Century to the Early 21st Century)". *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, L.N. Gumilyov Eurasian National University, Astana*, pp. 83-95.
- Balgimbekova, G.U., Isabekova, V.S. (2013). "Grazhdanstvo Respubliky Kazakhstan Kak Odin iz Faktorov Stabil'nosti Razvitiya Nezavisimoy Gosudarstvennosti".

- Battır, O. (2020). "Dünden Bugüne Uluslararası Göç: Kuram, Algı ve Siyasa". *Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım*, Ankara.
- Bernstein, M. (2005). "Identity Politics". *Annual Review of Sociology*, Vol. 31, p. 47.
- Berry, J. W., Kim, U., Minde, T., & Mok, D. (1987). "Comparative studies of acculturative stress". *International Migration Review*, 21(3), 491–511.
- Berry, J. W., & Ward, C. (2016). "Multiculturalism". In *the Cambridge Handbook of Acculturation Psychology* (2nd ed.), pp. 441-463.
- Boguslavskiy, M.M. (2002). "*Mezhdunarodnoye Chastnoye Pravo*". Moskva.
- Bovenkerk, F. (1974). "The Sociology of Return Migration: A Bibliographic Essay". *International Migration Review*, 8(1), 4-38.
- Cassarino, J. P. (2004). "Theorising Return Migration: the Conceptual Approach to Return 253 Migrants Revisited", *International Journal on Multicultural Societies (IJMS)*, *European University Institute*, Florence, 6(2), 253-279.
- Cassarino, J. P. (2008). "Patterns of Reintegration and Development Challenges". In *Return Migrants to the Maghreb: Reintegration and Development Challenges* (pp. 9-32), *European University Institute*.
- Cassarino, J. P. "Return Migrants to the Maghreb: Reintegration and Development Challenges" *European University Institute*, (ss. 9-32).
- Castles, S. (2010). "Understanding Global Migration: A Social Transformation Perspective". *Journal of Ethnic and Migration Studies*, 36(10), 1565-1586.
- Castles, S., ve Miller, M. J. (2008). "Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri", çev. Bülent Uğur Bal, İbrahim Akbulut, *İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları*, İstanbul.
- Çelik, K.E. (2016). "*Kazakistan'da Kimlik ve Dış Politikası*". *Türk Dünyası 25 Yıllığı*, Ankara.
- Çetin, N. (2018). "Etnik Göç Siyasetini Yürüten Ülkeler ve Kazakistan'ın Etnik Göçmen Politikası." *Uluslararası Avrasya Göç Sempozyumu Tam Metin Bildiri Kitabı*, 295-316.
- Dalelkhan, A., Mazhidenova, D., Azmukhanova, A., Tuleshova, L., Aliyeva, S. (2018). "Return Migration Issues in Kazakh-Chinese Relations: Mobility and Immobility in Migration of Kazakh Diaspora in China". *Opción*, vol. 34, no. 85, January-April, pp. 582-604.
- Dautova, I. (2020). "Kazakh Diaspora in Iran and the Nurly Kosh Program". *Eurasian Research Institute, Kazakhstan*.
- Delovarova. L.F. (2024). "Migration Policy of Kazakhstan: Overview of External Vector". *Khalykaralyk Katynastar zhane Khalykaralyk Kutyk Seriyasy*, №1 (105).
- Doszhanov, B.B. (2009). "Some Peculiarities of Constitutional Status of Oralmans in the Republic of Kazakhstan". *Izvestiya Vuzov*.

- Dukeyev, B. (2017). "Ethnic Return Migration in Kazakhstan: Shifting State Dynamics, Changing Media Discourses". *CAP Papers 183 (Central Asia Fellowship Series)*, Australian National University.
- Dustmann, C., and Weiss, Y. (2007). "Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK." *British Journal of Industrial Relations*, 236-256.
- Etnodemograficheskiy yezhednevnik Kazakhstana. (2006). // *Statisticheskiy sbornik*. Almaty, S. 13.
- Faisal, M. Md. (2020). "*Küresel Yönetişim Kapsamında Uluslararası Göç*". Çizgi Kitabevi Yayınları, İstanbul.
- Galimova, A.K. (2010). "*Voprosy Gosudarstvenno-Pravovogo Regulirovaniya Migratsionnykh Repatriatsionnykh Protsessov v Respublike Kazakhstan*".
- Gleason, P. (2006). "Identifying Identity". In B. Ashcroft, G. Griffiths & H. Tiffin (Eds.), *The Postcolonial Studies Reader* (2nd Edition), pp. 194-196. Oxford: Routledge.
- Göçmez, E. (2022). "Sürekli Göç, Kente Uyum, Kimlik ve Din." *Cizgi Kitabevi*, 121 s.
- Gökalp, Z. (2007). "*Türk Medeniyeti Tarihi*." *Toker Yayıncılık*, İstanbul- 333 s.
- Gurieva, L. K., ve Dzhioev, A. V. (2015). "*Economic Theories of Labor Migration*". *Mediterranean Journal of Social Sciences*, 6(6), S7.
- Hannigan, T. P. (2005). "Homesickness and Acculturation Stress in International Students". In M. van Tilburg & A. Vingerhoets (Eds.), *Psychological aspects of geographical moves: Homesickness and acculturation stress* (pp. 63–72). Amsterdam: Amsterdam Academic Archive.
- IASFM. (2012). *Proceedings of the IASFM 2012 Conference on Forced Migration and Refugees*. International Association for the Study of Forced Migration
- Ibraeva, S., Yesetova, K. "Nekotoryye Teoreticheskiye I Prakticheskiye Problemy Pravovogo Regulirovaniya Repatriatsii v Respublike Kazakhstan". *Al-Farabi University, Almaty*.
- Ignatyeva, L. N. (2022). "Regulation of Ethnic Migration in Kazakhstan in the 90s of the XX-XXI Centuries". *Bolshaya Evraziya: Razvitie, Bezopasnost, Sotrudnichestvo*.
- Ignatyeva, L.N. (2022). "Migracionnaya Politika Kazahstana (90-e gg. XX v. – nachalo XXI v.)". *Obshchestvo: filosofiya, istoriya, kultura*. № 6. S. 146–151.
- Ilan, R. (2004). "*Statisticheskiy Analiz Migratsionnykh Potokov v Izrail*". *Avtoreferat diss. na soiskaniye uchenoy stepeni k.e.n.*, Moskva, pp. 24-26.
- IOM (2009). "*Göç Terimleri Sözlüğü*". Cenevre: IOM.
- İpek, E. (2021). "Göç Kuramları.Dezavantajlı Göçmenlerin Uyumuna Yönelik İstihdam Politikaları: OECD Ülkeleri Karşılaştırması". *Gazi Kitabevi, Ankara*. (pp. 199-220)

- Jampeisov, D., Ryazantsev, S., Peremyshlin, S. (2020). "Managing Ethnic Repatriation Experience: Central Asian States And Russian Federation." *Central Asia and the Caucasus*, 21(1), 139–150.
- Jampeisov, D. A. (2013). "Legal Aspects of Ethnic Repatriation: Comparative and Juridical Analysis". *Middle-East Journal of Scientific Research*, 15(6): 794-803.
- Jennissen, R. P. W. (2004). "Macro-economic Determinants of International Migration in Europe." *Rozenberg Publishers*. Amsterdam.
- Kadyrzhanov, R. (2012). "My Kazakhi? Ili Kazahstantsy?" *Ves mir*, № 37, Iyun 2012.
- Kadyrzhanov, R. K. (2014). "*Etnokulturnyy Simvolizm i Natsionalnaya Identichnost Kazakhstana*". *Institut filosofii, politologii i religieveдениya KN MON RK*, Almaty, 168 s.
- Kadyskyzy, A., Khassenova, R.T., Kulakhmetova, Zh.T. (2018). "*Oralmans in Kazakhstan and their Socio-Cultural Adaptation*". *Gumilyov Eurasian National University*, Astana, Kazakhstan, p. 69.
- Kaiser, M., ve Beimenbetov, S. (2020). "*The Role of Repatriate Organisations in the Integration of Kazakhstan's Oralmandar*", *Europe-Asia Studies*.
- Kakar, S. (2019). "*Forced Migration in The Encyclopedia of Women and Crime*". Edited by Frances P. Bernat and Kelly Frailing. John Wiley & Sons. DOI: 10.1002/9781118929803.ewac0206.
- Kaldık, B. (2022). "Bölgesel ve Küresel Gelişmeler Işığında Uluslararası Göçler". *Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım*, Ankara.
- Kapkyzy, E. (2008). "Nurlu Kosh Bagdarlamasın Kabıldadı". *Turkistan Gazeti*, s.2.
- Kapkyzy, E. (2010). "Koshi Kon Sayabır Taptı, Al Nurlu Kosh Tuytkuldu Shesher Emes." *Turkistan Gazeti*, s.4.
- Karakaş, K. (2022). "Sosyal İnşacılık Perspektifinden Post Sovyet Dönemi Rus Dış Politikasının İncelenmesi: Sırbistan ve Ermenistan Örneği". *Uluslararası İlişkiler ve Politika Dergisi*, Sayı: 1.
- Kartal, M., ve Akbal, I. (2022). "Ulusal ve Uluslararası Boyutlarıyla Göç: Kuramlar, Politikalar, Uygulamalar ve Ekonomik Sonuçlar". *Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım*, Ankara.
- Kesici, Ö. (2011). "The Dilemma in the Nation-Building Process: The Kazakh or Kazakhstani Nation?". *Journal on Ethnopolitics and Minority Issues in Europe*, Vol. 10, No. 1, 31-58.
- Keskin, B. (2021). "Tersine Göçler ve Geri Dönüşler: Almanya'dan Iğdır'a Yerleşenlerin Sosyolojik Özellikleri". *Sosyolojik Bağlam Dergisi*, 34-54.
- Kinayatuly, Z. (1995). "Zhylagan Zhyldar Sheziresi". *Merei*, Almaty. S. 24.
- King, R., Kuschminder, K. (2022). "Introduction: Definitions, Typologies, and Theories of Return Migration". *Handbook of Return Migration*. Edward Elgar Publishing

- Kirman, M. A., Dölek, I. (2021). "Göç ve Kültür: Disiplinlerarası Bir Yaklaşım". *Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım*. Ankara
- Kleist, N. (2017). Trajectories of Involuntary Return Migration to Ghana: Forced Relocation Processes and Post-return Life. *Danish Institute for International Studies*, Denmark.
- Koblandin, Q. I., ve Mendikulova, G. (2009). "Özbekistandagi Kazakhtar Tarihi Zhane Bugingi Damui". *DQQQ*, Almaty. – 296 s.
- Köppen, B. (2018). "Self-Attribution and Identity of Ethnic-German Spätaussiedler Repatriates From the Former USSR: An Example of Fast-Track Assimilation?". *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 46(1), pp. 105-122.
- Kozgambaeva, G. B., ve Kalyaskarova, M. S. (2020). "Pervyy Vsemyrnyy Kurultay Kazakhov i Vsemyrnaya Assotsiatsiya Kazakhov ". *Polish Journal of Science*, 28, 1-10.
- Kozgambayev G. B., ve Kalysh, A. B. (2014). "Mongoliyadagy Qazaq Diasporynyn Tarikhy", *Al-Farabi Atyndagy Qazaq Ul'tyq Universeti*, Alma-Ata "Qazaq Universiteti".
- Kozybakova, F., Dossymova, G. (2020). "The Process of Repatriation of Kazakhs." *Norwegian Journal of Development of the International Science*, 2020, №41-3.
- Kukusheva, N.E. (2016). "Multiculturalism as a Nation-Building Theory in Kazakhstan. Istoricheskiye, Filosofskiy, Politicheskoye i Yuridicheskoye Nauki, Kulturologiya i Iskusstvovedeniye." *Voprosy teorii i praktiki*, Tambov: Gramota, 12(74), Ch. 1, 117-120.
- Kulakhmetova, Zh.T., Koishybayeva, A.T. (2018). "Socio-Cultural Adaptation of Oralman in Kazakhstan: Difficulties and Perspectives." *L.N. Gumilyov Eurasian National University*, Astana, 2018.
- Kuran, E. (2021). "Onlar Göçtü Buradan: Türkiye'nin Yeni Göç Nesli". *Can Sanat Yayınları*, İstanbul.
- Kurganskaya, V. D. (2024). "Kandasy i Demograficheskie Protsessy v Kazakhstane". *Acta Biomedica Scientifica*, 9(2).
- Kuşçu, I. (2012). "Constructing the Homeland: Kazakhstan's Discourse and Policies Surrounding Its Ethnic Return-Migration Policy". *Central Asian Survey*, 31:1, 31-44.
- Kuşçu, I. (2013). "Ethnic Return Migration and Public Debate: The Case of Kazakhstan". *Middle East Technical University*, Ankara.
- Kymlicka, W. (2015). Çokkültürlü Yurttaşlık. (İkinci Baskı). (Çev. Abdullah Yıl maz). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Lazarev, L.V. (1992). *Inostrannye grazhdane (pravovoye polozeniye)*. Moskva.
- Lee, E. S. (1966). "A Theory of Migration ". *Demography*, 3(1), 47-57.
- Mamashiev, T. (2008). "Oralman Emes, Otandas". *Qazaq eli*, 26 Mayıs, No. 9-10.

- Manat, R. (2022). "Kulturno-Sotsialnaya Integratsiya Kandasov v Kazakhstane (na Primere Akmolinskoy Oblasti)", Unpublished Master's Thesis. *Tomsk State University (NITGU)*, Tomsk, pp. 14-15.
- Martin, P., ve Widgren, J. (2002). "International Migration: Facing the Challenge ". *Population Reference Bureau (PRB)*, 57(1).
- Massey, D. (1993). "Theories of International Migration: A Review and Appraisal". *Population and Development Review*, 19(3), 431-466.
- Massey, D. S., Arango, J., Hugo, G., Kouaouci, A., Pellegrino, A., Taylor, E. J. (1998). "Worlds in Motion: Understanding International Migration at the End of the Millennium". *Oxford: Clarendon Press*.
- McAuliffe, M., ve Triandafyllidou, A. (Eds.). (2021). "Doklad o Migratsii v Mire 2022." *Mezhdunarodnaya Organizatsiya po Migratsii (MOM)*, Zheneva.
- Mendikulova, G. (2004). "Some Problems of Adaptation of the Kazakh Repatriates (Oralmans) in Contemporary Kazakhstan". *Otan Tarihi*, 2(1).
- Mendikulova, G. M. (1997). "Historical Fates of the Kazakh Diaspora. Origin and Development." *Galym*, Almaty.
- Menglibay, Y. K., Koblandin, K. I. (2024). "The State Regulation Of The Process Of Ethnic Repatriation In Germany", *L.N. Gumilyov ENU, Astana, Kazakhstan*.
- Mezhdunarodnaya Organizatsiya po Migratsii (MOM). (2022). *Analiz i rekomendatsii (vklyuchaya gendernyy aspekt) otnositel'no sootvetstvuyushchey politiki i institutov dlya vzaimodeystviya s diasporoy v Kazakhstane sozdany pri finansovoy podderzhke Fonda razvitiya Mezhdunarodnoy organizatsii po migratsii (IDF)*.
- Myrzakulova, A. (2020). "Sotsialnoe Polozhenie Repatriantov v Kazakhstane ". Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Natsionalnyy Issledovatel'skiy Tomskiy Gosudarstvennyy Universitet (NI TGU)*, Tomsk, s.39-40.
- Nazarbayev, N. (1992). "Kushagimiz Bauirlarimizga Aikara Ashik". *Egemen Kazakhstan*, on October 2.
- Nguyen, T. T. L., Shakeyeva, B., Bastaubayeva, A. (2023). "Problems of "Integration of Kandas into Kazakhstani Society Based on the Results of Field Research". *Al-Farabi*, 3 (83)
- Oka, N. (2013). "A Note on Ethnic Return Migration Policy in Kazakhstan: Changing Priorities and a Growing Dilemma". *Institute of Developing Economies, Japan External Trade Organization (IDE-JETRO)*
- Önder, A., Kıran, A. (2011). "Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık" *.EKEV Akademi Dergisi*, Ankara.

- Oral, B., ve Çetinkaya, F. (2017). “Sosyolojik Bir Olgu Olarak Göç, Tanımı, Nedenleri ve Göç Kuramları”. *Türkiye Klinikleri*, 3(1), 1-8.
- Orazalyuly, S. (2010). “Oralmans’ Matters: A Complex View on Ethnic Kazakhs Repatriation.” Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. *Univerzita Karlova*
- Ottonelli, V., ve Torresi, T. (2013). “When Is Migration Voluntary?”. *International Migration Review*, 47(4), 783-813.
- Özyakışır, D. (2013). “Göç: Kuram ve Bölgesel Bir Uygulama”. *Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık*, Ankara.
- Piguet, E. (2018). “Theories of Voluntary and Forced Migration ”. In *Routledge Handbook of Environmental Displacement and Migration*, edited by R. McLeman & F. Gemenne. Abingdon: Routledge. (pp. 17-28)
- Piore, M. J. (1979). “Birds of Passage: Migrant Labor and Industrial Societies”. *Cambridge University Press*.
- Polat, E. G. (2011). “Osmanlıdan Günümüze Vatandaşlık Anlayışı”. *Ankara Barosu Dergisi*, (3), 127-157.
- Ravenstein, E. G. (1885). “The Laws of Migration”. *Journal of the Statistical Society of London*, 48(2), 167–235.
- Rogers, R. (1984). “Return Migration in Comparative Perspective”, in: Kubat, D. (ed.), *The Politics of Return. International Return Migration in Europe. Center for Migration Studies*, New York. pp. 277-299.
- Ryan, L. (2011). “Migrants’ Social Networks and Weak Ties: Accessing Resources and Constructing Relationships Post-Migration”. *The Sociological Review*, 707.
- Ryazantseva. S.V. (2020), “Vozvratnaya Migratsiya: Mezhdunarodnye Podkhody i Regionalnye Osobennosti Tsentralinoy Azii. Uchebnoe Posobiye”. *Mezhdunarodnaya organizatsiya po migratsii (MOM) – Agentstvo OON po migratsii*, Almaty. RAH
- Sadovskaya, E. Y. (2001). “Migratsiya v Kazakhstane na Rubezhe XXI veka: Osnovnye Tendentsii i Perspektivy”. *Gylym*, Alma-Ata, 260 s.
- Sadovskaya, E. Y. (2008). “Etnicheskaya Struktura Sovremennykh Migratsiy iz Kitaya v Kazakhstan i Problemy Prinimayushchego Obshchestva”. Alma-Ata, 158-159 s.
- Sadovskaya, E.Y. (2015). “Kitayskaya Migratsiya v Kazakhstane”. *Demoscope Weekly*, № 629-630.
- Sadovskaya, E.Y. (2016). “Mnogomernoe Prisutstvie Kitaya v Kazakhstane Cherez Prizmu Migratsii. Issledovatel'skiy Otchet”. *MIRPAL, Regional'naya programma po migratsii Vsemirnogo bank, MOM, OON-Zhenschiny i DFID*. Alma-Ata-Moskva, 128 s.

- Sadyrova, M., ve Amitov, S. (2014). "Migratsionnye Protsessy v Kazakhstane i Sotsialnaya Adaptatsiya Oralmanov: Sotsiologicheskiy Analiz". *Palmarium Academic Publishing*.
- Safran, W. (1991). "Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return". *Diaspora: A Journal of Transnational Studies, Volume 5, Issue 1: Photography and Diaspora, Guest Edited by Anthony W. Lee.* , 1(1), 83-99.
- Salt, J. (2000). "Theories of Migration". *International Migration: A Global Perspective* (pp. 1-20).
- Sancak, M., Finke, P. (2005). "Contested Identity: Inter And Intra-Ethnic Relations in Southeastern Kazakhstan". *Max Planck Institute for Social Anthropology: Halle, Germany*.
- Şengül, F. Nur. (2021) "Öğretmen Adaylarında Çokkültürlülük ve Dini Tutum İlişkisi". *Bozok Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi: 89-117*.
- Shaken, B. (2023). "The Concept of Kazakh Repatriation: Characteristics, Type and Specifics". *Bulletin of the L.N. Gumilyov ENU. Historical sciences. Philosophy. Religion Series. Vol. 143. – № 2. – P. 108-123*
- Sheffer, G. (1986). "Modern Diasporas in International Politics". *Sydney: Croom Helm*.
- Shurshitbay, B. (2010). "Kazak Baspasözünde Oralmanlar Maselesi: Tarihi Taldau (1991-2009 y.)". *Pavlodar Memleketik Pedagogikalık Institutu, (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Astana*.
- Skeldon, R. (2017). "International Migration, Internal Migration, Mobility and Urbanization: Towards More Integrated Approaches ". *United Nations Department of Economic and Social Affairs*.
- Smith, D. H. (1975). "Voluntary Action and Voluntary Groups ". *Annual Review of Sociology*, 1, 247-270.
- Soni, S.K. (2005). "Mongolian Kazakh Diaspora: An overview". *Buryat Science Center Publishing House*. 134-151
- Stark, O. (1991). "The Migration of Labor". *Cambridge, Mass., USA, Oxford, UK*, p. 406.
- Takle, M. (2011). "(Spät)Aussiedler: From Germans to Immigrants.". *Nationalism and Ethnic Politics*, 17, 161-181.
- Taskuzhina, A. (2019). "Kazakhskaya Diaspora (İstoricheskiy Aspekt)". *SGF-2019, npk_110-113.pdf*.
- Tatimov, M.B. (2004). "Derbestigimiz – Demografiyada". *Perevod s kaz., Zheti zharghy, Almaty*, p. 23.
- Togambayev, N. (2024). "Migraciya Kandasov v Prigranicnykh Rayonakh KNR i KR", *The XIX International Scientific Conference for students and young scholars «Gylym zhane Bilim – 2024»*. Astana, 7478 b.
- Tolesh, F. (2009). *Population distribution and interregional migration in Kazakhstan (Master's thesis, Charles University)*.

- Tönnies, F. (2020). Cemaat ve cemiyet: Saf sosyolojinin temel kavramları (H. Türker, Çev.). *İstanbul: Ötüken Neşriyat. (Orijinal eser 1887'de yayımlanmıştır)*
- Trofim, R.V. (2022). "Multikulturalizm i Slozhnosti Ego Opredeleniya". FGBU VO Vladivostokskiy Gosudarstvennyy Universitet Ekonomiki i Servisa.
- Tsuda, T. (2009). "Diasporic Homecomings: Ethnic Return Migration in Comparative Perspective". *California: Stanford University Press*.
- Tsumarova, E.Y. (2012). "Politika İdentichnosti: Politics ili Policy?", *Vestnik Permskogo universiteta. Politologiya*, № 2.
- Türk Dil Kurumu (1998). *Türk Tarih Kurumu Basımevi*, Ankara
- UN, Declaration on the Rights of Persons Belonging to National or Ethnic, Religious and Linguistic Minorities. (18 December 1992) resolution 47/135.
- UNDP Kazakhstan, "Kazakıstandağı Oralmandardıń Jay-Küyi". (2006). *UNDP Kazakhstan*, Almatı.
- Uslu Ak, B. (2021). "Göç Kavramı ve Kuramları". *Journal of Social and Humanities Sciences Research*, 8(72), 1749-1758.
- Wallerstein, I. (1974). "The Modern World System". *University of California Press*, Berkeley and Los Angeles, California.
- Wendt, A. (1999). "Social Theory of International Politics". *Cambridge University Press*.
- Wickramasinghe, A. A. I. N., ve Wimalaratana, W. (2016). "International Migration And Migration Theories ". *Social Affairs: A Journal for the Social Sciences*, (5), 13-32.
- Yensenov, K. A., Karasayev, G. M., Kaliyeva, M. Sh., Naimanbayev, B. R., Bazarov, K. T. (2021). Return of Kazakh Diaspora from World Countries to the Republic of Kazakhstan (1992-2018): Historical research aspect. *ASTRA Salvensis, Supplement no. 1*, 1-20
- Yesetova, S. K. (2006). "Nekotoryye Voprosy Pravovogo Regulirovaniya Repatriatsii v Kazakhstane i Zarubezhnykh Stranakh. *Vestnik KazNU. Seriya Yuridicheskaya*, № 4 (40), s. 61-62.
- Yesetova, S. K. (2008). "Gosudarstvennaya Migratsionnaya Politika Respubliki Kazakhstan: Pravovoy Aspekt. *Vestnik KRSU*, Tom 8, № 2.
- Zaloznaya, M., ve Gerber, T. P. (2012). Migration as Social Movement: Voluntary Group Migration and the Crimean Tatar Repatriation. *Population and Development Review*, 38(2), 259–284.
- Zeveleva, O. (2012). "Political Aspects of Repatriation: Germany, Russia, Kazakhstan. A Comparative Analysis". *Nationalities Papers: The Journal of Nationalism and Ethnicity*, 42(5), pp. 808-827.
- Zhang, Z., ve Tsakhirmaa, S. (n.d.). "Ethnonationalism and the Changing Pattern of Ethnic Kazakhs' Emigration from China to Kazakhstan", *Peking University, China Information*, 2.
- Zhetesova, M. (2007). "Mechanism of Economic İntegration of Oralmans into Kazakhstani society", *Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Turan University, Almaty*, 87.

İnternet Kaynakları

- Akorda.kz. (2017). Uchastie v V Vsemirnom Kurultae Kazakhov. https://www.akorda.kz/ru/events/astana_kazakhstan/participation_in_events/uchastie-v-v-vsemirnom-kurultae-kazahov (Erişim tarihi: 26.04.2015)
- Avestnik.kz. (2009). Doktrina Natsionalnogo Edinstva Kazakhstana [Kazakistan Ulusal Birlik Doktrini]. <https://avestnik.kz/doktrina-natsionalnogo-edinstva-kazakhstana/> (Erişim tarihi: 10.11.2009)
- Azattyq. (2019). Sayragul Sauytbay pokinula Kazakhstan [Sayragul Sauytbay Kazakistan'ı Terk Etti]. <https://rus.azattyq.org/a/kazakhstan-sayragul-sauytbay-pokinula-kazakhstan/29978459.html> (Erişim tarihi: 03.06.2019)
- Camonitor.kz. (2014). Operatsiya "Migratsiya": Oralmanı: Ot Stikhijnosti k Poryadku [“Göç Operasyonu”: Oralmanlar - Düzensizlikten Düzenliliğe]. <https://camonitor.kz/11823-.html> (Erişim tarihi: 29.05.2014)
- Egov.kz. (2022). Kazakistan'a Dönüş Yapmayı Planlayan Etnik Kazaklar İçin Haklar ve Koşullar. https://egov.kz/cms/ru/articles/kandas_rights_conditions (Erişim tarihi: 21.09.2022)
- Gov.kz. (2021). Bolee 17,3 tys. Etnicheskikh Kazakhov Poluchili Status Kandas s Nachala 2021 goda [2021 Yılı'nın Başından İtibaren 17.300'den Fazla Etnik Kazak, Kandaş Statüsü Kazandı]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/295911?lang=ru> (Erişim tarihi: 06.12.2021)
- Gov.kz. (2024). Bolee 1,2 tys. Semey Kandasov I Pereselentsev Poluchili Sertifikaty Ekonomicheskoy Mobil'nosti [1.200'den Fazla Kandaş ve Yerleşimci Ekonomik Mobilite Sertifikası Aldı]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/869794?lang=ru> (Erişim tarihi: 23.10.2024)
- Gov.kz. (2024). Bolee 18 Tys. Etnicheskikh Kazakhov Poluchili Status Kandas s Nachala 2024 Goda [2024 Yılı'nın Başından İtibaren 18 Binden Fazla Etnik Kazak'a Kandaş Statüsü Verildi]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/908018?lang=ru&ysclid=m52rl9fese713680703> (Erişim tarihi: 04.01.2024).
- Gov.kz. (2025). Utverzhdena Regional'naya Kvota Priema Kandasov i Pereselentsev Na 2025 God [2025 Yılı İçin Kandaşlar Ve Göçmenler İçin Bölgesel Kota Onaylandı]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/914194?lang=ru> (Erişim tarihi: 08.01.2025)
- Inform.kz. (2019). Kazakhstan budet podderzhivat' etnicheskikh kazakhov za rubezhom [Kazakistan yurtdışındaki etnik Kazakları destekleyecek]. https://www.inform.kz/ru/kazakhstan-budet-podderzhivat-etnicheskikh-kazahov-za-rubezhom_a3538040 (Erişim tarihi: 14.06.2019)

- International Migration Law. Glossary on Migration. (2004). Geneva: IOM, 15 p. // http://publications.iom.int/system/files/pdf/iml_1_en.pdf.
- International Organization for Migration (IOM). (t.y.). Labour migration. <https://www.iom.int/labour-migration> (Erişim tarihi: 18.07.2025)
- International Organization for Migration. (2019) "Who Is a Migrant?". <https://www.iom.int/who-is-a-migrant>
- Kapital.kz. (2013). Immigrantov v Kazakhstane Stalo Men'she [Kazakistan'da Göçmen Sayısı Azaldı]. <https://kapital.kz/gosudarstvo/22125/immigrantov-v-kazakhstane-stalo-men-she.html> (Erişim tarihi: 14.10.2013)
- Kapkyzy, E. (2012). «Nürly Kōsh» – «Sorly Kōshke» Aynaldy ma? Minber.kz, 9 Şubat 2012. <https://www.minber.kz/2012/02/nurly-kosh-sorly-koshke-ajnaldy-m/> (Erişim tarihi: 09.02.2012)
- Kazakistan Ulusal İstatistik Bürosu. (2024). Çislenost' Naseleniia Respubliki Kazakhstan Na Nachalo 2024 Goda [Kazakistan Cumhuriyeti Nüfusu, 2024 Yılı Başında]. <https://stat.gov.kz/ru/industries/social-statistics/demography/publications/157456/> (Erişim tarihi: 01.03.2024)
- KAZİSS ,<https://kisi.kz/wp-content/uploads/2024/04/24-12-2021.pdf>. (erişim tarihi: 24.12.2021)
- Kazlenta.kz. (2020). Multikulturalizm Kazakhstana: Kak Stroit Tolerantnoe Obshchestvo, Ne Teryaya Natsional'noy Identichnosti [Kazakistan'ın Çokkültürlülüğü: Ulusal Kimliğini Kaybetmeden Hoşgörülü Bir Toplum Nasıl İnşa Edilir?]. <https://kazlenta.kz/25297-multikulturalizm-kazahstana-kak-stroit-tolerantnoe-obshchestvo-ne-teryaya-nacionalnoy-identichnosti.html> (Erişim tarihi: 18.07.2025)
- KazPortal. (2015). Vsemirnaya Assotsiatsiya Kazakhov [Dünya Kazakları Derneği]. <https://www.kazportal.kz/vsemirnaya-assotsiatsiya-kazahov/> (Erişim tarihi: 26.04.2015)
- Knesset. (1950). Law of Return [Geri Dönüş Yasası]. <https://main.knesset.gov.il/ru/activity/pages/law.aspx> (Erişim tarihi: 05.07.2023)
- Konstitutsionniy Sovet Respubliki Kazakhstan. (2003). Ob Ofitsial'nom Tolkovanii Statey 10 i 12 Konstitutsii Respubliki Kazakhstan [Kazakistan Cumhuriyeti Anayasası'nın 10. ve 12. maddelerinin resmî yorumu hakkında]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/S030000012_ (Erişim tarihi: 01.12.2003)
- Kontseptsia Migratsionnoy Politiki Respubliki Kazakhstan na 2022–2026 Gody. (2022). Kazakistan Cumhuriyeti Hükûmeti. <https://legalacts.egov.kz/npa/view?id=13920313> (Erişim tarihi: 10.01.2022)

- Kryakvina, K. (2023). Problematichnaya Integratsiya Kandasov: Kak Optimizirovat' Protsess Integratsii Repatriantov v Obshchestvo Kazakhstana? [Kandaşların Sorunlu Entegrasyonu: Repatriantların Kazakistan Toplumuna Entegrasyon Süreci Nasıl Optimize Edilir?]. Soros.kz. https://www.soros.kz/wpcontent/uploads/2022/11/%D0%9A%D1%81%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D1%8F_%D0%9A%D1%80%D1%8F%D0%BA%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B0_.pdf (Erişim tarihi: 20.06.2023).
- Kuzio. (2002). Russian National Identity and Foreign Policy Toward the Near Abroad. Jamestown Foundation. <https://jamestown.org/program/russian-national-identity-and-foreign-policy-toward-the-near-abroad/> (Erişim tarihi: 30.04.2002)
- Mamashuly, A. (2014). Opredeleny Sem Oblastey Dlya Rasseleniya Oralmanov [Oralmanların Yerleşimi için Yedi Bölge Belirlendi]. Rus.azattyq.org. <https://rus.azattyq.org/a/rasseleniye-oralmanov-po-oblastyam-postanovleniye/25318268.html> (Erişim tarihi: 02.04.2014)
- Mendikulova, G. M. (2013). Kazakhskaya Diaspora i Irredenta: Istoriya i Sovremennost' [Kazak Diasporası ve Irredentası: Tarihi Ve Günümüz]. Uchi.ucoz.ru. https://uchi.ucoz.ru/load/baza_referatov/istoriya/kazakhskaja_diaspora_i_irredenta_istoriya_i_sovremennost/50-1-0-9744 (Erişim tarihi: 04.03.2013)
- MFA Kazakhstan. (2023). Citizenship of Kazakhstan [Kazakistan Vatandaşlığı]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/mfavienna/press/article/details/125685> (Erişim tarihi: 30.05.2023)
- Migration Committee of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan. (2021). Köşi-Qon Sayasatynyn Jalpy Baғыttary [Göç Politikasının Genel Yönelimleri]. <https://www.gov.kz/memleket/entities/migration/press/article/details/66695?lang=kk> (Erişim tarihi: 10.11.2021)
- Migration Data Portal. (n.d.). "Forced Migration or Displacement". Available online: <https://www.migrationdataportal.org/themes/forced-migration-or-displacement>.
- Ministerstvo Truda i Sotsial'noy Zashchity Naseleniya Respubliki Kazakhstan. Poryadka 18 tys. etnicheskikh kazakhov poluchili status kandasas nachala 2022 goda. <https://www.gov.kz/memleket/entities/enbek/press/news/details/473956?lang=ru> (erişim tarihi: 02.05.2023).
- Ministry of Labour and Social Protection of the Republic of Kazakhstan. (2023). Ob Utverzhdenii Pravil Predostavleniya Karty "Ata Zholy" Dlya Etnicheskikh Kazakhov, Prozhivayushchikh Za Rubezhom: Prikaz № 280 Ot 30 Iyunya 2023 goda [Yurtdışında Yaşayan Etnik Kazaklara "Ata Yolu" Kartı Verilmesine İlişkin Kuralların Onaylanması Hakkında, 30 Haziran 2023 Tarihli ve 280 Sayılı Talimat]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V2300032983> (Erişim tarihi: 30.06.2023)

- Mukazhanova, G. Z. "Pravovoe Regulirovaniye Protsessa Repatriatsiyi v Respublike Kazakhstan".
<https://engime.org/vestnik-evrazijskogo-nacionalenogo-universiteta-im-l-n-gumilev.html?page=12>
- Nicbar.ru. (2016). Etnichnost i Etnicheskaya Identichnost [Etnisite ve Etnik Kimlik].
<https://www.nicbar.ru/politology/study/kurs-etnopolitologiya/lektsiya-2-etnichnost-i-etnicheskaya-identichnost> (Erişim tarihi: 19.06.2016)
- Ocherednaya Natsionalnaya Perepis Naseleniya i Zhilishchnogo Fonda 2020 Goda. Rost Naseleniya, Vozrastnaya I Gendernaya Struktura]. - Ulaanbaatar, 2021.- S. 51.
https://1212.mn/BookLibraryDownload.ashx?url=Population_growth__age_group_2020.pdf&ln=Mn
- Ofitsialnyy Sait Vsemirnoy Assotsiatsii Kazakhov. (t.y.). Qazaqalemi.kz. <https://qazaqalemi.kz/>
- Ortcom.kz. (2021). Uproshchyon Protsess Polucheniya Grazhdanstva Kazakhstana Dlya Etnicheskikh Kazakhov [Etnik Kazaklar İçin Kazakistan Vatandaşlık Edinme Süreci Kolaylaştırıldı].
<https://ortcom.kz/ru/novosti/1626083378?ysclid=m5zbg8kws3213642858> (Erişim tarihi: 12.07.2021)
- Otandastar Qory, (2023). <https://oq.gov.kz/ru/>
- Pashkova, S. (2014). V Kazakhstane Uprostyat Proceduru Polucheniya Grazhdanstva Dlya Oralmanov [Kazakistan'da Oralmanlar İçin Vatandaşlık Edinme Süreci Kolaylaştırılacak]. Vlast.kz.
https://vlast.kz/kz/novosti/v_kazahstane_uprostjat_proceduru_poluchenija_grazhdanstva_dlja_oralmanov-5322.html (Erişim tarihi: 22.04.2014)
- Postanovlenie Kabineta Ministrov Kazakhskoy SSR. (1991). O Poryadke I Usloviyakh Pereseleniya v Kazakhskuyu SSR Lits Korennoy Natsional'nosti, Iz'yavivshikh Zhelaniye Rabotat' v Selskoy Mestnosti iz Drugikh Respublik I Zarubezhnykh Stran [Tarım alanlarında çalışmak isteyen yurtdışı ve diğer cumhuriyetlerdeki etnik Kazakların Kazakistan SSC'ye yerleşme düzeni hakkında]. Postanovlenie № 711, 18 noyabrya 1991.
https://adilet.zan.kz/rus/docs/P910000711_ (Erişim tarihi: 18.11.1991)
- Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Kazakhstan. (1992). O Predostavlenii Sotsial'no-Ekonomicheskikh L'got Predstavitelyam Kazakhskoy Diaspory, Prozhivayushchey Za Rubezhom, Vo Vremya Ikh Prebyvaniya V Respublike Kazakhstan: Postanovlenie № 791 Ot 23 Sentyabrya 1992 Goda [Yurtdışındaki Kazak Diasporası Temsilcilerinin Kazakistan'da Bulunduğu Sürede Sosyo-Ekonomik İmkanlarla Desteklenmesi Hakkında 23 Eylül 1992 Tarihli ve 791 Sayılı Karar]. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P920000791_ (Erişim tarihi: 23.09.1992)

- Postanovlenie Kabineta Ministrov Respubliki Kazakhstan. (1992). "Koship Kelu Turaly" Kazakstan Respublikasynyn Zanyyn Kushine Engizu Turaly" Kazakstan Respublikasynyn Zhogargy Kenesinin Qaulysyn Zhuzege Asyru Zhonindegi Sharalar Turaly Kazakstan Respublikasy Ministerler Kabinetinin Qaulysy. https://adilet.zan.kz/kaz/docs/P920001055_ (erişim tarihi: 15.12.1992)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 16 sentyabrya 1998 g. № 905 O Pogashenii Predstoyashchikh Platezhey Po Negosudarstvennym Vneshnim Zaimom, Imeyushchim Gosudarstvennye garantirii Respubliki Kazakhstan. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010812&pos=0;0#pos=0;0. (erişim tarihi: 16.09.1998)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (1998). O Kontseptsii Repatriatsii Etnicheskikh Kazakhov Na Istoricheskuyu Rodinu: Postanovlenie № 900 ot 16 sentyabrya 1998 goda [Etnik Kazakların Tarihî Vatanlarına Geri Dönüşü Konsepti Hakkında, 16 Eylül 1998 Tarihli ve 900 Sayılı Karar]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P980000900_ (Erişim tarihi: 16.09.1998)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (1998). O Pogashenii Predstoyashchikh Platezhey po Negosudarstvennym Vneshnim Zaimam, Imeyushchim Gosudarstvennye Garantii Respubliki Kazakhstan, № 905 ot 16 Sentyabrya 1998 Goda [Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Garantili Özel Dış Borçlara İlişkin Ödemelerin Kapatılması Hakkında Hükûmet Kararı]. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1010812 (Erişim tarihi: 16.09.1998)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2000). O Merakh po Uluchsheniyu Migratsionnoy Raboty S Oralmanami: Postanovlenie № 1272 Ot 17 Avgusta 2000 goda [Oralmanlarla Yürütülen Göç Faaliyetlerinin İyileştirilmesine Yönelik 17 Ağustos 2000 Tarihli ve 1272 Sayılı Karar]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P000001272_ (Erişim tarihi: 17.08.2000)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2008). Ob Utverzhdenii Programmy "Nurly Kosh" na 2009–2011 gody: Postanovlenie № 1126 ot 2 dekabrya 2008 goda [2009–2011 Yılları İçin “Nurly Kosh” Programının Onaylanması Hakkında 2 Aralık 2008 Tarihli ve 1126 Sayılı Karar]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P080001126_ (Erişim tarihi: 02.12.2008)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2014). Ob Opredelenii Regionov Dlya Rasseleniya Oralmanov: Postanovlenie № 248 Ot 20 Marta 2014 Goda [Oralmanların Yerleştirileceği Bölgelerin Belirlenmesine Dair 20 Mart 2014 Tarihli ve 248 Sayılı Karar]. Utratil silu postanovleniem № 83 ot 18 fevralya 2016 goda. <https://zakon.uchet.kz/rus/docs/P1400000248> (Erişim tarihi: 20.03.2014)
- Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2016). Ob Priznanii Utrativshim Silu Postanovleniya Pravitel'stva RK ot 20 Marta 2014 Goda № 248: Postanovlenie № 83 ot 18

fevralya 2016 goda [20 Mart 2014 Tarihli ve 248 Sayılı Kararın Yürürlükten Kaldırılmasına Dair 18 Şubat 2016 Tarihli ve 83 Sayılı Karar]. https://kodeksy-kz.com/norm_akt/source- (Erişim tarihi: 18.02.2016)

Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2017). O Kontseptsii Gosudarstvennoy Migratsionnoy Politiki Respubliki Kazakhstan na 2017–2021 Gody, № 602 ot 29 Sentyabrya 2017 Goda [2017–2021 Dönemi Kazakistan Cumhuriyeti Devlet Göç Politikası Konsepti Hakkında Hükûmet Kararı]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000602> (Erişim tarihi: 29.09.2017)

Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2017). Ob Utverzhdenii Kontseptsii Migratsionnoy Politiki Respubliki Kazakhstan na 2017–2021 Gody i Plana Meropriyatiy po ee Realizatsii: Postanovlenie Ot 29 Sentyabrya 2017 Goda [2017–2021 Kazakistan Göç Politikası Konsepti ile Bu Konseptin Uygulanmasına İlişkin Eylem Planının Onaylanması Hakkında 29 Eylül 2017 Tarihli Karar]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000602> (Erişim tarihi: 29.09.2017)

Postanovlenie Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan. (2022). O Migratsionnoy Politike Respubliki Kazakhstan Na 2023–2027 Gody, № 961 ot 30 Noyabrya 2022 goda [2023–2027 Yılları Arasında Kazakistan Cumhuriyeti Göç Politikası Hakkında Hükûmet Kararı]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P2200000961> (Erişim tarihi: 30.11.2022)

Postanovleniye Pravitel'stva Respubliki Kazakhstan ot 2 dekabrya 2008 g. Ob utverzhdenii Programmy "Nurly Kosh" na 2009–2011 gody. https://adilet.zan.kz/rus/docs/P080001126_ (erişim tarihi: 02.12.2008)

Prikaz Ministra Truda i Sotsial'noy Zashchity Respubliki Kazakhstan. (2007). Ob utverzhdenii Pravila prisvoeniya statusa oralmana: Prikaz № 224-p ot 27 sentyabrya 2007 goda [Oralman Statüsünün Verilmesine İlişkin Kuralların Onaylanması, 27 Eylül 2007 Tarihli ve 224-p Sayılı Karar]. (Erişim tarihi: 27.09.2007)

Regnum. (2012). Za 1991-2012 Gody Kazahstan Prinyal po Programme Etnicheskoy Repatriatsii 895 899 chelovek [1991-2012 Yılları Arasında Kazakistan Etnik Repatriasyon Programı Kapsamında 895.899 Kişiyi Kabul Etti]. <https://regnum.ru/news/1583872?ysclid=m4pwitknud830184891> (erişim tarihi: 19.10. 2012)

Respublika Kazakhstan. (2009). “Nūrly Kōsh” — Programma Deystviy [Program Eylem Planı]. https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30369720&pos=20;5#pos=20;5 (Erişim tarihi: 06.01.2009)

Rezolyutsiya Generalnoy Assamblei OON (13.12.1985). Deklaratsiya O Pravakh Cheloveka V Otnoshenii Lits, Ne Yavlyayushchikhsya Grazhdanami Strany, V Kotoroy Prozhivayut.

- Rus.azattyq-ruhy.kz. (2021). Akimaty na Mestakh Ne Khotiat Vydeliat Kvoty Dlya Vozvrashcheniia Kandasov – Deputat [Yerel Yönetimler Kandaşların Dönüşü İçin Kota Ayırmak İstemiyor – Milletvekili]. <https://rus.azattyq-ruhy.kz/society/22015-akimaty-na-mestakh-ne-khotiat-vydeliat-kvoty-dlia-vozvrashcheniia-kandasov-deputat> (Erişim tarihi: 17.03.2021)
- Speech of the President of the Republic of Kazakhstan N.A. Nazarbayev on the Third World Kurultai of Kazakhs. Available at: http://www.zakon.kz/site_main_news/64755-vystuplenie-prezidenta-respubl. (erişim tarihi: 29.09.2005)
- Testcenter.kz. (2025). Testirovanie na Poluchenie Grazhdanstva! [Vatandaşlık Kazanımı için Test Uygulaması!]. <https://testcenter.kz/ru/press-tsentr/novosti/detail.php?ID=7577> (Erişim tarihi: 16.04.2025)
- Türk Dil Kurumu Sözlükler.<https://sozluk.gov.tr/> (erişim tarihi: 25.02.2022)
- Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan. (2007). O Kontseptsii Migratsionnoy Politiki Respubliki Kazakhstan Na 2007–2015 Gody: Ukaz № 399 ot 28 Avgusta 2007 goda [2007–2015 Kazakistan Göç Politikası Konsepti Hakkında 28 Ağustos 2007 Tarihli ve 399 Sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U07000399> (Erişim tarihi: 28.08.2007)
- Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan. (2020). O Kontseptsii Vneshney Politiki Respubliki Kazakhstan na 2020–2030 gody: Ukaz Prezidenta Respubliki Kazakhstan ot 6 marta 2020 goda № 280. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2000000280> (Erişim tarihi: 06.03.2020)
- United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. (2003). ‘United Nations Convention on Migrants’ Rights: International Convention on the Protection of the Rights of All Migrant Workers and Members of Their Families’. Available online: unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000143557.
- United Nations. (1948). Universal Declaration of Human Rights [İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/declarations/declhr.shtml
- United Nations. (1966). International Covenant on Civil and Political Rights [Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme]. https://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/pactpol.shtml (erişim tarihi: 8.09.2000).
- Visasam.ru. (2025). Polucheniye Statusa Oralmana v Kazakhstane v 2025 Godu [Kazakistan'da 2025 Yılında Oralman Statüsü Alımı]. <https://visasam.ru/emigration/pereezdsng/oralmany-v-kazahstane.html#i-2> (Erişim tarihi: 05.01.2025)

- Zakon Kazakhskoy SSR. (1990). O Grazhdanstve Kazakhskoy SSR, № 170-XII ot 25 Oktyabrya 1990 goda [25 Ekim 1990 tarihli Kazakistan SSC Vatandaşlık Yasası]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/B900001700> (Erişim tarihi: 25.10.1990)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (1991). O Grazhdanstve Respubliki Kazakhstan: Zakon Respubliki Kazakhstan ot 20 yanvarya 1991 goda № 4800 [Kazakistan Cumhuriyeti Vatandaşlığı Hakkında: 20 Ocak 1991 Tarihli ve № 4800 Sayılı Kazakistan Cumhuriyeti Yasası]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z910004800_ (Erişim tarihi: 20.01.1991)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (1992). Zakon Respubliki Kazakhstan ob immigratsii ot 26 iyunya 1992 goda [26 Haziran 1992 tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Göç Yasası]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z920003300_ (Erişim tarihi: 26.06.1992)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (1995). O Pravovom Polozhenii İnostrantsev [Yabancıların hukuki statüsü hakkında Kazakistan Cumhuriyeti Yasası, 19 Haziran 1995 tarihli, No. 2337]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/U950002337_ (Erişim tarihi: 19.06.1995)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (2002). O Vnesenii İzmeneniy i Dopolneniy v Zakon Respubliki Kazakhstan “O Migratsii Naseleniya” ot 27 Marta 2002 Goda № 313 [27 Mart 2002 Tarihli Kazakistan Cumhuriyeti Göç Yasası’na Değişiklik ve Eklmeler Yapılmasına Dair Yasa]. https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z020000313_/info (Erişim tarihi: 27.03.2002)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (2011). O Migratsii Naseleniya ot 22 Iyulya 2011 Goda № 477-IV [22 Temmuz 2011 tarihli Göçmenler ve Sığınmacılar Hakkında Kazakistan Cumhuriyeti Yasası]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z1100000477> (Erişim tarihi: 22.07.2011)
- Zakon Respubliki Kazakhstan. (2020). O Vnesenii İzmeneniy i Dopolneniy v Nekotorye Zakonodatel’nye Akty Respubliki Kazakhstan Po Voprosam Protivodeystviya Legalizatsii (Otmyvaniyu) Dokhodov, Poluchennykh Prestupnym Putem, i Finansirovaniyu Terrorizmu [Suç Gelirlerinin Aklanması ve Terörizmin Finansmanı ile Mücadeleye İlişkin Kazakistan Cumhuriyeti Yasalarında Değişiklik Yapılmasına Dair Yasa, 13 Mayıs 2020 tarihli, № 325-VI]. <https://adilet.zan.kz/rus/docs/Z2000000325> (Erişim tarihi: 13.05.2020)

ÖZGEÇMİŞ

Adı ve SOYADI	Sandugash AİTBAYEVA
EĞİTİM DURUMU	
Lisans	El-Farabi Kazak Milli Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Fakültesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü (2017-2021).Almaty, Kazakistan Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi (10.02.2020-26.06.2020), İkili Anlaşma Kapsamında Değişim Programı, Niğde, Türkiye
Yüksek Lisans	Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Uluslararası İlişkiler Bölümü (2022-2025). Antalya, Türkiye Warsaw Management University (01.03.2025-29.06.2025), Erasmus+ programı. Varşova, Polonya
Tez Konusu	Entegrasyon ve Ulusal Kimlik İnşası Çerçevesinde Kazakistan’a Kandaş Göçünün İncelenmesi
Burslar	Kazakistan Devlet Bursu (2017) “Bilim Zhuldyzy” Bursu (2021) YTB - Türkiye Bursları (Yurtdışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı, 2021) Erasmus+ Hibeli Bursu (2025)
Yabancı Dil / Diller	Kazakça, Rusça, Türkçe, İngilizce
STAJ DENEYİMİ	
2018-2019	Bazis-K, Stajyer (Şimkent)
2020	Kazakistan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı, Stajyer (Astana)